

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ

BEYKENT UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ISSN: 1307 - 5063

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ

BEYKENT UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Sertifika No:
11374

Beykent Üniversitesi Yayınları, No108

Cilt *Volume:* 8 **Sayı** *Number:* 2 **Yıl** *Year:* 2015 *Fall/Güz*

SAHİBİ:

Prof. Dr. Mehmet Emin KARAHAN

(Beykent Üniversitesi adına)

Editörler ve Kurullar

Editör

1. Prof. Dr. Levent ÜRER, Beykent Üniversitesi, Türkiye

Editör Yardımcıları

1. Yrd. Doç. Dr. Aytül Papila, Beykent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Türkiye
2. Yrd. Doç. Dr. Vedat Akman, Beykent Üniversitesi
3. Öğr. Gör. İlkey Erarslan, Beykent Üniversitesi, Kütüphane Daire Başkanı

Danışma Kurulu

Prof. Dr. David Zweig, The Hong Kong University of Science and Technology, Çin

Prof. Dr. Altan Akyut, Beykent Üniversitesi, FEF, Mütercim Tercümanlık Rusça, Türkiye

Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar, Beykent Üniversitesi, İİBF, İktisat, Türkiye

Prof. Dr. Selahattin Sarı, Beykent Üniversitesi, İİBF, İktisat, Türkiye

Prof. Dr. Semra Birgün, Beykent Üniversitesi, MMF, İşletme Mühendisliği, Türkiye

Prof. Dr. Yıldız Güzey, Beykent Üniversitesi, İİBF, İşletme, Türkiye

Prof. Dr. Ebru Güzelcik Ural, Beykent Üniversitesi, GSF., Türkiye

Prof. Dr. Visam Mansur, Beykent Üniversitesi, FEF, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Türkiye

Prof. Dr. İbrahim Yılmaz, İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği Bölümü, Türkiye

Prof. Dr. Fethi Çallıalp, Beykent Üniversitesi, FEF, Matematik Bilgisayar Bölümü, Türkiye

Prof. Dr. Oğuz Makal, Beykent Üniversitesi, GSF, Sinema TV Bölümü, Türkiye

Prof. Dr. Ahmet Kızıl, Nişantaşı Üniversitesi., Türkiye

Prof. Dr. Sudi Apak, Beykent Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü

Prof. Dr. Cemal Yükselen, Beykent Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Türkiye

Prof. Dr. Namık Sinan Turan, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Türkiye

Prof. Dr. Burak Samih Gülboy, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye

Prof. Dr. Günseli İşçi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi, FEF, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Türkiye

Prof. Dr. Turgut Özkan, Beykent Üniversitesi, İİBF, İşletme, Türkiye

Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez yayımlanan, bilimsel hakem kurulu olan bir yayındır. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel düşünceleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Dergisi'nin veya Beykent Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makaleler iade edilmez.

Hakem Kurulu

1. Prof. Dr. İbrahim Yılğor, İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği Bölümü, Türkiye
2. Yrd. Doç. Dr. Erkut Altındağ, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye
3. Yrd. Doç. Dr. Volkan Öngel, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye
4. Prof. DR. Ali Vahit Turhan, Beykent Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler
5. Prof. Dr. Turgut Özkan, Beykent Üniversitesi, İİBF, İşletme, Türkiye
6. Doç. Dr. Tanses Yasemin Gülsoy, Beykent Üniversitesi, İİBF, Turizm İşletmeciliği, Türkiye
7. Prof. Dr. Yıldız Güzey, Beykent Üniversitesi, İİBF, İşletme, Türkiye
8. Prof. Dr. Semra Birgün, Beykent Üniversitesi, MMF, İşletme Mühendisliği, Türkiye
9. Doç. Dr. İlyas Sözen, Beykent Üniversitesi, İİBF; İktisat, Türkiye
10. Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar, Beykent Üniversitesi, İİBF, İktisat, Türkiye
11. Prof. Dr. Altan Aykut, Beykent Üniversitesi, FEF, Mütercim Tercümanlık Rusça, Türkiye
12. Yrd. Doç. Dr. Muzaffer Ürekli, Beykent Üniversitesi, FEF, Tarih, Türkiye
13. Prof. Dr. Ebru Güzelcık Ural, Beykent Üniversitesi, GSF,, Türkiye
14. Prof. Dr. Fethi Çallıalp, Beykent Üniversitesi, FEF, Matematik Bilgisayar Bölümü, Türkiye
15. Doç. Dr. Mine Guven, Beykent Üniversitesi, FEF, Mütercim Tercümanlık İngilizce, Türkiye
16. Prof. Dr. Günseli İşçi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi, FEF, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Türkiye
17. Doç. Dr. Gönül Bakay, Bahçeşehir Üniversitesi, İİBF, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı
18. Prof. Dr. Burak Samih Gülboy, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye
19. Prof. Dr. Namık Sinan Turan, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Türkiye
20. Prof. Dr. Cemal Yükselen, Beykent Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Türkiye
21. Yrd. Doç. Dr. Vedat Zeki Yenen, Beykent Üniversitesi, MMF, İşletme Mühendisliği Bölümü, Türkiye
22. Doç. Dr. Uğur Özgöker, İstanbul Arel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye
23. Yrd. Doç. Dr. Sıtkı Sönmezer, Beykent Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Türkiye
24. Prof. Dr. Sudi Apak, Beykent Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü
25. Yrd. Doç. Dr. Serkan Çankaya, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, Türkiye
26. Prof. Dr. Ahmet Kızıl, Nişantaşı Üniversitesi,, Türkiye
27. Prof. Dr. Hamdi Ünal, Beykent Üniversitesi, GSF, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü
28. Yrd. Doç. Dr. Cevdet Kızıl, Yalova Üniversitesi, Türkiye
29. Yrd. Doç. Dr. Armağan Gözkaman, Beykent Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, Türkiye

EDİTÖRDEN,

Dergimizin 2015 Güz dönemi, 8/2 sayısı nihayet tamamlandı. Yaz dönemi, kısa bir rahavet sonrası elektronik ortamda yerini almaya hazır hale geldi. Bu sayıda katkıda bulunmuş olan tüm akademisyen meslektaşlarım ile yayına hazırlanma sürecine katkı sağlamış olan herkese teşekkür ederim. Zaman ve dahası harcamış oldukları emeğin değeri ölçülebilir gibi değil. Editör yardımcısı meslektaşlarımın bu süreçte nasıl bir gayret ile yönelttiklerine yakından şahit olmuş birisi olarak, meşakkatle yürüttükleri, ciddi biçimde zaman ayırdıklarını biliyorum çünkü çoğunu gördüm ve şahit oldum. Tüm bu zorluklara karşın dergimize gösterilmekte olan ilginin hızla artması ise kuşkusuz bizler için birer ödül oldu.

Başlıkta gördüğünüz gibi dergimiz gecikmiş bir duyuruyu bu sayısının hemen başına aldı. Prof. Dr. Ünsal Oskay hocamız için ertelenmek durumunda kalınmış sayı artık önümüzdeki dönem programımıza alındı. Böylelikle çıkması planlanan ilk sayımızın gündemi belirlenmiş oldu. Hocamızı rahmetle anarak, gecikmiş bir çağrı için aşağıdaki tanıtım ve davet yazısı ele alındı. Bugüne kadar vermiş olduğunuz desteğin artarak devam etmesini dilerim.

Saygılarımla

Prof. Dr. Levent ÜRER

Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Editörü

İÇİNDEKİLER *CONTENTS*

TABULA RASA: NECİP FAZIL KISAKÜREK VE CEVAT RIFAT ATILHAN'IN GÖZÜNDEN OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN FİLİSTİN CEPHESİ Yrd. Doç. Dr. Pınar ÖZDEN CANKARA.....	6 - 20
BİR ULUSLARARASI HUKUK SORUNU OLARAK YABANCI KAMU HUKUKUNUN UYGULANMASI Arş. Gör. Dr. İtir ALADAĞ GÖRENTAŞ.....	21 - 32
AİLE SAĞLIĞI MERKEZLERİNDEN HİZMET ALAN HASTALARIN HASTA MEMNUNİYET DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ: YALOVA İLİ ÖRNEĞİ Yrd. Doç. Dr. Cevdet KIZIL, Yrd. Doç. Dr. Vedat AKMAN, Selman Öztürk.....	33 - 47
"AŞIRILIKLAR ÇAĞI" NIN MİRASI: HOBBSAWM'IN TARİH ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE SAVAŞIN DÖNÜŞÜMÜ Arş. Gör. Dr. Begüm KURTULUŞ.....	48 - 69
SUFİSM CARICATURED IN ORHAN PAMUK'S "THE NEW LIFE" Prof. Dr. Visam MANSUR.....	70 - 74
ON MULTI-ETHNICITY, MULTILINGUALISM AND LANGUAGE POLICY IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA Doç. Dr. Şirin TUFAN.....	75 - 89
TÜRKİYEDE UYGULANAN BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARININ İSTİHDAM POLİTİKALARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ Arş. Gör. Demet TÜZÜNKAN.....	90 - 117
ŞEHİR PAZARLAMASI KAPSAMINDA MARKA KİŞİLİĞİ VE MARKA SADAKATİ İLİŞKİSİ "EDİRNE İLİ ÖRNEĞİ" Yrd. Doç. Dr. Selda UCA ÖZER.....	118 - 136
"YARATIKLAR" LA MÜZAKERELERİ KİM YÜRÜTECEK? UZAYLILARLA TEMASLARDAN DESRLER ÇIKARMAK: İSTİLA Onur AĞKAYA.....	137 - 157
AVRUPA'DA DEVRİMLER ÇAĞINDA TOPLUMSAL DEĞİŞİM, KÜLTÜR ve MÜZİK YAŞAMINA DAİR NOTLAR Öğr. Gör. Bilen IŞIKTAŞ.....	158 - 172

**TABULA RASA: NECİP FAZIL KISAKÜREK VE CEVAT RIFAT ATILHAN'IN
GÖZÜNDEN OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN FİLİSTİN CEPHESİ**

Pınar ÖZDEN CANKARA

ÖZET

Sağ Muhafazakâr-İslamcı akımın düşünürlerinin temel amacı Türkiye'nin lideri olduğu bir İslam Birliği'nin yaratılmasıdır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesinden sonra kurulan Cumhuriyet rejiminin, hilafet kurumunu kaldırması onların temel amaçları için kabullenemedikleri bir husus olmuştur. Bu durumu doğrudan yaratıcısı olarak gördükleri Mustafa Kemal'e karşı kinlenen düşünürler, onun hem askeri kimliğine, hem de politik kararlarına karşı ithamlarda bulunmaya başlamışlardır. Bu durum onların I. Dünya Savaşı yıllarında Filistin Cephesi'nde Osmanlı askerlerinin geri çekilmek zorunda kalışları ile ilgili olarak imalar üzerinden alternatif bir tarih yazımcılığı geliştirmelerine vesile olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Necip Fazıl Kısakürek, Cevat Rifat Atilhan, Filistin, I. Dünya Savaşı

Tabula Rasa: Ottoman Empire's Palestine Front In The Eyes Of Necip Fazıl Kısakürek And Cevat Rifat Atilhan

Summary

The main purpose of Rightern Conservative-Islamic Wing's philosophers is to create an Islamic Union with Turkey's leadership. But after the dissolution of Ottoman Empire, newly established Republic repealed the Caliphate. This case was never accepted by the philosophers in the cause of their main purpose. They developed resentment to Mustafa Kemal because he was the establisher. As a result they began to accuse not only his military identity, but also his political decisions. By this way, they constructed an alternative historiography with hints for Ottoman soldiers who regressed at Palestinian front in the First World War.

Keywords: Necip Fazıl Kısakürek, Cevat Rifat Atilhan, Palestine, I. World War

1. GİRİŞ

Louis Althusser'in 1974 yılında "Felsefe ve Bilimadamlarının Kendiliğinden Felsefesi" başlıklı eserinde tartıştığı gibi "felsefi sorunlar ipso facto bilimsel sorunlar değildir" (Althusser, 2003).

Benzer anlayışla siyasal sorunlar, pozitif bilimler gibi ampirik olarak ele alınıp, bilim insanlarının kendi ideolojik görüşlerinden arındırarak objektif bir kalemlle yazıya dökülebildikleri çalışmalar olamamaktadır. İdeolojik ağlarla çevrelenmiş insanın dünyayı algılayışı ve tarihsel olayları yorumlayışı da ideolojikleşmiş olmaktadır. Sadece Althusser değil, Max Weber de “siyaset bilimcinin değerlerden arındırılmış ve aksiyolojik yansızlık statüsüne erişen bir bilim üretebilme faaliyeti”ne dikkat çekmektedir. Burada sorun bir sosyal bilimcinin epistemolojik olarak ele aldığı bir araştırmasında, kendi kişisel yargılarını, fikirlerini ve kaygılarını da aktarma olasılığı barındıran bir söylem geliştirebilmesinden kaynaklanmaktadır (Vergin, 1999: 50).

Bilimin siyasetle ve dahası bilim insanın da siyasetle bu mahiyetteki ilişkisi göz önünde bulunduğunda, ideolojilerin bel kemiği olan ve birer bilim insanı olma iddiasından irak olan düşünürlerin tarihsel ve siyasal gelişmeleri tarafsız bir yaklaşım ile ele almaları ontolojik olarak mümkün değildir. Dolayısıyla ideolojilerin ana taşıyıcıları olan düşünürler zaten siyasallaşmıştır ve bu nedenle tarihsel gelişmeleri kendi ideolojik kaygıları zemininde yeniden ve hatta sil baştan kurgulamaktadır. Descartes'in günümüzden yüzyıllar önce söylediği gibi (Bağçe, 2004: 216); “eğer tüm insanlar bütünüyle dürüst ve açık sözlü olmuş olsalardı ve bize kuşkulu görüşler gerçek diye dayatılmasaydı, kimse başkası tarafından karşıtı savunulmamış hiçbir şey ileri sürmediği için hangisine inanmamız gerektiği belirsiz kalacaktı.”

Birer siyaset mühendisi olan Türk Sağ Muhafazakâr-İslamcı düşünürlerin en temel sorunsalı Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından radikal bir devrimle inşa edilen ve tümüyle Batılı kültüre eklemlenen bir idari yapının yani cumhuriyetin inşa edilmesidir. Sağ Muhafazakâr-İslamcı düşünürler, Osmanlı geçmişine bir set çekilmesine ve yeni bir kültürün inşasında manevi öğelerin ön plana alınmasına odaklandıklarından cumhuriyetin kurucu kadrosunun attığı her adımdan rahatsız olmaktadır. Cumhuriyet'in “tek cümle halinde sol çığırın ismi” olduğunu düşünen Necip Fazıl'a göre Türkler topraklarını Batılılardan kurtarabilmiş ancak toplumun ruhu olan düşünce dünyası kurtarılamayarak, Batı taklitçiliğine girişmiştir (BÜYÜK DOĞU, 1943: 2)².

Yeni Türkiye'nin sadece modern yaşam tarzı ve iç dinamikleri değil, dış politika doktrini de onlar tarafından hızla eleştirilmektedir. Cumhuriyet'in dış politika konseptinde imparatorluk mirasını Ortadoğu özelinde devralmaması ve bu alana “Araplar I. Dünya Savaşı'nda bizi arkamızdan vurdu” savı üzerinden uzun bir süre kayıtsız kalması Sağ Muhafazakâr-İslamcı düşünürler tarafından kabul edilemeyecek kadar büyük bir hatadır.

Bu nedenle düşünürler, erken Cumhuriyet'in Ortadoğu politikasını eleştirirken de olayların sorumlusu olarak geleneksel ötekilerini; Mustafa Kemal'i kullanmışlardır. Hatta Mustafa Kemal'in özellikle Filistin cephesinde aldığı stratejik kararlar nedeniyle İmparatorluğun iflasının geldiğine ilişkin farklı bir tarihsel kurgu inşa edilmektedir.

Türkiye'de alternatif tarih yazımcılığı, resmi tarihin aktardığı bilgilere yapılan itiraz üzerinden şekillenmektedir. İtiraz yapılırken tarihi bilgilere farklı anlamlar ve göndermeler yüklenmektedir. Sağ Muhafazakâr-İslamcı düşünürler, başta Arap toprakları olmak üzere hitap ettikleri Müslüman coğrafyaları, kültürleri ve siyasaları detaylı bir şekilde bildiklerinden bu alternatif tarih anlatısını inşa ederken, gerçek olan ile kurgusal olanı harmanlayarak algısal bir karışıklık yaratmaktadırlar. Yaptıkları şey aslında tarihe yeniden şekil verip farklı anlatılarla dokuma yaparak, cumhuriyet ile olan hesaplaşmalarında kendilerini haklı çıkartmaya çalışmaktır. Mustafa Kemal'in toprak bütünlüğü, ekonomik ve siyasal bağımsızlık gibi ilkeleri uluslararası sisteme kabul ettirmesine ilişkin önemli katkıları yadsınarak, sadece içyapıya ilişkin devrimsel bir hareketin öncülüğünü yapmasına odaklanılır. Dolayısıyla askeri, politik ve stratejik başarıları göz ardı edilerek, sanki attığı her adım bir felakete sebep olmuş gibi bir anlatım yaratılır.

Sağ Muhafazakâr-İslamcı düşünürler, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasındaki hedefin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak ve topraklarının bir kısmı üzerinde Yahudi devleti kurmak olduğuna inandıkları için, Milli Mücadele başta olmak üzere yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış politik meselelerini hep bu "Yahudi oyunu" ilkesi üzerinden açıklamaktadırlar. Bu kapsamda Mustafa Kemal'in Selanik doğumlu olması bile onlar için başlı başına sorgulanması ve üzerinde düşünülmesi gereken bir şeydir. Dolayısıyla tüm siyasal ilişki ağlarını Yahudi-Mason komplosu üzerinden ören Sağ Muhafazakâr-İslamcı düşünürlerin yakın tarihe ilişkin kurguladığı birbirinden farklı tarihsel olaylar şeması vardır. Bu çalışmada amaç, Sağ Muhafazakâr-İslamcı düşüncenin önde gelen düşünürlerinden olan Necip Fazıl Kısakürek ve Cevat Rifat Atilhan'ın Filistin sorunu üzerinden bu dil inşasını nasıl kurguladıklarını analiz etmektir.

2. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun Filistin Cephesi'nde Yaşanılanlar

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı esnasında hem imparatorluk içerisinde yaşayan Türk olmayan Müslüman nüfusu bir arada tutabilmenin yolu olarak, hem de İngiltere'nin hâkimiyetinde bulunan Müslüman ahalinin desteğini sağlayabilmek umuduyla çareyi cihat ilan etmekte bulmuştur.

Hem İngiltere, hem de Osmanlı İmparatorluğu Ortadoğu coğrafyasının ön planda olan liderleri ile temaslar kurarak onların savaşta kendi yanlarında yer almalarını sağlamaya çalışmıştır. Hatta Araplar, savaş öncesinde Osmanlı hâkimiyetini ve hilafetini sorgularken, savaş başladıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kuşkucu tavırlarını noktalamışlar ve hatta devlete bağlılıklarını dile getirmişlerdir. Ancak yoğun İngiliz propagandasının etkisi ve imparatorluğun çöküşe doğru yol aldığına anlaşılmaması ile Araplar da kendi kaderlerini çizme yönünde bir kurtuluş çabasına girişmiştir (Kasım, 2000: 426, 462).

I. Dünya Savaşı esnasında güney cephesinde bulunan Osmanlı ordusuna bakılacak olursa, Ferit Cemal Mersinli 12 Nisan 1914'te Şam'da bulunan 8'inci Kolordu Komutanı'dır. Araplar arasında alevlenen milliyetçilik fikirlerini önlemek maksadında olan Ferit Cemal Mersinli, Ocak 1915'de yaptığı bir konuşmasında "Arapların ve Türklerin aynı halifeye bağlı olduklarını, iki milletin inançta kardeş olduğunu" ifade etmiştir. Burada amaç, imparatorluktan olası kopmaları engellemek için farklı etnik unsurları İslam birliği çatısı altında bir arada tutmaktır. Savaşın başında ayrılıkçı hareketleri barışçıl yaklaşımlarla engellemeye çalışan Ferit Cemal Mersinli, bir noktadan sonra kendisi otoriter ve baskıcı bir siyasa izlemeye başlamıştır. Şubat 1915'de Süveyş Kanalı hücumunda başarısız olan Ferit Cemal Mersinli, Beyrut'ta bulunan Fransız Konsolosluğu'nun belgelerine dayanarak ihanet ettiği iddia edilen 15 Arap'ın idam edilmelerine neden olmuştur. Bu tarihten itibaren Beyrut'ta Burc Meydanı'nda ve Dimaşk'ta Merc Meydanı'nda Arap milliyetçiliği ülküsü izleyen Araplar asılmış, diğer bazıları ise hapishaneye gönderilmiştir (Kasım, 2000: 462, 467). İdam edilenler arasında mebus olan Şefik el-Müeyyet, ayan azası olan Abdülhamit Zöhravi, gazeteci Abdülgani Ariysi ve şair Refik Rızık Sellum bulunmaktadır (Atay, 2012: 50).

İdam edilenler yüksek mevki sahibi kişilerdir ve asılmalarına neden olan belgeler I. Dünya Savaşı öncesine aittir. Hatta 1913'te çıkartılan genel af ile bazılarının suçları affedilmiştir. Ancak Ferit Cemal Mersinli bu kişilerin hala daha ayrılıkçılık yolunda oldukları iddiası ile onların idamına hükmetmiştir. Divan-ı Harp'te yapılan yargılama sonucunda sadece dört kişinin idamına karar verildiği halde Ferit Cemal Mersinli kendisine tebliğ edilen karar kâğıdını eline alıp yirmi kişinin isimlerinin yanına "idam" yazmıştır ve Divan-ı Harp bu şekilde karar almış gibi uygulanmıştır (Bayur, 1991: 221).

Osmanlı askeri-bürokratlarının bu sert politikalarının yanı sıra Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarının karşılanması için ek vergiler konulması ve savaş koşullarında bazı hane halklarına ait malların müsadere edilmesi Arapların Osmanlı yönetimine karşı hoşnutsuzluk içerisine girmelerine neden olmuştur (Kasım, 2000: 462, 467). Tüm bu gelişmeler Araplar arasındaki huzursuzlukları arttırıcı bir etki 188).

yaratmış, Arap milliyetçiliği ülküsünün tutunum ideolojisi haline gelmesine ortam yaratmıştır (Tür, 2007: 229). Kemal Karpat bu noktada bir parantez açmakta ve Ferit Cemal Mersinli'nin emriyle hain oldukları iddiası ile asılan Arap aydınlarının aslında Osmanlı karşıtı olmadıklarına ve bu nedenle bu idamların Araplar arasında derin duygusal karmaşıklıklar yarattığına dikkat çekmektedir (Karpat, 2012:188).

Fransız İhtilali ile önce tüm Kıta Avrupası'nı saran ve daha sonra dalgalar halinde Avrupa dışı alanlara da yayılan milliyetçilik hareketleri, Ortadoğu'da bulunan Arapları da kısılcasına almıştır. Üstelik İngilizlerin uzun zamandır devam eden Osmanlı hilafetine karşı Arap hilafetinin daha meşru temellere oturduğu tezi, Osmanlı askeri-bürokratlarının baskıcı yaklaşımları arttıkça daha çok taraftar bulmaya başlamıştır. Bu esnada Ferit Cemal Mersinli, savaşın başında bu hareketleri barışçıl yaklaşımlarla engellemeye çalıştıysa da, bir noktadan sonra bizzat kendisi otoriter bir siyasa izlemeye başlamıştır. Bu dönemde Mustafa Kemal ise Diyarbakır'daki 2. Ordu Komutanlığı'nda görev yapmaktadır. Mustafa Kemal'in bölgeye geliştinden çok önce 10 Haziran 1916'da Şerif Hüseyin, Mekke'deki sarayının balkonundan Türk askeri kışasına birkaç defa ateş ederek Arap isyanını başlatmıştır³. Dolayısıyla Mustafa Kemal bölgeye geldiğinde Araplar çoktan ayrılıkçılık heveslerini siyaseten uygulamaya koymuştur. Ayaklanmış olan Şerif Hüseyin ve oğulları Emir Faysal, Zeyd, Abdullah ve Ali'nin artık Osmanlı İmparatorluğu'na sadakat göstermeleri beklenilemez.

Ferit Cemal Mersinli, yine de 13 Kasım 1917'de Şerif Hüseyin'e bir mektup yazarak "kandırıldıklarını kabul etmeleri koşuluyla isyanlarının affedileceği" şeklinde bir teminat vermiştir. Ferit Cemal Mersinli'nin halen yapmaya çalıştığı şey Araplar arasında Arap milliyetçiliği yerine bir İslam birliği ülküsü yaymaktır (Tür: 2007, 232)⁴. Onun bu yaklaşımlarının başta Cevat Rifat Atilhan olmak üzere Sağ Muhafazakâr-İslamcı düşünürlerin sistem algısına oturduğu görülmektedir. Dolayısıyla Ferit Cemal Mersinli'nin onlar tarafından desteklenmesi ideolojik bir perspektife de oturmaktadır.

Öte yandan Mustafa Kemal Halep'teki 7. Yıldırım Ordusu Komutanlığı'na 5 Temmuz 1917'de atanmıştır. Mustafa Kemal'e bağlı olan 3. Kolordu Komutanlığı'na Albay İsmet (İnönü), 20. Kolordu Komutanlığı'na ise Ali Fuat Paşa (Cebesoy) komuta etmiştir (Kemal, 2010: 40). Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları Grubu Komutanı General Falkenhein ile hem onun Arap politikası, hem de Osmanlı askerleri ile Bağdat'a yönelmek konularında anlaşamayınca 1917 yılında görevinden istifa etmiştir (Bayur, 1991: 383). Ferit Cemal Mersinli ise 17 Ocak 1918'de Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanı olmuştur. 17 Şubat 1918'de Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı 4'üncü Ordu'ya dönüştürülünce, Ferit Cemal Mersinli bu ordunun komutanı olmuştur.

³ Şerif Hüseyin'in isyanı hakkında daha detaylı bilgi için bkz.: Kasım, 2000: 468.

⁴ Tür söz konusu makalesinde Ferit Cemal Mersinli'nin şu sözlerine de yer vermiştir: "İngilizler vaatleriyle Şerif Hüseyin'in başını döndürmeyi başardılar. Rus gizli anlaşmalarından anladığımız göre onu Mezopotamya, Hicaz ve Suriye'nin Halifesi yapacaklarını söylediler. Ama şimdi İngiliz kanıyla kazandıktan Mezopotamya'yı Şerif Hüseyin'e veremeyeceklerini, yapabileceklerinin Şerif Hüseyin'i İngiliz koruması altındaki Mekke ve Medine'nin Valisi olarak bırakmak olduğunu söylüyorlar. Şerif Hüseyin bu duruma çok bozulmuştu. Ve bende fırıattan yararlanarak O'na annessi Türkiye'nin sinesine geri dönmeye ve İngilizleri bırakması için bir mektup yazdım. Çünkü İngilizler İslam'a ve Müslümanlara karşıdır. Bu yönde karar verieceğine büyük inancım var... Bir süre önce Batı Arapları astığım doğrudur. Bunu kendi isteğimle değil Enver'in sözüyle yaptım ve işin doğrusu tüm idamlar İslam'ın kullarları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir."

23 Ocak 1919'da ise Yıldırım Ordular Müfettişi olmuştur (Toker ve Aslan, 2009: 18). Şubat 1918'de Yıldırım Orduları Grubu Komutanı General Falkenhein'in yerine Mareşal Liman Von Sanders atandıktan sonra 7 Ağustos 1918'de Mustafa Kemal ikinci kez 7. Ordu Komutanlığı'na atanmıştır (Hatipoğlu: 2009, 33-34).

Osmanlı Ordusu; I. ve II. Kanal Harekatı, I., II. ve III. Gazze Muharebeleri, I. ve II. Şeria Muharebeleri ve Nablus Meydan Muharebesi sonucunda Filistin, Ürdün ve Suriye'den çekilerek Adana'ya dönmek zorunda kalmıştır⁵. Bu dönemde bölgedeki İngiliz ordularının komutanı General Allenby'dir. General Allenby, Emir Faysal'ın komuta etmekte olduğu Arap orduları ile eşgüdüm içerisinde hareket ederek bölgedeki 7., 8. ve 4. Kolordulara karşı 19 Eylül 1918'de taarruz harekatı gerçekleştirmiştir (Kemal: 2010, 40-41).

Ferit Cemal Mersinli'nin 4. Ordu'su ve Cevat Paşa'nın 8. Ordu'su ağır bir yenilgi alınca, 26 Eylül 1918 gecesinde Mustafa Kemal ile birlikte söz konusu üç komutan Dera'da bir araya gelmiştir. Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders, ağır tahribat alan 8. Ordu'ya ihtiyaç kalmadığından 8. Ordu Komutanı Cevat Paşa ve 22. Kolordu Komutanı Albay Refet (Bele)'nin bölgeden ayrılmalarına karar vermiştir (Kemal: 2010, 42). Osmanlı ordusu Nablus Meydan Muharebesi sonucunda Halep'in kuzeyine çekilerek, bölgeyi boşaltmak zorunda kalmıştır.

Aynı zamanda birer Osmanlı subayı olan Cumhuriyet'in kurucu kadroları Anadolu anararasına dönerlerken cepheden edindikleri tecrübeler ışığında bir Arap ve Ortadoğu politikası belirlemişlerdir. Türk ordusu bölgeden çekilirken başta Mustafa Kemal olmak üzere komutanlar hem ayrılıkçı Arapların İngilizler ile yaptığı işbirliğini unutmamış, hem de başta Halep'te olmak üzere halkın bir kısmının ayaklanmalarına şahit olmuştur. Mustafa Kemal, Misak-ı Milli olarak adlandırılan Türk topraklarının sınırlarına ilişkin haritayı oluştururken, buradan edindiği izlenimler üzerinden hareket etmiştir. Kurucu kadro uzunca yıllar bölgenin Osmanlı hâkimiyetinde olduğu savı üzerinden Arap topraklarında hak iddiasında bulunmaktan ziyade dönemin en popüler söylemi olan "self determinasyon" ilkesinin burada benimsenmesini en uygun hareket tarzı olarak seçmiştir. Üstelik Mustafa Kemal Osmanlı birliklerinin çekildiği son yer olan Halep'ten ayaklanan halka karşı bir nevi "sokak savaşı" yaparak ayrılmak zorunda kalmış, Halep'in kuzeybatısında ise İngiliz ve Araplar ile çatışmaya girip, onları yenmiştir (Atay: 2012a, 130). 1916 yılında gerçekleşen Arap İsyanının Türk ordusuna karşı yapılan bir saldırı olmasının da ötesinde yaralı Türk askerlerinin bile öldürülmesi kurucu kadro açısından affedilemeyecek bir suçtur ve dolayısıyla bu ayaklanma bir ihanettir (Karpaz: 2012, 188). Cumhuriyet'in ilanının ardından oluşturulan resmi tarih tezinde Araplara ilişkin negatif betimlemenin kökleri buradan filizlenmektedir.

⁵ Söz konusu muharebeler hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Erickson, Edward J., I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu Çanakkale, Kutü'l Amare ve Filistin Cephesi, (Çev.) Kerim Bağrıaçık, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.

Necip Fazıl Kısakürek'in Gözünden Osmanlı İmparatorluğu'nun Filistin Cephesi

Sağ Muhafazakâr-İslamcılık akımının önde gelen dergileri arasındaki, Sebülürreşad ve Büyük Doğu dergilerinde dikkat çeken hususlardan biri, söz konusu akım dergilerinin önde gelen yazarlarından olan Necip Fazıl Kısakürek ve Cevat Rifat Atilhan'ın I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı ordusunun Filistin cephesinden geri çekilmek zorunda kalışına ilişkin yaratılan alternatif tarih yazımcılığıdır. Necip Fazıl, Büyük Doğu dergisinde “Dedektif X Bir” mahlası ile kaleme aldığı bir yazısında I. Dünya Savaşı yıllarında Filistin cephesinde Osmanlı ordusu ile İngiliz ordusu arasında bir takım gizli olayların gerçekleştiğine ilişkin bir anlatı kurgulamaktadır. Ona göre Filistin cephesindeki başarısızlık beraberinde imparatorluğun istila edilmesini ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını getirmiştir. Necip Fazıl yazısında bu cephedeki başarısızlığın üst üste alınan başarısızlıkların doğal bir devamı mı, yoksa kasti olarak alınan birtakım kararların mı sonucu olduğunu tartışmaya çalışmaktadır (Dedektif X Bir: 1950, 3).

Necip Fazıl, başarısızlığın I. Dünya Savaşı'nda üst üste yaşanan faciaların bir sonucu olduğunu ancak cephede alınan kararların bir kısmının da bu başarısızlığı tetiklemek maksadında olduğunu düşünmektedir. Ona göre amaç “Türk vatanının çöküşünü “hızlandırmaktır.” Necip Fazıl, Filistin cephesinde bulunan üç ordudan birinin komutanının Mustafa Kemal olduğunu, Mustafa Kemal'in Enver Paşa idaresindeki Türk ordusunun başına gelen olumsuzluklardan kurtulabilmek için tek çözümün İngilizlerle anlaşmak olduğunu söylediğini, zaten bölgedeki İngiliz komutan General Allenby ile birtakım temaslarının olduğunu ve nihayetinde komutası altındaki 7. Orduyu bulunduğu bölgeden kimseye haber vermeden çekmesi nedeniyle diğer iki ordunun açıkta kalarak İngilizler tarafından kuşatıldığını iddia etmektedir. Bölgede kalan iki ordunun da başına gelenlerden sonra imparatorluğun Mondros Mütarekesi'ni imzalanmak zorunda kaldığını dile getiren Necip Fazıl, iki konuyu doğrudan birbirine bağlamaktadır (Dedektif X Bir: 1950, 3)⁶.

Necip Fazıl aslında Filistin cephesinde alınan yenilgiden dolayı Mustafa Kemal'i suçlamaktadır. Mustafa Kemal'in İstanbul'a, 4. Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa'nın görevinden alınıp, komutanın kendisine verilmesi halinde durumu kurtarabileceğini bildirdiği de Necip Fazıl tarafından öne atılan savlardan bir diğeridir. Mustafa Kemal'in Yıldırım Orduları Komutanı olduktan sonra “birkaç basit oyalama muharebesi ile Adana'ya çekildiği” ve Harbiye Nazırı olmayı talep ettiği ancak İstanbul'un bu telgrafa olumlu bir yanıt vermediği belirtilmektedir. Necip Fazıl; “İşte Türk milletini imparatorluk enkazı altından kurtarma hareketi mazide böyle bir istinat noktasına dayanır” demekte ve Mustafa Kemal'e karşı ithamlarda bulunmaktadır (Dedektif X Bir: 1950, 10).

⁶ Necip Fazıl'ın yazısının zamanlaması önemlidir. Türkiye'de çok partili hayata yeni geçildiği bir dönemdir. I. Menderes hükümeti 22 Mayıs 1950'de kurulmuştur ve aynı tarihte İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı görevi sona ermiş, yerine Celal Bayar yeni cumhurbaşkanı olmuştur.

Necip Fazıl, cepheye ilişkin bu tür iddialarda bulunduktan sonra mevzuyu aslında şu şekilde bağlamaktadır; bölgede bir İsrail devleti Mustafa Kemal'in kasti askeri hataları sayesinde kurulabilmiştir. Bu sebeple Necip Fazıl Yahudilerin şu şekilde bir dua geliştirdiklerini öne sürmektedir; "... Ve sevgili vatanımızın Ulu Önderi Kemal Atatürk'e uzun ve mesut ömürler ihsan eyle, âmin." Sağ Muhafazakâr-İslamcı düşünürler Mustafa Kemal'in Selanik doğumlu olmasına ilişkin Masonluk temelli bir tarih okuması yaparlarken, Necip Fazıl bununla da yetinmemekte ve neredeyse Mustafa Kemal'i İsrail'in önderi olarak hayal etmektedir (Dedektif X Bir: 1951, 9)⁷.

Cevat Rifat Atilhan'ın Anlatımıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Filistin Cephesi

Cevat Rifat Atilhan, I. Dünya Savaşı esnasında Filistin-Suriye cephesinde 4. Ordu Komutanı Ferit Cemal Mersinli'nin yaveri ve şifre subayı olarak görev yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun İngilizlere karşı yaptığı I. Gazze ve II. Gazze Muharebelerine katılmıştır. Osmanlı ordusunun Filistin cephesinde yenilerek, bölgenin İngilizlerin eline geçmesine birebir tanık olan Atilhan, yazılarında sürekli olarak o cephede edindiği anılarına yer vermektedir (Bali: 2006, 404). Necip Fazıl gibi Atilhan da Osmanlı ordusunun cephede aldığı yenilginin faturasını Mustafa Kemal'e yüklemektedir.

Filistin cephesinde Türk ordusunun karşı karşıya olduğu zorlukları cepheden örnekler vererek anlatan Atilhan, 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal'in daha bölgeye atandığı zaman birbirinden ayrı konumlanmış üç orduya yaptığı teftiş turu sonunda zayıf ve dağınık birliklerle ilgili olarak "her şeyin bittiği" şeklinde bir yorum yaptığını belirtmektedir. Oysa Ferit Cemal Mersinli'nin Cezayirli Emir Abdülkadir Beyin oğlu Emir Said ile bağlantı kurarak, Arap isyancıların komutanı Emir Faysal'a ulaşmaya çalıştığını ve bunda da başarılı olduğunu aktarmaktadır. Atilhan'ın iddiasına göre Emir Faysal, Osmanlı idarecileri Arabistan'a Prusya'nın Bavyera'ya sağladığı gibi bir muhtariyet verme taahhüdünde bulunursa düşmanlığa son verip, olası İngiliz taarruzunun sonuçlarından kurtulma sözü verdiği bir mektup yollamıştır. Söz konusu mektup Atilhan'ın aktardığına göre Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya gönderilmiştir (Atilhan: 1950a, 10).

Atilhan, Ferit Cemal Mersinli'nin Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya bir başka telgraf daha göndererek bölgedeki ordu komutanlarından birisinin İngiliz Komutan General Allenby ile temaslarda bulunduğunu ve yine bu komutanın diğer ordu komutanlarına İngilizlerle anlaşarak, bölgeyi terk etme teklifinde bulunduğunu bildirdiği yönünde bir başka sav daha ortaya atmaktadır. Atilhan bu bilgileri açıklarken, kendisinin de bölgede görevli bir Osmanlı subayı olmasından ve bunun da ötesinde Ferit Cemal Mersinli'nin söz konusu telgrafını Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya kendisinin şifre ettiğiinden söz etmektedir. Atilhan'ın söz konusu anekdotlarını aktardığı yazısının altına bir kutucuk içinde not düşülmüş ve

⁷ Necip Fazıl tarafından "Dedektif X Bir" mahlası ile kaleme alınan bir başka yazıda da Yahudilere ait olduğu belirtilen bir dua Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır. Dedektif X Bir, "Elimize Geçen Bir Yahudi Duası", Büyük Doğu, V. Devre, Sayı: 42, Yıl: 7, 5 Ocak 1951, s. 9.

İngilizlerle anlaşmak konusunda adı geçen komutanın Mustafa Kemal olduğu ifade edilmiştir. Filistin cephesi ile ilgili olarak aktarılan bir diğer bilgi; Ferit Cemal Mersinli'ye Osmanlı idarecileri tarafından vaktinde olumlu bir bilgi verilmediği için Emir Faysal'ın Arap isyancılar ile birlikte Dera bölgesinde bir taarruzda bulunmaya hazırlandıklarına ilişkindir (Atilhan: 1950a, 10).

Atilhan, Ferit Cemal Mersinli için olumlu bir anlatım kurgularken William Hale, 1915 ve 1916 yıllarında Ferit Cemal Mersinli ile Rahmi Evranos'un imparatorluğun savaştan kurtulması ve kendilerinin hükümete gelebilmeleri umuduyla İngilizler ve Ruslar ile antlaşma yapmaya çalıştıklarını ancak bundan bir sonuç elde edemediklerini aktarmaktadır (Hale: 2003, 27).

Atilhan'ın Mustafa Kemal karşıtlığı onun aktardığı anekdotlarda olayları kurgulayış şeklinde de görülmektedir. Örneğin, Ferit Cemal Mersinli'nin 4. Ordu Komutanı olarak, bölgede Türk askerini hem İngiliz ordusuna, hem de Arap isyancılara karşı korumaya çalıştığını vurgulayan Atilhan, Ferit Cemal Mersinli'den bahsederken “Türkoğlu Türk” tabirini kullanmaktadır. Atilhan, 4. Ordu Komutanı Ferit Cemal Mersinli'nin, 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal ile görüşmek üzere karargâha gittiği, kendisinin de onunla giden subaylardan biri olduğunu belirtmekte, hem Mustafa Kemal'in kendilerini iki saate yakın beklettiğini, hem de gecelik giysi ile karşıladığını ifade etmektedir. Atilhan'ın olayı tasvir şekli, onun yaklaşımını de sergilemektedir. Atilhan iki komutan arasında bazı anlaşmazlıklar olduğunu aktarmakta ancak taraflar arasında yapılan görüşmenin içeriğine ilişkin bir bilgi vermemektedir. İngiliz ordusunun Yahudilerden aldıkları yüklü miktardaki kredilerle hazırlıklı ve malzeme tedarikli olduğunu ima eden Atilhan, onların bu şekilde gerekli teçhizattan yoksun ve zayıf düşmüş Türk ordusuna karşı taarruza geçtiğini belirtmektedir. Kutsal topraklarda İngiliz ordusunun, Osmanlıların kendi elleriyle köklerini attığı Siyonist casusların yardımıyla bu taarruz harekâtına giriştiklerinden bahseden Atilhan, iki ordu arasında yaşananları şu ifadeler ile tasvir etmektedir; “Bu, sadece iki muhasım ordunun savaşması değil, aynı zamanda ehl-i salibin, hilale ve İslam ordusuna son hücumudur”. Söz konusu harekâtı, Haçlı Seferlerine benzeten Atilhan, Hristiyanların “Peygamber düşmanı nankör bir kavim” olarak nitelendirdiği Yahudilerin yardımı ile İslam milletine karşı savaştığı şeklinde bir yorum yapmaktadır (Atilhan: 1950b, 10).

Bir başka yazısında Atilhan, Mustafa Mermi tarafından yazılmış ve 2-3 Haziran 1934 tarihli Vakit gazetesinde yayımlanmış bir makaleden alıntı yapmaktadır. Atilhan, alıntı yaparken Mermi'nin ifadelerini “ırkçılık ve samimiyetsizliğin bir örneği” olarak kullanmaktadır. Mermi yazısında aslında tıpkı Atilhan gibi, Yahudilere ilişkin birtakım iddialar gündeme getirmektedir. Mermi'ye göre, I. Dünya Savaşı'nda Yahudiler Filistin'i ele geçirebilmek için Çanakkale cephesine gönüllü asker göndermiş ve

İBalkan Savaşları'nda Türklere ihanet etmiştir. Hatta Mermi, Theodor Herzl'in Türklük aleyhinde girişimlerde bulunduğu bahsetmektedir. Atilhan, gerçekler öğrenilmeye başlandığı için Mermi de dâhil olmak üzere bazı yazarların bu şekilde yazılar kaleme aldığını düşünmektedir (Atilhan: 1951a, 12). Bir başka Sağ Muhafazakâr-İslamcı düşünür Raif Oğan da Mustafa Mermi'den söz ederken şu tabirleri kullanmaktadır; “gerçek inkılâp körelticisi, küfür mürtecii, uydurma inkılâpçı, Yeni İstanbul gazetesinin farmason başyazarı” (Oğan: 1951, 6).

Atilhan'ın bir başka iddiası, tıpkı Necip Fazıl'ın iddiaları gibi, Mustafa Kemal komutasındaki 7. Ordu'nun bir emir alarak savaşmadan Bisan yönünde geri çekildiği ve İngiliz ordusunun da bu boşluğu kullanarak 8. Ordu'ya yönelmesine ilişkindir. İngilizlerin bunun ardından da 4. Ordu'ya harekât düzenlediklerini belirten Atilhan, Ferit Cemal Mersinli'nin komutanlığında karargâhın geri çekilmeye başladığını belirtmektedir (Atilhan: 1950c, 10-11). Atilhan bir başka yazısında da Filistin cephesinde yaşananları şu şekilde yorumlamaktadır; bölgede bulunan üç ordu ortak bir müdafaa yapamamış; 7. Ordu savaşmadan çekilince 8. Ordu sol tarafından kayıp vermeye başlamış ve sonuçta büyük bir bozgun yaşanmıştır. Atilhan'a göre eğer diğer ordu komutanları birlikte hareket edebilseydi, yorulmuş vaziyette olan İngiliz ordusu bölgeden püskürtülebilirdi ve böylelikle Mondros Mütarekesine gerek kalmaksızın, İstanbul hükümeti farklı bir yol izleyebilirdi (Atilhan: 1950d, 10). Atilhan söz konusu yazısında 4. Ordu Komutanı olan Ferit Cemal Mersinli'nin durumu kurtarmak için elinden geleni yaptığını vurgulamakta ve ondan bahsederken “çok iyi bir kumandan ve samimi bir vatanperver” nitelendirmesinde bulunmaktadır. Atilhan bir başka yazısında da Ferit Cemal Mersinli'den bahsederken “dünyanın en temiz ve halim bir insanı” ifadelerini kullanmıştır (Atilhan: 1950e, 10).

Atilhan'ın aktardığı bu bilgilerin sadece bir kısmı doğrudur. 18-19 Eylül 1918'de başlayan Nablus Meydan Muharabesi'nde 8. Ordu telef olmuştur ve Mustafa Kemal'in komuta ettiği 7. Ordu Fara Vadisi'ne çekilirken düşman kuvvetleri Bisan'ı ele geçirerek ordunun geri kalanı ile irtibatını kesmiştir. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı 7. ve 4. Ordu'nun Şam'a gitmesini emrettiğinden Mustafa Kemal, İngiliz ve Arap orduları ile muharebe ederek ordusunu Şam'a getirmiştir. Mareşal Liman Von Sanders'in emri üzerine Mustafa Kemal kuvvetlerini Şam'ı savunabilenler diye Ferit Cemal Mersinli'nin komutasına bırakarak, komutansız kuvvetleri kumanda edebilmek için Rayak'taki karargâhına gitmiştir (Atay: 2012a, 128). Hatta Mustafa Kemal, Ferit Cemal Mersinli ile o sırada yaptığı toplantı sonucunda edindiği izlenimi şu şekilde ifade etmektedir; “Yaptığım inceleme ve Cemal Paşayla (Mersinli) görüşmemden çıkarabildiğim sonuca göre, kendisini şerifle (Mekke Emiri Şerif Hüseyin) anlaşmada serbest bırakmakta hiçbir sakınca görmüyorum”.

Mustafa Kemal'in bu ifadelerinden kastı şudur; Emir Faysal Suriye'nin Fransa'ya verilmesinden veya İngilizlerin bölgeyi ele geçirerek buradan çıkmamaları olasılığında endişelenmekte ve Nablus Meydan Muharebesi'nden sonra Osmanlı İmparatorluğu ile anlaşarak İngilizlerden önce Şam'ı elde etmeyi planlamaktadır. Mustafa Kemal bu nedenle Ferit Cemal Mersinli'nin Emir Faysal ile temasını sakıncalı bulmamaktadır. Ancak Emir Faysal'ın kışkırtmaları ile Şam halkı isyan ederken, General Allenby'nin ordusunun da bölgeye intikal etmesiyle birlikte Ferit Cemal Mersinli Şam'da başarılı bir savunma gerçekleştirememiştir (Kemal: 2010, 44-45, 47). Böylelikle Şam, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinden çıkmıştır. Oysa Atilhan aynı olayı farklı şekilde kurgulamaktadır.

Atilhan'ın, Mustafa Kemal için Filistin cephesinde savaşmadan geri çekildiği iddiası gerçek dışıdır zira Mustafa Kemal'in komutasındaki 7. Ordu pek çok kez taarruza uğradığı halde direnebilmeyi başarmıştır. Özellikle Mustafa Kemal'in Osmanlı İmparatorluğu'nun teslim olmasına yakın bir zamanda 26 Ekim 1918'de Halep'in kuzeyinde Katma Muharebesi'nde İngiliz ve Arap birlikleri ile yaptığı son muharebe ve gösterdiği askeri başarı onun "I. Dünya Savaşı'nda kuvvetlerini kurtaran ve yenilmeyen tek Türk Komutan" olarak tarih sahnesindeki yerini almasını sağlamıştır. Mustafa Kemal savaşabilen son Türk birlikleri ile İngilizleri bölgede durdurmayı başarmıştır (Atay: 2012a, 130). Mustafa Kemal Katma Muharebesi'nden sonra "Bir hat tespit ettim ve sınırladım. Kuvvetlerime emir ettim ki; düşman bu hattın ilerisine geçmeyecek" demiştir ve gerçekten de Türkiye'nin güney sınırı bu son muharebede çizilen alan olmuştur (Hatipoğlu: 2009, 47). Osmanlı askerlerinin I. Dünya Savaşı yıllarında Filistin cephesinde yaşadıkları analiz edilirken, İngiliz askerlerinin istihbarat konusunda başarılı oldukları için farklı yerlere konumlanmış olan Osmanlı ordu birliklerinin ara hatlarına sızarak, irtibatlarını kesebildiklerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Kemal: 2010, 58-60).

Öte yandan Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal, emperyalizme karşı Anadolu topraklarında mücadele verirken, özellikle Halep'le temaslarda bulunarak Suriye halkının Fransa'ya karşı direnmelerine destek olmaya çalışmıştır. Hatta Mustafa Kemal, Emir Faysal ile "Avusturya-Macaristan gibi iki milletli bir devlet oluşturmak" gayesi ile düşman güçlerine karşı birleşerek tek bir komuta altında savaşmayı önermiştir. Dolayısıyla Milli Mücadele yıllarında aslında Kemalist kadro Ortadoğu'ya tamamen arkasını dönmekten ziyade işbirliği temelinde bir ilişki türü geliştirmek istemiştir (Tür: 2007, 234). Ancak bu politika başarılı olamamıştır. Milli Mücadele'nin kazanılması, hilafetin kaldırılması ve erken cumhuriyet döneminde önceliğin iç politika meselelerine ayrılması ile bu durum değişmiştir.

Erken Cumhuriyet'in Ortadoğu'ya ilgisiz kalmasına itirazı olan Atilhan'ın yazılarında ortaya attığı savlarda Araplar resmi tarihin aktardığı gibi bir isyancı olmaktan ziyade, İmparatorluk ile anlaşmaya

Cumhuriyet'in uluslararası sistemde bölgede aktif politika izleyebilecek bir ekonomik ve siyasi güçten yoksun olması, hem de bölgeye ABD Başkanı W. Wilson'un adıyla özdeşleşen "self-determinasyon" ilkesi çerçevesinde yaklaşılması gibi gerekçeler bulunmaktadır. Üstelik İngiltere'nin uzun zamandır bölgede ettiği tohumlar bu dönemde yeşermiştir ve Arap halkları Müslüman bir Türk liderden ziyade bir Arap lider önderliğinde kendi uluslarını inşa etmek istemektedir.

Üstelik Necip Fazıl Kısakürek ve Cevat Rifat Atilhan, Mustafa Kemal'i I. Dünya Savaşı'nda Güney Cephesi'nde alınan yenilginin doğrudan sorumlusu olarak görürlerken, bölgede nihai kararları Yıldırım Ordular Grup Komutanı Liman Von Sanders'in aldığı gerçeğini yadsımaktadırlar. Oysa orduların nerede kümeleneyeceğinden, ne zaman taarruza geçeceğine ve bozgun anında hangi bölgeye intikal edeceklerine kadar ana karar verici Liman Von Sanders'tir. Dolayısıyla buradaki yenilgide Mustafa Kemal'in savaşmadan geri çekildiği iddiasının gerçeği yansıtmaması gibi, alınan yenilginin faturasının Mustafa Kemal'e yüklenilmek istenmesi de doğru değildir. Dolayısıyla Necip Fazıl Kısakürek ve Cevat Rifat Atilhan, doğru bilgiler ile kurgusal olan anlatımları bir arada kullanarak tarihe şekil vermeye çalışmaktadırlar.

KAYNAKÇA

Akyol, Mustafa, “Araplar Osmanlıyı Arkadan Vurdu Mu?”, *Düşünen Siyaset Bizim Doğu “Ortadoğu”*, Sayı: 23, ss. 135-139.

Atay, Falih Rıfki, Çankaya, İstanbul: Pozitif Yayıncılık, 2012a.

Atay, Falih Rıfki, Zeytinadağı, İstanbul: Pozitif Yayıncılık, 2012.

Atilhan, Cevat Rifat, “Görünmeyen İnkılap X”, *Büyük Doğu*, V. Devre, Sayı: 35, Yıl: 6, 17 Kasım 1950a, s. 10.

Atilhan, Cevat Rifat, “Görünmeyen İnkılâp-XII”, *Büyük Doğu*, V. Devre, Sayı: 37, Yıl: 6, 1 Aralık 1950b, s. 10.

Atilhan, Cevat Rifat, “Görünmeyen İnkılâp-XIII”, *Büyük Doğu*, V. Devre, Sayı: 38, Yıl: 6, 8 Aralık 1950c, ss. 10-11.

Atilhan, Cevat Rifat, “Görünmeyen İnkılâp-XIV”, *Büyük Doğu*, V. Devre, Sayı: 39, Yıl: 6, 15 Aralık 1950d, s. 10.

Atilhan, Cevat Rifat, “Görünmeyen İnkılap-XXVI”, *Büyük Doğu*, V. Devre, Sayı: 41, Yıl: 6, 29 Aralık 1950e, s. 10.

Atilhan, Cevat Rifat, “Görünmeyen İnkılap- XIX”, *Büyük Doğu*, V. Devre, Sayı: 44, Yıl: 7, 19 Ocak 1951, s. 10.

Atilhan, Cevat Rifat, “Görünmeyen İnkılap- XX”, *Büyük Doğu*, V. Devre, Sayı: 45, Yıl: 7, 26 Ocak 1951, ss. 10-11.

Atilhan, Cevat Rifat, “Görünmeyen İnkılâp- XXI”, *Büyük Doğu*, V. Devre, Sayı: 46, Yıl: 7, 2 Şubat 1951, s. 10, 16.

Atilhan, Cevat Rifat, “Görünmeyen İnkılâp- XXII”, *Büyük Doğu*, V. Devre, Sayı: 47, Yıl: 7, 9 Şubat 1951, ss. 10-11.

Atilhan, Cevat Rifat, “Görünmeyen İnkılâp- XXIII”, *Büyük Doğu*, V. Devre, Sayı: 49, Yıl: 7, 23 Şubat 1951, ss. 10-11.

Atilhan, Cevat Rifat, “Görünmeyen İnkılâp- XXIV”, *Büyük Doğu*, V. Devre, Sayı: 50, Yıl: 7, 2 Mart 1951, ss. 10-11.

Atilhan, Cevat Rifat, “Görünmeyen İnkılâp- XXV”, *Büyük Doğu*, V. Devre, Sayı: 51, Yıl: 7, 9 Mart 1951, s. 10.

Atilhan, Cevat Rifat, “Görünmeyen İnkılâp-XXVI”, *Büyük Doğu*, V. Devre, Sayı: 52, Yıl: 7, 16 Mart 1951, s. 10.

Atilhan, Cevat Rifat, “Türk-Arap Münasebetleri”, *Sebilürreşad*, Cilt: X, Sayı: 247, Haziran 1957, ss. 342-343.

Atilhan, Cevat Rifat, “Şeni ve Deni Manevra”, *Büyük Doğu*, V. Devre, Sayı: 45, Yıl: 7, 26 Ocak 1951a, s. 12.

KAYNAKÇA

Bağce, Emre, “Türkiye’de Siyaset ve Resmi İdeoloji: Temel Yaklaşımlar”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 2004, ss. 197-224.

Bali, Rifat N., “Cevat Rifat Atilhan”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Muhafazakârlık, Cilt: 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, ss. 402-406.

Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı, Cilt: III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

BÜYÜK DOĞU, “Kendi Mizanımız: 3”, Büyük Doğu, I. Devre, Cilt: I, Sayı: 9, 12 Kasım 1943, s. 2. Dawn, Ernest, Osmanlılıktan Arapçılığa, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1998.

Dedektif X Bir, “Hakikat-Hakikat İçin Hakikat!”, Büyük Doğu, V. Devre, Sayı: 25, Yıl: 6, 8 Eylül 1950, s. 3.

Dedektif X Bir, “Elimize Geçen Bir Yahudi Duası”, Büyük Doğu, V. Devre, Sayı: 42, Yıl: 7, 5 Ocak 1951, s. 9.

Erickson, Edward J., I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu Çanakkale, Kutü’l Amare ve Filistin Cephesi, (Çev.) Kerim Bağrıaçık, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.

Hale, William, Türk Dış Politikası 1774-2000, İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003.

Hatipoğlu, Süleyman, Filistin Cephesi’nden Adana’ya Mustafa Kemal Paşa, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2009.

İnayet, Hamid, Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2. Baskı, 1997.

Karpat, Kemal, İslam’ın Siyasallaşması, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

Karpat Kemal H., Türk Dış Politikası Tarihi, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Kasım, Cemal Zekeriyya “Araplar’ın Osmanlı Devleti’nden Ayrılması”, İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri, İstanbul: Yıldız Matbaacılık, 2000, ss. 413-474.

Kemal, Cemal “Osmanlı’nın Filistin Cephesi’ndeki Son Muharebesi”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 45, 2010, ss. 37-69.

Oğan, M. Raif, “Halimizin Panaromasi”, Büyük Doğu, V. Devre, Sayı: 43, Yıl: 7, 12 Ocak 1951, s. 6.

Tibi, Bessam, Arap Milliyetçiliği, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1998.

Toker, Hülya ve Aslan, Nurcan, Birinci Dünya Savaşı’na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, Cilt: II, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009.

Tür, Özlem, “Türkiye-Filistin-1908-1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 62, Sayı: 1, 2007, ss. 223-251.

BİR ULUSLARARASI HUKUK SORUNU OLARAK YABANCI KAMU HUKUKUNUN UYGULANMASI

İTİR ALADAĞ GÖRENTAŞ*

ÖZET

Ulusal mahkemeler önünde yabancı kamu hukukunun uygulanması genelde yabancı unsurlu uyuşmazlıklarda ulusal kanunlar ihtilafı kurallarına göre yabancı özel hukukun uygulanması anlamına gelmektedir. Özel hukukun sınır ötesi uygulanmasında uluslararası özel hukuk gereken düzenlemeleri yaptığın-
dan, ulusal mahkemeler için bu sıradan bir görev olmaktadır. Diğer taraftan, küreselleşmenin kaçınılmaz etkisi ile, yabancı kamu hukukunun uygulanması devletleri yasama, yürütme ve yargı düzeyinde meşgul etmektedir. Uluslararası özel hukuk aksine, uluslararası hukukta yabancı kamu hukukunun uygulan-
masına ilişkin somut düzenlemeler bulunmadığından, kaçınılmaz olarak devletlerarasında andlaşma ve sözleşmelerin yokluğunda uyuşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, bir uluslararası hukuk sorunu olarak yabancı kamu hukukunun ulusal mahkemeler önünde uygulanması ele alınacaktır. Tartışma, özellikle, kamu hukukunun bir andlaşma ya da sözleşme ile düzenlenmemiş alanlarına yoğunlaşacaktır.

Anahtar Kelimeler: yabancı kamu hukuku, uluslararası hukuk, kanunlar ihtilafı

APPLICATION of FOREIGN PUBLIC LAW as an INTERNATIONAL LAW PROBLEM

Abstract:

Before national tribunals, application of foreign law usually refers to application of foreign private law to foreign elemented disputes according to national conflict of law rules. Since private international law has necessary regulations on the cross- border application of private law, this is a routine task for national courts. On the other hand, as an unavoidable effect of globalisation, application of foreign public law occupies states on legislative, executive and judicial levels. Unlike private international law, public international law lacks tangible regulations on cross- border application of foreign public law, disputes arise inevitably when there are no treaties or conventions between the states. In this paper, application of foreign public law before national tribunals as an international law problem will be addressed. The discussion will focus especially on the public law areas not regulated by a treaty or a convention

Keywords: foreign public law, international law, conflict of laws

GİRİŞ

Ulusal mahkemeler önüne taşınan, medeni hukuk ya da borçlar hukuku gibi yabancı özel hukukun uygulanmasını gerektiren uyuşmazlıklar mahkeme devletinin kanunlar ihtilafı kurallarının işaret ettiği yabancı özel hukuk yasalarına göre çözümlenmekte ve konu, uluslararası özel hukukun düzenleme alanına girmektedir. Uluslararası özel hukukun 14. yüzyıla dayanan sistematik yapısı, özel hukuk uyuşmazlıklarının neredeyse hiç boşluğa yer vermeyecek biçimde çözümlenmesini sağlamaktadır. Öte yandan, yabancı kamu hukukunun sınırı aşan uygulaması söz konusu olduğunda, mesele çetrefilli bir hal almaktadır. Kamu hukukunun ülke dışındaki etkisi, doğal olarak yabancı kamu hukukunun düzenleme alanında olmalıdır, ancak bilindiği üzere uluslararası hukukun kaynağını oluşturan ne andlaşmalarda, ne örf ve adet hukukunda, ne de hukukun genel ilkelerinde, yabancı kamu hukukunun uygulanıp uygulanmayacağına ya da uygulanacaksa hangi koşullarda uygulanacağına ilişkin genel çerçeveyi çizen herhangi bir kural bulunmamaktadır. Andlaşmalar ancak özel alanları, çifte vergilendirmenin önlenmesi gibi, özel koşullarda ele almakta ve genelde de ikili andlaşmalarla soruna kısıtlı bir kapsamda çözüm getirilmektedir. Uluslararası hukuk açısından yabancı kamu hukukunun konumunu değerlendirebilmek için ayrıca kapsamlı bir inceleme yapmak gerekmektedir.

1. DEVLET EGEMENLİĞİ BAKIMINDAN YABANCI KAMU HUKUKUNUN UYGULANMASI

Devletin işlem ve eylemlerinin çoğunda sahip olduğu dokunulmazlık ve bağışlıklar, her devletin kendi ülkesinde münhasıran sahip olduğu egemenliğin bir sonucudur. Devletin dokunulmazlığını ve dolayısıyla egemenliğini kısıtlayıcı bir unsur olarak devletin işleminin türüne bakılması, devletlerin uluslararası ticaret alanındaki tasarruflarının daha farklı değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Öte yandan, devletler, uluslararası hukuku ihlal etmeden de başka devletlerin ülkelerini etkileyecek işlemlerde bulunabilmektedirler.

Devletlere, uluslararası hukukun emrettiği ilk ve en önemli kısıtlama, devletin hiçbir şekilde gücünü başka bir devletin ülkesinde kullanmamasıdır (The S.S. Lotus, 1927). Bu kural aynı zamanda devletin unsurlarını da içerisinde barındırmaktadır; 1- başka bir güç tarafından kısıtlanmamış otorite (hükümet, egemenlik), 2- insan topluluğu ve 3- sınırları çizilmiş ülke. Üzerinde önceden anlaşılmış özel durumlar hariç, ülkesinde diğer devletlerin egemen otoritelerini kullanmalarına izin veren bir devlet, devlet

olmanın unsurlarından, önkoşullarından birini, münhasıran egemenliğini, kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır (Altuğ, 1968: 41- 42).

Devlet, diğer devletlerin, kendisinin idari yapısı ve kuruluşlarının fonksiyonu üzerine karar vermesine izin vermez. Hükümet fonksiyonlarının organizasyonu ve dağıtımı ile ilgili anayasa hukuku kuralları ile, her seviyede hükümet araçlarının hiyerarşisini ve yürütülmesini düzenleyen kurallar kaçınılmaz olarak ülkeseldir. Uluslararası hukukça kısıtlı olarak düzenlenen askeri işgal şartları hariç, bu konulardaki yabancı yasaların uygulanması için herhangi bir istisna ve boşluk söz konusu değildir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, egemen bir devlet, ülkesinde başka hiçbir otoriteye devredilmemiş hükümet yetkilerini yürütmekte ve “cebri icra gücünü meşru olarak kullanmak monopoli”nü de elinde bulundurmaktadır (Weber, 1919). Cebri icranın en belirgin yolu cezai adaletin sağlanmasıdır. Buna göre, her devlet, kendi mahkemeleri ve kendi ülkesinde, suça karşı, kendi yasalarının öngördüğü cezai yaptırımları uygulayacaktır. İlkel olarak, anılan yaptırımlar devletin ülkesindeki her kişi ve olaya uygulanabilir. Diğer devletler cebri icra yetkisini ancak ve ancak ülke devletinin izni ile kullanabilirler. Bu açıdan, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı’nın 1927 tarihli Bozkurt Lotus kararında da belirttiği gibi, “ceza yetkisi kesinlikle ülkeseldir ve ceza hukukunun ülkesel karakteri tüm yasal sistemler için temeldir (The S.S. Lotus, 1927)”. Günümüzde, aksine andlaşmaların yokluğunda ve söz konusu suç insanlığa karşı işlenmemişse, ceza hukuku halen ülkesel sınırlar içerisinde etki doğurmaktadır.

Yine de, devletler kendi ülkelerinin dışında, diğer devletlerin ülkesinde işlenen suçlar için mahkumiyet kararı verebilirler. Uluslararası hukukla da uyumlu olan ve devletin yargı yetkisine dayanan bu duruma özellikle suçlunun milliyeti yani bağlı olduğu kişisel hukuk değerlendirildiğinde rastlanmaktadır. Elbette ülke devletinin izni olmadığında, devletler böyle sınır aşan mahkumiyet kararlarını ancak davalı kendi ülkelerine giriş yaptığında uygulayabilirler. Başka devletin ülkesinde gerçekleşen eylemler için giyapta ceza yetkisi kullanımı, özellikle devletlerin ülke dışındaki gerçek kişi ve tüzel kişilere yasakladıkları eylem, ülke devletinin yasalarının yapılmasını emrettiği bir işlem ise, potansiyel olarak devletler arasında uyumsuzluk sebebidir.

2. ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN YABANCI KAMU HUKUKU

Uluslararası hukuk; 1- özel bölgelerde egemen gücün yasal çerçevede uygulanmasını düzenlemekte; 2- devletlerin sınır aşan yargı ve yasama yetkisini kısıtlamakta; 3- egemen gücün maddi içeriğinde bir takım sınırlamalar öngörmektedir.

Bu çerçevede, özellikle II. Dünya Savaşı'na kadarki dönemde ortaya çıkan işgalci kuvvetlerin işgal ettikleri bölgede gerçekleştirmek istedikleri düzenlemelerin yasal değeri gibi konular ile boykot, ambargo gibi düzenlemelerin dolaylı etkileri ile insan haklarının evrensel olarak korunması gereğinden kaynaklanan uygulamalar uluslararası hukukun yabancı kamu hukukunun sınır aşan etkisine özellikle kısıtlama getirdiği alanlar olarak öne çıkmaktadır.

2. 1. İŞGAL ALTINDAKİ ÜLKELERDE KAMU HUKUKU

Uluslararası hukuka göre devlet kendi ülke sınırları içerisinde cebri icra gücünü kullanma monop-olüne sahiptir. Bu gücün, başka bir devletin ülkesinde o devletin rızası olmadan kullanılması uluslararası hukuka aykırıdır. Birleşmiş Milletlerin kurulduğu 1945 yılından bu yana, savaş, askeri işgal ve uluslar-arası hukuk tarafından garanti altına alınmış özel ülkesel statüleri (günümüzde geçerliliğini yitirmiş BM Vesayet Meclisi gibi) ihlal ederek toprak kazanımı yasağı bir uluslararası hukuk kuralı olarak yerleşmiştir (Dinstein, 2009: 1- 8; Malanczuk, 1997: 147- 158; Benvenisti, 2012: 1- 19; Bindchedler, 1982: 19- 22). Diğer bir deyişle, işgalci kuvvetin eylemleri ancak uluslararası hukukun izin verdiği ölçüde geçerlidir, manda ve vesayet altındaki ülke üzerindeki egemenliği kuvvet kullanarak değiştirmek uluslararası hukuka tamamen aykırıdır. 3. devletlerin, işgalci kuvvetin hukuk dışı tasarrufları tanımama zorunluluğu mevcuttur. Ancak geçmişte, özellikle I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra, otoritenin meşruluğuna bakmaksızın, 3. devletler açısından, işgalci kuvvetin hüküm sürdüğü dönem ve koşullarda yürürlükte bulunan yasaları tanımak ve uygulamak eğilimi mevcuttu (Nedjati, 1981: 388- 413). De facto egemenleri ve hukuksuz işgalcileri olumlayan bu yaklaşım uluslararası hukukta halen kabul görmekte midir? Namibia davasında, Uluslararası Adalet Divanı, ülkesel statünün uluslararası hukuka aykırı olduğunun yetkili bir Birleşmiş Milletler organı tarafından deklare edilmesinin gerekliliğine ve durumun geçersizliğinin Birleşmiş Milletler üyeleri tarafından tanınması yükümlülüğüne vurgu yapmıştır (International Court of Justice [ICJ], 1970:Resolution 276). Diğer taraftan bunlara ek olarak, her ne kadar Güney Afrika'nın Namibya'daki eylemleri hukuken geçersiz olsa da, söz konusu geçersizliğin doğum kaydı, ölüm ve evlilik gibi sadece Namibya halkının zararına olabilecek bir alanı kapsayamaya-çağı belirtilmiştir (ICJ, 1970: Resolution 276). Diğer taraftan yine bireyin haklarını korumaya yönelik ama bu sefer tersten okuyan bir örnek, Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın Loizidou başvurusuna ilişkin olarak 18 Aralık 1996'da verdiği karardır (Loizidou v. Turkey, 1996). Divan, şikayet edilen, ihlal iddiası-na konu tasarrufun, aleyhine şikayet başvurusu yapılan Sözleşmecî Devletin "yargı yetki alanında"

gerçekleşmiş olması gerektiğine vurgu yaparak; yargı yetki alanının, sadece ilgili devletin ülkesi ile sınırlı olmayıp, o devletçe hukuka uygun ya da fiili olarak denetim altında bulundurulmuş yerleri de kapsadığını ifade etmiştir (Gemalmaz, 2007: 989). Buradan hareketle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, KKTC'nin uluslararası toplum tarafından tanınan bir devlet olmadığı gerekçesi ile yaptığı işlemlerin değerlendirme dışı olduğu, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin adadaki varlığı nedeniyle Türkiye'nin adanın kuşeyini tam olarak kontrol ettiğini, bu sebeple burada meydana gelen ihlallerden sorumlu olduğunu ve Loizidou'nun mülkiyet hakkının ihlalinin "sürekli" bir nitelik taşıdığını karara bağlamıştır (Renda, 2013: 390). Böylelikle uluslararası mahkeme, bir devletin, kamu hukukuna dayanan ülke dışındaki tasarruflarını tanımakla kalmamış, bu tasarrufların sonuçlarından dolayı bahse konu devleti tazminata mahkum etmiştir. Ancak özellikle belirtmek gerekir ki, hem Namibia hem de Loizidou davasında öne çıkan, bireylerin haklarının korunması temel amacdır.

2. 2. YASALARIN SINIR AŞAN ETKİSİ

Her devletin kendi sınırları içerisinde belirli fiillere yaptırımda bulunmak için kendi ceza yasalarını uygulaması dolayısıyla ceza hukuku ülkeseldir. Farklı devletler, suçu işleyenin milliyeti gibi farklı hukuki sebeplerle, aynı fiile farklı yaptırımlar getirebilirler. Uluslararası hukuk, eş zamanlı ve muhtemelen çatışan ceza yetkilerinin varlığını kabul etmektedir. Soru, uluslararası hukukun, ne zaman ve hangi kapsamda, devletlerin başka devletin ülkesinde bazı fiilleri teşvik etmek veya yasaklamak için yasama yetkisini kullanmasına sınırlamalar getireceğidir. Diğer devletlere karşı kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidinin yasaklanması (United Nations [UN], 1945: Article 2 Paragraph 4), diğer devletlerin işlerine karışılmasının yasaklanması (UN, 1945: Article 7 Paragraph 5) gibi konular BM Şartı ile de garanti altına alınmış, uluslararası hukukun yerleşmiş kurallarıdır. Öte yandan, uluslararası hukuk askeri güç kullanma tehdidi olmaksızın ekonomik baskı yapmayı yasaklamadığı gibi, devletlere ticarete ayrımcılık yapılmaması gibi bir yükümlülük de getirmemektedir. Aksi yönde anlaşmalar olmadığı sürece boykot veya ambargo yöntemleri de uluslararası hukuka aykırı değildir. Rekabet yasalarının sınır aşan uygulaması için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Uluslararası hukuk ayrıca, boykotların "kara liste" ve benzeri yöntemlerle veya boykot eden devletin yasama yetkisi altında olanlara cezai yaptırımda bulunmak suretiyle dolaylı olarak başka devletlerin ülkelerinde yürütülmesini de yasaklamamaktadır. Diğer taraftan, anılan yetkinin boykot eden devletin vatandaşı olmayanları yani 3. devletin vatandaşlarını etkilediği durum tartışma konusudur (Neff, 1988: 120- 124).

Başka bir devletin yasama yetkisinin hedefi olan devlet karşılık vererek benzer girişimleri, hem yasama hem de yürütme kuvvetini kullanarak engelleyebilecektir. Varsayımsal bir örnekte, ABD ülke dışındaki vatandaşlarının (da) İran ile herhangi bir ticaret ilişkisi kurmasını yasaklamış olsun. Bunun üzerine Almanya, Almanya'da ikamet eden tüm gerçek kişiler için ticaret kısıtlamalarını kaldıran bir yasa yürürlüğe sokar ve aksi yönde davrananların ihracat lisansını iptal edeceğini de bir yaptırım olarak eklerse, Almanya'da yaşayan ve ihracat ile geçinen ABD vatandaşlarının durumu tartışma yaratacaktır. Günümüzde, özellikle ekonomi alanında, etkisi sınır aşan yasalar ve bunlara karşılık olarak çıkarılan ulusal yasalara sıklıkla rastlanmaktadır (Lowe, 1983: 107). Çağdaş uluslararası hukukta etkisi sınır aşan yasaları, örneğin yukarıda belirttiğimiz belli bir ülke ile ticaret yapmayı yasaklayan yasaları veya onlara cevaben geliştirilen, yine yukarıda belirttiğimiz ticarete ayırım yapmayı suç kapsamına alan düzenlemeleri yasaklayan bir kural mevcut değildir. Ülke devletin mutlak yasama ve yürütme yetkisine sahip oluşu, onu uluslararası hukuk açısından daha avantajlı bir konuma oturtmaktadır. Devletin ülkesinde izin verdiği veya teşvik ettiği fiil/ eylem uluslararası hukuka aykırı olmadığı sürece, yine uluslararası hukuka göre ondan başka hiçbir devlet böyle bir eylemi düzenlemede daha üstün ve önde gelen bir hakka sahip değildir (Lowenfeld, 1992: 47- 49).

3. ULUSLARARASI HUKUK ve İNSAN HAKLARI HUKUKU

Uluslararası hukuk, devletlerin kendi ülkelerindeki eylem ve işlemlerine de birtakım temel sınırlamalar getirmiştir. Özellikle yabancılara ait gayri menkullerin millileştirilmesi ya da kamulaştırılması zaman zaman tartışmalara yol açmaktadır. Uluslararası hukuk, devletlerin millileştirme tasarrufları ile ortaya çıkacak uyuşmazlıklarda uygulanacak kanunlar ihtilafı kurallarını düzenlemediğinden ve yabancı hukukun uygulanması her zaman kamu düzeni çekincesine tâbi olduğundan, mahkeme devleti yabancı millileştirme işlemini, devletlerin birbirlerinin kamu hukukunu uygulamaya ilişkin genel çekincesinden ayrı olarak, eğer o yasa uluslararası hukukun temel ilkelerine aykırı ise, uygulamayı reddedebilir. Peki böyle bir yasanın uygulanmaması uluslararası hukukun bir sonucu mudur?

Aksini düşünenlerin mevcudiyetine rağmen (Bknz.: Mann, 1976- 1977: 1- 65), uygulama uluslararası hukukun devletlere böyle bir sorumluluk yüklediğini göstermekte, olsa olsa konunun diplomatik koruma kurumunun işletilmesini gerektirebileceği sonucuna varılmaktadır (ICJ, 1970: Barcelona Traction). İlk olarak, uluslararası hukukun hiçbir kuralı yine uluslararası hukuka aykırı bir

tasarrufun devletin iç hukukunda geçersiz olacağını belirtmemektedir.İkincisi, iç hukuktaki bir yasadan kaynaklanan uluslararası hukuk ihlallerine ilişkin iddialar, ihlale sebep olan yasanın mağdurundan değil, mağdurun vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu devletten gelmekte, devlet diplomatik koruma kurumunu çalıştırmakta ve genelde uzlaşma yoluna gidilmektedir. Devletlerin iç hukuktaki tasarrufları dolayısı ile bireylerin uğradıkları zararlarda iç hukuk yollarını takiben, sorun, temel insan haklarına ilişkin ve Avrupa Konseyi'nin yetki alanında değilse, ancak zarar gördüğünü iddia eden bireyin uyrukluk bağı ile bağlı olduğu devletin diplomatik koruma kurumunu çalıştırması ve belki de akabinde konuyu uluslararası bir mahkemeye götürmesi ile çözümlenebilecektir. Eğer “mağdur” devlet uygun biçimde davacı olarak harekete geçerse, uluslararası hukukun öngördüğü çözüm devletten devlete bir zarar giderim olabilecektir, gerçek kişiye herhangi bir hak iadesi öngörülmemektedir (Staker, 1987: 210- 213; Gray, 1996:59- 120). Burada dahi devletin, vatandaşının ülke dışındaki menkul ve gayri menkullerinden kaynaklanan haklarını koruma amacıyla hareket etmesi uluslararası hukukun bir emri ya da gereği değil, tamamen yetkili organların takdirine bağlı bir işlemdir. Son olarak, devletlerin uygulamalarından yabancı devletlerin uluslararası hukuka aykırı tasarruflarının tanınmaması gibi bir teamül kuralı oluşmadığı anlaşılmaktadır.

Konu insan hakları ve uluslararası barışı koruma gibi herkese karşı / erga omnes ileri sürülebilecek yükümlülükler olduğunda durum farklılaşmakta, bu tarz yükümlülüklerin ihlali halinde bireyler uluslararası mahkemelerde doğrudan haklarını arayabilmektedirler. Barcelona Traction davasında Uluslararası Adalet Divanı'nın belirttiği gibi bu yükümlülükler “insanın temel haklarını, özellikle köleliğe ve ırk ayrımcılığına karşı hakları” kapsamaktadır (ICJ, 1970: Barcelona Traction). Bireylerin doğrudan haklarını arayabilecekleri mekanizmaların günümüzde mevcut en gelişmiş örneği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ona ek 14 Protokol'de belirlenen temel hak ve özgürlükleri korunması doğrultusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin üstlendiği roldür. AİHM'in yetki alanı Avrupa Konseyi ile sınırlı kalmaktaysa da, bu alanda bireyler, devletlere karşı Sözleşme ve ona ek Prokoller ile garanti altına alınmış haklarını ileri sürebilmekte, tazminat kazanımına ek olarak, eğer Mahkeme ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nce gerekli görülürse iç hukukta da bir takım düzenlemeler elde edilebilmektedir. Yabancı devletin, bireyin temel hak ve özgürlüklerine aykırı tasarruflarının sonuçlarının tanınmaması uluslararası hukukun ve ulusal- üstü insan hakları hukukunun üzerinde hiçbir tartışmaya gerek bırakmayacak bir yükümlülüğüdür ve devletler kendilerine vatandaşlık bağı ile bağlı kişiler üzerinde dahi böyle bir yasama yetkisi kullanamazlar.

4. YABANCI KAMU HUKUKUNUN UYGULANMASINI GEREKTİREN ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR

Çalışmamız çerçevesinde yukarıda yabancı kamu hukukunun uygulanmasının devlet egemenliğine olası etkileri ve uluslararası hukukun ve insan hakları hukukunun yabancı kamu hukukunun uygulanmasını yasakladığı durumlar ele alınmıştır. Uluslararası hukukun, yabancı kamu hukukunun uygulanıp uygulanmayacağına ilişkin herhangi bir sarih kuralı bulunmamasına rağmen, uluslararası hukukun birincil kaynağı olan andlaşmalar ile yine uluslararası hukukun kişilerinden biri olan uluslararası örgütlerin kararları doğrultusunda devletlerin, birbirlerinin özellikle döviz kurunu düzenleyen yasalarını ve kültür mirasının korunması alanındaki yasal düzenlemelerini uygulanan kıldıkları gözlemlenmektedir. Ancak bu alanların yabancı kamu hukukunun sınır ötesinde uygulanmasının daha az tartışılan alanları olduğu da not düşülmelidir. Vergi ve ceza yasaları gibi kamu hukukunun ülke dışında uygulanmasında en çok önyargı ile yaklaşılan dalları daha çok ikili andlaşmalarla ele alınmıştır.

Uluslararası hukukun, yabancı devletlerin, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başındaki birkaç istisnai uygulama hariç, hukuka aykırı işgalci statüsündeki resmi tasarrufları, yani A devletinin B devletini işgal ettiği süre zarfında gerçekleştirdiği işlemleri ve herkese karşı ileri sürülebilen temel insan haklarına aykırı yasa ve işlemlerini tanımayı yasakladığı incelenmiştir. Uluslararası teamül hukukunda bunlara ek herhangi bir özel düzenlemeye ya da kanunlar ihtilafı kurallarına rastlanmamaktadır.

Diğer taraftan, özel tip bir andlaşma yukarıdaki genel görünümün istisnasını oluşturmaktadır. Uluslararası Para Fonu Andlaşması (United Monetary and Financial Conference, 1945: Article IV- VII) döviz sözleşmelerine ilişkin düzenlemelerinde açıkça “üye devletlerden birinin döviz kurunu ilgilendiren ve üye devletin Fon Anlaşması’na uygun biçimde düzenlenmiş döviz kontrol yasalarına aykırı sözleşmeler, Uluslararası Para Fonu’na üye herhangi bir devletin ülkesinde uygulanamaz, geçersizdir (United Monetary and Financial Conference, 1945: Article VIII, Section 2-b)” demektedir. Diğer bir deyişle bu hükümle, mahkeme devleti bazı döviz sözleşmelerinin, yabancı bir devletin döviz kontrol yasalarına aykırılığından dolayı, uygulanmasını reddedecektir. Bu kapsamda ve Uluslararası Para Fonu Anlaşması’nın imzacıları arasında, uluslararası hukuk yabancı kamu hukuku niteliğindeki yasanın uygulanmasını emretmektedir.

Uluslararası Para Fonu Andlaşması’na benzer biçimde, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında uluslararası örgütlerden yana esen rüzgar, örgütlerin belirli konularda sözleşmeler düzenlenmesi için öncü olması ve aynı konularda genel kurul kararları olarak örgütlerin inisiyatif geliştirmesi ile ivme

kazandı. Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı gibi örgütler, uluslararası ticaret ve yatırım alanında işbirliğini öne çıkaran bir takım sözleşmeler hazırladılar ve bunları üyelerinin imzasına açtılar. Özellikle OECD'nin vergi kaçakçılığı ve çifte vergilendirmeyi önlemek amacıyla ortak bir denetleme mekanizması önerdiği model vergi antlaşması (<http://www.oecd.org/tax/treaties/oecdmtcavailableproducts.htm> (Çevrimiçi) 23 Ağustos 2014) ve Avrupa Konseyi bünyesinde imzalanan ceza yargılarının uluslararası değerini düzenleyen “Ceza Yargılarının Milletlerarası Değeri Konusunda Avrupa Sözleşmesi (Council of Europe [CoE], 1970, ETS 70)” kamu hukukunun özünde yer alan yasaların ülke dışında uygulanmasını mümkün hale getirmektedir. Ülke dışında uygulanması daha az tartışma konusu olan ithalat- ihracata ve kültür varlıklarının korunmasına ilişkin kamu hukuku yasalarının sınır ötesi etkisine ilişkin uluslararası örgütlerin, özellikle BM'nin girişimleri mevcuttur. Uluslararası örgütlerin inisiyatifi ile özellikle yabancı kamu görevlilerinin avantajlı sözleşmeler sağlamak için rüşvet alması (UN, 1969: UNTS 115- Article 50) ve bir ulusun kültür mirası içerisinde yer alan varlıkların, bunları koruyucu özel yasaların mevcudiyetine rağmen ülke dışına çıkarılması ticaretinin yapılmasını (UN, 1970: UNTS 11806- Article 5- 6) düzenleyen sözleşmelerin nispi butlan ve ile geçersizliği sebebi sayılmıştır. Devletlerin bu konular ile kararlı mücadelesi, örgütlerin ürettiği belgelerin hızla imzalanıp onaylanması ve hayata geçirilmesi böylesi sözleşmelerin uygulanmaması noktasında kamu düzeni çekincesi unsurunun gücünü de daha da arttıracaktır.

SONUÇ

Doğrudan bireyleri ilgilendiren evlilik, borç ilişkisi gibi konuları düzenleyen özel hukuk yasaları söz konusu olduğunda devletler bu yasalara sınır aşan etki tanımakta herhangi bir sakınca görmemektedirler. Özel hukukun ülke dışında uygulanması 14. yüzyıla kadara dayanmaktadır. Uluslararası ilişkilerdeki artış, bireylerin başka ülkelere çalışma imkanları için göç etmesi ve ulus aşırı şirketlerin uluslararası ticarete hakim oluşu ülke dışında sadece özel hukukun değil, kamu hukukunun da uygulanmasını gerektiren durumlar ortaya çıkartmıştır. Ancak kamu hukukunun devletin kamu düzenini ve kamu çıkarını korumaya yönelik amacı, doğrudan devletin egemenliğinden kaynaklanan haklarla bağlantılı olması ve kamu hukukunun taraflarından birinin bizzat egemen devlet oluşu, ülke dışında uygulanma alanını kısıtlamaktadır. Neredeyse 20. yüzyılın ilk yarısının sonlarına kadar yabancı kamu hukuku ülke dışında uygulanamaz addedildiğinden, uluslararası hukukta da konu hakkında düzenleme yapma ihtiyacı hissedilmemiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerin, ulusal mahkemelerinde yabancı kamu hukuku ile daha sık karşılaşmalarının sonucunda özellikle vergi yasalarının ülke dışında uygulanmasına ilişkin ikili andlaşmalar yapılmaya başlanmış, savaş esnasında kaçırılan/ el değiştiren kültür varlıklarının korunmasına ilişkin devletler yabancı kamu hukukunu bir dayanışma ruhu içerisinde dikkate almak durumunda kalmışlardır. Yine II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'ya iş gücü göçünde yaşana artış, karma bir hukuk dalı olarak sosyal güvenlik hukukunun uygulanması konusunda ortak adımlar atılmasını gerektirmiştir. Avrupa Konseyi bünyesinde yapılan sözleşmeler de özellikle yabancı ceza yargı kararlarının ülke dışında uygulanmasını sağlamaya yönelik önemli adımlardır. 21. yüzyıl itibariyle devletler vergi ve ceza yasalarını ülke dışında etkin kılma mecburiyetini kabullenmiş görünmektedirler, kendilerinin bu alanlardaki çıkarlarını korumak için diğer aktörlere de aynı hakları tanımaya razı oldukları noktada yabancı kamu hukukuna ilişkin mevcut engeller de ortadan kalkacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Altuğ, Yılmaz (1968). *Yabancıların Hukuki Durumu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Benvenisti, Eyal (2012). *The International Law of Occupation*. UK: Oxford University Press.

Dinstein, Yoram (2009). *The International Law of Belligerent Occupation*. New York: Cambridge University Press.

Gemalmaz, Mehmet Semih (2007). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*. İstanbul: Legal Yayıncılık.

Gray, Christine D. (1996). *Judicial Remedies in International Law*. New York: Oxford University Press.

Lowe, Alan V. (1983). *Extraterritorial Jurisdiction: An Annotated Collection of Legal Material*. Cambridge: Grotius Publications Ltd.

Malanczuk, Peter (1997). *Akehurst's Modern Introduction to International Law*. New York: Routledge.

MAKALELER

Asante, Samuel K. B. (1988). "International Law and Foreign Investment: A Reappraisal". *International Law and Foreign Investment*, 37 (3): 558- 628.

Lowenfeld, Andreas F. (1989). "Conflict, Balancing of Interests and the Exercise of Jurisdiction to Prescribe: Reflections on the Insurance Antitrust Case". *American Journal of International Law*, 89 (1): 42- 53.

Mann, F. A. (1976- 1977). "The Consequences of an International Wrong in International and National Law". *British Yearbook of International Law*, 48 (1): 1- 65.

Neđjati, Zaim M. (1981). "Acts of Unrecognised Governments". *International & Comparative Law Quarterly*, 30: 388- 415

Neff, Stephen C. (1988). "Boycott and the Law of Nations: Economic Warfare and Modern International Law in Historical Perspective". *British Yearbook of International Law*, 59: 113- 149.

Renda, Yaprak (2013). "Loizidou Kararından Bugüne Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kararları ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarının Kıbrıs'taki Mülkiyet Sorununa Etkisi". *Ankara Barosu Dergisi*, 2013 (1): s. 389- 397

Staker, Christopher (1987). "Public International Law and the Lex Situs Rule in Property Conflicts and Foreign Expropriations". *British Yearbook of International Law*, 58 (1): 151- 252.

KAYNAKÇA

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Bindschedler, Rudolph L. (1982). "Annexation", Encyclopedia of Public International Law. Amsterdam: North Holland Publishing Company.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://www.oecd.org/tax/treaties/oecdmtcavailableproducts.htm> (Çevrimiçi) 23 Ağustos 2014.

Weber, Max (1919). Politics as a Vocation, Free Students Union of Munich University. <http://anthropology-lab.net/wp/wp-content/uploads/2011/12/Weber-Politics-as-a-Vocation.pdf> (Çevrimiçi) 24 Ocak 2013.

BELGELER

Council of Europe, "European Convention on the International Validity of Criminal Judgments", (adopted 28 May 1970- entry into force 26 July 1974), The Hague, ETS 70.

General Conference of United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, "Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property", (adopted 14 November 1970- entry into force 24 April 1972), 16th Session, Paris, UNTS 11806.

United Monetary and Financial Conference, "Agreement of the International Monetary Fund", (adopted 22 July 1944- entry into force 27 December 1945), Bretton Woods- New Hampshire.

United Nations Conference on the Law Treaties, Vienna Convention on the Law Treaties, (adopted 23 May 1969- entry into force 27 January 1980), Vienna, UNTS 1155.

United Nations, "Charter of the United Nations", (adopted 26 June 1945- entry into force 20 October 1945), San Francisco, 1 UNTS XVI.

DAVALAR

Case of Loizidou v. Turkey, Application No. 15318/ 89, Judgment 18 December 1996

International Court of Justice, Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders, Case Concerning Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited- New Application: 1962- Belgium v. Spain, Judgment of 5 February 1970.

International Court of Justice's Advisory Opinion of 21 June 1971 on "Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South- West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)".

The S.S. Lotus (Fr. v. Turk.), 1927 P.C.I.J. (ser. A.) No. 10 (Sep. 7.).

AİLE SAĞLIĞI MERKEZLERİNDEN HİZMET ALAN HASTALARIN HASTA MEMNUNİYET DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ: YALOVA İLİ ÖRNEĞİ

Cevdet Kızıl¹ , Vedat Akman² , Selman Öztürk³

ÖZET

Bu çalışmada, Yalova ilinde bulunan aile sağlığı merkezlerinden hizmet alan hastaların aldıkları hizmetlerle ilgili memnuniyet düzeylerinin saptanması amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini 100 hasta oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında hastalarla yüz yüze görüşülerek anket metodolojisinden yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, hastalar bir sorunla karşılaştıklarında ilk olarak aile hekimine başvurmaktadır. Bunu sırasıyla devlet hastanesine başvuranlar ve üniversite hastanesine ya da özel hastane-özel muayenehaneye başvuranlar takip etmektedir. Çalışma, aynı zamanda ankete cevap veren katılımcılardan büyük çoğunluğunun aile sağlığı merkezine asıl başvurma sebebinin muayene olmak olduğunu göstermiştir. Bunu, asıl başvurma sebebine göre ilaç yazdıranlar ve diğer sebeplerden başvuranlar izlemektedir. Araştırmada Kruskal-Wallis H Testi ile Mann-Whitney U Testi uygulanmıştır. Aile sağlığı merkezine başvuranlardan asıl sebebi farklı olan gruplar arasında hasta memnuniyet puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır. Aile sağlığı merkezine asıl başvurma sebebi muayene olmak olanların hasta memnuniyet puanı en yüksektir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Hizmet, Kalite, Hasta Memnuniyeti, Yalova

Abstract:

In this study, it is aimed to the identify satisfaction levels of patients who receive service from family health centers in Yalova. The sample of research consists 100 patients. The survey methodology is utilized for the study and face-to-face interviews are run with each patient. The study revealed some important results. According to the research, when most of the patients face an issue or problem, they do first see their family doctors (physicians). These patients are consequently followed by individuals visiting the state (public) hospitals and persons applying to university hospitals or private hospitals-private clinics. Also, paralel to the research, the main contact reason of patients visiting the family health centers are examination. The following reasons are drug prescription and other reasons. This study takes advantage of the Kruskal-Wallis H Test and Mann-Whitney U Test. There is a statistically significant difference in terms of patient satisfaction score among groups which have different real reasons of application to family health centers. The patients who visit family health centers for mainly examination have the highest patient satisfaction score.

Keywords: Health, Service, Quality, Patient Satisfaction, Yalova

¹ Yrd.Doç.Dr., Yalova Üniversitesi, İİBF, İngilizce İşletme Bölümü, cevdetkizil@yahoo.com

² Yrd.Doç.Dr., Beykent Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, vedatakman@beykent.edu.tr

³ Yüksek Lisans Mezunu, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ozturk112.yhsm@gmail.com

GİRİŞ

Günümüzde özellikle son yıllarda endüstri sektöründe başlayan "Sürekli Kalite İyileştirme Arayışı" sağlık sektöründe de görülmektedir. Bunun sebebi, rekabetin çoğalması, insanların gelirlerinin yükselmesi, hastaların bilinçlenmesi, sağlık sigortacılığının gelişmesi gibi etkenlerdir. Yoğun rekabet ortamında, ayakta kalmak isteyen kurumlar, doğru işleri doğru yapmaya ve hasta memnuniyetine gereken önemi vermeye başlamışlardır. Sağlık sektöründe verilen hizmetin kalitesini belirlemek için, hasta memnuniyetinin ölçülmesi yıllardır yoğun bir şekilde işletmelerde uygulanmaktadır. Hasta memnuniyetinin tespit edilmesine olan bu ilgi Türkiye'de de yaygınlaşmaktadır.

Çeşitli unsurlardan etkilenen hasta memnuniyeti karışık bir kavram olup, nitelikli hasta bakımının önemli bir göstergesidir. Hastalara verilen hizmet kalitesini ifade eden kuramlar yetersiz olduğundan hasta memnuniyeti, genel olarak, sunulan hizmetin hastanın istek ve beklentilerini birebir karşılması veya hastanın sunulan hizmetin ne kadarını algıladığına dayanmaktadır. Bu sebeple kaynaklarda hasta memnuniyetinin asıl unsurunu, hastaların beklentileri ve büyük oranda hasta ve sağlık çalışanlarının beraberliğinin meydana getirdiği vurgulanmaktadır.

Son yıllarda daha kaliteli sağlık hizmeti sağlamak için Türkiye'de önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu doğrultuda, 2003 yılından itibaren kademelı olarak uygulamaya konulan Sağlıkta Dönüşüm Projesi ve kapsamında aile hekimliği sistemine geçiş vurgulanmalıdır. Bu sistem sağlık çalışanlarının rollerinde ve mesleki tanımlamalarında bir takım değişiklikler getirmiştir. Aile sağlığı birimlerinde hizmet veren aile hekimlerinin yanında görevli olarak, daha önce aynı kurumda, ebe, hemşire veya sağlık memuru olarak çalışan sağlık personelleri, aile sağlığı elemanı olarak görev yapmaya başlamıştır.

Dolayısıyla bu çalışma; aile sağlığı merkezlerine, Türkiye'nin sağlık hizmetleri sistemine ve sorunlarına, gereksinimlerine ışık tutabilmek amacıyla sağlıkta toplam kalite yönetiminin önemli göstergelerinden ve ölçütlerinden biri olan sağlık hizmetlerinde hasta memnuniyetini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Aile sağlığı merkezlerinin görevleri, hastalar ile olan ilişkileri, hastaların beklentileri ve memnuniyetleri ele alınmıştır.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Hizmet, literatürde bir topluluktan diğerine sunulan herhangi bir şeyin sahipliği ile neticelenmeyen, bir faaliyet ya da faydalar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Hizmet üretimi maddesel bir ürüne bağlı olabilir ya da olmayabilir. Bir diğer tarif de, doğrudan satışa sunulan ya da ürünlerin (mal/hizmet) satışıyla birlikte sağlanan kazançlar veya tatmin olarak ifade edilmektedir (Tenekecioğlu, 1992). Bu

tanıma göre, hizmetler iki gruba ayrılırlar Bunlardan birincisi avukatlık, sigortacılık gibi mallardan ve başka hizmetlerden (satış öncesi, satış anında ve satış sonrası) bağımsız olarak satışa sunulan hizmetlerdir. İkincisi ise kredi, bakım, eğitim gibi mallar veya hizmetlerle birlikte satın alınan hizmetlerdir. Hizmetlerle ilgili tanımlar incelendiğinde hizmetin soyut özelliğe sahip olması ve tüketiciye çeşitli yönlerden fayda sağlaması gibi bir ortak noktanın olması göze çarpmaktadır. Genel olarak kullanma amacına uygunluk derecesi tarzında tarif edilen kalite, hem mal hem de hizmet üreten işletmeler için dikkate alınması gereken bir kavramdır. Çünkü ürün niteliğinin iyileştirilmesi, hatalı üretimin minimuma indirilmesinin sonucu olarak, para ve zaman kaybını önler. Dolayısıyla da verimliliğin artması sağlanır, daha düşük maliyetle daha üstün niteliklere sahip ürünlerin üretilmesi mümkün olur. Kalite seviyesinin yükseltilmesiyle rekabet üstünlüğü oluşturularak, işletmelerin pazar payları artar ve saygınlık kazanırlar. Nitelikli ürünler sunmanın sosyal boyutu olarak toplumların yaşam standartlarında artış görülmesi, diğer bir ifadeyle, kalitenin hayat koşullarına yansımaya vurgulanabilir (Atan, 2003).

Aynı zamanda literatüre göre, mallardan ayıran dört temel özellik hizmeti farklı kılmaktadır. Bunlardan ilki soyut olması, bir başka ifadeyle hizmetlerin elle tutulamaz oluşudur. Satın almadan önce hizmetlere dokunulamaz, görülemez ve değeri hesaplanamaz. Bir hizmetin satın alımı ve tüketilmesi kısa bir zaman içinde gerçekleşir ve tamamen tecrübe etmeye dayalıdır. Hizmetlerin ikinci özelliği eşzamanlılık, bir başka ifadeyle üretiminin ve tüketiminin birbirinden ayrılamamasıdır. Hizmetlerin üçüncü niteliği ise özellikle emek içeriği fazla olanların heterojen olmalarıdır. Hizmetin dördüncü özelliği de dayanıksız olma özelliği taşıması, bir başka ifadeyle depolanamaz oluşudur (Atan, 2003).

Sağlık sektörü ise, sağlık hizmeti sunmak ve toplumu sağlıklı kılmak amacını ortaya koymak üzere, çok geniş bir alanı kapsayan sağlıkla ilgili mal ve hizmet türündeki her türlü ürünü üretmek, arz etmek, talep etmek ve tüketmek üzere kurulan sistem ve alt sistemler ile, bunların içinde yer alan kişi, kurum, kuruluş, statü ve ürünlerin tümünü belirtmek için kullanılan, genel bir kavramdır. Kişinin yaşam, varlığını koruma ve güvenliğinin sağlanması hakkı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yer almıştır. Bu hak sosyal güvenliğin sağlanması ile gerçekleşecektir. Sosyal güvenlik, toplumdaki tüm bireylerin sosyal risklere karşı korunmasıdır. En önemli sosyal haklardan biri de sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkıdır (Veliöğlu, 1998). Sağlık hizmetleri, kişinin beden ve ruhen tam bir iyilik halinde bulunması amacıyla yürütülen koruyucu, tedavi edici ve rehabilite edici faaliyetlerin bir bütünüdür. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin herkese eşit, ulaşılabilir ve memnuniyet sağlayacak bir düzeyde verilmesi gerekir. Ancak, bu hizmetler, hizmeti alması beklenen kişilerce kabul edilebilir ve kullanılabilir olmalıdır.

Toplumun kültürüne, alışkanlıklarına ve beklentilerine uygun olmayan sağlık hizmetleri, toplum tarafından benimsenmez ve kullanılmaz. Başka bir ifade ile, sağlık hizmetlerinin planlanmasında ve yürütülmesinde toplumun özelliklerinin ve beklentilerinin bilinmesi ve bunların dikkate alınması, sağlık hizmetlerinin kullanımını ve verimini artırır (Öztek, 1996).

İlgili literatürde, eğitim ve sağlık sorunlarını çözen ülkelerin kalkınmış oldukları kabul edilmektedir. Toplumun sağlık sorunlarını en iyi şekilde çözmek, sistemlerin öncelikli bir politikası olmalıdır. Bunun bilincinde olan toplumlar, yeterli ve her kesime eşit şekilde sağlık hizmeti sunabilmek için çeşitli önlemler almışlar ve uygulamaya başlamışlardır (Velioğlu, 1998).

Türkiye'nin genel ekonomik ve sosyal sorunlarına paralel olarak gelişmekte olan sağlık hizmetleri, arz ve sunum hususunda karşılaşılan problemlerden etkilenmektedir. Sağlık hizmetleri ile ilgili iki temel sorun vardır. Birincisi hızlı ve düzensiz kentleşmedir. Belirtilen sorun sağlık hizmetleri sunumunu hazırlıksız halde bırakarak ciddi bir sağlıksızlık patlamasını oluşturmuştur. Ölüm oranlarının nicelik ve niteliğindeki değişimler, erken ölümlerdeki artış, hızlı kentleşme sonucu salgın hastalıklarda artış, sanayileşme sonucu zehirlenme olaylarının yükselmesi, beslenme bozukluklarının görülmesi, temel sağlık hizmetlerinin dengesizliği ve yaşantı tarzlarının sağlıksızlığı yaşanan sorunlardan sadece birkaçıdır. İkincisi ise sağlık sisteminin organizasyon yapısıyla ilgilidir. Varlığını sürdürmekle birlikte tüm ülke genelinde oluşturulmuş ve sağlık hizmetlerinin sistematik bir şekilde yürütülmesini sağlayan bir sağlık politikası Türkiye'de tam olarak oturmuş değildir. Genel olarak Türkiye'nin sağlık hizmetleri arz ve talep düzeyleri ile ilgili ülke gerçeklerine uygun, uzun dönemli planlar yerine farklı şekillerde geliştirilen ve bütüncül bir yaklaşım sergilemeyen istikrarsız bir yapıya sahiptir (Mardin, 2000).

İsteklerin tüketici tarafından belirlenememesi, bir bölümünün toplumsal olma özelliği, kar amaçlı değil sosyal amaçlı olması, isteklerin tesadüflüğü ve istek esnekliğinin katı olması gibi özellikleri sağlık hizmetlerinde arzın pahalılığını belirler. Sağlık hizmetinin amacı etkili, verimli, ekonomik, kaliteli, ulaşılabilir, uygun standartlarda; insancıl, hasta haklarına uygun ve ödenebilir bir maliyetle topluma sağlık hizmetini ulaştırma olmalıdır. Sağlık hizmetleri, çeşitli sağlık kurumlarında hastalıkların teşhis edilip tedavi altına alınmasıyla insanların mevcut sağlıklarının korunması için farklı tip sağlık çalışanları tarafından sunulan hizmetlerin tamamı olarak tanımlanır (Mete ve Ak,2001).

Aile hekimliği kavramı ise literatürde genel ifadeyle kendine has eğitim kapsamı, araştırması, klinik tabiki olan akademik ve ilmi bir disiplin olarak ifade edilir (Başak, 2013). Aile hekimleri veya pratisyen hekimler, aile hekimliği ilkelerine bağlı kalınarak eğitilmiş hekimlerdir.

Temel olarak yaş, cinsiyet ve hastalık ayrımı yapılmaksızın, tıbbi bakıma gereksinimi olan her bireye kapsamlı ve devamlılık özelliği taşıyan bakım sağlamakdan sorumlu kişisel doktorlar olarak ifade edilmektedirler (Dikici, Kartal ve Alptekin, Çubukçu, Ayanoğlu, Yarış, 2007). Aile hekimliğinden kastedilen ise, bireylerin ve aile fertlerinin oturdukları yerlerin yakınlarında ya da kolayca ulaşabilecekleri bir yerde bulunan, ilk başvuracakları ve sağlık hizmetini alacakları hekimlik uygulamasıdır. Bu hekimler, koruyucu doktorluk uygulamaları yanında ayakta teşhis ve tedavi işlemlerinin büyük çoğunluğunu da üstlenirler (Korukluoğlu, 2004).

Aile sağlığı merkezleri literatürde dört grup halinde incelenmekte ve ele alınmaktadır. Bunlar A grubu, B, grubu, C grubu, ve D grubu şeklindedir. Aşağıdaki tabloda her grubun standartlarıyla ilgili detaylara yer verilmiştir (Resmi Gazete, 2013).

Tablo 1: Aile Sağlığı Merkezi Gideri Olarak Yapılacak Katkıların Tespitinde Kullanılmak Üzere**Aile Hekimliği Birimi Gruplandırması**

	STANDART	D Grubu	C Grub	B Grubu	A Grubu	
1	Hasta müracaatları elektronik sıra takip sistemi ile yönlendirilmektedir.			+	+	
2	Muayene odası asgari 14 m ² 'dir.				+	
3	Bekleme alanlarında büyüklüğüne uygun LCD, plazma, LED TV ve benzeri cihazlar bulundurup sağlığı geliştirici eğitim amaçlı yayınlar yapılmaktadır.	+	+	+	+	
4	Tek hekimli aile sağlığı merkezlerinde bekleme alanı asgari 20 m ² 'dir (birden fazla aile hekimi görev yapıyorsa her bir aile hekimi için 5 m ² ilave edilir).	+	+	+	+	
5	Aile sağlığı merkezinde en az 10 m ² 'lik müstakil bir "aşılama ve bebek/çocuk izlemeleri odası" oluşturulmuştur (birden fazla aile hekiminin görev yaptığı aile sağlığı merkezlerinde her üç hekim için bir "aşılama ve bebek/çocuk izlemeleri odası" planlanır).		+	+	+	*
6	Gebe izlemeleri ve aile planlaması hizmetlerinin yürütülmesi için en az 10 m ² 'lik müstakil bir oda oluşturulmuştur (birden fazla aile hekiminin görev yaptığı aile sağlığı merkezlerinde her üç hekim için bir "gebe izlem ve aile planlaması odası" planlanır).			+	+	*
7	Aile sağlığı merkezinde aile planlaması için rahim içi araç uygulaması ve takibi yapılmakta ve kayıtları elektronik ortamda tutulmaktadır.			+	+	
8	Kullanıma hazır bir şekilde müstakil asgari 5 m ² 'li bir emzirme odası veya bölümü planlanmıştır (bu alan diğer aile hekimleri ile birlikte ortak kullanılabilir). Emzirme alanında masa, oturma grubu ve bebek bakım ünitesi ile bebeği koruyucu güvenlik önlemleri (korkuluk, yükseltilmiş kenarlar ve benzerleri) bulunmaktadır.				+	
9	Aile sağlığı merkezinde her üç hekim için bir adet müstakil müdahale odası planlanmıştır.				+	
10	Belgelendirmek kaydıyla her aile hekimi haftalık asgari 10 saat temizlik personeli çalıştırmaktadır.	+	+	+	+	
11	Belgelendirmek kaydıyla ebe, hemşire, acil tıp teknisyeni, sağlık memuru (toplum sağlığı) veya tıbbi sekreterden birisi çalıştırılmaktadır (aile hekimi başına haftalık 10 saat).		+	+	+	
12	Belgelendirmek kaydıyla her aile hekimi için 11 inci satıra ilave olarak haftalık 10 saat ebe, hemşire, acil tıp teknisyeni, sağlık memuru (toplum sağlığı) veya tıbbi sekreterden birisi çalıştırılmaktadır.				+	
13	Birden fazla aile hekiminin görev yaptığı aile sağlığı merkezlerinde haftada asgari 14 saat esnek mesai saati uygulaması yapılmaktadır.			+	+	
14	Aile sağlığı merkezine ait aktif internet sayfası bulunmaktadır.				+	
15	Sağlık hizmetinin verildiği yerlerde ve bekleme alanında sağlık personeli ve hastalar için yeterli düzeyde el antiseptiği bulundurulmaktadır.	+	+	+	+	

Aile sağlığı merkezi, kurumca öngörülen nüfus kıstası temel alınarak sözleşme imzalamış bir ya da daha fazla sayıdaki aile hekimi tarafından açılabilir. Aile sağlığı merkezindeki konumu için her aile hekimi bağlı olduğu bölgedeki kurumun en üst yöneticisi ile, aile sağlığı elemanı ise birlikte çalışacağı aile hekimi ile sözleşme imzalamaktadır. Aile hekimleri, sundukları sağlık hizmetlerinde yardımcı olmak üzere yardımcı sağlık personeli (ebe, hemşire, sağlık memuru, tıbbi sekreter gibi) ile temizlik, güvenlik, sekreteryaya, kalorifer ve benzeri hizmetler için şahsi veya diğer hekimlerle birlikte personel çalıştırabilir veya dışarıdan hizmet satın alabilirler. Eğitim aile sağlığı merkezleri ve müdürlükler tarafından uygun görülen aile sağlığı merkezleri eğitim amaçlı olarak kullanılabilir (Resmi Gazete, 2013).

Bir takım asgari fiziki şartlar aile sağlığı merkezlerinde aranır. Binanın kolayca ulaşılabilir, emniyetli, standartlara uygun havalandırma, aydınlatma ve ısıtma imkânlarına sahip, toplam kullanım alanının tek aile hekimleri için 60 metrekareden az olmaması gerekir. Bir den fazla aile hekiminin beraber çalışması durumunda her hekim için 20 metrekare ekleme yapılır. Bir aile sağlığı merkezinde 2 ile 6 aile hekimliği biriminin olmasına büyük önem gösterilir. Aile sağlığı merkezlerinde bekleme ve danışma departmanları bulunur. Tek hekim için hasta bekleme alanında asgari 5, daha sonraki her aile hekim için ek olarak asgari 3'er adet olmak üzere yeterli sayıda bekleme koltuğu bulundurulur. Bekleme koltuklarının kolay temizlenebilir ve ergonomik yapıya sahip olması; ahşap, PVC ya da metal malzemelerden yapılmış oturulan ve yaslanılan yerlerinin bir döşeme malzemesi ile kapatılmış olması gerekir. Bekleme alanlarında kurumca gönderilen güncel afiş ve broşürler düzenlenmiş panoda asılı olarak bulundurulur, panoya asılmayacak olan afiş ve broşürler çerçeve içerisinde bulundurulur. Hasta ve hasta yakınlarının öneri ve şikâyetlerini kolayca ulaştırılabilmesini sağlayacak dilek ve öneri kutuları bulundurulur. Muayene odalarının, her aile hekimi için asgari 10 metrekare olması gerekmektedir. Muayene odalarında lavabo bulunması gerekir. Tıbbi müdahale odaları, hastalara tıbbi girişimin yapılabilmesine imkan verecek büyüklükte, lavabosu bulunan bir odadır. Bu odada aşı, enjeksiyon, küçük cerrahi müdahaleler ve diğer işlemlerin yapılabilmesi için uygun muayene ve müdahale masası, muayene ve acil müdahale ekipmanları, jinekolojik muayene masası ile dezenfeksiyon ve sterilizasyon cihazlarının bulunması gereklidir. Hastalar için laboratuvar hizmetlerinin aile hekimi tarafından merkezde verilmesi planlanıyorsa bu hizmetler için de uygun bir oda olmalıdır (Aydın, 2004).

Aile sağlığı merkezinin içinde kullanıma hazır, tüm aile hekimliklerince de kullanılacak mahremiyet kurallarının uygulandığı, bebek bakım ve emzirme yeri ya da odası bulunur.

Hastaların kullanabileceği tercihen kadın ve erkek için ayrı ayrı olmak üzere birbirinden ayrılmış, bağımsız tuvalet ve lavaboların olması gerekir. Her lavaboda sıvı sabun, kâğıt havlu ve poşetli çöp sepeti, her tuvalette tuvalet kâğıdı ve poşetli çöp sepeti bulundurulur. Tuvaletlerde acil çağrı butonu bulundurulur (Dikici, Kartal ve Alptekin, Çubukçu, Ayanoğlu, Yarış, 2007).

Aile sağlığı merkezlerinin binaların giriş katlarında bulunması tercih edilir. Engelli ve yaşlı kişilerin giriş ve çıkışlarını mümkün kılan, kolaylaştırıcı önlemler alınır. Aile sağlığı merkezinde bulunan tıbbi hizmet odaları ile bekleme yerlerinde iç ortam sıcaklığı 18-27 derece (degrees celcius) arasında tutulur, muayene odasının iç ortam sıcaklığı için alt sınırın 20 derece (degrees celcius) olması gerekir. Isıtma soba hariç diğer yollardan sağlanır. Aile sağlığı Merkezinin iç alanlarının boya, bakım ve onarımı tam olmalıdır. Dış cephe boyası ve tamirati ile ilgili yapılması gereken istekler belirlenerek ilgili yerlere bildirilir. Aile sağlığı Merkezinin sağlık hizmeti sunulan alanlarına ait yer kaplamasının kolay temizlenebilir özellikte olması gerekir. Yararlanma ömrünü tamamlamış veya gereksinim fazlası olan gereçler aile sağlığı merkezi içinde bulundurulamaz. Sağlık Bakanlığı'nın kullanımına verilen ve kurum tarafından aile hekimlerine kiralanmış bağımsız bina olarak kullanılan aile sağlığı merkezlerinin ilk çevre düzenlemesi müdürlük tarafından yapılır. Daha sonraki bakımları aile hekimleri tarafından devam ettirilir. Muayene odası dışında birinci fıkrada sayılan diğer odalar aile hekimlerince birlikte kullanılabilir (Resmi Gazete, 2013).

Literatürde hasta memnuniyeti ise hastaların hastane hizmetlerinden beklentileri ile deneyimleri arasındaki fark olarak ifade edilmektedir. Sağlık hizmetlerinde hasta memnuniyeti, genel olarak hastaların talep ve beklentilerine uygun hizmet verilmesidir (Kavuncubaşı, 2000). Amerika Birleşik Devletleri'nde birçok hastanenin çağdaş pazarlama zihniyete sahip olduğu ve hasta odaklı bakım uygulamasına geçtiği görülmektedir. Bu uygulama ile hasta memnuniyetinde önemli bir artış sağlanmakta, hastane daha rekabetçi bir yapıya kavuşmakta, klinik bakım seviyesi artmakta, ortalama hastanede kalınan gün sayısı ve maliyetler azalmakta ve prosedürler daha kısa sürmektedir (Öz, 2004). Sağlık durumunun göstergesi olarak kabul edilen hasta memnuniyetinin Dünya Sağlık Örgütü'ne göre (World Health Organization - WHO, 2000) bazı özellikleri bulunmaktadır. Bunlar hizmetlerin güvenilirliği ve uygun şartlarda sunumu, hizmetin hizmeti talep edenin ihtiyaçlarıyla uyumlu ve sorumluluk anlayışı içinde verilmesi, hizmeti alana karşı saygı gösterilmesi, güvenlik ve hasta kayıtlarının güvenliği şeklinde listelenmektedir (Odabaşı, 2001).

Sağlık hizmetleri ile ilgili hasta memnuniyeti ilk kez 1956 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde

(ABD) hemşirelik alanında değerlendirilmiştir. Son yıllarda ise özellikle Amerika ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde hasta memnuniyeti sağlık bakım kalitesinin bir sonuç ölçütü olarak önemli bir yere sahip olmuştur (Köşgeroğlu, Acat ve Karatepe, 2005). 1980'li yıllardan itibaren, sağlık hizmetlerinde hasta memnuniyeti çok konuşulup tartışılmaya başlanmış ve hasta memnuniyeti konusunun popüleritesi de gün geçtikçe artmıştır. Bu doğrultuda sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesinde bir artış olmuş ve aynı zamanda tüketici özelliklerinin yeniden gözden geçirilmesi gereği ortaya çıkmıştır (Solmaz, 2006).

Ayrıca, özel sağlık sigortalarının yaygınlaşması ve toplumlarda eğitim düzeyinin artmasıyla, verilen hizmeti eleştiren daha bilgili paydaşlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Günümüzde artık hastalar, giderek artan bir oranda kendi sağlık bakımına katılmayı, karar verme sürecinde kendi durumlarının ne olduğunu öğrenmeyi ve tanırlarını anlamayı istemektedirler. Hasta veya hasta yakınlarınca kurum tarafından verilen bakımın sonuçlarının algılanması ve beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığının değerlendirilmesi farklı zamanlarda farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Diğer yandan, hizmetlerin deneyiminin ardından yapılan değerlendirmeler kullanılan bir ürüne yönelik yapılan değerlendirmeden farklı özelliklere sahiptir. Örneğin, bir giysi giyip deneyerek ya da hazır kahveyi bir kullanımlık poşetini alıp tadarak beklentilerimize uyup uymadığına ilişkin kararımızı verebiliriz. Söz konusu olan sağlık hizmetlerinde ise böyle bir deneme ve değerlendirme olanağı yoktur. Deneyim ancak alınıp tüketildikten sonra kazanılmaktadır. Deneyimin yaratacağı memnuniyet duygusu ise o sağlık kurumundan tekrar yararlanma kararını yönlendirmektedir (Odabaşı, 2004).

Bununla birlikte literatür incelendiğinde, hasta memnuniyetini etkileyen bazı etmenlerin bulunduğu görülmektedir. Hasta memnuniyeti genel olarak hastaya, personele, fiziksel ve çevresel özelliklere bağlı olmaktadır. Hastanın yaşı, öğrenim durumu, geliri, mesleği, cinsiyeti, dili, dini, ırkı ve aile düzeni gibi sosyo- demografik özellikleri hastanın duyacağı doyum derecesinde farklı roller oynamaktadır. Kişiden kişiye farklılıklar gösteren bu ölçütler, sağlık hizmetlerinden duyulan doyum derecesi ile yakından ilişkilidir. Aynı şekilde hizmeti veren personel ve fiziki koşullar da hizmetten duyulan memnuniyeti etkilemektedir (Yıldız ve Yıldız, 2011).

3. UYGULAMA

Bu araştırmanın amacı, Yalova ilinde aile sağlığı merkezlerinden hizmet alan hastaların hasta memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi ve memnuniyetin demografik değişkenlere göre incelenmesidir. Araştırma sonucunda hastaların beklentileri ve kurumlarda tespit ettikleri eksiklikler belirlenmeye çalışılmıştır. Hasta ile sağlık kurumu arasındaki etkileşimler ve sorunlar ele alınmak istenmiştir.

Araştırmanın evrenini Yalova ilinde tedavi gören hastalar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Yalova ilinde tedavi gören hastalardan seçilen 100 hasta oluşturmaktadır. Hastalar rastgele örnekleme (random sampling) yöntemi ile seçilmiştir.

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişilerin bilgilerinin elde edildiği demografik sorular yer alırken, ikinci bölümde ise hastaların memnuniyet düzeylerinin ölçüldüğü hasta memnuniyet ifadeleri yer almaktadır.

Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H1: Hasta memnuniyeti yaşa göre farklılık göstermektedir.

H2: Hasta memnuniyeti cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H3: Hasta memnuniyeti medeni duruma göre farklılık göstermektedir.

H4: Hasta memnuniyeti mesleki duruma göre farklılık göstermektedir.

H5: Hasta memnuniyeti bir sağlık sorunu ile karşılaşıldığında ilk olarak başvurulana yere göre farklılık göstermektedir.

H6: Hasta memnuniyeti aile merkezine asıl başvurulma nedenine göre farklılık göstermektedir.

Araştırma neticesinde çeşitli önemli bulgular elde edilmiştir. Belirtilen bulgular, aşağıdaki tablolar aracılığıyla sunulmaktadır.

Tablo 2: Kişisel Bilgilere Göre Dağılım

		n	%
Yaş	30 yaş ve altı	18	18,0
	31-40 yaş	37	37,0
	41-50 yaş	33	33,0
	51 yaş ve üstü	12	12,0
Cinsiyet	Kadın	48	48,0
	Erkek	52	52,0
Medeni Durum	Evlü	78	78,0
	Bekar	22	22,0
Mesleki Durumu	Memur	65	65,0
	İşçi	23	23,0
	Diğer	12	12,0
Eğitim Durumu	İlkokul	8	8,0
	Ortaokul	8	8,0
	Lise	19	19,0
	Yüksekokul	28	28,0
	Üniversite	30	30,0
	Yüksek lisans - Doktora	7	7,0
Bir sağlık sorunu ile karşılaştığımızda ilk olarak kime başvurmayı düşünürsünüz?	Aile Hekimine	66	66,0
	Devlet Hastanesine	19	19,0
	Üniversite ya da özel Hastane - Özel Muayenehane	15	15,0
Aile sağlığı merkezine başvurmanızın asıl sebebi nedir?	Muayene olmak için	67	67,0
	Diğer	11	11,0
	İlaç Yazdırmak için	22	22,0

Ankete cevap veren katılımcılardan 30 yaş ve altı olanların oranı %18, 31-40 yaş arası olanların oranı %37, 41-50 yaş arası olanların oranı %33, 51 yaş ve üstü olanların oranı %12'dir. Ankete cevap veren katılımcılardan cinsiyeti kadın olanların oranı %48, erkeklerin oranı %52'dir. Ankete cevap veren katılımcılardan medeni durumu evli olanların oranı %78, bekar olanların oranı %22'dir. Ankete cevap veren katılımcılardan mesleki durumu memur olanların oranı %65, işçi olanların oranı %23, meslek durumu diğer olanların oranı %12'dir. Ankete cevap veren katılımcılardan eğitim durumu ilkököl olanların oranı %8, ortaokul olanların oranı %8, lise olanların oranı %19, yüksekokul olanların oranı %28, üniversite olanların oranı %30, yüksek lisans-doktora olanların oranı %7'dir.

Ankete cevap veren katılımcılardan bir sorunla karşılaştığında ilk aile hekimine başvuranların oranı %66, devlet hastanesine başvuranların oranı %19, üniversite ya da özel hastane-özel muayenehaneye başvuranların oranı %15'tir. Ankete cevap veren katılımcılardan aile sağlığı merkezine asıl başvurma sebebini muayene olmak için cevabını verenlerin oranı %67'dir. Diğer sebeplerden cevabını verenlerin oranı %11, ilaç yazdırmak için cevabını verenlerin oranı %22'dir.

**Tablo 3: Yaş Gruplarının Hasta Memnuniyet Puanı Açısından
Kruskal-Wallis H Testi İle Karşılaştırılması**

	Yaş	n	Sıra Ort.	X ²	p
Hasta Memnuniyet Puanı	30 yaş ve altı	18	44,31	2,269	0,518
	31-40 yaş	37	54,11		
	41-50 yaş	33	47,59		
	51 yaş ve üstü	12	56,67		

Farklı yaş grupları arasında Hasta Memnuniyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0,05$). Buna göre H1 hipotezi reddedilmiştir.

**Tablo 4: Cinsiyet Gruplarının Hasta Memnuniyet Puanı Açısından
Mann-Whitney U Testi İle Karşılaştırılması**

	Cinsiyet	n	Sıra Ort.	U	p
Hasta Memnuniyet Puanı	Kadın	48	53,63	1.098,000	0,300
	Erkek	52	47,62		

Farklı cinsiyet grupları arasında Hasta Memnuniyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0,05$). Buna göre H2 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 5: Medeni Durum Gruplarının Hasta Memnuniyet Puanı Açısından Mann-Whitney U Testi İle Karşılaştırılması

	Medeni Durum	n	Sıra Ort.	U	p
Hasta Memnuniyet Puanı	Evli	78	52,30	717,500	0,242
	Bekar	22	44,11		

Medeni durumları farklı olan gruplar arasında Hasta Memnuniyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0,05$). Buna göre H3 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 6: Meslek Gruplarının Hasta Memnuniyet Puanı Açısından Kruskal-Wallis H Testi İle Karşılaştırılması

	Mesleki Durumu	n	Sıra Ort.	X^2	p
Hasta Memnuniyet Puanı	Memur	65	48,54	1,882	0,390
	İşçi	23	57,74		
	Diğer	12	47,25		

Mesleki durumları farklı olan gruplar arasında Hasta Memnuniyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0,05$). Buna göre H4 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 7: Eğitim Durumu Gruplarının Hasta Memnuniyet Puanı Açısından Kruskal-Wallis H Testi İle Karşılaştırılması

	Eğitim Durumu	n	Sıra Ort.	X^2	p
Hasta Memnuniyet Puanı	İlkokul	8	33,06	6,097	0,297
	Ortaokul	8	45,50		
	Lise	19	51,63		
	Yüksekokul	28	52,20		
	Üniversite	30	49,88		
	Yüksek lisans - Doktora	7	68,93		

Eğitim durumları farklı olan gruplar arasında Hasta Memnuniyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0,05$). Buna göre H5 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 8: Bir Sağlık Sorunu İle Karşılaştığında İlk Olarak Farklı Kurumlara Başvuran Grupların Hasta Memnuniyet Puanı Açısından Kruskal-Wallis H Testi İle Karşılaştırılması

	Bir sağlık sorunu ile karşılaştığınızda ilk olarak kime başvurmayı düşünürsünüz?	n	Sıra Ort.	U	p
Hasta Memnuniyet Puanı	Aile Hekimine	66	55,39	5,751	0,056
	Devlet Hastanesine	19	38,92		
	Üniversite ya da özel Hastane - Özel Muayenehane	15	43,63		

Bir sağlık sorunu ile karşılaştığında ilk olarak farklı kurumlara başvuran gruplar arasında Hasta Memnuniyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0,05$). Buna göre H6 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 9: Aile Sağlığı Merkezine Başvuranlardan Asıl Sebebi Farklı Olan Grupların Hasta Memnuniyet Puanı Açısından Kruskal-Wallis H Testi İle Karşılaştırılması

	Aile sağlığı merkezine başvurmanızın asıl sebebi nedir?	n	Sıra Ort.	U	p
Hasta Memnuniyet Puanı	Muayene olmak için	67	54,87	7,416	0,025
	Diğer	11	29,68		
	İlaç Yazdırmak İçin	22	47,59		

Aile sağlığı merkezine başvuranlardan asıl sebebi farklı olan gruplar arasında Hasta Memnuniyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Aile sağlığı merkezine asıl başvurma sebebi muayene olmak için olanların puanları sıra ortalaması 54,87, diğer sebeplerden olanların 29,68, ilaç yazdırmak için olanların 47,59'dur. Buna göre aile sağlığı merkezine asıl başvurma sebebi muayene olmak olanların Hasta Memnuniyet Puanı en yüksektir. Buna göre H7 hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, cevap veren katılımcılardan 30 yaş ve altı olanların oranı %18, 31-40 yaş arası olanların oranı %37, 41-50 yaş arası olanların oranı %33, 51 yaş ve üstü olanların oranı %12'dir. Ankete cevap veren katılımcılardan cinsiyeti kadın olanların oranı %48, erkeklerin oranı %52'dir. Ankete cevap veren katılımcılardan medeni durumu evli olanların oranı %78, bekar olanların oranı %22'dir. Ankete cevap veren katılımcılardan mesleki durumu memur olanların oranı %65, işçi olanların oranı %23, meslek durumu diğer olanların oranı %12'dir. Ankete cevap veren katılımcılardan eğitim durumu ilkokul olanların oranı %8, ortaokul olanların oranı %8, lise olanların oranı %19, yüksekokul olanların oranı %28, üniversite olanların oranı %30, yüksek lisans-doktora olanların oranı %7'dir. Ankete cevap veren katılımcılardan bir sorunla karşılaştığında ilk aile hekimine başvuranların oranı %66, devlet hastanesine başvuranların oranı %19, üniversite ya da özel hastane-özel muayenehaneye başvuranların oranı %15'tir. Ankete cevap veren katılımcılardan aile sağlığı merkezine asıl başvurma sebebini muayene olmak şeklinde belirtenlerin oranı %67, diğer şekilde belirtenlerin oranı %11, ilaç yazdırmak şeklinde belirtenlerin oranı %22'dir.

Hasta memnuniyet puanı istatistiksel sonuçlarına göre farklı yaş grupları arasında Hasta Memnuniyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır. Ayrıca farklı cinsiyet grupları arasında Hasta Memnuniyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır. Ek olarak, medeni durumları farklı olan gruplar arasında Hasta Memnuniyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır.

Mesleki durumları farklı olan gruplar arasında Hasta Memnuniyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır. Bunun yanında, eğitim durumları farklı olan gruplar arasında da Hasta Memnuniyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır. Benzer şekilde, bir sağlık sorunu ile karşılaştığında ilk olarak farklı kurumlara başvuran gruplar arasında Hasta Memnuniyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır.

Aile sağlığı merkezine başvuranlardan asıl sebebi farklı olan gruplar arasında ise, Hasta Memnuniyet Puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır. Aynı zamanda, aile sağlığı merkezine asıl başvurma sebebi muayene olmak olanların oranı 54,87, diğer sebeplerden olanların oranı 29,68, ilaç yazdırmak olanların oranı 47,59'dur. Bu doğrultuda, aile sağlığı merkezine asıl başvurma sebebi muayene olmak olanların Hasta Memnuniyet Puanı en yüksektir.

KAYNAKÇA

Atan, Murat, “SERVQUAL Analizi İle Toplam Hizmet Kalitesinin Ölçümü ve Yüksek Eğitimde Bir Uygulama”, Kalder Türkiye Kalite Derneği 12. Ulusal Kalite Kongresi, İstanbul, 2003. s.2,3.

Başak, Okay, “Bir Disiplin Olarak Aile Hekimliğinin Ülkemizdeki Gelişim Özellikleri”, Türk Aile Hekimliği Dergisi, 17(1), 2013, s.30.

Dikici, Mustafa, Fevzi Mehtap Kartal, Serap Alptekin, Mahcube Çubukçu, Akın Serhat Ayanoğlu, Füsün Yarış, “Aile Hekimliğinde Kavramlar, Görev Tanımı ve Disiplininin Tarihçesi”, Türkiye Klinikleri J MedSci, (27): 2007, s.415.

Kavuncubaşı, Şahin, “Hastaneler ve Sağlık Kurumları Yönetimi”, Siyasal Kitapevi, Ankara, Mart 2000. ss.292-293.

Korukluoğlu, Sinan, “Aile Hekimliği Türkiye Modeli”, Sağlık Bakanlığı, Ankara. 2004. s.56.

Köşgeroğlu, Nedime, Bahattin Acat, Özlem Karatepe, “Kemoterapi Hastalarında Hemşirelik Bakımı Memnuniyet Ölçeği”, Anadolu Psikiyatri Dergisi, No 2, (2005), 75-83.

Mardin, Bekata, “Sağlık Sektöründe Kadın”, T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2000. s.42.

Mete Mustafa, Bilal Ak, “Hemşirelik Hizmetlerinde Standartlar” Standart Dergisi, TSE Yayını, Ankara, 2001, s.12.

Odabaşı, Yavuz, “Sağlık Hizmetleri Pazarlaması”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2004. s.141.

Öz, M., “Hasta Memnuniyeti ve SSKB Ankara Eğitim Hastanesi’nde Bir Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004. s.58.

Öztek, Zafer, “Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Kalite Kavramı”, Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetimi Sempozyumu, Haberal Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1996. s.37.

Resmi Gazete, 25. Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği, Ocak 2013, Sayı 28539.

Solmaz, M., H., “Hizmet Sektöründe Müşteri Memnuniyeti: Hacettepe Üniversitesi Erişkin Hastanesi’nde Bir Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006. s.50.

Tenekecioğlu, Birol, “Makro Pazarlama”, MET Yayıncılık, Eskişehir, 1992, s.159.

Velioğlu, Perihan, “Sağlık Kurumları Yönetimi,” Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1998. s.64.

Yıldız, Sebahattin ve Sevda Elif Yıldız, “Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyetine Etkisi: Kars'taki Devlet ve Üniversite Hastaneleri'nde Bir Araştırma”, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 2011,c.VI, S. II s. 127.

“AŞIRILIKLAR ÇAĞI”NIN MİRASI:

HOBSBAWM’IN TARİH ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE SAVAŞIN DÖNÜŞÜMÜ

Begüm Kurtuluş*

ÖZET

Savaş, 20. yüzyıl siyasi tarihinin en can alıcı konularından birini oluşturmaktadır. Modern dünyanın en önemli tarihçilerinden Eric Hobbsawm’ın da tanıklık ettiği gibi 20. yüzyıl bir savaş, katliam, aşırılıklar yüzyılı olmuştur. Savaş, yüzyılın bütününe hükmettiği gibi, sadece savaşan devletleri, uluslararası sistemi, ekonomik yapıları dönüştürmekle kalmamış; korkunç katliam, felaket ve acılara sebep olmuş, sivilleri de doğrudan etkilemiş ve onların da yaşamlarını dönüştürmüştür. 21. yüzyıla ise şiddetin sıradanlaştığı, aşırılıkların neredeyse normalleştiği bir dünya miras kalmıştır. Bu çalışmada Hobbsawm’ın görüşleri ekseninde onun “Aşırılıklar Çağı” adını verdiği 20. yüzyılda savaş olgusu incelenecek; bu yüzyılın mirasını devralan 21. yüzyılda savaş ve barış kavramlarına bakışı ve öngörülere ortaya konmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte, yeni savaşların 20. yüzyıldakilerden farklı yönleri tartışılacak; 21. yüzyılın bir barış yüzyılı olma olasılığı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Savaş, 20. Yüzyıl, Eric Hobbsawm, Aşırılıklar Çağı, barış

THE LEGACY OF “THE AGE OF EXTREMES”:

**THE TRANSFORMATION OF WAR WITHIN THE CONTEXT OF HOBSBAWM’S
PERSPECTIVE ON HISTORY**

Abstract:

War is among the intriguing issues in the 20th century political history. As Hobbsawm, one of the most distinguished historians of the modern world, also witnessed, the 20th century was a century of war, slaughter and extremes. The war, which dominates the century as a whole, not only transformed the battling states, international system and economic structures, but it also caused massacres, catastrophes and miseries, directly affected the civilians and transformed the lives of them. The 21st century has taken the legacy of a world where violence becomes ordinary and extremes become normal. This study will analyze the war phenomenon in the 20th century which Hobbsawm dubs “the Age of Extremes” within the context of his views and discuss his thoughts and foresights towards the war and peace concepts in the 21st century shaped by this legacy. On the other hand, the differences of the new wars from the old ones will be questioned and it will be evaluated whether it is possible for the 21st century to be experienced as a peace century.

Keywords: War, 20th century, Eric Hobbsawm, Age of Extremes, peace

GİRİŞ

1917- 2012 yılları arasında yaşamış olan İngiliz tarihçi Eric Hobsbawm yüzyılımızın en önemli tarihçilerinden biridir. Mısır’ın İskenderiye şehrinde Yahudi bir anne babanın çocuğu olarak doğan Hobsbawm’ın çocukluk ve ilk gençliği Viyana, Berlin ve Londra’da geçmiştir ve entelektüel ve siyasal bilinci Avrupa’nın iki savaş arası dönemde içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal ortamda şekillenmiştir. Marksist bir tarih anlayışına sahip olan Hobsbawm uzun süre İngiliz Komünist Parti üyeliği yapmıştır. Hobsbawm’ın en büyük eseri Fransız Devrimi’nden başlayarak dünya tarihini kaleme aldığı Devrim Çağı (1789-1848), Sermaye Çağı (1848-1875), İmparatorluk Çağı (1875-1914) ve Aşırılıklar Çağı: Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991) dörtlemesidir. Özellikle kendi çalkantılı yaşantısının bir yansıması olarak değerlendirilebilecek “Aşırılıklar Çağı” adlı eseri dünyanın pek çok ülkesinde çevrilerek büyük satış rakamlarına ulaşmıştır. Bu dörtleme, modern tarihin anlaşılmasında önemli yere sahiptir. Marksizm’in Sovyetler Birliği’nin komünizm tecrübesinin sona ermesiyle tarihin çöplüğüne gömüldüğü yönündeki görüşler karşısında Hobsbawm, Marks’ın başarılı bir tarih çalışmasının temel zemini olarak kaldığını, ancak Marks’ın tarihe bütüncül bir metodolojik yaklaşım geliştirmeye kalkıştığını belirtmektedir. Eserlerinde Avrupa merkezci olmakla eleştirilen yazar, bunun karşısında kapitalizm ve dünya ekonomisi tarihini yazan birinin 19. yüzyıl sonu ve ABD’nin bir dünya gücü olarak ortaya çıkışına kadar Avrupa-merkezli, 20. yüzyılın sonuna kadar da Batı-merkezli analizler yapmak durumunda olduğunu ifade etmektedir. (Snowman, 1979)

İlk gençlik çağından başlayarak döneminin önemli toplumsal ve siyasal olaylarına tanıklık eden Hobsbawm, İkinci Dünya Savaşı’nı bizzat yaşamıştır. Kendi ifadesiyle Hobsbawm, “20. yüzyılın, ilk gençlik çağından yüzyılın bitimine kadar geçen büyük bir bölümünde yaşanan toplumsal olayların bilincindedir, yani bir bilimciden çok bir çağdaş olarak bu dönem hakkında görüşler ve önyargılar biriktirmiştir.” (Hobsbawm, 2006: vii) Bu anlamda 20. yüzyıl siyasal tarihinde büyük yer tutan savaş olgusuna ilişkin görüşleri dikkate değerdir. Marksist bir tarihçi olan Hobsbawm savaş ve çatışmaların ardında üretim ilişkilerinin ve kapitalizmin rolünü vurgulamaktadır. Ayrıca, Hobsbawm’ın tarih yazımı, aşağıdan yukarıya doğru bir tarih yazımıdır. Ekonomik tarih, kültür, milliyetçilik, sanat gibi konular üzerine yazan tarihçi bir yandan sınıf, sınıf bilinci ve çatışmaları işlerken; onun tarihi bir yandan da geleneksel, tarihe damgasını vuran ‘Büyük Adamlar’; Napolyonlar, Bismarcklar, Lincolnler, Gandhiler, Stalinler tarihidir. (Snowman)

Bu çalışmanın amacı, Hobsbawm’ın savaş ve barışa ilişkin düşünceleri ile savaşın birçok anlamda geçirdiği dönüşümlerin ana hatlarıyla ortaya konmasıdır. Öncelikle Hobsbawm’ın “Aşırılıklar Çağı” olarak adlandırdığı 20. yüzyılda savaş ve barışa, özellikle de Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına ilişkin görüşleri ele alınacak, ardından yazarın 21. yüzyılda savaş ve barış kavramlarına yaklaşımı ve öngörütleri, ortaya konmaya çalışılacaktır. Yazarın özellikle büyük felaketleri gündeme getiren dünya savaşlarıyla eşaslı bir dönüşüm geçiren savaş olgusuna bakışı incelenecektir.

SAVAŞ YÜZYILI: 20. YÜZYILDA SAVAŞ

Hobsbawm, 20. yüzyılı tam anlamıyla bir savaş yüzyılı, yazılı tarihin en caniyane yüzyılı olarak ifade eder. Eserlerinde 20. yüzyılın başlangıcını 1914 yılı olarak ele alan Hobsbawm, bu yüzyıla bölgesel devletler ya da müttefik devletlerarasında yapılan dünya savaşlarının damgasını vurduğunu ve bu dönemin neredeyse kesintisiz bir savaş yüzyılı olduğunu belirtir. 1914’ten 1945’e kadar geçen dönemin tek bir “Otuz Yıl Savaşı” sayılabileceğini söyler, yani iki savaş arası dönemi de savaşa dâhil eder. Soğuk Savaş döneminin ise tam anlamıyla bir barış sayılamayacağını ifade eder. Soğuk Savaş’ın ardından da dünyanın pek çok yerinde (Avrupa, Afrika ve Ortadoğu’da) savaşlar resmi ya da gayri-resmi olarak sürmektedir. O halde dünya, 1914 yılından beri gerçek bir barış yüzü görmemiştir, buna şu an içinde yaşadığımız dünya da dâhildir. (Hobsbawm, 2008a: 1-2) Benzer şekilde, her iki dünya savaşında kabine üyesi olarak yer alan, ikinci savaşta da beş yıl boyunca İngiliz hükümetini yöneten Winston Churchill de Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının ikisini birden savaş arası dönemi de katarak tek bir Otuz Yıl Savaşı olarak ele almaktadır. (Churchill, 2004: 7)

Hobsbawm, 20. yüzyılı 1914-1945, 1945-1989 ve 1989 sonrası olmak üzere üç döneme ayırarak inceler. Birinci dönem, odağı Almanya’da olan dünya savaşı çağıdır. İkinci dönem, iki süper gücün kapıştığı Soğuk Savaş dönemi, üçüncü dönem de klasik uluslararası güç sisteminin sona erişinden sonraki dönemdir. I. Dönem’de savaşların başlıca muharebe alanı Avrupa kıtasıyken, II. Dönem’de Ortadoğu, Güney, Doğu ve Güneydoğu Asya ve Alt-Sahra Afrikası’na kaymıştır. III. Dönem’de savaş Güney Avrupa’ya geri dönmüştür ve Alt-Sahra Afrikası gibi bölgeler ciddi şiddet ve acılara sahne olmuştur. (Hobsbawm, 2008a: 2-3)

Hobsbawm, 20. yüzyılı kitabına da adını verdiği şekilde “Aşırılıklar Çağı” olarak tanımlar. 1914 ile başladığı 20. yüzyılın ilk yarısını, iki savaş dönemini tanımlamada kullandığı bir diğer ifade de “Topyekün Savaş Çağı”dır. Burada “topyekün savaş” kavramının kuramcısı Erich Ludendorff’u anmak

gerekir. Ludendorff’un askeri düşünceye katkısı, savaşı kaybeden bir generalin katkısı olarak değerlendirilmelidir. 1918’de Alman ordularının yenilgiye uğramasından hemen sonra yazmaya başladığı kitaplarında Almanya’nın esasında Birinci Dünya Savaşı’nı kaybetmemiş olduğunu ileri sürmekte, buna dayanak hazırlamaya çalışmaktadır. Ludendorff, en yüksek askeri lidere, siyasi konular da dâhil olmak üzere, tam bir yetki verilmesi gerektiğini savunur. (Speier, 2007: 416-417) Kendi ifadesiyle; “Bu konuda politikacıların ne denli telaşlanacağını biliyorum... Bırakın politikacılar telaşlansınlar ve benim fikirlerimi iflah olmaz bir ‘Militarist’in fikirleri olarak nitelendirsinler. Bu, gerçekleri değiştirmez, savaşın sevk ve idaresinde ve dolayısıyla halkın hayatının korunmasında gerçekler, benim taleplerimi gerektirmektedir.” demektedir. (Ludendorff, 1935: 115; Aktaran: Speier: 417)

Ludendorff’a göre topyekûn savaşın beş temel unsuru vardır:

1. Savaşa giren ülke topraklarının tümü savaş alanıdır.
2. Tüm halk savaşa fiilen dâhil olur; bu durum etkin bir topyekûn savaş yürütebilmek adına ekonomik sistemin savaşın amaçlarına hizmet edecek şekilde tasarlanmasını gerektirir.
3. Büyük kitlelerin savaşa katılması, içeride halkın moralini yüksek tutmak ve dışarıda düşmanı yıpratmak adına güçlü bir propaganda mekanizmasını gerektirir.
4. Topyekûn savaş ciddi bir hazırlık süreci gerektirir, çarpışmalar başlamadan önce hazırlıklara başlanmalıdır.
5. Etkin ve uyum içinde savaşmak, topyekûn savaşın bir başkomutanın idaresi altında yürütülmesiyle sağlanabilir. (Speier: 424)

Hobsbawm ise, 20. yüzyılda yaşanan savaşların tüm dünyayı, kitleleri, askerleri olduğu kadar sivilleri de etkisi altına aldığı ve artık savaşta sınırsızlığın egemen olduğu gerçeğinden hareketle bu yüzyılı “Topyekûn Savaş Çağı” olarak tanımlar. Birinci Dünya Savaşı ile 19. yüzyıl uygarlığının dayanakları çökmüş ve her yanı dünya savaşlarının alevleri sarmıştır. 1914’ten önce yetişenler için aradaki karşıtlık çok büyüktür; onlar için barış, “1914’ten önce” anlamına gelmektedir. 1914’te, bir yüzyıldır, o sırada uluslararası oyunun başlıca oyuncularını olan altı Avrupa devleti ile ABD ve Japonya’nın katıldığı bir savaş yaşanmamıştır. 1904-1905 Rus-Japon savaşı dışında, 1871 ile 1914 yılları arasında büyük güçlerin ordularının düşman ülkelerin sınırlarını geçtikleri hiçbir savaş olmamıştır. Emperyal güçlerin daha zayıf denizaşırı düşmanlara karşı saldırı seferleri, kuşkusuz ki sıklıkla görülmektedir, ancak dünya savaşı hiç yaşanmamıştır. Savaş daha önceleri, savaşan devletlerde yaşayan pek çok kimse için, doğrudan kendilerini ilgilendiren meseleler değil, daha çok macera edebiyatının ya da savaş muhabirliğinin konusu

olmuştur. (Hobsbawm, 2006: 26-28)

Oysa 1914’te savaşın doğasına ilişkin pek çok şey değişmiştir. Birinci Dünya Savaşı bütün büyük güçleri ve İspanya, Hollanda, İsviçre ve üç İskandinav ülkesi dışında tüm Avrupa devletlerini kapsamıştır. Denizaşırı bölgelerden askeri birlikler ilk kez kendi bölgelerinin dışına savaşmaya gönderilmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı ise tam anlamıyla küresel, bir dünya coğrafyası dersi olmuştur. 1914 ile katliam çağı başlamıştır. (Hobsbawm, 2006: 28-29) İkinci Dünya Savaşı, ilk olarak Avrupalı olmakla birlikte, zamanla küresel hale gelmiş; Japonya’nın Aralık 1941’deki Pearl Harbor saldırısı, savaşı bütün dünyayı kapsayacak şekilde genişletmiştir. (Hobsbawm, 2006: 52)

Kissinger’a göre, meşruiyete duyulan bağlılık nedeniyle, Metternich’in kurduğu Avrupa sisteminde Rusya’nın Avusturya tahtına doğrudan varis bir prens suikast sebebiyle Avusturya’nın Sırbistan’a karşılık vermesine göz yumacağına şüphe yoktur. Ancak 1914’lerde meşruiyet artık ortak bir bağ olmaktan çıkmıştır. Rusya’nın, Franz Ferdinand’ın katline karşı hoşnutsuzluğu, müttefikleri Sırbistan’a duyduğu sempatinin yanında önemsizdir. (Kissinger, 2002a: 205)

Kissinger, Birinci Dünya Savaşı’nın esas ilginç yanının, krizin bu kadar uzun sürmesi olduğunu belirtmektedir. 1914’te, bir tarafta Almanya ve Avusturya-Macaristan ile diğer tarafta Üçlü İtilaf arasındaki çekişme ciddi boyutlara varmıştır. Belli başlı ülkelerin siyaset adamları, üst üste gelen krizlerin barışçıl yollarla çözülmesini gittikçe daha da zor bir hale getiren bir “diplomatik kıyamet günü makinesi”nin inşasına katkıda bulunmuşlardır. Askeri liderler ise karar verme için mevcut zamanı stratejik, “hız”a dayanan askeri planlar ekleyerek daha da daraltmışlar, bu tehlikeyi büyük ölçüde tırmandırmışlardır. Geleneksel olarak ağır işleyen diplomasi mekanizması ile zaman baskısı altında krizi önlemek imkânsız hale dönmüştür. Askeri planlamacıların hazırladıkları planların etkileri konusunda politikacıları yeterince bilgilendirmemeleri, işi daha da kötü hale getirmiştir. (Kissinger, 2002a: 195-196)

Hobsbawm, Birinci Dünya Savaşı’ndaki Batı Cephesi’ne özel bir önem atfetmektedir. Burası, savaş tarihinde daha önce belki de asla görülmemiş ölçüde bir katliam makinesi olmuştur. Günlerce, hatta haftalarca süren kesintisiz topçu ateşi, meydan savaşı, yüz binlerce insanın ölümüne neden olmuş, büyük bir trajedi yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın büyük kısmını Batı Cephesi’nde savaşarak geçiren İngiliz ve Fransızların belleğinde bu savaş “Büyük Savaş” olarak kalmış ve İkinci Dünya Savaşı’ndan daha korkunç, travmatik olarak yer etmiştir. Batı Cephesi’ndeki savaşın dehşeti yol açtığı sonuçlardan bile daha karanlık olmuştur. Yaşanan bu korkunç deneyim gerek savaşın gerekse siyasetin vahşileşmes

ine yol açmıştır. (Hobsbawm, 2006: 31-32)

1914-1918 arasındaki savaşın topyekûn ve yıkıcı niteliğinin mirası, Avrupalı güçleri iki savaş arası dönemde savaşa yol açacak çatışmalardan kaçınmaya, savaş çıkacaksa da buna en son katılmaya, bu şekilde ilk darbenin yıkıcılığını atlatmaya yönelmiştir. Önce İngiltere, ardından da Fransa ile SSCB’nin yatıştırma siyaseti izlemelerinde ve 1938 Münih Düzenlemesi’ne giden süreçte bu endişe rol oynamıştır. Oral Sander’in belirttiği üzere, Birinci Dünya Savaşı’nın yıkıcılığının etkisiyle, ikinci savaşın ilk iki yılında, çatışma birçok yönüyle topyekûn bir niteliğe bürünmemiştir. Hitler’in askeri stratejisi olan “yıldırım savaşı” (blitzkrieg), gerçek anlamda bir total savaş başlamadan, maddi araçlardan çok psikolojik araçlar yoluyla düşmanı şaşırtarak teslim etmeye dayalı bir stratejiye dayansa da, Alman ordusu doğuda korktuğu “yıpratma savaşı” içine çekilmiş; Sovyetlerin buradaki büyük direnci, Alman yenilgisinin önemli etkenlerinden biri olmuştur. (Sander, 2004: 121) Savaş ilerleyen yıllarında bütün boyutları ile topyekûn hale gelmiştir.

Honig acımasız ve uzlaşmaz bir aktivite olan savaşın, tabiatı gereği tırmanmaya eğilimli olduğunu, topyekûn savaşın esasında bir tercih ya da tasarım olarak görülemeyeceğini, belirli bir sosyo-politik gelişim çizgisine ulaşıldığında doğal bir gereklilik olarak geliştiğini belirtmektedir. (Honig, 2011: 29) Topyekûn savaş, düşmanı imha ederek tam bir zafer kazanmayı, kazananın her şeyi alacağını vaat ederek baştan çıkarıcı bir savaş stratejisi olmuştur. Ancak yarattığı yıkım ve dehşet o denli korkunçtur ki, onu siyasal olarak kabul edilebilir olmaktan çıkararak düşmanı topyekûn ulusal ölümle değil de daha başka yollarla teslim etmeye zorlayacak yeni stratejik teknikler aramayı gerekli hale getirmiştir. (Honig: 40-41)

İkinci Dünya Savaşı’nı “gereksiz savaş” olarak adlandıran Churchill, birinci savaşın yıkamadığı nice uygarlık eserleri ve değerlerini ortadan kaldıran bu savaşın önüne geçilmesinin esasında mümkün ve kolay olduğunu, ancak ‘savaşa son veren savaş’ ümitlerini galiplerin kendi çılgınlıkları sonucunda yok ettiklerini ifade etmektedir. Savaşın mağluplarına dayatılan cezalandırıcı barış, İkinci Dünya Savaşı’nın yollarını döşemiştir. Churchill, müttefik orduların Başkomutanı Mareşal Foch’un barış antlaşmasının maddeleri üzerine gayet isabetli bir biçimde bunun bir barış olamayacağı, olsa olsa yirmi yıllık bir ateşkes olduğunu ifade ettiğini belirtmektedir. (Churchill: 7-20) Tarih onu haklı çıkartacak bir çizgide ilerlemiştir.

Almanya, savaşta tam anlamıyla bir kesinliğin öngörülemediğini, hızlı ve kesin bir zafer tutkusuyula hareket ederken, kendisini tüketen bir yıpratma savaşının içinde bulabileceğini çok geç fark etmiştir. Kissinger’a göre Almanya, Schlieffen planını uygulamakla, risk almasının temel hedefi olan

Fransız ordusunun bertaraf edilmesini sağlayamadan İngiliz tarafsızlığını bozmuştur. Almanya’nın, Moltke’nin öngördüğü gibi, Batı’daki saldırı savaşını kaybetmesi ve Doğu’daki savunma savaşını kazanması ilginçtir. Almanya, önce Moltke’nin stratejisinin üzerine kurulmuş olduğu uzlaşma yoluyla barış ihtimalini yok eden bir politika izlemiş, ancak sonunda Batı’da da Moltke’nin öngördüğü savunma stratejisini kabul etmek zorunda kalmıştır. (Kissinger, 2002a: 210)

Geçmişte çoğunlukla devrim ya da ideolojik amaçlar uğruna yapılmayan savaşlar, sadece öldürmek ya da topyekûn ortadan kaldırmak için verilen mücadeleler olarak başlatılmamıştır. 1914’te de savaşın taraflarını birbirinden ayırt eden kesinlikle ideoloji değildir. Bununla birlikte her iki tarafın önde gelen güçleri, Birinci Dünya Savaşı’nı bir sıfır toplam oyunu, yani ancak topyekûn kazanılacak ya da topyekûn kaybedilecek bir savaş olarak sürdürdüler. Bunun nedeni, bu savaşın sınırlı, belirlenebilir hedeflere ulaşmak için verilen önceki tipik savaşların aksine, sınırlanmamış sonuçlara ulaşmak için açılmış olmasıdır; yani savaşta sınırsızlık esastır. Pratikte yegâne savaş hedefi topyekûn zaferdir; İkinci Dünya Savaşı’nda bu “kayıtsız şartsız teslim olma” söylemine dönüşmüştür. Hobsbawm bu hedefi, “hem galipleri hem de mağlubu tahrip eden, saçma ve kendi kendisini geçersiz kılan bir hedef” olarak tanımlamaktadır. Söz konusu hedef yenilgiye uğrayanı devrime sürüklerken, galiplerin ise iflas ve fiziksel tükenişine yol açmıştır. (Hobsbawm, 2006: 36-38) Kenneth Waltz da, savaşlarda esasında gerçek anlamda bir zaferin söz konusu olmadığını, sadece değişen ölçülerde yenilginin söz konusu olduğunu dile getirmektedir. (Waltz, 1959: 1)

Burak Gülboy bu sınırsızlık durumunu gerçek savaştan mutlak savaşa dönüşme durumu olarak ifade etmektedir. Birinci Dünya Savaşı’nı Clausewitzyen bir yaklaşımla değerlendiren Gülboy, söz konusu savaşın yaşanış süreci içerisinde taraf devletler açısından gerçek savaş olma durumundan çıkarak, esasında Clausewitz’in ele aldığı biçimiyle bir tür idealize edilmiş savaş biçimi olan mutlak savaşa evrildiğini belirtmektedir. Düşmanı yenme güdüsü o kadar güçlüdür ki, bu güdü devletlerin muğlak siyasi amaçlarını unutturarak tüm imkânların seferber edildiği, bizatihi şiddetin bir amaç haline dönüştüğü bir savaş durumu yaratmıştır. Böylesine bir ortamda diplomasi ortadan kalkmış, taraflar mutlak savaştaki kutuplaşmaya yönelmişler, siyasi aktivitenin bir tür devamlılığı niteliğindeki gerçek savaş yok olarak yerini mutlak savaşa bırakmıştır. Birinci Dünya Savaşı bu anlamda bir mutlak savaştır. (Gülboy, 2014: 167)

Kissinger’a göre iki yüz yıl boyunca Almanya, Avrupa savaşlarının başlatıcısından ziyade, kurbanı olmuştur. Otuz Yıl Savaşları Almanya’ya, bütün nüfusunun yaklaşık yüzde 30’unu kaybettirirken, 18.

yüzyılın hanedan ve Napolyon Savaşları’nın önemli çarpışmaları, Alman toprakları üzerinde yaşanmıştır. Bismarck döneminde, Almanya’nın bu trajedilerin yeniden yaşanmasını önlemek hedefiyle hareket etmesi şartıdır. Kissinger’a göre, topraklarının uzun yıllar başlıca savaş alanı olması nedeniyle, Alman ulusunda iyice yerleşmiş bir güvensizlik duygusu söz konusudur. Birinci Dünya Savaşı’na giden süreçte, Alman imparatorluğu kıtanın en güçlü devleti olmakla beraber, Alman liderler sürekli bu güvensizlik sendromu ve tehdit algısını hissetmişlerdir. Bismarck sonrası Alman liderleri, kendi ülkelerinin güvenliğini mutlaklaştırmaya çalışırken, diğer tüm Avrupa uluslarında güvensizlik tehdidi yaratmışlar ve bu durum da Almanya’ya karşı ittifakları yaratmıştır. (Kissinger, 2002a: 163-166)

“Savaş suçu” maddesi doğrultusunda Almanya’nın tek başına savaşın ve onun tüm sonuçlarının sorumlusu olduğu teziyle haklı çıkarılan bir barış, onu cezalandırmak ve sürekli olarak zayıf durumda tutmak için dayatılmıştır. Bu anlaşma, daha başından başarısızlığa mahkûmdur. Hobsbawm’ın ifadesiyle, iki büyük Avrupa gücü, Almanya ve Rusya, uluslararası oyundan geçici olarak tasfiye edilmekle kalmıyor, bağımsız oyuncular olmaktan da çıkarılıyorlardı ve er ya da geç biri, ya da her ikisinin, büyük oyuncular olarak yeniden ortaya çıkmaları kaçınılmazdı. Öte yandan, savaşı kazanan tarafta olmalarına rağmen gerek Japonya, gerekse İtalya hoşnutsuzluk duyuyorlardı ve 1930’ların sonundan itibaren çeşitli anlaşmalarla birbirleriyle ittifak yapma yoluna giden üç hoşnutsuz gücün (Almanya, İtalya, Japonya) saldırınlığı açık biçimde ortaya çıkacaktı. (Hobsbawm, 2006: 42-47)

İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru batıda savaş neredeyse bitmekle birlikte, Müttefikler doğuda savaşı sona erdirmeye konusunda Japonya’nın kararlılığını sarsamışlardı. Hobsbawm, Japonların hızla teslim olmalarını sağlamak için Hiroşima ve Nagazaki’ye atom bombası atılmasını bununla açıklamaktadır. Nükleer silahın kullanımı sonucunda, 1945’te zafer topyekûn, teslimiyet de kayıtsız şartsızdır. Sınırsız biçimde yürütülen İkinci Dünya Savaşı, kitle savaşını topyekûn savaşa tırmandırmıştır. (Hobsbawm, 2006: 55-56)

20. yüzyıldan önceki savaşlarda, savaşan tarafların insan güçlerinin tamamını seferber etmeleri, istisna iken, 20. yüzyılda modern savaş, çatışmaya taraf olan devletlerin yurttaşlarını kapsamış ve çoğunun seferber edilmesine neden olmuş; korkunç bir yıkıma, kıyıma sebep olmuş, savaşa katılan ülkelerin toplumlarının hayatlarına hükmetmiş ve bu hayatları dönüştürmüş; muazzam miktarlarda askeri donatımla yürütülmüş, bu noktada tüm ekonomiyi bunları üretecek şekilde yönlendirmeyi gerektirmiştir. (Hobsbawm, 2006: 57)

Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna doğru tankın savaş alanında kullanıma başlanmasına rağmen,

esasında zafer, Napolyon (ve belki de Roma) döneminden beri pek değişmeyen kitlesel piyade saldırılarıyla kazanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nda ise savaş sürekli olarak nitelik değiştirmiş, bu durum da öngörülerin boşa çıkmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı, iki ittifak ya da iki blok arasında bir çatışma olarak tanımlanabilir; savaşan devletler benzer ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılara sahipti ve hemen hemen hepsi kapitalistti. Amaç yeryüzü egemenliğini sağlamak değil, Alman ulusal birliğinin inşası sonucunda bozulan güç dengesinin kurulması ve Avrupa Ahengi’nin bir anlamda yeniden tesis edilmesiydi. Milyonlarca insanın savaşkan duruma geldiği Birinci Dünya Savaşı, kitlelerin savaşıydı. Ancak yine de cepheyle ev arasında bir ayrım vardı, siviller yaşam biçimlerinden ziyade işlerini değiştiriyorlardı. Oysa İkinci Dünya Savaşı, herkesi savaşın içine sokmuş, cephe-ev ayrımını yok etmiş, havadan hedef gözetmeksizin yapılan bombardımanlar sivilleri de katlederek büyük katliamlar yaratmıştır. (Sander: 112-113)

Bir başka noktadan bakacak olursak, savaşlar ABD’nin ekonomik gelişimine kesinlikle yarar sağlamıştır. Hobsbawm’a göre 20. yüzyılın bütününde ABD ekonomisine küresel bir üstünlük kazandırması, her iki dünya savaşının en kalıcı ekonomik etkisi olmuştur. (Hobsbawm, 2006: 63) Bu ekonomik etki de ABD’nin günümüze kadar süren siyasal hükümlerliliğinin itici gücünü oluşturmuştur.

Oral Sander’e göre iki dünya savaşı da 18. yüzyılın sonunda başlayan siyasal, endüstriyel, toplumsal ve entelektüel devrimlerin en tepe noktasına işaret etmektedir. Bireyle devlet arasında yurttaşlık anlayışına dayanan yeni bir tür ilişki kurularak bireyin devlete bağlılığı güçlendirilmiş; buna karşılık “zorunlu askerlik” sistemiyle devletin tüm yurttaşları üzerinde kontrol yetkisine erişmesi sağlanmıştır. “Böylece savaş daha ‘demokratik’, ideolojik ve duygusal olmuş, örgütlenmede, seferberlikte, kapsam ve amaçta topyekün bir biçime dönüşmüştü”. Bu duygusallık, üretim ve nüfus artışı, savaş teknolojisi ve silahlanmadaki gelişmeyle birleşince, her iki savaş da görülmemiş bir yıkıcılığa sahne olmuştur. (Sander: 123)

20. yüzyılın topyekün savaşları Bismarkçı modelden ya da 18. yüzyıl modelinden çok farklıdır. Sınırlı aristokratik savaşların aksine, burada kitlelerin ulusal duyguları harekete geçirilmekte ve sınırlar aşılmalıdır. 1914-22 yılları arasında yaklaşık 4-5 milyon insan mülteci konumuna düşmüşken; yerlerinden edilen insanların oluşturdukları bu ilk dalga, İkinci Dünya Savaşı sonucunda ortaya çıkan mülteci akınının ve bu insanların maruz kaldıkları insanlık dışı muamelenin yanında önemsiz görünmektedir. İkinci Dünya Savaşı’nın sebep olduğu küresel insani yıkım insanlık tarihinde görülen en büyük yıkımdır. Dünya savaşlarının her ikisi de ardında bir sonraki kuşağa teknolojik kâbus imgeleri miras

bırakan, benzersiz katliamlardır. Bu felaketlerin trajik yönü, insanların öldürme, işkence ve kitlesel sürgünün sıradanlaştığı, olağan günlük deneyimlere dönüştüğü bir dünyada yaşamayı içselleştirmiş olmasıdır. (Hobsbawm, 2006: 65-69)

20. yüzyılda savaşa dair iki ayırt edici özellikten söz edilebilir. Yüzyılın büyük bir kısmına “devletler-arası” savaşlar damgasını vurmuştur. Hobsbawm’a göre, Ekim Devrimi’nin ardından Rus İmparatorluğu’nda görülen ya da Çin İmparatorluğu’nun yıkılışı sonrasında başlayan iç savaşlar bile, bir anlamda uluslararası çatışmalar çerçevesinde ele alınabilir. Latin Amerika ise 20. yüzyılda daha çok “iç savaşlar” a sahne olmuştur. Özellikle 1960’lı yıllardan başlayarak, 1990’lı yıllara kadar devlet sınırları içindeki çatışmalar hızla yükselmeye devam etmiştir. Oysa 21. yüzyılın başında artık hükümetlerin ya da onların yetkili kurumlarının eliyle yürütülmediği, çatışma halindeki tarafların ortak ayırt edici özellikler, statüler ya da hedeflere sahip olmadıkları bir dünya söz konusudur. (Hobsbawm, 2008a: 3-4)

Diğer yandan, savaşan güçler ile sivil kesimler arasındaki ayrım gittikçe ortadan kalkmaya başlamıştır. İki dünya savaşı, savaşa dâhil olan ülkelerin bütün nüfuslarını kapsamış; savaşın yük ve acılarını da gerek savaşan güçler, gerekse sivil kesim paylaşmıştır. Bununla birlikte, zaman içerisinde savaşın yükü giderek silahlı güçlerden ziyade sivillere kaymaya başlamış; siviller artık sadece kurban ya da mağdur olmaktan çıkıp gittikçe artan bir biçimde askeri harekâtların ya da operasyonların doğrudan hedefi haline gelmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı’nda hayatını kaybedenlerin yüzde 5’i sivilken; İkinci Dünya Savaşı’nda bu oran bütün savaş kayıpları içinde yüzde 66’ya yükselmiştir. Günümüzde ise, savaşlardan etkilenen insanların yüzde 80-90’ının siviller olduğu kabul edilmektedir. Bunun yanında, sivillerin çektiği acılar askeri operasyonların ölçeği ya da yoğunluğuyla kıyaslanamayacak derecededir. (Hobsbawm, 2008a: 4-5) Bu durum, çok dramatik bir tabloyu yansıtmaktadır.

Hobsbawm, savaş 1899 ve 1907 Lahey Konvansiyonları’nın savaş kurallarını belirli yasalara bağladığı günlerde tahmin edildiği derecede keskin kalsaydı, onun üzerine yazmanın kesinlikle daha kolay olacağını söylemektedir. Savaş kurallarına göre, çatışmaların egemen devletlerarasında geçmesi ve savaşan taraflar ile sivil kesim arasında temelden bir ayrım gözetilmesi öngörülmekteydi; yani savaş, savaşan taraflar arasında yürütülecekti. Birinci Dünya Savaşı’nda Lahey Konvansiyonları prensipleri temel alınmaya devam edilmiştir; ancak 20. yüzyıl içerisinde bu görece belirginliğin yerini karışıklık ve belirsizlik almıştır. (Hobsbawm, 2008a: 6-7) Burada akla Clausewitz’in ünlü “savaş bir bukaledundur” (Clausewitz-1832, 2007: 30) tezi gelmektedir. Savaş, belirsizdir, önceden tam anlamıyla öngörülemez, sürprizlerle doludur, değişimler geçirir ve beklenmeyen sonuçlar doğurur. Cemil Oktay’ın da altını

çizdiği gibi savaş sırasında hesap dışı etkenler, tesadüfler beklenmedik biçimde devreye girebilir, bu da savaşa önceden hesap edilemez, sürekli kılık değiştiren bir nitelik vermekte, ona bir bukalemun doğası kazandırmaktadır. (Oktay, 2012: 23-25)

Gilpin’in belirttiği üzere tarihsel olarak bakıldığında, devletler savaş kararını bilinçli olarak vermekle beraber, hegemonik savaşları¹ nadiren bilerek başlatmışlardır. Devlet adamları hedeflere ulaşmak için gereken maliyet-yarar hesaplarını yapmaya çabalamakla beraber, büyük savaşlar tarihi bize hiçbir devlet adamının nihai kazanımlar için nihai maliyetleri öngöremediğini göstermiştir. Bir savaş, sınırlı olarak da olsa, başlatıldığında, savaş kışkırtıcılarının öngöremediği güçlü sonuçlara neden olabilir. Antik Yunan’ı harap eden Peloponez Savaşı’nın sonuçları o günün güçleri tarafından önceden tahmin edilmediği gibi, Avrupa’nın diğer uygarlıklar üzerindeki üstünlüğünü sona erdiren Birinci Dünya Savaşı’nın etkileri de Avrupalı devlet adamları tarafından önceden tam olarak kestirilememiştir. Her iki durumda da taraflar, avantajın kendilerinde olduğu inancı içinde, savaşmaktan başka alternatiflerinin olmadığı düşüncesiyle savaşmayı sürdürmüşlerdir. Esasında hiçbir durumda taraflar istedikleri ya da umdukları savaşı savaşmamışlardır. (Gilpin, 1988: 612-613)

Clausewitz’e göre savaş, her verili somut duruma göre niteliklerini adapte edebilen gerçek bir bukalemun olmanın yanı sıra, bir fenomen olarak temel özellikleri onu paradoksal bir üçleme (trinity) yapmaktadır. Doğal dürtüler olan şiddet, kin ve düşmanlık; savaşın yaratıcı ruhunun özgürce hareket etmesine imkân veren ihtimal ve fırsatlar ve son olarak da savaşı onun sadece akla tabi olmasını sağlayan bir politika aracı kılan bağlılık unsuru; bunlar savaşın üç yanını oluşturmaktadır. Bu üç boyuttan ilki halkı, ikincisi komutan ve ordusunu, üçüncüsü ise hükümeti ilgilendirmektedir. Savaşı başarılı bir biçimde çözümlenecek bir teori, bu üç özelliği de dikkatlice göz önüne almak durumundadır. (Clausewitz: 30-31)

Vasquez’e göre ise “Savaş, kazananları, kaybedenleri, kuralları ve ödülleri olan bir şiddet yarışıdır”. Bu yarışın kuralları siyasal aktörlere neden savaşa girecekleri ve savaşı nasıl yürütecekleri konusunda fikir vermektedir. Vasquez’in bir sosyal icat, insanoglunun kolektif şiddeti belirli bir hedef doğrultusunda harekete geçirmek için kullandığı bir kurum olarak teorize ettiği savaş, devletlerin elindeki araçlardan biridir ve onu anlamak için esasında içerisinde yer aldığı gerçekliğin sosyal inşası bağlamını ele almak gerekir. Savaşın neden çıktığını anlayabilmenin yolu, diğer tüm araçlar arasında neden onun seçildiğini anlayabilmekle mümkündür. (Vasquez, 2009: 315-316)

20. yüzyıl, sadece savaşlar yüzyılı değildir, aynı zamanda devrimler ve imparatorlukların dağılıp yüzyılıdır. Bu nedenle, devletlerarasındaki savaşlar ile iç çatışmalar iç içe geçmiş, aradaki sınır muğlak

laşmıştır. Bir devletin sınırları içerisinde meydana gelen özgürlük mücadeleleri, devrimler uluslararası arenaya da yansımıştır. Ayrıca, Rus Devrimi’nin ardından bazı devletlerin, rejimlerini onaylamadıkları başka devletlerin iç işlerine müdahale etme yönünde tutumlar alabildikleri de görülmektedir. (Hobsbawm, 2008a: 7-8)

Önemli olan bir diğer nokta da, savaş ile barış arasındaki keskin ayrımın ortadan kalkmış olmasıdır. Hobsbawm, İkinci Dünya Savaşı’nın kimi istisnalar dışında ne savaş ilanlarıyla başladığını, ne de barış antlaşmalarıyla son bulduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu savaşı, savaş ya da barış- hangi sınıfa sokulacağı belli olmayan ve bu nedenle “Soğuk Savaş” diye bir ifadenin icat edilmesini zorunlu kılan bir dönem izlemiştir. Soğuk Savaş sonrası durumu anlamak içinse Ortadoğu’ya bakmamız yeterlidir. O halde Soğuk Savaş sonrası dönemi savaş ya da barış diye nitelendirmek oldukça güçtür. Hobsbawm’a göre, savaş giderek daha güçlü bir kitlesel propaganda aracı haline gelmekte, buna bağlı olarak da geçmişin din savaşlarında görüldüğü gibi iki tarafın da birbirleriyle bağdaşmaz tutkulu ideolojilerinin karşı karşıya gelip mücadele etmeleri söz konusu olmaktadır. Artık gerek savaşlar, gerekse zaferler total bir kapsamda değerlendirilmektedir, dolayısıyla bir tarafın kazanma kapasitesi 18. ve 19. yüzyılların kabul edilen savaş kuralları esas alınarak sınırlanamamaktadır. Bu durum, galip tarafın kendi iradesini dayatma gücüne getirilmiş sınırlamalar için de geçerlidir. (Hobsbawm, 2008a: 8-9)

Silahlı çatışmaların yapısına ve anlaşma yöntemlerine bakıldığında, dünyadaki egemen devletler sisteminde derin ve köklü bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. SSCB’nin dağılması, Büyük Devlet sistemini geçersiz kılmış; bu sistemin yaklaşık iki yüzyıldır uluslararası ilişkilere yön verme ve devletlerarası çatışmalarda fiili bir denetim uygulayabilme gücünü ortadan kaldırmıştır. Bu durum, devletlerarası savaşların ve birtakım devletlerin başka devletlerin iç işlerine karışarak silahlı müdahalede bulunmasının önündeki bir engelin kalkması demektir. Yani Büyük Devlet sistemi, geçmişte bir oranda çatışmaların önüne geçmiştir. SSCB’nin çözülmesi ve Avrupa’daki komünist rejimlerin çökmesi, var olan istikrarsızlık potansiyelini daha da genişletmiştir. Öte yandan, uluslararası arenada faaliyet gösteren özel aktörlerin sayısı artmıştır. O halde, Soğuk Savaş’ın ardından sınır-ötesi savaş ve silahlı müdahalelerin artabileceği ihtimali yüksektir. (Hobsbawm, 2008a: 14-15)

21. YÜZYILIN BAŞINDA SAVAŞ VE BARIŞIN GÖRÜNÜMÜ

Hobsbawm’ın belirttiği üzere 20. yüzyılda halk (hem erkekler, hem de kadınlar), bir biçimde tebaa statüsünden çıkıp yurttaş statüsüne geçmiş; temel siyasal ve kurumsal birim olan bağımsız teritoryal

devlette dönüşüm yaşanmıştır. İktidar ve baskı araçlarında bir tekel konumunda olan teritoryal devlet, teknoloji ve enformasyon ağı sayesinde güçlü bir denetim uygularken, devlete sadakatlerinden faydalandığı sınırları içerisindeki insanları harekete geçirip seferber etmede başarı göstermiştir. 1970’lere kadar, iki yüzyıldan fazla zaman boyunca modern devletin yükselişi süreklilik göstermiştir. Oysaki artık bu eğilim tersine dönmüş, tüm alanlarda (devletin hukuku ve vergilerinin kapsamı dışında) faaliyet yürütmek için çalışan dolayısıyla güçlü hükümetlerin bile ulusal ekonomilerini denetleme yeteneklerini sınırlayan çokuluslu özel şirketlerin damgasını vurduğu küreselleşmiş bir dünya ekonomisi söz konusu hale gelmiştir. Piyasa ekonomisinin temel kabul edildiği bu çağda, devletler, en geleneksel doğrudan faaliyetlerinin çoğunu kar amacı güden özel taşeronlara terk etmektedirler. (Hobsbawm, 2008b: 25-27) Savaşlardaki özel girişim olgusunu vurgulayan ve bu paralı grupların kimi zaman savaşan çeşitli fraksiyonlar, kimi zaman da hükümetler tarafından kullanıldığını belirten Hobsbawm (Hobsbawm, 2007: 23), bu noktada çarpıcı bir örnek vermektedir: Irak’ta bu türden 30 binden fazla silahlı özel taşeron firmanın faaliyet gösterdiği tahmin edilmektedir. O halde artık savaşın, kar amaçlı özel taşeronlarca yürütüldüğü söylenebilir. Silahlı güçlerin tümüyle devletlerin ya da onlara bağlı kurumların tekelinde olduğu dünya artık geçerli değildir. (Hobsbawm, 2008b: 27) 20. yüzyılın, savaşın, kamusal güç ve baskı araçları üzerinde tekel yetkisine sahip hükümetlerin otoritesi üzerine kurulu teritoryal bölgelere bölünmüş olduğu bir dünyada meydana geldiği fikri, yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılda artık geçerliliğini yitirmiştir. Teritoryal devlet, 20. yüzyılın sonlarından başlayarak, silahlı güç üzerindeki geleneksel tekel konumunu bir dereceye kadar kaybetmiştir. Devletlerin savaş için gerekli maddi kaynaklara sahip olma ayrıcalığı da sona ermiş, özel kuruluş ve organların bu alandaki etkinlikleri yoğunlaşmıştır. (Hobsbawm, 2008a: 13)

Hobsbawm’a göre, devletler içerisindeki silahlı çatışmalar önümüzdeki dönemde daha önemli boyutlara ulaşabilir ve bir tarafın galip gelmesi ya da herhangi bir anlaşmaya varılması olasılığı olmadan uzun yıllar sürebilir. Bu durum Keşmir, Sri Lanka, Çeçenistan, Angola, Kolombiya örneklerinde açıkça gözlenmektedir. İngiltere ve İspanya gibi güçlü ve istikrarlı devletler bile görece küçük, gayri resmi silahlı grupların tehdidini ortadan kaldırmakta oldukça zorlanmışlardır. Dünyanın en güçlü devleti bir terörist saldırıya maruz kaldığında, bir toprağı ve gerçek bir ordusu olmayan uluslararası, hükümet dışı bir örgütlenmeye karşı resmi bir operasyon düzenleme mecburiyeti hissetmiştir. Bu da içinde bulunduğumuz durumun yeniliğini çarpıcı biçimde göstermektedir. (Hobsbawm, 2008a: 13-14)

Hobsbawm, 21. yüzyılda savaş ve barış arasındaki dengenin, etkili müzakere ve anlaşma mekanizmaları geliştirmekten ziyade, ülke içindeki istikrarın kurumsallaşması ve askeri çatışmalardan kaçınma kabiliyetine göre şekilleneceğini belirtmektedir. Günümüzde artık devletlerarasında geçmişte silahlı çatışmaya yol açmış olan sürtüşmeler aynı etkiyi doğurma gücünü kaybetmiş olmakla birlikte, iç çatışmalar kolaylıkla şiddete evrilebilmektedir. Esasında yabancı devletler ya da askeri aktörlerin bu anlaşmazlıklara müdahale etme olasılığı, savaş tehlikesini doğurmaktadır. (Hobsbawm, 2008a: 18)

20. yüzyılda olduğu gibi bugün de hala silahlı çatışmaları kontrol etme ya da sonlandırma erkine sahip dünya çapında bir otorite söz konusu değildir. Küreselleşme ekonomik, teknolojik, kültürel, dilsel boyutlarda büyük gelişme kaydetmiştir; ancak siyasal ve askeri alanlarda bu derecede başarılı olamamıştır; teritoryal devlet (gücü bir ölçüde aşınmış da olsa) halen bu alanlarda yegâne etkili otorite konumundadır. Dünyada yönlendirme kapasitesine sahip ancak birkaç tane devlet vardır ve ABD şüphesiz ki bunların içinde ezici üstünlüğe sahip olanıdır. Ancak dünya çok büyük, karmaşık ve çoğuldur; dolayısıyla ne ABD’nin ne de bir başka tek devlet gücünün bütün yeryüzünde siyasal hegemonya sağlayıp bunu muhafaza edebilme ve dünyada kalıcı bir kontrol mekanizması kurabilme ihtimali hala yoktur. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü gibi dünya çapında söz sahibi çeşitli otoriteler vardır; ancak bunların yetkileri devletlerarası anlaşmalarca kendilerine tanınan, ya da güçlü devletlerin desteğine bağlı olup diğer devletlerce iradi olarak benimsenen yetkilerle sınırlıdır. Dolayısıyla dünya çapında bir otorite eksikliği söz konusudur ve bunu tek bir süper güç karşılayamaz. (Hobsbawm, 2008a: 11-12)

Hobsbawm’a göre, Avrupa’da 15. ya da 16. yüzyıllara ait bir kurum olan “savaş lordu” figürü yeniden dirilmiştir; kendi özel ordularını organize eden bu kimseler, siyasal olayları etkileme gücünü göstermektedirler. Geçmişte mevcut olmayan kaynaklar yardımıyla başka türlü siyasal erk elde edemeyecek olan gruplar güç kazanmışlardır. Günümüzde özel girişimlerin, çoğunlukla uyuşturucu ticareti ve kaçakçılık sonucunda sahip olduğu muazzam servet, birçok silahlı direnişe mali yönden katkı sunmaktadır. Hobsbawm bunun en çarpıcı örneği olarak, Kosova Kurtuluş Ordusu’nun finansmanın Kosova ve Arnavut mafyası tarafından yürütülen yasadışı ticaretten elde edilen parayla sağlanmasını vermektedir. (Hobsbawm, 2007: 23-25)

Bir diğer önemli nokta ise, belirli bir ülkenin topraklarında yaşayan insanların (tebaa ya da yurttaş), yönetenlere ve onların çıkardıkları yasalara gönüllü olarak boyun eğme ve esasında o devletin meşruiyetini kabul etme eğilimlerinin gittikçe azalmasıdır. Oysaki geçmişteki emperyalizm çağı, kabule dayalıydı.

Ancak Irak savaşı bize göstermiştir ki, halkın iktidar karşısındaki, hatta ezici askeri üstünlük karşısındaki doğal itaati ortadan kalkmıştır. Benzer şekilde yurttaşların itaatinde de azalma söz konusudur. Hobsbawm, günümüzde herhangi bir devletin ülkeleri uğruna savaşıp ölmek gibi ulvi duygular barındıran ordularla büyük savaşlar yürütebileceği konusunda çok şüpheli olduğunu belirtmektedir. Teknolojinin olağanüstü gelişimi, yurttaşları her an gözetim altında tutmak ve onları daha az özgür kılmak noktasında işe yaramıştır ancak devleti ve hukuku daha etkin bir hale getirmekte yetersiz kalmıştır. (Hobsbawm, 2008b: 28-29)

Küreselleşmenin muazzam derecede hızlandığı bu çağda, çağdaş hayatın küreselleşmeye ve onun getirdiği standartlaşmanın baskılarına maruz kalan bilim, teknoloji, ekonomi ve kültür gibi yönleri ile bunlara maruz kalmayan devlet ve siyaset gibi yönleri arasındaki gerilim iyice görünür hale gelmektedir. Bu durumun bir örneği, küreselleşmeyle yoksul bölgelerden zengin bölgelere emek göçü akışının artması, ancak bu akışın, göçü alan ülkelerde siyasal ve toplumsal huzursuzluklara yol açmasıdır. (Hobsbawm, 2008b: 29)

Savaşın doğasının değişmesinde kamuoyu etkisinin belirleyici rol oynadığı gerçeğinin de altı çizilmelidir. Hobsbawm bunu “CNN etkisi” olarak ifade etmektedir. Televizyon, bir yandan kitlelere dünyanın her tarafındaki olaylara ilişkin bilgi akışı sağlarken; bir yandan da yönetimlerin, çok büyük bir hızda kamuoyunu harekete geçirmek için seferber ettiği bir araç görevi görmektedir. Burada vurgulanması gereken nokta, haberlerin seçici bir tarzda, kamuoyuna gösterilmek istenen şekilde veriliyor olmasıdır. (Hobsbawm, 2007: 26-27) CNN etkisinin manipülasyon yaratma yeteneğinin yanı sıra, 2000’li yıllara damgasını vuran temel gelişme esasında yeni medyanın yükselişi olmuştur. Yeni medya geleneksel medyanın haber ve bilgiye ulaşmadaki tekeli yıkararak, iletişimde alternatif kanalların gelişmesi sonucunu doğurmuş, böylelikle bu alanda göreceli olarak bir özgürlük ortamı yaratmıştır.

Hobsbawm, ilk bakışta 21. yüzyılda barışa ulaşma ihtimalini korkunç kısımlara sahne olan dünya savaşlarının yaşandığı 20. yüzyılın umutlarına nazaran çok daha yüksek bulmaktadır. Bununla birlikte, silahlı çatışmaların dünyanın her tarafına yayıldığı günümüzde, 20. yüzyılın askeri ölçekleriyle kıyaslandığında oldukça sınırlı ve nispeten küçük de olsa bu tür çatışmaların, siviller üzerindeki etkisini korkunç ve kalıcı olarak nitelemektedir. Siviller gittikçe artan bir biçimde esas kurbanlar haline gelmektedir. Hobsbawm, Soğuk Savaş’ın bitiminin ardından, bir kez daha bir soykırım ve zorla kitlesele nüfus transferleri çağında yaşadığımızı ifade etmektedir. Bunun örneklerine Afrika, Güneydoğu Avrupa ve Asya’da rastlanmaktadır. 2003 yılında, kendi ülkeleri içinde ya da dışında yaklaşık 38 milyon insanın

mülteci olarak yaşadığı belirlenmiştir. Bu sayı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yerlerinden edilmiş kişilerin sayısıyla kıyaslanabilecek kadar yüksektir. (Hobsbawm, 2008b: 30-31) Ocak 2015'de yayınlanan rapora göre ise Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR- United Nations High Commissioner for Refugees) yardım ettiği insan sayısı 2014 yılının ilk yarısında 46,3 milyona ulaşmıştır. Özellikle Suriyeli, Afgan, Somalili, Sudanlı, Güney Sudanlı, Kongolu, Iraklı mülteciler bu tablonun önemli bir kesimini oluşturmaktadır. (UNHCR) Silahlı çatışmaların devletlerin güdüm ve kontrolünden çıkarak dağınık, kurlsız bir yapı kazanması, sivil halklar açısından durumu çok daha tehlikeli, korkutucu bir görünüme sürüklemektedir. (Hobsbawm, 2007: 26) Günümüzde Suriye İç Savaşı ve IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) terörünün yarattığı trajedi, ülke içinde altı milyonun üzerinde yerinden edilmiş nüfus ve başka ülkelerden sığınma talep eden dört milyon Suriyeli mülteci (Amnesty International), bu savı destekler niteliktedir.

Hobsbawm, gelecekte yeniden bir dünya savaşı yaşanması ihtimali sorusuna Çin üzerinden cevap vermektedir. Günümüzde, 20. yüzyılın savaşların devletlerarasında yürütülmesine ilişkin klasik ögesi, geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Ancak, ABD'nin Çin'in aşırı güçlenip bir süper güç olarak boy göstermesini kabullenmek istememesinin yol açabileceği küresel bir savaş tehdidi yakın bir zamanda görünüyor olmasa da ciddi bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır. (Hobsbawm, 2008b: 32) Hobsbawm, Çin'in kısa ya da uzun vadede ABD'ye rakip olacak askeri bir kapasiteye ulaşmasının ve böylesi bir durumda bir dünya savaşının yeniden yaşanabileceğinin mümkün olduğunu, ancak bu gerçekleşmediğinde dünya savaşının olasılık dışı olduğunu belirtmektedir. Nükleer silahların kullanılabildiği savaşların doğması ihtimalini de kabul etmektedir. Ayrıca, iki büyük süper gücün doğrudan karşı karşıya geldiği ve dolayısıyla nükleer bir felaket riskinden kaçınmak için çok titiz hareket ettikleri yerler haricinde, konvansiyonel savaşların hiç bitmeden devam ettiğini dile getirmektedir. (Hobsbawm, 2007: 18-19)

Hobsbawm, "teröre karşı savaş" şeklindeki irrasyonel korku retoriğini ve ABD'nin bunu bir küresel imparatorluk politikası izlemeyi meşru göstermek için kullanmasını şiddetle eleştirmektedir. Ahlaki açıdan terörün kabul edilemez olduğunu belirtmekle birlikte Hobsbawm, ABD'nin küresel savaş ilan ettiği İslami terör şebekelerinin faaliyetlerinin dünyanın istikrarı açısından fiili bir tehlike oluşturduğu iddiasının şimdilik görmezden gelinilecek bir durum olduğunu ifade etmektedir. Hobsbawm'a göre bu grupların hayatlarımız açısından yol açtıkları risk, istatistiki bakımdan asgari düzeydedir ve onlar nükleer silahlara erişemedikleri sürece ki ona göre böyle bir ihtimal olmakla beraber yakın zamanda

ciddi bir tehlike sayılamaz, terörizm histeri doğurmayı başaramayacak ve akliselim insanlar tarafından denetim altında tutulacaktır. (Hobsbawm, 2008b: 32-33)

Günümüzde dünyanın düzensiz olduğunu kabul eden Hobsbawm, 21. yüzyılın “silahlı çatışmalar ve insani felaketler yüzyılı” olma olasılığını yüksek görmektedir. Burada, yeniden bir tür küresel denetim sağlama ihtimalini sorgulayan Hobsbawm, iki nedenle bugün bu soruna bir çözüm yolu üretmenin daha zor olduğunu belirtmektedir. Birinci neden, kontrolsüz ekonomik küreselleşmenin doğurduğu ve hızla büyüyen eşitsizliklerin, huzursuzluğun ve istikrarsızlıkların doğal yaratıcısı olmasıdır. İkinci olarak, genel bir çöküşün küresel savaşa dönüşmesi tehlikesini (1914-1945 arasındaki felaket çağını istisna kabul edersek) bertaraf edebilecek konumdaki, çoklu bir uluslararası Büyük Devlet sistemi artık söz konusu değildir. Bu sistemin kökeni 17. yüzyılın Otuz Yıl Savaşı’nı sona erdiren antlaşmalara kadar uzanmakta ve temelde diğer ülkelerin iç işlerine müdahale etmeme ilkesine dayanmaktadır. Bu sistemde savaş ve barış birbirinden kalın çizgilerle ayrılır. SSCB’nin çöküşü ve ABD’nin ezici askeri üstünlüğüyle bu güç sistemi ortadan kalkmış; zamanla ABD, dünyanın herhangi bir yerinde kısa süre içerisinde büyük bir askeri eyleme girişebilecek tek ülke konumuna gelmiştir. (Hobsbawm, 2008b: 33-35)

Hobsbawm’ın 20 ve 21. yüzyıllarda savaşın niteliğine ilişkin ayırımına karşı, Mary Kaldor eski savaş-yeni savaş ayırımı yapmaktadır. Kaldor’a göre 20. yüzyılın son on yıllarında, özellikle Afrika ve Doğu Avrupa’da, küreselleşme çağının bir boyutu olarak organize olmuş şiddetin yeni bir türü ortaya çıkmıştır. Bu tür şiddeti “yeni savaş” olarak adlandıran Kaldor’a göre, her ne kadar bu yeni şiddet türü olan savaş, organize suç ve büyük ölçekli insan hakları ihlalleri arasındaki ayırımların bulanıklığını içerse de, politik doğası gereği, onu savaş olarak adlandırmak daha doğru bir yaklaşımdır. Kaldor, akademik literatürün çoğunluğunda genellikle iç savaşlar (internal wars / civil wars) ya da “düşük yoğunluklu çatışmalar” olarak ifade edilen yeni çatışma türüne yeni savaşlar demeyi tercih etmektedir. Zira bu savaşlar çoğu zaman yerel/bölgesel olsa bile, bunlar içsel ve dışsal, yerel ve küresel arasındaki ayırımları ortadan kaldıran sınır-aşan bağlantıları içermektedir. Yeni savaşın kimi özelliklerinin geçmiş dönem savaşlarında da bulunabildiği eleştirisini kabul eden Kaldor, eski savaş-yeni savaş arasındaki temel ayırımın özellikle karar alıcılar arasındaki savaşa ilişkin hâkim algıların değişmesi olduğunu vurgulamaktadır. Kaldor, yeni savaşlarda gittikçe artan meşruiyet sorununa dikkat çekmekte; bunlara kişi hakları ve hukukun üstünlüğünü uluslararası müdahalelerin merkezine alan, kozmopolit bir siyasal karşılık verilmesi gerekliliğininaltını çizmektedir. Bu müdahaleler siyasi, askeri, ekonomik ya da sivil

nitelikli olabilir. Yeni savaşları küreselleşme bağlamında ele alan Kaldor, küreselleşmenin savaşın karakterini değiştirdiğini belirtmektedir. (Kaldor, 2007: 1-3)

Kaldor eğer Soğuk Savaş’ın, her ne kadar baskıcı bir barış da olsa, görece bir barış olarak yaşandığı söylenebiliyorsa; Orwellci bir Soğuk Savaş sonrası (post-Cold War) barışının da bir savaş olarak yaşandığının söylenebileceğini ifade etmektedir. Bu durum, gerek Balkanlar’da, gerek Afrika’da gerekse yeni şehirlerin gettolarında geçerlidir. Sivil toplum da bir yandan barışa yönelirken, bir yandan da savaşa dair uyumsuzlukları harekete geçirebilmektedir. Küresel sivil toplum sadece insan hakları ve barış gruplarını içermemekte, ayrıca yeni tür milliyetçi ve radikal grupları, kapitalizm karşıtı hareketleri de kapsamaktadır. (Kaldor, 2003: vii)

Karaosmanoğlu, yeni savaşlarda meydana gelen en önemli yeniliklerden biri olarak liberal değerler ile insan ve halk merkezli yaklaşımların taraflar için meşruiyet unsuru haline gelmesine dikkat çekmektedir. Bu değerler, devlet ve devlet dışındaki tüm aktörleri etkileyen unsurlar olarak bir yandan yeni savaşlardaki tırmanma eğilimi gösteren şiddeti azaltabilmekte, diğer yandan da savaşmaya devam etme aşırılığını önleyebilmektedir. Karaosmanoğlu bir diğer önemli yenilik olarak uluslararası örgütlerin de savaşa müdahil olmasını saymaktadır. Bu noktada; örgütlerin ve koalisyonların, insan ve halkın güvenliği ile kalkınma arasındaki, askeri kuvvet kullanma ile uluslararası görev arasındaki dengeleri nasıl sağlayacakları önem kazanmaktadır. Bununla birlikte ilgili devletin meşru egemenliği ve büyük devlet politikalarının siyasi ortamlar üzerinde küreselleşmeye rağmen sona ermeyen etkisi de bu dengelerde rol oynamaktadır. (Karaosmanoğlu, 2011: 21)

Günümüzde insan hakları adına savaşmanın meşru olduğu prensibi, Westphalia düzeninden büyük bir kopuş anlamına gelmektedir. Westphalia Barışı, 1648 yılında Otuz Yıl Savaşları’nı sona erdirmek üzere imzalanan antlaşmalarla kurulmuş ve iç ve dış politikanın ya da o dönemin diliyle bir başka biçimde ifade edilirse inanç ve diplomasinin birleştirilmesine son vermeyi hedeflemiştir. Westphalia ile diğer devletlerin içişlerine müdahale etmeme ilkesi ortaya çıkmıştır. Barışın inşa edilmesi, buradaki temel gayedir. Westphalia Barışı’na dayanan uluslararası sistemin, ülkeler arasındaki şiddet, yani savaş sorununa ürettiği bir çözümü vardır; ancak iç savaşlardan, etnik çatışmalardan ve günümüzde insan hakları ihlalleri adı verilen durumlardan kaynaklanabilen ülkelerin içindeki şiddete sunduğu bir yanıtı yoktur. Uluslararası sistem, barış sorununu merkeze almış, adalet ise ülke içindeki kurumlara terkedilmiştir. (Kissinger, 2002b: 215) Oysa 11 Eylül sonrası dünyasında, barış yerine adalet kavramı öne çıkartılarak, adalet ve demokrasi söylemi savaşa meşruiyet kazandırmak için kullanılır olmuştur.

Hobsbawm, yüzyılımızda savaş olgusunu ABD dış politikası ile yakından ilişkilendirmekte; ABD dış politikasının barışın kurumsallaşması idealindeki engelleyici rolüne dikkat çekmektedir. Özellikle ABD’nin 11 Eylül sonrası dış politika yaklaşımını ve Başkan Bush döneminde giriştiği Irak Savaşı’nı şiddetle eleştiren yazar, söz konusu yaklaşımı barış adına büyük bir tehdit olarak görmektedir. 19. yüzyılda yalnızlık politikasını deklere eden ve kendini bir ölçüde dünyadan tecrit eden ABD, Kissinger’in da belirttiği gibi 20. yüzyılda küresel kurtarıcı rolüne soyunmuştur. (Kissinger, 2002b: 224) Dünya Savaşları ile üstlendiği kurtarıcılık rolünü Soğuk Savaş’ta tiranlığa ve komünizm canavarına karşı sürdüren ABD, Soğuk Savaş sonrasında da farklı bir biçimde bu rolü devam ettirmektedir. Hobsbawm, ABD’nin ideologları ve destekçilerini, Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin ezici gücünü hayırsever küresel Amerikan imparatorluğunun kontrolündeki yeni bir dünya barışı ve ekonomik büyüme çağının başlangıcı olarak sundukları ve hatta bunu 19. yüzyılın Pax Britannica’sıyla karşılaştırdıkları için eleştirmektedir. Oysaki tarihcilere göre güçlü imparatorlukların demokrasiyi sadece kendileri için istedikleri, onu da güçleri yettiğinde budanmış bir halde uygulamaya çalıştıkları aşikârdır. (Hobsbawm, 2008b: 35-36)

Hobsbawm’a göre ABD, tıpkı Sovyetler Birliği gibi, bir ölçüde bir devrimden doğan ideolojik bir güçtür ve dış politikasının temel unsurlarından biri dünyayı kendi ilkelerine göre tasarlamaktır. ABD’nin demokrasi ve evrensel insan hakları adına savaşa girişmesi, etik ilkelere ziyade, bu ülkenin egemenlik ihtiraslarından kaynaklanmaktadır. Tarih, yönetimlerin ulusal çıkarlar dışındaki bir nedenden ötürü savaş açmasının çok zor olduğunu göstermektedir. Ancak, savaşlarda kamuoyunun ikna edilmesi; savaş, halkın gözünde meşru ve haklı kılacak biçimde projekte edebilmek son derece önemlidir. (Hobsbawm, 2007: 27-28) Günümüzde artık bir savaşın “haklı” olup olmadığına bir anlamda kamuoyu karar vermektedir; bu nedenle savaşın ne şekilde sunulduğu önemlidir. İşte ABD’nin insan hakları ve demokrasi savunuculuğunun arkasında bu anlayış yatmaktadır. Hobsbawm’a göre, günümüzün en açık savaş tehlikesi, emperyal bir devlet olan ABD’nin akıldışı güdülerle hareket eden, denetlenemez hükümetinin küresel çaplı hırslarından kaynaklanmaktadır. Bu durum, istikrarsızlığı, öngörülemezliği, belirsizliği, saldırganlığı arttırmaktadır. (Hobsbawm, 2008b: 41-42)

2011 yılında verdiği bir röportajda Arap Baharı’nı heyecanla karşıladığını belirterek, onunla Fransa’da başlayıp Avrupa’ya yayılan 1848 Devrimleri arasında bir paralellik kuran Hobsbawm; bununla birlikte Tunus dışındaki ülkelerde Avrupa tipi bir liberal demokrasiye geçiş konusunda pek de umutlu olmadığını dile getirmiştir. Sokaklarda ilk günlerdeki coşku ve iyimser havanın da uzun sürmey

eceğine dair öngörüle bulunmuştur. (Whitehead, 2011) Ne yazık ki büyük umutlarla başlayan Arap Baharı, Ortadoğu coğrafyasına barışı getirmemiş, aksine kanlı bir savaşlar silsilesine dönüşmüştür. Tüm bunlar 21. yüzyılın erken döneminde dünyada barışın kurumsallaşması konusunda umuda çok fazla yer bırakmamaktadır.

SONUÇ

Kısaca ifade etmek gerekirse savaş, daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi 20. ve 21. yüzyıllarda da dönüşüm geçirmiştir ve geçirmeye devam etmektedir. İki büyük dünya savaşının yaşandığı 20. yüzyıl insanlık tarihinin en büyük trajedilerine sahne olmuş, karanlık ve caniyane bir yüzyıl görüntüsü çizmiştir. Bir yandan bu yüzyıl tam bir savaş yüzyılı olarak yaşanırken, savaşta da her alanda “aşırılık” hüküm sürmüştür.

20. yüzyılda, özellikle de 1914 ile savaşların niteliği değişmiş, savaş ve barış ciddi dönüşümler geçirerek farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu çağda siviller kitlesel anlamda savaşın korkunç etkilerine maruz kalmış, savaşın geleneksel asker- sivil ayrımı ortadan kalkmıştır. Artık savaşlara sınırsızlık egemendir, savaşı sınırlayacak geçmişin etik ilkeleri ya da diplomatik kodları söz konusu değildir; devlet ve toplum savaşın hizmetindedir. Karada, denizde, havada tüm alanları kaplayan biçimde deneyimlenen savaş, siyasetin dışına çıkmıştır. Soğuk Savaş ve ardından ortaya çıkan yeni savaş biçimleri de, şiddetin olağanlaşması gibi, 21. yüzyıla önemli bir tarihsel miras olarak kalmıştır. 21. yüzyılda savaşın niteliği değişmekle birlikte; sürekliliği ve siviller üzerinde dehşet verici etkiler yaptığı gerçeği değişmemiştir. 21. yüzyılda da savaşlar devam etmektedir; bu yüzyılın bir barış yüzyılı olma ihtimali son derece düşüktür. Hobsbawm 20. yüzyılda savaşın karanlık yüzüne, yol açtığı felaketlere, siviller üzerindeki etkilerine dikkat çekerken, bu yüzyıldan gelen mirası ve ABD’nin 11 Eylül sonrasında sarıldığı terörizme karşı savaş söylemi ve korku retorliğini de göz önüne aldığı 21. yüzyılın erken döneminde barışa ilişkin pek de umutlu değildir. 2012 yılında kaybettiğimiz yazarın öngörülerinin isabetli olup olmayacağını tarih gösterecektir.

Yüzyılımız 11 Eylül terör felaketi ile başlarken, günümüzde reform, demokrasi ve toplumsal barış mücadelesi olarak ortaya çıkan, ancak tüm Ortadoğu coğrafyasına şiddet, istikrarsızlık ve ıstırap getiren ve medyada da dile getirilen biçimiyle kışa dönüşen Arap Baharı, onun uzantısında patlak verip devam eden Suriye İç Savaşı ve IŞİD terörü, bir yandan da Afrika’da, Latin Amerika’da ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yıllardır süregelen çatışma ve savaşlar, bu yüzyılda dünyanın barışa ulaşma ihtimali konusunda pek de iyimser bir tablo çizmemektedir.

KAYNAKÇA

Amnesty International, Facts & Figures: Syria Refugee Crisis & International Resettlement, <https://www.amnesty.org/en/articles/news/2014/12/facts-figures-syria-refugee-crisis-international-resettlement/>, erişim tarihi: 09.06.2015.

Churchill, Winston, 2. Dünya Savaşı Hatıraları: Savaştan Savaşa 1919-1939, Çev.: Mehmet Ali Yalkın, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2004.

Clausewitz, Carl Von, (1832), On War, Translated by: Michael Howard, Peter Paret, Oxford University Press, 2007.

Gilpin, Robert, The Theory of Hegemonic War, The Journal of the Interdisciplinary History, Vol. 18, No. 4, The Origin and Prevention of Major Wars, Spring 1988, s. 591-613.

Gülboy, Burak, Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı’nın Kökenleri Üzerine Bir Çözümleme, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2014.

Hobsbawm, Eric, Kısa Yirminci Yüzyıl Aşırılıklar Çağı 1914-1991, çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul, 2006.

Hobsbawm, Eric, (2008a), “20. Yüzyılda Savaş ve Barış”, Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm, çev. Osman Akınhay, Agora Yayınları, İstanbul, 2008, s. 1-19.

Hobsbawm, Eric, (2008b), “21. Yüzyılın Başında Savaş, Barış ve Hegemonya”, Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm, çev. Osman Akınhay, Agora Yayınları, İstanbul, 2008, s. 20-42.

Hobsbawm, Eric, Yeni Yüzyılın Eşiğinde, çev. İbrahim Yıldız, Yordam Yayınları, İstanbul, 2007.

Honig, Jan Willem, The Idea of Total War? From Clausewitz to Ludendorff, The Pacific War as Total War: Proceedings of the 2011 International Forum on War History (Tokyo: National Institute for Defence Studies, 2012), s. 29-41.

Kaldor, Mary, New & Old Wars: Organized Violence in a Globalized Era, Stanford: Stanford University Press, 2nd Edition, 2007.

Kaldor, Mary, Global Civil Society: An Answer to War, Cambridge, Polity Press, 2003.

Karaosmanoğlu, Ali L., 21. Yüzyılda Savaş Tartışmak: Clausewitz Yeniden, Uluslararası İlişkiler, Cilt 8, Sayı 29, Bahar 2011, s. 5-25.

Kissinger, Henry, (2002a), Diplomasi, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

Kissinger, Henry, (2002b), Amerika’nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, çev. Tayfun Evyapan, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

Oktay, Cemil, Modern Toplumlarda Savaş ve Barış, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Sander, Oral, Siyasi Tarih 1918-1994, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004.

KAYNAKÇA

Snowman, Daniel, “An Interview with Eric Hobsbawm”, *History Today*, Vol. 29, Issue 1, 1979, <http://www.historytoday.com/daniel-snowman/interview-eric-hobsbawm>, erişim tarihi: 06.06.2015.

Speier, Hans, “Ludendorff: Topyekûn Savaşa İlişkin Alman Kavramı”, *Modern Stratejinin Ustaları*, Der.:Edward Mead Earle, çev. Selma Koçak, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2007.

UNHCR, <http://www.unhcr.org.tr/?content=611>, erişim tarihi: 09.06.2015.

Vasquez, John A., *The War Puzzle Revisited*, New York, Cambridge University Press, 2009.

Waltz, Kenneth N., *Man, the State and War: a Theoretical Analysis*, New York, Columbia University Press, 1959.

Whitehead, Andrew, “Eric Hobsbawm on 2011: ‘It reminds me of 1848...’”, BBC, 23 December 2011, <http://www.bbc.com/news/magazine-16217726>, erişim tarihi: 03.06.2015.

SUFISM CARICATURED IN ORHAN PAMUK'S "THE NEW LIFE"

Visam Mansur*

Abstract:

The New Life mocks the Sufi experience. Issues essential to Sufism appear to exist in the novel. Osman starts his journey like a Sufi Dervish on the hope of finding both Janan and the angel. In Sufi literature, woman (love) is seen as a symbol of the much sought Being; but in Osman's case, his love for Janan reeks more of libidinal desire rather than spiritual. In the journey process Pamuk mockingly shows us a traveler in pursuit of vengeance rather than in search of God. The mockery of the Sufi tradition becomes further evident in the narrative as the search for the new life turns from a belief to an obsession. Osman's disillusionment at the end of his journeys epitomizes Pamuk's mockery of the Sufi traveler and ushers in the undignified moment where the traveler dies realizing that the sought angel is false.

Keywords: Sufism, Orhan Pamuk, parody

ORHAN PAMUK'UN "YENİ HAYAT" ROMANINDA, KARİKATÜRİZE EDİLEN TASAVVUF

ÖZET

Yeni Hayat, Sûfi deneyimi ile alay etmektedir. Tasavvufun temel konuları, romanda mevcut olarak görülmektedir. Osman, Canan ve meleği bulmayı umut ettiği yolculuğuna bir Sûfi Dervişi gibi başlar. Tasavvuf edebiyatında, kadın (aşk) varoluşu ve Tanrıyı simgelemektedir, ancak, Osman'ın Canan'a olan aşkı, ruhani olmaktan çok bedenseldir. Yolculuk ilerledikçe, Pamuk, Tanrıyı aramaktan çok intikam peşinde koşan bir yolcuyla alaycılıkla gösterir. Sûfi geleneğiyle alay etmek, yeni hayatın arayışının bir inançtan, saplantıya dönüşümüyle, öyküleme daha belirgin hale gelir. Pamuk'un, sufi yolcuyla alay etmesi, Osman'ın, yolculuğun sonunda, aradığı meleğin sahte olduğunu anlayarak, yaşadığı hayal kırıklığı içinde ölmesi ile sonlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Orhan Pamuk, alaycılık

Contrary to some critics who read in Pamuk's *The New Life* strains of Sufi sentiments and Sufi tendencies, I want to argue that Pamuk, in this narrative, mocks the Sufi experience. Indeed, issues essential to Sufism such as the journey, extreme love or Ishk, teacher-disciple relationship, the unity of the Sufi with God (fenâ or Vihdat Vujud) appear to exist in the novel. As a result, Heyking, among other scholars, maintains that Pamuk experiments "with mysticism" to recapture a "more authentic experience of reality characterized by existential openness." (73) While Zhang asserts that "Pamuk tries to walk on the 'mystical road' as a Sufi monk." (138) Yet, Pamuk denies engagement in Sufism, and asserts his secular orientations and confirms his loyalty to secular values. Ian Almond points out that Pamuk's "appreciation of the Sufi tradition is purely literary" (77) He quotes Pamuk as saying: "I am interested in Sufism as a literary source. I never went into it as a morally educating tool and a self-disciplined code of behavior." (78) A close reading of the text, however, shows that Pamuk's interest in Sufism is merely to parody it

Essential to the Sufi, as known to Sufi scholars, is the spiritual journey; a journey of piety and love; which eventually leads to God Himself. Pamuk implicitly parodies the Sufi's journey through Osman's journeys in search of Janan and the Angel. Whereas the journey of the Sufi entails virtuous acts, virtuous conduct and devotion to the besought, i.e. God, we observe that the journeys Osman took lack these attributes.

In the novel, Osman starts his journey like a Sufi Dervish on the hope of finding both Janan and the angel.

I got on buses, I got off buses; I loitered in bus terminals only to board more buses, sleeping in my seat, turning my days into nights, embarking and disembarking in small towns, traveling for days in the dark, and I said to myself: the young traveler was so determined to find the unknown realm, he let himself be transported without respite on roads that would take him to the threshold. (44)

Osman's journeys are initially motored by his love for a woman. Later in the narrative Osman's journeys are propelled by his desire to locate and terminate his rival and to find the angel. In Sufi literature, woman is seen as a symbol of the soul and the much sought Being; but in Osman's case, his love for Janan reeks more of libidinal desire rather than spiritual. For Osman "if the soul mate is absent there is no need for the soul." And later he tells Janan: "To be is to be embracing you." (173) though the allusion is to Hamlet, Osman offers Janan a world of realities in which both of them exist as opposed to a world of fantasies and Angels where Mehmet and the book exist.

Osman in essence is more than willing to terminate his journeys in search of the new life and the angel had Janan conceded to his libidinal desires. In Dr. Fine's mansion, Osman attempts to copulate with Janan. She rebuffs him. He walks out of the room into the garden full of frustration and apparently with a big erection signified by the loaded pistol he carries. His immediate firing of the pistol in the dark becomes a metaphor for what Shakespeare in sonnet 79 calls the "expense of spirit". On another occasion, somewhere in a seedy hotel room while contemplating proposing to Janan, Osman is engrossed by "dauntless mosquito that was working the room" (176). Pamuk might be alluding to "the Flee", a famous metaphysical poem by Dryden, in which a lover stops his coy virgin mistress from killing a flea because he cynically claims that he and she are sexually united inside that insect as the latter sucked their blood and had it mixed inside its system. The mosquito in this respect becomes a signifier for Osman's horniness rather than holiness. Sometime later in the narrative Osman kills another mosquito in the room after returning from Viranbag, the town where he shot Mehmet. Killing the mosquito foreshadows Osman's loss of hope in fulfilling his sexual desire upon Janan as they no longer share the same space. Critics who saw Sufi spirituality in the narrative failed to notice the significations of such allusions and signifiers. The mockery of the whole affair lies in Janan's claim to Osman that "Love points the way, empties you of the stuff of life, carries you at last to the mystery of creation." (72) Had this assertion not been a mockery of the Sufi tradition, then Osman by virtue of his Sufi love should have found the desired new life, the desired angel and the desired way. His failure to do so in the light of the above dictum accentuates Osman's departure off the true Sufi path and implies his indulgence in the sensualities of the libido. In this view, Janan's claim becomes more of an erotic statement than spiritual. The novel is replete with such scenes and dialogues that point explicitly and implicitly to the lover's occupation with sexuality rather than spirituality. As a result Osman fails to reach the state of the sufi fenâ or unity with God.

Osman's arrival at Dr. Fine's town in the guise of Ali Kara and his encounter with Dr. Fine become a turning point in his life as he concludes that the "coming bus journeys will not be the same as the previous ones." (114) From this moment on the Sufi-like traveler turns his attention from finding the angel to locating his rival and terminating him. Early in the novel, Osman talks about a benign sacred gaze that enthralled him and initiated him into the subsequent journeys he undertook in search of the beloved:

I beheld a gaze that followed me on the journey, one that seemed to appear in the least expected places only to disappear, making itself sought all the more because it was so illusive, a tender gaze that had long been free of guilt and blame...I longed to become that gaze. I longed to exist in a world beheld by that gaze. I wanted it so much that I almost believed in my existence in that world. (5-6)

Ironically, the gaze that was focused on Osman transpires to be nothing more than Dr. Fine's vigilant and ruthless spies who were tracking down the readers of the Book. Pamuk's ridicule of the Sufi Path reached its zenith when Osman's desire to become part of the gaze is realized, as he concedes to become an agent and assassin for Dr. Fine.

In the journey process Pamuk mockingly shows us a traveler in pursuit of vengeance rather than in search of God. Osman's eventual shooting of his rival and his return to Dr. Fine's house to take Janan back brings him no comfort as he realizes that Janan has disappeared. At this junction the traveler puts an end to his journeys and interrupts his project of searching for the new life.

The mockery of the Sufi tradition becomes further evident in the narrative as the search for the new life turns from a belief to an obsession. Whereas the Sufi Dervish's journey takes him to truth that ushers in comfort, serendipity, and a deepened belief, Osman's journeys originate in some obsession and lead to disillusionment. Osman's final realization that the angel he loved and sought for so long is an image based on an image of a Hollywood vamp brought him great discomfort. Towards the end of the book, Osman tells us that he reached the end of his journey in Son Pazar with no satisfaction and with loss of faith:

I had learned what was necessary –as well as what was unnecessary—and I had arrived at the end of the adventures, voyages, and mysteries I could possibly invent for myself. The slice of life I might call my future was cloaked in darkness just like the town of Son Pazar...was in oblivion, existing cut off from sparkling nightlife, effervescent crowds, and well-lit streets. (286)

Osman's disillusionment at the end of his journeys epitomizes Pamuk's mockery of the Sufi traveler and ushers in the undignified moment where the traveler dies realizing that the sought angel is "as pitiless as it was distant and wondrous." (295)

Works Cited

Almond, Ian. "Islam, Melancholy, and Sad, Concrete Minarets: The Futility of Narratives in Orhan Pamuk's the Black Book." *New Literary History* 34, 1 (Winter 2003): 75-90.

Heyking, John von. "Mysticism in Contemporary Islamic Political Thought: Orhan Pamuk and Abdolkarim Soroush." *Humanitas* 19, 1 and 2, (2006): 71-97.

Pamuk, Orhan. *The New Life*. London: Faber and Faber, 1998.

Zhang, H. "Slave of love and Virgin Love: the Archetypal Structure of Sufi Mysticism in Pamuk's Love Narratives." *Foreign Literature Studies* 33, 1(February 2011): 128-136.

**ON MULTI-ETHNICITY, MULTILINGUALISM AND LANGUAGE POLICY IN
THE REPUBLIC OF MACEDONIA**

Şirin TUFAN*

Abstract:

In this paper we focus on the multi-ethnic and multilingual reality in the Republic of Macedonia (henceforth RM). Special emphasis is given to the implementation of language policies in the RM. The RM as a multi-ethnic and multilingual state is home to Slav Macedonians, Albanians, Turks, Vlachs, Roma and many other communities. Language rights in the RM have always been regulated by law. Ohrid framework agreement (henceforth OFA), signed in 2001, is a language agreement according to which language rights are based on the majority principle where about languages other than Macedonian spoken by at least 20 per cent of the inhabitants of a municipality can also serve as official languages in local self-governments. This study elaborates on the pros and cons of the OFA and comes with possible solutions by emphasising the multiculturalism and multilingualism in RM as a basic ground and common source for integration of all the various communities in the country.

Keywords: multi-ethnicity, multilingualism, language policy, OFA, Macedonia

**MAKEDONYA CUMHURİYETİ'NDE ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK, ÇOK DİLLİLİK VE DİL
POLİTİKASI ÜZERİNE**

ÖZET

Bu çalışmada Makedonya Cumhuriyeti'nin çok etnikliğe ve çok dilliliğe dayalı yapısı ele alınmaktadır. Özellikle de dil politikaları üzerinde durulmaktadır. Slav kökenli Makedonlar, Arnavutlar, Türkler, Ulahlar, Romanlar ve daha başka grupların ülkesi olan Makedonya'da, dil kullanım hakları her zaman yasayla belirlenmiştir. 2001 yılında yürürlüğe giren Ohri Dil Antlaşması bu ülkede yaşayan halkların dil haklarını çoğulculuk ilkesi üzerine belirlemiştir. Antlaşmaya göre; Makedoncanın dışındaki dillerin, yerel öz yönetimlerin resmi dili olarak kullanılmaya hak kazanmaları için, nüfuslarının genel nüfus içindeki oranının yüzde yirminin üzerine çıkması gerekmektedir. Bu çalışmada Ohri Antlaşması'nın olumlu ve olumsuz yönleri irdelenmektedir. Çok kültürlülük ve çok dillilik kuramları bu doğrultuda incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler:Çok kültürlülük, çok dillilik, dil politikası, Ohri Çerçeve Antlaşması, Makedonya Cumhuriyeti.

1. Introduction

The population of the Republic of Macedonia (henceforth RM) has always been of a multi-ethnic, multicultural and multilingual character. The ethnic and cultural diversity in this part of the Balkans has been of a pivotal importance for not only today, in fact for over centuries. It is not coincidental that the name of a salad made of many various ingredients is given after the name of this territory in many languages, such as “Macedonian salad” in English, “Salad Macedoine” in French, “Macedonia” in Italian, “Macedonia de frutas” in European Spanish etc. The usage of the word “Macedonia” as a metaphor for “mixed” in many European languages serves as an indicator for the perception of this territory as a “mixture”. Indeed, it is a mosaic of ethnicities, cultures and languages that as much as it brings diversity and ebullience, also comes with its complexities.

The name of the Republic itself has been a matter of dispute. The Greek authorities, in fact, Greece as a country, objected to the name ‘Republic of Macedonia’ which was given when RM declared itself as a sovereign and independent state on 8 September 1991, the time when it officially severed from the Socialist Federal Republic of Yugoslavia in which it had been constitutionally one of the six republics. Greece’s disapproval of the name has historical reasons. Even though RM is a relatively young state, the name ‘Macedonia’ is in fact an oldest surviving name of a country in the Balkan Peninsula. Archaeological evidence shows that old European civilization flourished in Geographical Macedonia between 7000 and 3500 B.C. Geographical Macedonia was a multi-ethnic and multicultural territory located in the centre of the Southern Balkans, north of ancient Greece, east of Illyria and west of Thrace. Needless to say, the borders of today’s RM have very little sustained of the ancient Macedonian territory. Hence, it is very unlikely, to think of a possible succession with the ancient land. However, the Greek phobia is rooted in an imaginary annexation of the northern part of today’s Greece where a Slavic Macedonian community still resides. A conceivable unification of the Macedonian speaking Slav Macedonians, living mainly in the Greek cities such as Florina, Edessa and Kastoria, with those of today’s RM cannot go far beyond from just being an obsession for the Greeks. The Macedonian-Greek question is far beyond the scope of this study, however, we have just touched upon the issue, since it is only one of the many “ingredients” of complexities in this “mixture”. The aim of this study is to focus on the multi-ethnic reality of today’s RM and elaborate the present situation in the context of multiculturalism and multilingualism. The RM is home to Slav Macedonians, as the largest ethnic element, followed by the

Albanians as the second largest group, the Turks as the third largest segment and minor groups such as Roma, Serbs, Bosnians, Vlachs etc.* Peaceful co-existence of these diverse ethnic groups in such a small piece of land requires implementation of well-planned policies that would protect the rights and needs of every citizen in this society.

2. Multi-ethnicity and ethnic rights in the Republic of Macedonia

Ethnic rights in this territory have always been guaranteed by the constitution. The three constitutions, the 1963 and 1974 Constitutions of the Socialist Republic of Macedonia (henceforth SRM) as a constituent republic of SFR Yugoslavia, and the 1991 Constitution of the independent RM (effective on 20 November) regulated the position and the rights (such as language use, schooling, etc.) of the ethnic groups in the country. In accordance with the 1963 and 1974 Constitutions, SRM was defined as a nation-state of the ethnic Macedonians, as the majority and a constituent nation (official term: narod) of SFR Yugoslavia, and also a state of Albanians and Turks as its national minorities /nationalities (official terms: nacionalni malcinstva / narodnosti). The official language of SRM was Macedonian, but also Albanians and Turks had a right to use their own languages within the school system and the media. Although the ruling system was communist, religious freedom was allowed. Christians, Muslims, Catholics, Protestants, Jews and other religious communities could maintain their organizations and temples. Hence, each ethnic community could freely use its language and practice its culture and religion. Yet, Slav Macedonians were proclaimed as titular nation and the Macedonian language was the language of the state (administration, media, etc.). Albanians and Turks were declared as national minorities / nationalities of SRM, while the other ethnic groups such as Vlachs, Roma, Serbians and the others were not overtly mentioned in the Constitutions; yet, they were granted equal rights with the two major minority groups. Albanians and Turks had their daily-published (three times a week) newspapers (“Flaka e Vllaznimit” and “Birlik” respectively). Primary and high school education was in both Albanian and Turkish, however there were no universities with language of instruction in these languages, apart from language departments within the Macedonian national university teaching Turkish Language and Literature and pedagogical language departments preparing the future teachers of Albanian and Turkish. Those students who wished to pursue their university life in an Albanian university continued their education in Kosovo, where the University of Prishtina had Albanian as language of instruction. Thus, according to the SRM’s 1963 and 1974 Constitutions, Macedonia was a nation-state

of the Macedonian people, along with its national minorities “narodni malcinstva” / nationalities “narodnosti” the Albanians and the Turks. Albanians and Turks according to 1963 Constitution were regarded as national minorities “narodni malcinstva”, a term, later in 1974 Constitution, was replaced with a newly formed word nationalities “narodnosti”. The 1991 Constitution of the independent Republic of Macedonia, on the other hand, was a citizen constitution, putting the “citizen” in central position. Amendment IV of the new constitution goes as follows:

“The citizens of the Republic of Macedonia, the Macedonian people, as well as citizens living within its borders who are part of the Albanian people, the Turkish people, the Vlach people, the Serbian people, the Roma people, the Bosnian people and others, taking responsibility for the present and future of their fatherland, aware of and grateful to their predecessors for their sacrifice and dedication in their endeavours and struggle to create the independent and sovereign state of Macedonia.”

Thus, in the statement above we see that all the peoples living in RM are viewed as citizens. Differently from the previous constitutions where the Macedonians are a nation and Albanians and Turks are nationalities. The new constitution adds to the list also the other people living in RM (Vlach, Serbian, Roma, Bosnian etc.), an attempt that is rather complementary. However, it requires to be pointed out that the Amendment IV of 1991 Constitution was a replacement of the very first sentence used in the initial publication of the Constitution where the term ‘citizen’ was used alongside with “nation” referring to the Slav Macedonians and “nationality” referring to the Albanians, Turks, Roma, Serbians, Bosnians and Vlachs. It is still striking to see that even though the term ‘citizen’ opted to be used, yet the all three terms exist in the Constitution. Furthermore, the term “communities” instead of ‘nationalities’ was introduced, slightly different but yet contrastive. Article 48 from the 1991 Constitution with the statement *“members of nationalities have a right freely to express, foster and develop their identity and national attributes”* is replaced by Amendment IX where *“The Republic guarantees the protection, promotion and enhancement of the historical and artistic heritage of Macedonia and all communities in Macedonia and the treasures of which it is composed, regardless of their legal status”*.

From the above given statements of the 1991 Constitution (Article 48, Amendments IV and IX) it could be overtly concluded that a rather blurred usage of the term “citizen” is in question, also that, even

though it is supposedly a citizen constitution, the Slav Macedonians as an entity are still put in a titular position, and the others (Albanians, Turks, Vlachs, Serbians, Roma, Bosnians etc.) as the followers. It is inevitable to say that such a rather opaque usage of the terms ‘citizen’, ‘nation’, ‘nationality’ serves as a reflection of a blurred policy that would always lead to obscurity in the positioning of the ethnic groups in RM.

Hence, in order to have a clearer understanding of the treatment of the ethnic groups according to the new 1991 Constitution we should also have a look at the political regime that is applied and the rights given in it. According to the new Constitution, articles 1, 2:

“The Republic of Macedonia is a sovereign, independent, democratic and social state. The sovereignty of the RM is indivisible, inalienable and non-transferable. In the RM sovereignty derives from the citizens and belongs to the citizens. The citizens of RM exercise their authority through democratically elected Representatives, through referenda and through other forms of direct expression”

Hence, articles 1 and 2 from the constitution show that model of democracy is applied in RM, ruled by democratically elected Representatives. However, in a multi-ethnic state, as RM is, one of the major points in question is “Whether a proportional electoral principle of minority representation is envisaged by law?” Sadly, the model of democracy, in accordance with 1991 Constitution of RM, in principle is majoritarian, as expressed in items 1 and 2 of Amendment X that replaces article 69:

1. The Assembly can take a decision if its sitting is attended by a majority of the total number of Representatives. The Assembly makes decisions by a majority vote of the Representatives attending, but no less than one-third of the total number of representatives, save where a different type of majority is provided by the Constitution.

2. For laws that directly affect culture, use of language, education, personal documentation, and use of symbols, the representatives attending, within which there must be a majority of the votes of the Representatives attending to communities not in the majority of the population of Macedonia. Any dispute regarding the application of this provision is resolved by the Committee on Inter-Community Relations.

Thus, many elements from a consensual democracy (where the majority’s oppression over minorities is avoided) are not represented in the Macedonian model of democracy. Instead of a proportional electoral principle, a majoritarian electoral system is applied, which causes marginalisation of some smaller political parties and ethnic groups from the power.

Furthermore, “there is no element of a minority representation, which means that the representatives of the ethnic minority groups in the Assembly could always be outvoted (Tufan 1995:25).

This rather confusing picture led to dissatisfaction in the minority groups, particularly in the Albanian political league.

3. The Ohrid Framework Agreement (OFA)

In 2001 the Albanian Liberation Army (UÇK) was in an armed ethnic conflict with the Macedonian security forces, mainly dominated by ethnic Macedonians. The culmination of the conflict came when high-scale fighting occurred at the outskirts of the town Tetovo (30 km away of the capital Skopje) and in one of the biggest villages near Skopje, Aračinovo. At first, the Macedonian Government attempted to halt the rebel group through a use of force. As this was at times unsuccessful, the Macedonian state began to “shake” internally as parts of the territory were controlled by the UÇK (Bliznakovski 2013:10). A fear of spreading such a conflict to a larger interethnic battle, led to an urge of a necessary step towards the resolution of the conflict. A National Unity Government was created in which all major political forces entered*. The leaders of the ethnically divided parties, from the Macedonian (VMRO-DPMNE and SDSM) and Albanian (DPA and PDP) bloc were engaged in negotiations that resulted in a document, named the Ohrid Framework Agreement (henceforth OFA). OFA was prepared between the two largest ethnic communities in the country with an engaged mediation from the US and EU’s special envoys.

The overall aim of OFA was not only to end the interethnic conflict between the two major groups in RM, but in fact, to create a solid foundation for the Macedonian Constitution that would serve as an instrument for effective integration of the minority groups towards the development of RM as an integrated multiethnic society.

Thus, the 2001 Ohrid Framework Agreement transformed the very essence of the Macedonian State. It ended hostilities between the state and the armed groups within its Albanian community and established the basis for constitutional amendments and modifications of the legal system which transformed Macedonia from a polity conceived as a nation-state of the Macedonian people to a multi-ethnic one (Spasovska 2012:1) However, the question arises than as to what extend the multi-ethnicity is covered in accordance with the framework agreement? Does the agreement give an answer to an equally represented multi-ethnic society, in our case, more specifically multilingual management and exercise of power, or it rather preserves the rights of a bilingual context whereupon Macedonian and

Albanian are the languages of administration only. Is it rather just a promotion of the Albanian language and an attempt to outpace the viability of the other minority languages such as Turkish, Romani, Vlach, Serbian, Bosnian and the others. Hence, the use of official language/languages, position of the languages spoken in local self-governments, the use in education and public spheres, require a solid assessment.

Thus, we quote Article 7, paragraphs 1, 2 and 3 from OFA:

(1) The Macedonian language, written using its Cyrillic alphabet, is the official language throughout the Republic of Macedonia and the international relations of the RM.

(2) Any other language spoken by at least 20 per cent of the population is also an official language, written using its alphabet, as specified below.

(3) Any official personal documents of citizens speaking an official language other than Macedonian shall also be issued in that language, in addition to the Macedonian language, in accordance with the law.

Article 7, paragraphs 1, 2 and 3 lay us in fact a clear picture of the treatment of the languages spoken in RM. It is based on two fundamental criteria: demography (based on majoritarian principle) and law. Any ethnic group that creates the majority or at least 20 per cent of the population gains equal rights. Knowing the distribution of the ethnic groups throughout the Republic of Macedonia (look at footnote 1 of this study) it is inevitable to see that firstly the Macedonian, and, right after it, the Albanian population would easily outstand all the other ethnic groups in the society.

Nevertheless, ever since the passing of the constitution in 1991, the Preamble was a major point of contention for the Albanians because they demanded equal status as the second constitutive people of the Republic. Eventually they agreed on the civic concept. The Agreement laid out also includes changes to some other articles of the constitution which previously had given the Macedonian people preferential treatment. The new wording of the constitution does not use the terms ‘Macedonian people’, ‘nationalities’, and ‘minorities’, but rather speaks of ‘majority population’, ‘communities’ and ‘communities not in the majority’. The OFA met the Albanian demands with regard to establishing the official status of the Albanian language. Languages other than Macedonian, which are spoken by at least 20 per cent of the inhabitants of a municipality will, however, also serve as an official language in local self-government. In fact, only Albanian fulfils this condition. Furthermore, the government will henceforth have to provide university education for language communities, which speak another official language than Macedonian. This way the protracted ‘Albanian university’ issue, which has been a cornerstone of the

Albanian political activism in Macedonia since early 1990s, should finally be put to rest (Brunnbauer 2002:5).

The Albanian bloc demanded Albanian to be treated equally with Macedonian. In other words, both Macedonian and Albanian to be the official languages of the Republic.

After a few phases of negotiations, the Agreement along with its amendments were agreed from the both sides and released to implementation. We would also point that the whole process of negotiating and implementing the OFA went through an external monitoring and occasional intervention from the international mediators. As a result, Macedonian and Albanian today function as official languages of the Macedonian state, even though, OFA does not overtly say that Albanian is a second official language, yet it is clearly understood. Both Macedonian and Albanian are languages of the Parliament, spoken by Macedonian and Albanian politicians respectively. When abroad, politicians use their mother tongues (either Macedonian or Albanian) as an official language. As for the education, Universitet Tetovas “Tetovo University” was founded, a state university with Macedonian and Albanian as languages of instruction. There are also a few private universities that hold the education in both Macedonian and Albanian, such as Stul in Skopje and Tetovo, Ut in Skopje and Tetovo, International University of Struga in Struga etc. Thus, due to OFA the status of Albanian has ultimately raised from a position of a follower to a titular position shared with Macedonian. It is a rather notable achievement.

4. Theoretical assessment

In the so far outlook of the multi-ethnic situation in Macedonia we tried to give a vivid picture of the transitions and the transformations the Macedonian community went through with respect to the treatment of multi-ethnic, multicultural and multilingual issues in the society within the last 50 years. The discussion was held by giving reference to the laws by which changes were envisaged and employed.

However, in this part of the study we would try to discuss the essence of a multicultural and multilingual society in general and see how well RM fits in it.

Multiculturalism has been discussed in many various ways. In this paper we would take Giroux’s definition and try to base our analyses on it.

Multiculturalism doesn’t simply mean numerical plurality of different cultures, but rather a community which is creating, guaranteeing, encouraging spaces within which different communities are able to grow at their own pace. At the same time it means creating a public space in which these communities

are able to interact, enrich the existing culture and create a new consensual culture in which they recognize reflections of their own identity (Parekh, 1989:24). In the hitherto analysis we have seen that multi-ethnic and multilingual issues in the RM have been envisaged by law. Demography has been taken as a starting point, so that instead of consensual approach, majoritarian principle has always been preferred. Both the RM constitution and the OFA instead of initiating consensual culture, admittedly have recognized the plurality of cultures (ethnicity and language), but yet proposed realization of ethnic rights grounded on majority basis. At present, only Macedonian and Albanian, as they are the two largest demographic segments, are used as the languages of the Parliament, public spheres, etc. They are main languages of many municipalities, except a very few where the population is over 20%.

It is a well-known fact that RM is a multilingual society, however, attention should be drawn to the difference between multilingual state and multilingual populace. Not all multilingual societies have necessarily multilingual speakers. Multilingualism in an ideal sense of the word is considered when all regional languages are considered national (Kloss, 1966). In this respect, RM cannot be considered as ideal multilingual state, since languages such as Turkish, Roma, Serbian, Bosnian, Ulach (akin to Romanian) are not considered as national languages, furthermore, not every speaker of this society has equally distributed active and passive command of a particular language in both register and/or repertoire.

Thus, it is more likely that OFA in Kloss sense serves more as a document that envisages bilingualism as predominant, more precisely bilingualism in the government where Macedonian and Albanian are considered as national languages.

Yet, not all the speakers of Albanian have solid knowledge of Macedonian and vice versa. Therefore, by law every speaker of RM is supposed to know Macedonian, since it is taught as a second language at those schools that the languages of instruction are Albanian, Turkish, Romani, Serbian, Ulach etc. Hence, the Albanian scholars criticized this implementation and asked to equal distribution, where the Macedonian students should also learn Albanian as a second language (Xhaferrı 2014:31).

It has always been difficult to classify language policies and arrange them along a continuum. The policy rarely fits the situation without problems of various sorts. There is no general language policy that can be applied to all multilingual polities, since each society creates a unique case. Furthermore, Shiffman (1996:2) states what is usually evident is the discrepancy between the stated policy (the official, de jure or the overt policy) and the policy as it actually works at the practical level (the covert, de facto or gross-roots policy)

In this respect, the language-use regime and the actions of political actors do not indicate acceptance of multilingual values over issues of language policy (Bliznakovski 2013). However, in reality the people of the country, on the contrary, in their multilingual repertoires show evidence of language convergence (Tufan 2010). Regardless of the number of speakers of each language community, either being Macedonian, Albanian, Turkish or the others, each language shows traces of multilingualism it. There are mainly Turkish borrowings in Macedonian, Macedonian and Turkish borrowings in Albanian, Macedonian and Albanian borrowings in Turkish, many words from Macedonian, Turkish and Albanian origin in Romani, as well as in Ulach, Serbian etc.

Well planned policies for a mutually respectful multicultural society in RM could only be successful if they base their grounds on the already existing sources, which are the already integrated culture of each separate ethnic community, the common grounds of each language reflected in language convergence. Anthropologically speaking RM with its various but well integrated cultures, different but still converging languages is an ideal place for multiculturalism, as long as the ideology of nationalism does not prevail in the formulation of laws, such as the constitution, implementation of language policies, such as OFA etc.

The model of the Macedonian language-use regime combines linguistic rights with both personal and territorial logic to logic to promote the use of minority languages in the public sphere. This feature is coupled with clear intention in the legal framework to keep a demarcation between the language of the titular group and all others in two important dimensions: scope of use and symbolic importance (Bliznakovski 2013). Furthermore, we would add that the framework (OFA) in fact paves a way to accentuation of only two languages (Macedonian and Albanian) congratulatory to the others (Turkish, Roma etc). Instead of envisaging multilingualism and multiculturalism, OFA lays the foundations of bilingualism only, where just Macedonian and Albanian are fundamental, while the other minority languages (Turkish, Roma etc.) are left peripheral.

Thus, OFA could be viewed under the context of promotion-oriented policies towards linguistic diversity. OFA could be characterized by changes in the regime and by redefinition of the cleavage of the two largest linguistic groups (Macedonian and Albanian) over language (Bliznakovski 2013:25).

The Macedonian Constitution of 1991 was based on a nation-state model, whereupon the ethnic-Macedonian population was the main constitutive element, and the Republic of Macedonia was defines as a 'national state of the Macedonian people'. Albanians, Turks, Vlachs, Romanies and other nationalities .

living in the Republic of Macedonia were assured to be given 'full equality as citizens and permanent co-existence with the Macedonian people' .

The OFA even though seems to protect the rights of all the languages spoken in RM, its manifestation and implementation looks more like an outstanding of two largest linguistic groups (the Macedonian and the Albanian). In this respect, language-use regime in RM, from a nation-state model, with emphasis on the language of the majority as the main language and the others as the languages along with it, turns into a two nations - state model, or linguistically speaking, a bilingual model with two focal languages (Macedonian and Albanian) and the others following. Rather than promoting multiculturalism and linguistic diversity, where in Parekh's sense all cultures and languages of a country are equal, OFA offers privileged position and rights for the two major linguistic groups. A case in which, the speakers of the two languages are in a prestigious position in comparison to the others. It is more like a nationalistic view, where an attempt is to focus on one's own language rather than a consensual approach where each language is treated equally. Bliznakovski (2013:29), also comes with the assumption that the two linguistic groups in question (the Macedonian and the Albanian) have defended nationalist attitude over language use and that this has contributed to the current 'shape' of the language-use regime.

Therefore, OFA seems to be rather an ad hoc declaration than a systematically well planned document. Since it is very difficult to come up with a language policy that can operate for every linguistic situation. It is closely related with the socio-political and linguistic culture situation of the country in which it operates. Language policy cannot be seen as a phenomenon that has an independent character, it is always developed in accordance with the authentic situation of a particular country. Since each country has different levels and types of inter-ethnic relations, multilingualism and multiculturalism, the implication of a very same policy regardless of all these differences would lead to different aftereffect. As Conversi (1997:1) says, "no country's politics exists independently of its culture". What is ostensibly the "same" policy may lead to different outcomes, depending on the situation in which it operates (Romaine 2002)

An adaptation of a particular language policy and agreement (document) to go with it, in some cases, particularly in the case of OFA is seen as a political instrument used as a prevention of a military struggle between the two most populous communities in the RM, Albanians and Macedonians. Albanian part insisted on the equal representation of Albanian, alongside with Macedonian since the Albanian population is the second most numbered in the state. Carrington's view (1997:88) on language policy as "a

political instrument to neutralize those pressing for recognition of their language by reducing the rallying power of their cause” very much identifies the idea of the OFA.

Language policy is seen roughly as “decision-making about language” and it is inextricably connected to linguistic culture, which is defined as: The sum totality of ideas, values, beliefs, attitudes, prejudices, myths, religious structures, and all the other cultural “baggage” that speakers bring to their dealings with language from their culture. Linguistic culture also is concerned with the transmission and codification of language and has bearing also on the culture’s notions of the value of literacy and the sanctity of texts. (Schiffman, 1996).

The OFA is interpreted differently by the Macedonian bloc on one hand, and the Albanian bloc on the other. The Albanian parties decipher it in the favour of the position of the Albanian language among the other languages of the country. Xhafferi (2014,30) says that OFA clearly stated that, in addition to the Macedonian language and its Cyrillic letters, the official languages are obliged to include the language of any other ethnicity that makes up more than 20% of the total population of the country. Based on this agreement, the Albanian language and its Latin letters, which is the language of 25% of the total population in the Republic of Macedonia, is an official language of the country. In my opinion, the language policy of Macedonia should regard Macedonian and Albanian equally.

No matter, which view prevails, it is obvious that minority rights are elaborated in a wider scale, but it is inevitable to say that the rights of the Albanian minority are honoured in comparison to the ones of the other minorities such as Turks, Serbs, Roma, Vlachs etc. It seems that the agreement rather than increasing the rights of the other minority languages and treating them on equal terms decreases their usage in the public sphere indeed. In the Ohrid Agreement marginalization of other minorities seems to be rather disregarded.

5. CONCLUSION

Thus far, analyses have explicitly shown that the RM as a multi-ethnic state requires a model of consensual democracy with a Constitution including such acts as minority representation and a proportional electoral principle, according to which minor national units, e.g. Turks, Roma, Vlachs, Serbs, Bosnians etc. will be adequately represented. Even though the constitution of 2001 is a citizen constitution, where the term citizen is used instead of national and ethnic group OFA goes a step backward and puts an emphasis on the ethnicity by using two criteria: demography and law. Language rights are regulated by law that is based on the majority principle according to which languages other than

Macedonian spoken by at least 20 per cent of the inhabitants of a municipality can also serve as official languages in local self-governments.

Thus, there is a limitation in terms of equal representation of language rights. In ideal terms of the citizen rights, Macedonia as a multicultural state should rather envisage multicultural political democracy in Marable's (1992:13) sense where the country is not build by and for only one or two groups, does not have only one or two languages, or only one or two religions, or only one or two philosophies. Multicultural democracy means that the leadership with a society should reflect the richness and diversity in the lives of its people.

Since cultures, languages, traditions, cuisines are so interwoven into one another. It is hard to talk of cultural purity or language purity in Macedonia. Macedonia along with its community is, in fact, an act of hermetic/hermeneutic endeavour. Every single item holds a holistic relation with every other: cooking sarma or musaka in a Macedonian household, eating ajvar in a Turkish household and having Turkish coffee in an Albanian home. Thus, Macedonia should be viewed in Parekh's sense as a multicultural society that doesn't simply mean numerical plurality of different cultures, but rather a community which is creating, guaranteeing, encouraging spaces within which different communities are able to grow at their own pace. At the same time it means creating a public space in which these communities are able to interact, enrich the existing culture and create a new consensual culture in which they recognize reflections of their own identity.

In this sense, we suggest that language policies for a mutually respectful multicultural society as Macedonia could only be successful if they are based on the existing sources, such as already integrated culture of each separate ethnic community and language convergence. Anthropologically speaking RM with its various but well integrated cultures, different but still converging languages is an ideal place for multiculturalism, as long as the ideology of nationalism does not prevail in the formulation of laws, such as the constitution, implementation of language policies, such as OFA.

Bibliography

Bliznakovski, J. 2013, Jezikovna Politika v Makedoniji - Language Policy in Macedonia, University of Ljubljana, Ljubljana, Unpublished master thesis.

Brunnbauer, U. 2002, The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments. In Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe. Issue 1/002. CSBSC: University of Graz, Austria.

Carrington, L. 1997. "Creoles and other tongue in Caribbean development".

Journal of Pidgins and Creole Languages 8: 125-35.

Census of the Population, Housholds, Apartments, and Agricultural Enterprises in 1991. General Data on Population by Communes. Definitive Results. Statistički Pregled, 226. Skopje: Republički Zavod za Statistika, 1992.

Constitution of the Socialist Republic of Macedonia. 1963.

(www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r1/Fyrom_R1_cvetkovski.html)

Constitution of the Socialist Republic of Macedonia. 1974. Official Gazette

(www.crwflags.com/fotw/flags/yu_fy-mk.html)

Constitution of the Republic of Macedonia. 1991.

(www.constitution.org/cons/macedoni.htm)

Conversi, D. 1997. The Basques, the Catalans and Spain. London:Hurst.

Giroux. H. A., 1997. Insurgent Multiculturalism and the Promise of Pedagogy in Multiculturalism: A Critical Reader. Ed. By David Teo Goldberg. Blackwell: Oxford UK and Cambridge USA.

Kloss, H. 1996. "German - American Language Maintenance Efforts" in J. Fishman (ed.) Language Loyalty in the United States. The Hague: Mouton.

Marable, M. 1992. Black America: Multicultural Democracy. Westfield, NJ: Open Media. p.13.

Ohrid Framework Agreement, Skopje, Macedonia, 13 August 2001.

(<http://www.ucd.ie/ibis/filstore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf>)

Bibliography

Parekh, B. & Bhadha, H. 1989. "Identities on Parade" in *Marxism Today*, June 1989, pp. 24-29.

Romaine, S. 2002. The Impact of language Policy on Endangered Languages. *International Journal on Multicultural Societies*, Vol.4, no.2. UNESCO.

Schiffman, H. 1996. *Linguistic Culture and Language Policy*. London: Routledge.

Spasovska, Lj. 2012. Report on Macedonia. EUDO Citizenship Observatory, European University Institute. San Domenico di Fiesole (FI), Italy.

Tufan, S. 1995. Self-Determination and the Viability of Macedonia as an Independent State. The University of Westminster, unpublished MA thesis. London, UK.

Tufan, S. 2010. *Language Convergence in Gostivar Turkish*. Lambert Academic Publishing: Saarbrücken. Germany.

Xhaferri, G. 2014. Language Policy and Language Learning in Macedonia. *Linguistik online* 64, 2/14. ISSN 1615-3014

TÜRKİYE’DE UYGULANAN BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARININ İSTİHDAM POLİTİKALARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Demet TÜZÜNKAN*

ÖZET

Devlet Planlama Teşkilatı kurulduğu günden bu yana on adet Kalkınma Planı uygulamaya koymuştur. Kalkınma Planları’nın tümünde ülkenin mevcut ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı ortaya konmuş, arzu edilen hedefler ve ulaşılmak istenen yapı ele alınmıştır. Değişen ülke ve dünya şartları her bir planın perspektifinin farklı olmasını gerektirmiştir.

İş gücü ve İstihdam konusunda ülkemiz nüfus yoğunluğu ve yapısı açısından pek çok ülkeyle rekabet edebilir konumda olmasına rağmen, altyapı yetersizlikleri, ön görülemeyen, ön görülse bile yetersiz önlem alınan global gelişmeler ve nüfusun iş gücü yapısının eksik analizleri gibi sebepler nedeniyle Kalkınma Planları’ndaki istihdam hedefleri hiçbir planda tutturulamamıştır. Son dönemlerde, oranı her geçen yıl artan işsizliği önlemek ve olumsuz sonuçlarını asgariye indirebilmek için Pasif İstihdam Politikaları’nın yanı sıra Aktif Politikaları’na da başvurulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşgücü, İstihdam, Kalkınma Planları

Abstract:

Ten Development Plans were put into practice since the inception of the State Planning Organization. In all Development Plans, Turkey’s current economic, social and cultural structure is discussed and they set the desired objectives and structures. Each plan has required a different perspective because of the changing conditions in the country and the world as well.

Turkey has a competitive position of labor force and employment regarding its population density and structure. But, due to lack of infrastructure, unpredictable and inadequate measure of global developments in the labor force and missing population structure analysis; government has not able to be achieved to the development goals of employment. Recently, in addition to passive employment policies, active policies are also in progress to prevent and minimize the negative consequences of the increasing rate of unemployment

Key Words: Labor Force, Employment, Development Plans

GİRİŞ

1946-1962 döneminin son yıllarında gittikçe bozulan ekonomi ve yaşanan siyasal bunalım 1960 yılında Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine el koymasıyla sonuçlanmış; aynı yıl içinde yeni anayasa hazırlığına girişilmiştir. Ülkenin istikrarının bozulmasının nedeni olarak iktidarın plansız uygulamalarının sebep olduğu düşünülerek, uzun vadeli bir ekonomik planın yapılması çalışmalarına başlanmıştır. Bunun için ilk önce 1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur (Çelebi, 2002, s.36) 1961 yılında hazırlanan anayasa halkoyuna sunulurken kabul edilmiş, aynı yılda genel seçime gidilmiştir. Plan hazırlıkları yeni seçilen hükümet tarafından 1962 yılında tamamlanarak 1 Ocak 1963 yılında yürürlüğe girmiştir. Böylece Türkiye’de planlı döneme girilmiştir. Kalkınma Planları hazırlanırken kamu ve özel kesimlerin ekonomik ve sosyal gelişmeye ortak hizmet etmeleri, planların makro plan niteliğinde olması ve beşer yıllık dönemler için yapılması kararlaştırılmış, ayrıca gelecek 15 yılda meydana gelmesi beklenen gelişmelerin de göz önünde bulundurulması kabul edilmiştir (www.hazine.gov.tr/makaleler/80yildergi.pdf).

Araştırmanın yapılma amacı, 1963 yılından beri uygulanan Kalkınma Planları’nda ele alınan işgücü ve istihdam politikalarının ne ölçüde tutarlı ve hedeflere uygun gerçekleştiğinin ortaya konulmasıdır. Araştırmada, kalkınma planlarında işgücü ve arzı konusunda ele alınan hedeflerin, planların ve amaçların gerçekleşip gerçekleşmediği incelenmiştir. Her bir dönemde hedeflenen rakamlar, kendinden sonraki dönemde yer alan, o döneme ait gerçekleşmiş gerçek rakamlar ile karşılaştırılmıştır. Bu sonuçlar, tüm Kalkınma Planı dönemlerinde yer alan istihdam verileri tablolarıyla açıklanmıştır. Ayrıca, işgücü ve istihdam konusunda izlenmesi planlanan politikalar da incelenip yorumlanmıştır.

TÜRKİYE’DE PLANLI KALKINMA DÖNEMİ

ve KALKINMA PLANLARININ ÖZELLİKLERİ

Devlet Planlama Teşkilatının kurulduğu tarihten bugüne kadar on adet Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanmaya konulmuştur. Planların iktisadi felsefeleri ve yaklaşımları kapsamında; 1960 öncesi planları: devletçi, kısmi; 1960-1980 planları: karma ekonomiye yönelik, bütüncül; 1980-2000 planları: liberal, stratejik olarak nitelendirilebilir. 1980 öncesinde sanayileşme "ithalat ikamesi politikaları", 1980 sonrası ise "açık ekonomiye geçiş" yönlendirici olmuştur. Türkiye, 1963 yılında planlı döneme girerken, ülkenin sosyo-ekonomik potansiyelini değerlendirmek ve bu potansiyeli orta dönemde planlarla en iyi şekilde yönlendirebilmek için, amaç ve hedeflerin önceliklerini tespit eden 15 yıllık perspektif plan hazırlama gereğini duymuştur.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, temel altyapı yatırımlarına, istihdam sorununa ve yeniden düzenleme konularına ağırlık vermektedir. Plan hedefleri ve stratejisinde ele alınan amaçlarda toplumun yapısı göz önünde bulundurularak kalkınmanın karma ekonominin imkanlarından faydalanılarak gerçekleştirilebileceği öngörülmüştür. Plan döneminde nüfus artış hızı % 3 olarak tespit edilmiştir (DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.1). Nüfus artışıyla beraber gittikçe büyüyen kitlelerin ihtiyaçlarının karşılanması ve yaşama seviyelerinin artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca hızlı nüfus artışının ihtiyaçları çeşitlendirmesinin yanı sıra her geçen yıl artan sayıda insan iş gücüne katılmaktadır. Bu kişilerin çalışabilecekleri yeni iş alanları yaratmak ve yeni yatırımlar kurmak gerektiği de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında belirtilmiştir. İnsangücü planlaması ve istihdam açısından toplumun eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve Türk toplumunun ihtiyaç ve şartlarına uygun insan yetiştirilmesi büyük bir öncelik almaktadır. Bu bakımdan birbirine olan yakın ilgisi gözününde tutularak insangücü, istihdam ve eğitim konuları bir arada ve birbirine bağlı olarak ele alınmıştır. Burada çeşitli alanlarda çalışacak toplam işgücünün hangi nitelikte elemanlardan meydana geleceği konusu üzerinde durulmuş, böylece eğitim kurumlarının yetiştireceği insan sayısı, bunların nitelikleriyle ilgili hedefler tesbit edilmiştir. Bu planda gelir artışı ana hedef, istihdam ise yan hedef olarak belirlenmiştir. Tarım dışı iktisadi faaliyetlerle şehirlere yönelik iş gücü akımının yavaşlatılması amaçlanmıştır. Ancak, sanayi alanında elektronik, petro-kimya gibi yeni dalların ortaya çıkması ve buralarda çalışan teknik insangücü sayısındaki artış ve mesleklerdeki farklılaşma sanayinin kendi içerisindeki modernleşme çabasını ortaya koymaktadır. Sanayileşme ve şehirleşmeye bağlı olarak meslek çeşitleri de artmakta ve insangücü ücreti, dikey ve yatay harekete yönelerek yüksek vasıflı olma eğilimi gösteren modern bir yapı kazanmaktadır. Şehirlerde geleneksel değer yargılarının değişmesi sonucu serbest mesleklere eğilim artmaktadır (DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.57). Daha yüksek bir refah seviyesine ulaşma arzusu ve şehir ve köy topluluklarının kendi bünyelerine oranla sınırları daha geniş olan ve gittikçe genişleyen çevrelerle temasa geçmelerini doğuran nedenler, modernleşme süresindeki şehirleşme noktasında birleşmektedir (DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.60).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı özellikle sanayi sektörünün ekonomide sürükleyici sektör niteliği kazanması ilkesini benimsemiştir. Karma ekonominin imkânlarından faydalanma aynı Birinci Kalkınma Planında olduğu gibi temel araç olmuştur. Türk vatandaşının yaratıcı gücünden azami derecede yararlanarak ve devletin bütün imkânlarını harekete getirerek; istikrarlı, devamlı, hızlı ve dengeli bir kalkınma potansiyelinin var olduğu ele alınmıştır.

Böylece daha çok kişiye iş imkânlarının açılabilmesiyle kişi başı reel gelirlerin artmasıyla ve sosyal adaleti gerçekleştirecek çeşitli önlemlerin alınmasıyla daha modern bir seviyede bu dönemin tamamlanacağı öngörülmüştür. Ayrıca, 1968 - 1972 döneminde istihdam yaratmak ekonominin hızla gelişmesini bir sonucu olarak ele alınmış, istihdam konusu genel kalkınmanın dışında bağımsız bir amaç olmamıştır. Bu dönemde seçilen yıllık kalkınma hızının gerçekleşmesine bağlı olarak ve tam çalışma amacına yönelerek iktisadi ve sosyal faaliyet hacminin genişlemesi ümidiyle artan çalışma imkânları oranında istihdamın en yüksek seviyeye çıkarılması hedeflenmiştir. 1968-1972 yılları arasında uygulaması gerçekleştirilen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Birinci Plandan farkı çok kesimli olmasıdır. Tarım, madencilik, imalat sanayi, inşaat, hizmetler ve kamu kesimi tek tek ele alınırken, plan ulusal ve uluslararası kesim olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu planın amacı Türk ekonomisinde hızlı bir gelişme sağlamak ve bu gelişmeyi sürekli hale getirmektir (<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/kitaplar/fm-d/tr/04109.htm>). Bu planda da istihdamdan ziyade gelir artışı ana hedef olarak ele alınmıştır. Birinci plandan farklı olarak kentleşmenin özendirilmesi görüşü savunulmuştur. Ancak, 3. Plan döneminde bu konu ile ilgili şu ibare yer almıştır (DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.976); “Köyden kente yapılan göçler, kentleşme hızının büyümesine ve dengesiz bir kentleşmenin doğmasına yol açmaktadır.” Bu durumdan anlaşılacağı üzere kentleşmenin özendirilmesi, olumsuz sonuçlara yol açmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, sayısal gerçekleştirmeler genellikle plan hedefleri ve tahminleri ile ayrıca bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak verilmeye çalışılmış; çoğunlukla sebep-sonuç bağlantıları üzerinde durulmamıştır. İki bölümden oluşan kesimin ilk bölümü, ekonomik yapıdaki gelişmeleri, ikinci bölümü ise sosyal alandaki değişimleri kapsamaktadır. Gelir seviyesinin artırılmasını, sanayileşmenin özellikle ara ve yatırım malı üreten sektörlerde hızlandırılmasını ve dış kaynaklara bağımlılığın azaltılmasını amaçlamıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde istihdamın en büyük sorununun iş gücü fazlası olduğu belirtilmiş, açık işsizlikten ziyade eksik istihdam kavramı üzerinde durulmuştur. Ancak bu dönemde; yeterli bir istatistikî analiz mevcut olmadığı için işgücü fazlası içinde bulunan açık işsizlerin büyüklüğü belirlenememektedir. Açık işsizleri, gizli işsizleri, verimsiz ve geçici işlerde çalışanları kapsayan bir kavram olarak işgücü fazlası tahminden öteye gidememektedir. Türkiye ile A.T. arasında 1963 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşması'nın (Katma Protokol) 1 Ocak 1973 tarihinde kanun olarak yürürlüğe girmesi ile birlikte gümrük indirimlerinin gerçekleşmesi ve geçen on yıllık dönem içinde ulaşılan sonuçlar ve karşılaşılan sorunlar, özellikle sanayide hedeflenen artış hızının gerçekleştirilememesi, belirli bir yapısal değişikliği zorunlu kılmıştır. Birinci ve ikinci planlar,

kalkınmayı Türkiye'nin sanayileşmesine bağlamış, buna uygun olarak yatırımların dağılımında sanayiye özel bir yer vermiştir. Ancak, sanayileşmenin kısa dönemde tek başına istihdam sorununu çözmeye yetecek sayıda iş olanakları yaratamayacağı kabul edilerek istihdamın özel tedbirlerle desteklenmesi öngörülmüştür (DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.653).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, iki kesim olarak düzenlenmiştir. Birinci kesimde, Üçüncü Planın ekonomik ve toplumsal sonuçlarının değerlendirilmesi ve Dördüncü Planın ana hedefler ve temel politikaları yer almaktadır, ikinci kesim planın tüm sektörlerininayrıntılı bir değerlendirilmesiyle sektörel hedefleri, ilke ve politikaları kapsamaktadır. Bu dönemde kamu kesimi ağırlıklı sanayileşme stratejisini benimsemiş ödemeler dengesini iyileştirmeyi ve ekonominin kendine yeterli hale getirilmesini hedef alınmıştır. Dördüncü Plan döneminde maddi yaşamın sağlam temellerde gelişmesinin yanı sıra, toplum ve kültür yaşamına yeni bir yön ve canlılık kazandırılması amaç olarak saptanmış, demokratik ve dengeli bir toplum yapısı, geniş bir alanda, önemli ölçekte düzenlemeleri gerektirmekte olduğundan, plan demokratik ve çoğulcu bir toplumun bu temel koşullarını gerçekleştirme amacıyla hazırlanmıştır (DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.4). 1978-1982 yıllarını kapsayan bu planda büyüme hızının düşmesi, yatırımların yavaşlaması, üretimin ve dışsattımın duraklaması, dış ödemeler açığının büyümesi, kısa vadeli dış borçların hızla artması, fiyat artışlarının ve işsizliğin olağan ölçüleri çok aşması, ekonomik sorunların ne kadar ağırlaştığını ve bunalımlara yol açacak boyutlara ulaştığı bir ortam hazırlanmıştır (DPT,IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979, s.653). 1980 yılından sonra Türkiye, istihdamla ilgili bütün politikaları düşünmekle beraber ancak bir kısmını uygulamaya koyabilmiştir. Bunlar; nüfus artış hızının azaltılması, emek yoğun istihdam, erken emeklilik, yurtdışına emek göçü, kendi işyerini açma, kamu kurumlarında daha fazla istihdam, informal sektör ve işportacılığa işsizliğe çözüm yollarından biri olarak bakılması, emek piyasasında düzenleyici çalışmalara gidilmesi ve eğitim faaliyetlerindeki köklü sayılabilecek çalışmaların yapılmasıdır. Türkiye'nin bu dönemde büyüme hızının düşmesinin yanı sıra, dış ödemeler açığının büyümesi, işsizlik, hızlı enflasyon, enerji bunalımı ve sanayi üretiminde kapasite durgunluğu gibi önemli sorunlarla girmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda temel amaç toplum refahının artırılmasıdır. Bu sebeple, Türk ekonomisinin dışa açılmasına ve ihracata öncelik veren kalkınma politikalarının uygulanmasına ağırlık verilmiştir. Ekonomiye kamu müdahalesinin asgari seviyeye indirilmesini, liberal bir dış ticaret ve yabancı sermaye politikasının uygulanmasını, altyapı ve konut yatırımlarının artırılmasını ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasını öngörmüştür.

Sınai üretimin payının yükseltilmesi, istihdamın artırılması, genç işsizliğinin azaltılması, gelir dağılımının düşük gelirli gruplar lehine değiştirilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerde gelişmenin hızlandırılması ve ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesi de hedefler arasındadır. İstihdamda ise özellikler verimli olacak istihdamın artırılması planlanmıştır. Yapay yollarla istihdam yaratılması arzu edilmemekte, hatta özellikle kamu sektöründe yeni işgücü ihtiyacının mevcut işgücü fazlası olan alanlardan kaydırılarak telafi edilmesi hedeflenmiştir. Bu şekilde mobil işgücü sağlayabilmek için ücret politikası ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi gerektiği öngörülmüştür. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da ilk iki kalkınma planında olduğu gibi Türkiye’nin bir yandan ülke içinde işsizlikle mücadele ederken, diğer taraftan da yurtdışı istihdam imkânlarının değerlendirilmesi gündeme gelmiş olup bu durumun devamlılığının zaruri olduğu vurgulanmıştır (Artukoğlu, 2005, s.43).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planının temel önce-liklerini birbirleriyle ilişkili üç ana noktada toplamak mümkündür. Bunlar, enflasyonu düşürmek, kaynakları artan oranda imalat sanayine yönlendirmek ve sosyal politikalara daha fazla ağırlık vermektir. Ülke kaynaklarından en etkili ve verimli bir şekilde faydalanmak, dolayısıyla üretimi arttırarak istihdam artışı sağlamak planlanmıştır. Yatırımlarda ise kamu sektörünün ve özel sektörün yapması öngörülen yatırımlar farklıdır. Kamu kesiminin daha çok bölgeler arası gelişmişlik farklarını asgari düzeye düşürecek yatırımlar yapması, özel sektörün ise yatırımlarda imalat sanayinde ve özellikle ihracata yönelik yatırım faaliyetlerinde bulunmaları öngörülmüştür. İhracatın sürekliliğinin ve çeşitliliğinin sağlanması esas alınmıştır (DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.2). 1990’lı yıllardan itibaren Türkiye ekonomisindeki büyüme, piyasalara güven veren istikrarlı bir büyüme olmaktan uzaktır. İstikrarsız büyüme firmaların yatırım kararlarına ihtiyatla yaklaşmalarına neden olmuştur. Bu nedenle kalıcı bir istihdam artışı sağlanamamıştır. İstikrarsız ve dalgalanmalara bağlı büyüme, kalıcı bir işgücü istihdamı yaratmamıştır. Dünya Bankası raporlarına Türkiye “büyüyen ama istihdam yaratamayan bir ekonomi” olarak geçmiştir. Yapılan araştırmalar işsizlik sorununun çok çeşitli ekonomik ve sosyal nedenlere dayandığını ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle salt büyümenin beraberinde işsizlik sorununa çözüm getirmesi mümkün değildir (Eser, Terzi, 2008, s.235). 1990’lı yıllardan sonra ise ekonomik büyümenin istihdam yaratamadığının görülmesi üzerine istihdam politikalarını yeniden gözden geçiren ve istihdam konusundaki engelleri kaldırmayı amaçlayan yeni uygulamalara yönelen ülkelerin sayısı hızla artış göstermeye başlamıştır. Bu noktada genel eğilim, işsizliğin sonuçlarını tazmin eden işsizlik sigortası, işsizlik yardımları gibi uygulamaları içeren pasif istihdam politikalarından ziyade işgücü piyasasının işleyişini geliştiren aktif politikalarla istihdam olanaklarının

ve istihdam edilebilirliğin artırılması şeklindedir (Şahin, 2009, s.134). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde istihdama yönelik alınabilecek tedbirlerin başında girişimcilik ruhunun ve gücünün geliştirilmesi, küçük ve orta boy işletmelerin desteklenmesi, nitelikli işgücünün yetiştirilmesi ve mevcut işgücünün niteliğinin geliştirilmesi, istihdamın gelişmesini etkileyen olumsuzlukların ortadan kaldırılması gelmektedir (DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.302).

Türkiye’yi 2000’li yıllara hazırlamanın gerekli alt yapısını oluşturmak amacıyla hazırlanan ve 1996 yılında uygulamaya giren Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yaklaşımının ortaya koyduğu perspektif ile çağın değişen ekonomik ve sosyal gelişmeleri dikkate alınmaktadır. Özellikle küreselleşmeden ve onun getirdiği avantajlardan faydalanmak temel hedeflerden biridir. Ayrıca, ele alınacak hedeflerden bir diğeri ise Türkiye’nin AB ülkeleri ile olan gelir ve verimlilik farklarını süratle kapatması için yerli ve yabancı yatırımların hızla artırılmasının ve bu amaçla yaratılacak uygun ekonomik ve sosyal ortam için insangücünün niteliğinin yükseltilmesinin, bilim ve teknoloji politikaları ile ekonomik ve sosyal yapıda köklü değişiklikler yapılmasının insangücü planlaması açısından önem taşıması ele alınmaktadır (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.19). Nitekim iyi eğitilmiş bir nüfusun varlığının değerinin Yedinci Kalkınma Planı aşamasında önem kazandığı görülmektedir. Yedinci Kalkınma Planı hazırlanırken, nüfus artışının görece yüksekliği, işgücüne katılma oranlarındaki düşüşün yavaşlaması, köyden kente göç, AB’ye entegrasyon, özelleştirme, teknolojik gelişmeyi yakalama gereği gibi nedenlerle rekabetçi üretken istihdam yaratma gereğinin artmakta olduğu ortaya konmuş ve planın içinde de bu ihtiyaç belirtilmiştir. Altıncı Plan Döneminde desteklenmesi hedeflenen küçük ve orta ölçekli işletmelerin istihdam yaratma potansiyeli büyümekte, ancak işgücünün eğitim düzeyinin düşüklüğü üretken istihdamı geliştirme açısından önemli bir kısıtlama oluşturmaktadır (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.14). Genel olarak kalkınma planları içinde en olumlu gelişmelerin yaşandığı dönem Yedinci Kalkınma Planı Dönemi olmuştur. Dönem, ekonomide toparlanma izlerinin görüldüğü yıllar olarak görülmektedir. Plan döneminde, AB’ye uyum politikaları doğrultusunda aktif iş gücü piyasası önlemlerine ağırlık verileceği, İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun çağdaş istihdam hizmetleri sağlayabilecek bir yapıya kavuşturularak İş-Kur adı altında yeniden örgütleneceği dile getirilmiştir (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995,s.54). İş- Kur hedefi, kalkınma planı dönemi içinde 2000 yılının sonunda gerçekleşmiştir. Aktif iş gücü piyasası önlemlerine ise önem verilmiş olup, bu plan dönemi içinde istihdam hizmetlerinde etkinliği artırmak, özel istihdam bürolarının faaliyet göstermelerine imkan sağlamak, işsizler ile beceri düzeyi düşük işçilerin niteliklerinin artırılarak üretken istihdamda çalışma

larını teşvik etmek, meslek standartları sınav ve belgelendirme sistemi kurmak, mesleki danışmanlık sistemi kurmak, işgücü piyasası kararlarının oluşturulmasında etkinliği artırmak amacıyla başlatılan istihdam ve eğitim projesinin uygulanmasına devam edilmiştir. İstihdam ve eğitim projesi çerçevesinde; İş ve İşçi Bulma Kurumunun personeli hizmet içi eğitimden geçirilmiş, 81 bin işsiz için istihdam garantili beceri kazandırma kursları düzenlenmiş, mesleki danışmanlık sistemi kurulması, Türk meslekler sözlüğünün güncelleştirilmesi ve işgücü enformasyon sisteminin geliştirilmesi için çalışmalar yapılmış, 250 meslekte meslek standardı ve sınav soru bankası geliştirilmiştir (DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000,s.103).

1980’li yıllarda yurt içi mali piyasalar ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi yönünde gerekli hukuki altyapı ve piyasaların oluşturulmasının ardından, 1990’lı yıllarda Türk mali piyasaları dünya ile bütünleşme sürecini hızla yaşamıştır. Bu durum mali piyasaların yurt içi ve uluslararası piyasalardaki gelişmelerden etkilenme derecesini arttırmıştır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, ekonomik istikrarın sağlanması yanında, yapısal ve kurumsal düzenlemeler, rekabet gücünün artırılması, AB’ye uyum, bilgi çağına geçişin altyapısının oluşturulmasına başlanması, teknoloji üretimi ve gelir dağılımındaki farklılıkların azaltılmasında etkileşimli yaklaşımla bölge ve il planlamalarına öncelik verilmesine göre hazırlanmış ve TBMM onayı ile yürürlüğe girmiştir. Bilgi toplumunun oluşum sürecinde en önemli üretim faktörü bilgi olduğundan, işgücünün niteliğinin yükseltilmesi ve gelişmiş bir iletişim altyapısına sahip olmanın önemi artmaktadır (DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.2). Nitekim bu sebeple en büyük yatırımın insana ve insana gücüne yapılması gerektiği bilinci artmıştır. Plan, küresel ve ülke düzeyinde orta ve uzun dönem stratejileri kapsayan dinamik ve sürekli yenilenen bir yapıya sahiptir. Uluslararası firmaların üretim ve Ar-Ge etkinlikleri teknolojinin, kapasitenin ve becerilerin yayılması açısından çok etkili araçlardır (DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.2). Üretimin ve yatırımın gelişmekte olan ülkelere yayılması, ülkeler arası ticaretlerin yaygınlaşmasını getirmektedir. Türkiye’de istihdamın yapısı önemli bir değişim geçirmiştir. Donüşüm süreci Clark’ın üç sektör kanunun doğal bir yansımasıdır ve bu açıdan aslında ülkemizde oldukça gecikerek yaşanan bir geçiş niteliğindedir. Yapısal değişim eş zamanlı olarak kentleşmeyi desteklerken, buna bağlı olarak imalat ve hizmet sektörleri de kent merkezli olarak büyümektedir. Bu olguda bir yandan kırsal kesimde ekonomik cazibesinin daralmasının yarattığı itici değişkenlerin (tarımsal üretkenliğin yetersizliği gibi) öte yandan kentsel alanların daha iyi çalışma ve yaşam koşullarının yarattığı çekici faktörlerin rolü oldukça belirgindir. Özellikle 2001 yılında yürürlüğe

konulan yapısal istikrar programının sektörel geçişleri hızlandıran önemli bir faktör olduğu açıktır (Karagöl, Akgeyik, 2010, s.8).

Dokuzuncu Kalkınma Planı, değişimin çok boyutlu ve hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı ve belirsizliklerin arttığı bir döneme rastlamaktadır. Küreselleşmenin her alanda etkili olduğu, bireyler, kurumlar ve uluslar için fırsatların ve risklerin arttığı bu dönemde, plan Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştireceği dönüşümleri ortaya koyan temel politika dokümanıdır (www.dpt.gov.tr). Şu ana kadarki kalkınma planlarına bakıldığı zaman, yürürlükte olan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı diğerlerine göre daha kapsamlı ve daha ileriye yönelik olarak kabul edilebilir. Bunun böyle olmasındaki en temel sebep de elbette ki bilginin küreselleşme içerisinde artan öneminden kaynaklanmaktadır (<http://cesran.org/>). Bu sebeple Dokuzuncu Kalkınma Planı içinde ele alınan ana hedeflerden biri, küresel alanda rekabet edebilecek güce sahip bir Türkiye haline gelmesi olarak ön görülmüştür. Rekabetin yanı sıra, istihdamın artırılması, beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi, bölgesel gelişmelerin sağlanması, kamu hizmetlerinde kalitenin artırılması da planın hedefleri arasında bulunmaktadır. İstihdamın artırılması için ise, iş gücü piyasasının geliştirilmesi, eğitimin işgücü talebine duyarlılığının artırılması, aktif iş gücü politikalarının geliştirilmesi gerektiği ön görülmüştür.

BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARININ İSTİHDAM HEDEFLERİ ve SONUÇLARI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde İşgücü Arzı ve Talebine Yönelik Hedefler ve Sonuçlar (1963-1967)

1963-1967 yılları incelendiğinde işgücü arzı %70,3'ten %69,2'ye, işgücü talebi oranı %67,84'ten %65,66'ya düşmüş; işsizlik oranı %3,5'ten %5,1'e çıkmıştır. Birinci Kalkınma Planı'nda hedeflenen rakam 1967 yılında istihdamda 14.800.000, işgücünde 17.700.000 ve işsizlikte 900.000 kişidir (DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 454). Bu hedefler tutmamış ve beklenenden oldukça düşük gerçekleşmiştir. Toplam istihdam artışında tahminlerden geri kalma, 1963-1967 döneminde tarımdaki ve hizmetler sektöründeki işgücü artış miktarının düşük olmasındandır. İstihdam artışı sektörlerde kullanılan teknoloji ve sektörün üretkenliği ile ilgili olmaktadır. Sektörlere göre son yılların üretkenlik artış hızlarında farklılıklar vardır (DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.131).

Tablo 1: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

İşgücü	17.700.000
İstihdam	14.850.000
İşsizlik	900.000

Kaynak: DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.454

Tablo 2: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	İKO	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
1963	12.294.927	11.869.484	425.443	% 70.3	% 67.84	% 3.5
1964	12.496.071	12.051.057	445.014	% 69.4	% 66.90	% 3.6
1965	12.750.940	12.297.916	453.024	% 69.6	% 67.08	% 3.6
1966	13.062.126	12.451.449	610.677	% 69.5	% 66.21	% 4.7
1967	12.247.129	12.667.446	679.683	% 69.2	% 65.66	% 5.1

Kaynak: Göktan Görmezöz, *Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dalgalanmaların İstihdam*

Üzerindeki Etkisi ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler, Ankara, Uzmanlık Tezi, 2007, s.60

Birinci plan dönemi için öngörülen 2.110.000 kişilik istihdam artışı hedeflerine ulaşamamıştır. Toplam rakam 1.215.400 kişi dolaylarında olmuştur.

İşsizlik sorununun çözümünde, Birinci Planın öngördüğü en somut projeyi "Toplum Kalkınması" projesi oluşturmaktadır. Bu projeye, artan işgücünün kentlere ölçsüz bir şekilde akımını önlemek için, kırsal kesimlerde emeğin değerlendirilmesi esasına dayanan tarım dışı çalışmalara büyük ağırlık verilmesi amaçlanmaktadır (Ersel, 1998, s.31). Ancak hedeflenen planların pilot proje uygulamalarında, çalışmaların başlangıç safhasında Köy İşleri Bakanlığının kurulması ve köy toplum kalkınması çalışmalarının bu bakanlığa bırakılması sonucu bir duraklama olmuştur. Toplum kalkınması gibi, çeşitli kuruluşların her kademedeki ortak çalışmalarını gerektiren bir metodun uygulanmasında, tek bir organın tüm faaliyetlerden sorumlu olduğu gibi bir anlayışın uyanması, çalışmaları sınırlamıştır. Çalışmaların aksamadan yürütülebilmesi için merkezde, il ve ilçelerde koordinasyonu sağlayacak bir düzenin kurulması gerçekleştirilememiştir. Pilot proje alanlarında, yetiştirilen idareci kadrosunun

devamlılığı sağlanamamış., eğitime devamlı bir nitelik verilememiş, bu konuda yukarı kademe personeli yetiştirmekle sorumlu olacak araştırma ve değerlendirme yapacak "Toplum Kalkınması Enstitüsü" kurulamamıştır (DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s.252).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde İşgücü Arzı ve Talebine Yönelik Hedefler ve Sonuçlar (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde toplam işgücü talebinin 15.284.000 kişi olması, işgücü arzının ise 17.867.000 kişi olması hedeflenmiştir. Ancak toplam talepte gerçekleşen rakam 13.908.000 kişi, toplam arzda ise 14.895.000 kişi olmuştur (DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.133). Yüzdelere göre 1968-1972 yılları incelendiğinde işgücüne katılma oranı %70,3'ten %67,2'ye, istihdam oranı %68,70'den %67,20'ye düşmüş; işsizlik oranı 1968-1972 yılları arasında görülen ekonomik, sosyal ve siyasal karışıklıklar sebebiyle %5,8'den %6,6'ya çıkmıştır. Dönemin siyasal çalkantılarla dolu olması, yerli ve yabancı özel sermayenin "bekle gör" politikası izlemesine yol açmıştır (www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/ikinci-bes-yillik-kalkinma-donemi.html).

Tablo 3: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

İşgücü	17.867.000
İstihdam	15.284.000
İşsizlik	583.000

Kaynak: DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s.133

Tablo 4: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	İKO	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
1968	13.592.300	12.807.946	784.354	70.30%	68.70%	5.80%
1969	13.905.394	13.033.977	871.417	69.40%	67.90%	6.30%
1970	14.205.788	13.264.658	941.131	69.60%	68.00%	6.60%
1971	14.540.705	13.643.808	896.897	69.50%	67.60%	6.20%
1972	14.895.504	13.908.917	986.587	69.20%	67.20%	6.60%

Kaynak: Gökten Görmezöz, Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dalgalanmaların İstihdam

Üzerindeki Etkisi ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler, Ankara, Uzmanlık Tezi, 2007, s.60

1961 yılında yurtdışına giden işçi miktarı 1476 iken, bu sayı ilerleyen yıllarda büyümüş ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma dönemini içinde yer alan 1969-1970 yılında 100.000'i aşmıştır. Bu konuda hedef; gidenlere iyi çalışma ve yaşama şartları sağlanması, yeni imkanlar bulunması amaç olacak, yurt dışına işgücü gitmesi devamlı bir politika olarak benimsenmeyecek, yurt kalkınmasında ihtiyaç duyulan vasıflı işgücünün yurt içinde kalması için tedbirler alınacaktır. Devletin yurt dışında olan işçilere yakın ilgisi sağlanacak bu işçilerin ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışılacaktır (DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.135). Türkiye yurtdışına giden işçilerden istihdam baskılarından uzaklaşmak, büyük miktarda döviz girdilerine ulaşmak ve maliyetine katlanmaksızın işçilerin niteliğini yükseltme olanağına sahip olmuştur. Yurt dışına işçi gönderilmesi, tamamiyle yurt dışındaki ülkelerin işçi taleplerinden kaynaklanmakta olup 1967 yılında Almanya'da otomotiv sektöründe yaşanan kriz ve 1973 yılındaki petrol krizi sebebiyle o senelerde yurt dışından işçi taleplerinde düşüş gözlenmiştir.

Bu tedbirlere rağmen işsizlik problemi azalmamış, aksine artmış, çözümü zor yapısal bir işsizlik haline dönüşmüştür. Zaman içinde devletin politikaları da değişmeye başlamış, örneğin KİT'lerdeki istihdam politikası terkedilmiştir. İşsizlik probleminin çözülmemiş olmasının sebepleri; uygulamaya konulan politikalarda istikrar ve sürekliliğin sağlanamaması, insan gücü planlamasının ülke gerçeklerine cevap verebilecek şekilde gerçekleştirilememesi, emek arzını massedecek kapasitenin sanayi ve hizmetler kesimi tarafından sağlanamaması olarak sıralanabilir (Zelka, 1999, s.823-825).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde İşgücü Arzı ve Talebine Yönelik Hedefler ve Sonuçlar (1973-1977)

1973-1977 yıllarına baktığımızda işgücüne katılma oranı %67'den %66,7'ye düşmüş ve işsizlik %9,8 oranına çıkmıştır. İşgücü arzında yaklaşık 2 milyon kişilik artış ve işgücü talebinde de 1 milyon kişilik artış görülmektedir. Üçüncü plan hedeflerinde iş gücü arzının 16.080.000 kişi olacağı tahmin edilmekteyken bu rakam yaklaşık 900.000 kişi fazla gerçekleşmiştir (DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.663).

Yeni istihdam olanaklarının yaratılması tarım dışı sektörlerde öngörülen üretim hedeflerinin gerçekleşmesine bağlı olacaktır. Üretim hedefleri gerçekleştirdiği takdirde toplam yurtiçi talebi plan dönemi sonunda 14.930.000 çıkacağı tahmin edilmektedir Toplam işgücü talebi ise yurt dışına işgücü gönderilmesi tahmininin gerçekleşmesi halinde 14.980.000 olacaktır (DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.26). Ancak veriler yine tutmamış ve toplam talep 14.726.030 kişi olmuştur.

Tablo 5: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

İşgücü	16.080.000
İstihdam	14.980.000
İşsizlik	1.800.000

Kaynak: DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s.133

Tablo 6: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	İKO	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
1973	15.294.902	14.206.697	1.088.205	67%	62.23%	7.10%
1974	15.534.870	14.386.813	1.148.057	65.5%	60.66%	7.40%
1975	15.985.366	14.593.921	1.391.445	66.2%	60.47%	8.70%
1976	16.702.372	15.070.207	1.632.165	67.5%	60.88%	9.80%
1977	16.940.838	14.726.030*	1.664.808	66.7%	60.15%	9.80%

Kaynak: Gökten Görmezöz, *Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dalgalanmaların İstihdam Üzerindeki Etkisi ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler*, Ankara, Uzmanlık Tezi, 2007, s.60

* DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s.26,

Bu planda da istihdam sorununun çözümü hızlı büyüyen bir ekonomik büyümeye bağlanmıştır. İstihdam sorununun çözümü için sermaye yoğun teknolojilerin arttırılması gereği üzerinde durulmuştur. Bu hedefin sonucunda, sermaye yoğunluğunun bir göstergesi olan çalışan başına düşen sermaye miktarının artışı özel kesimde kamu kesimine oranla daha hızlı olmuştur (DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.19). 3. Plan döneminde diğer hedefler de şu şekildedir (DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.664);

•Kişilerin yetiştirdikleri meslek ve alanlarda istihdamının sağlanması esas olacaktır.

•Ekonomik gelişmenin belli bir düzeye ulaşmasına kadar devam etmesi beklenen işgücü fazlasının, yoğun olduğu bölge ve sektörlerin dış ülke istihdam olanaklarından öncelikle yararlandırılması esas olacaktır.

•İş ve işçi Bulma Kurumu, iş arayanların, en kısa dönemler içinde en yüksek verimi sağlayabilecekleri açık işlerde istihdamlarını kolaylaştırıcı tedbirleri özellikle yoğun sanayi bölgelerinde alacaktır.

• İstihdamla ilgili gelişmeleri yakından izlemeye imkan vermek üzere üretim birimlerinin mevcut ve yakın gelecekteki gelişim programlarına dayalı olarak, kullanmak durumunda oldukları işgücünün nicelik ve niteliği hakkında güvenilir bilgileri toplayan ve değerlendiren bir sistem kurulacaktır.

Ancak bu plan döneminde de gelişmeler planlandığı gibi sonuçlanmamıştır. Dördüncü kalkınma planının 1. bölümünde ele alınan, “Üçüncü Plan Döneminde Görülen Ekonomik ve Toplumsal Gelişmeler” kısmında, “Yükseköğrenim görmüş insan gücünün sayısal açıdan hızlı bir gelişme göstermesi nitelikli insan gücünün yanlış kullanımına yol açmaktadır, yükseköğrenim görmüş insangücü fazlası üretimde teknisyen yerine kullanılmakta, bu uygulama bir yandan üretim maliyetini artırmakta, öte yandan ulusal düzeyde kaynak savurganlığına yol açmaktadır.” ibaresi yer almaktadır (DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.30). Ayrıca dış ülkelere istihdam olanakları 1973 yılında enerji bunalımı ile başlayan ekonomik durgunluk ve artan işsizlik sonucu Batı ülkeleri işçi alımını önemli ölçüde durdurmuşlardır. İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun ise iş arama kanalları içinde en az tercih edilen kanallardan biri olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla kurumun, değil istihdam yaratmak veya tedbirleri almak, toplam işsiz sayısını bile belirlemekte güvenilir olmadığını söylemek mümkündür.

Kırdan kente yönelik göçler sektörler arası işgücü transferinde önemli yer tutmaktadır. Aynı zamanda verilere göre kırsal kesimde kullanılmayan işgücü ve açık işsizlik oranları kentsel işsizlik oranlarının da arttığı dikkati çekmektedir. Özellikle kentsel sektörün talep ettiği işgücü niteliğinin kırsal kesimden gelen göçmenler tarafından doldurulamamış olması önemli bir faktör olarak görülmektedir (Tatlıdil, 2002, s.9).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde İşgücü Arzı ve Talebine Yönelik Hedefler ve Sonuçlar (1978-1982)

Dördüncü Kalkınma Planı hedefleri arasında işgücü arzının 17.535.000 kişiye ulaşacağı ve işgücü talebinin 16.411.000 kişiye ulaşacağı öngörülmüştür. Ancak dönem sonunda çıkan rakamlar daha düşük kalmıştır. İşgücü arzı 17.773.000 kişiye, işgücü talebi ise 15.577.000 kişiye ulaşmıştır. 1979 ve 1980 yılındaki dalgalanmada işgücüne katılma oranı ve istihdam oranının azalmasına rağmen işsizlik oranı yükselmemiş aksine düşmüştür. Bunun nedeni işgücüne dahil olmayan nüfusun 1979 yılında %8,8, 1980 yılında ise %20,02 artmasıdır (Bulutay, 1995, s.244). Bu dönemde işgücü arzında %5 düzeyinde düşme gözlenirken, iş gücü talebinde de %3 oranında azalma kaydedilmiştir.

Tablo 7: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

İşgücü	17.535.000
İstihdam	16.411.000
İşsizlik	1.700.000

Kaynak: DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s.252

Tablo 8: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus	İKO	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
1978	16.968.818	15.505.451	1.463.367	9.083.293	65.1%	59.52%	8.6%
1979	17.077.691	15.702.127	1.375.564	9.882.319	63.3%	58.24%	8.1%
1980	17.923.971	16.437.249	1.486.722	11.860.527	60.2%	55.19%	8.3%
1981	17.047.000	15.839.000	1.208.000	10.494.000	61.9%	57.51%	7.1%
1982	17.205.000	16.006.000	1.199.000	11.161.000	60.7%	56.43%	7%
1983*	17.773.000	15.577.000	1.100.000	-	63%	-	-

Kaynak: Gökten Görmezöz, *Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dalganmaların İstihdam Üzerindeki Etkisi ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler*, Ankara, Uzmanlık Tezi, 2007, s.62

* DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s.128

Bu planda istihdam ilk kez temel sorun olarak ele alınmıştır. İşgücünün sürekli eğitilmesinin önemi vurgulanmış olup, bölgelerarası yetişkin insangücü dengesizliğini azaltacak, özellikle yükseköğrenim mezunlarının zorunlu çalışmasına yönelik yasal düzenlemelerin yapılacağı belirtilmiştir. Kamudaki kadro şişkinliklerinin önleneyeceği de ifade edilmiştir. Dönem sonunda, bu konularda gelişme yaşanmadığı görülmektedir. Nitelsiz ve orta nitelikli işçi kullanan sanayilere ve hizmet faaliyetlerine ait yatırımlar bu tür iş gücü arzının yoğun bulunduğu bölgelere özendirileceği açıklanmıştır (Murat, 2007, s.104). Bu özendirilmenin, Dördüncü Plan hedefleri arasında olmasına rağmen gerçekleştirilmeden Beşinci Plan hedefleri arasında da yer aldığı görülmektedir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde İşgücü Arzı ve Talebine Yönelik Hedefler ve Sonuçlar (1984-1989)

Türkiye'de emek piyasasında Beşinci Plan Döneminde öngörülen tahminlere göre toplam işgücü arzı 1989 yılında 19.457.000 kişi, toplam sivil işgücü talebi ise 17.174.000 kişi olacaktır (DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.128). Bu tahminlerin sonucunda, öngörülen veriler yine gerçekleşmemiş ve plan sonunda iş gücü arzı 18.680.000 kişi, işgücü talebi ise 16.802.000 kişide kalmıştır. 1988-1989 yıllarında işsizlik oranı daha önceki yıllara göre yükselmiştir. 1984 yılında %7,6 olan işsizlik oranı 1989 yılında %10'ları görmüştür.

Tablo 9: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

İşgücü	19.457.000
İstihdam	17.174.000
İşsizlik	2.283.000

Kaynak: DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s.128

Tablo 10: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İKO	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
1984	17.763.000	16.419.000	59,00%	54.56%	7.6%
1985	17.973.000	16.699.000	57.5%	53.43%	7.1%
1986	18.462.000	17.010.000	57.8%	53.23%	7.9%
1987	18.974.000	17.402.000	58.1%	53.29%	8.3%
1988	19.391.000	17.755.000	57.5%	52.61%	8.4%
1989*	18.680.000	16.802.000	-	-	10.1%

Kaynak: Göktañ Görmezöz, *Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dalgalanmaların İstihdam Üzerindeki Etkisi ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler*, Ankara, Uzmanlık Tezi, 2007, s.78

* DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s.302

Bu planın hedeflerinden birisi istihdamı arttırmak ve öncelikle genç işsizliği azaltmaktır. Planda öngörülen kalkınma hızının gerçekleşmesi ve buna ilave olarak uygulanacak ekonomik ve sosyal politika tedbirleri sonucunda, plan döneminde mevcut işgücü fazlasının mutlak sayı olarak bugünkü düzeyini aşmaması ve işsizlik oranının gerilemesi mümkün olacaktır (www.dpt.gov.tr).

Beşinci Beş Yıllık Plan ile getirilen çeşitli politikalar sonucunda hedefler ve gerçekleşme durumları şu şekildedir;

•Beşinci Beş Yıllık Plan döneminden itibaren, işgücü yoğunluğu yüksek sektörlere ağırlık verilmesi ve en çok göç veren vilayetlere, bu sektör yatırımlarının götürülmesi esası uygulamaya konulacaktır. Bu plan gerçekleşmemiş olup, Altıncı Kalkınma Planı içinde en çok göç veren ve kalkınmada öncelikli bölgelere sanayilerin kurulmasında devlet öncülük yapmaya devam edecek, fiziksel ve sosyal altyapıdaki eksiklerin giderilmesine yönelik kamu yatırım faaliyetleri sürdürülecektir maddesi yer almıştır.

•Okul içi ve yaygın eğitim programlarının fonksiyonel hale getirilmesi ve işe dönük ve hizmet içi eğitimin teşvik edilmesi yoluyla vasıfsız işgücünün vasıf kazanarak istihdamı kolaylaştırılacaktır. Beşinci Plan'da yer alan bu madde, Altıncı Plan'da da tekrar edilmiş ve vasıflı insangücü yetiştiren meslek yüksekokulları ile meslek liseleri bütünlük içinde ilişkilendirilerek geçerliliği kalmamış dalların muhafazasından ve aşırı ölçüde çeşitlendirmeden kaçınılacak ve elektronik, bilgisayar, turizm, hemşirelik, sağlık teknisyenliği alanlarına öncelik verilecektir olarak yer almıştır.

•Yabancı Sermaye akışının hızlandırılması ve serbest bölgelerin geliştirilmesi yoluyla istihdam imkânlarının artırılması sağlanacaktır. Bu konuda 1984 yılında, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'na işlerlik kazandırmaya yönelik mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır. Döviz kurunun belirlenmesinde öncesine kıyasla daha esnek bir sisteme geçilmiştir.

•Kırsal gelirin yükseltilmesi ve kırsal alt yapının geliştirilmesi amacıyla işsizlik açısından özellik gösteren bölgelerde mevsimlik işsizlere ek iş sağlamak üzere projeler ilave bir tedbir olarak uygulanacaktır. Bu konuda da herhangi bir atılım yapılmamıştır.

•Genç işsizliğini azaltmak amacıyla, gençlere istihdam sağlayan işverenlerin vergi ve diğer yollarla teşvik edilmesi, gençlerin istihdam edilebilir hale getirilmesini mümkün kılacak nitelikte beceri eğitimiyle donatılmasına yardımcı olan işverenlere vergi iadesi uygulaması başlatılacaktır. Bu uygulama başlatılmamıştır.

•Kamu kesiminde işçi işveren ilişkilerini ahenkli ve düzenli bir şekilde yürütmek üzere, "Kamu Kesimi İşveren Sendikaları" kurulacaktır. 1985 ve 1986 yıllarında bu konuda düzenlemeler yapılmış olup, kamu işveren sendikaları Çalışma Bakanlığı bünyesinde bir çok kez toplantı yapmış ve çeşitli alternatifler oluşturmuşlardır. Bu alternatifler arasından kamu işveren sendikalarının sayısının üçe indirilmesi alternatif seçilerek TÜHİS (Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası), KAMU-İŞ (Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası), TÜRK KAMU-SEN (Türkiye Maden

Enerji ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası) olarak yeni örgütlenmelerini kazanmışlardır (<http://www.kamu-is.org.tr/tarihce2.htm>).

•Son 10 yıldır hızlı bir düşme eğilimi içinde olan ve halen %6,2 civarında seyreden iş kazalarının, endüstrileşmiş ülkelerde olduğu gibi %3-%4 seviyesine inmesi için öngörülen tedbirlerin uygulanması sıkı bir denetime tabi tutulacaktır. Bu tedbirler Altıncı Kalkınma Planı döneminde alınmaya başlanmış olup Altıncı Planda yer alan şu madde ile belirtilmiştir (DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1989,s.304); “İş kazalarının önlenmesine yönelik tedbirler geliştirilecek işyeri hekimliği müessesesi, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerini de kapsayacak şekilde yaygınlaştırılacaktır.”

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde İşgücü Arzı ve Talebine Yönelik Hedefler ve Sonuçlar (1990-1994)

Türkiye'de emek piyasasında Altıncı Plan Dönemi tahminlere göre 1989 yılında yaklaşık 18.680.000 olan toplam işgücü arzı 1994 yılında 20.937.000 kişiye ulaşacaktır. 1989 yılında 16.802.000 olan toplam sivil işgücü talebi ise, Altıncı Plan Dönemi sonunda 19.117.000 kişiye ulaşacaktır. İşsizlik oranının %8,7 olması öngörülmektedir. Ancak, 1994 krizi ile beraber işsizlik %10,5'e yükselmiştir. Planı kapsayan 1990–1994 yılları içinde iş gücü arzında yaklaşık 700.000 kişilik artış olmakla beraber, işgücü talebinde pek değişiklik olmamıştır. Tahmin edilen rakamların altında işgücü arzı ve talebi oluşmuştur. Planda ön görülen tahminler gerçekleşmemiştir.

Tablo 11: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

İşgücü	20.937.000
İstihdam	19.117.000
İşsizlik	1.820.000

Kaynak: DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s.302

Tablo 12: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İKO	İşsizlik Oranı
1990	19.954.000	18.364.000	56.7%	8%
1991	19.967.000	18.421.000	56,2%	7.7%
1992	20.196.000	18.600.000	55,5%	7.9%
1993	20.232.000	18.702.000	54.2%	7.6%
1994	20.424.000	18.285.000	53.2%	10.5%

Kaynak: DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s.49

1990-1994 yıllarını kapsayan bu planda belirtilen başlıca amaçlar hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliği, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmaktır. Planın amaçları doğrultusunda benimsediği temel politikalar ve sonuçları şunlardır;

•Her kademedeki eğitimin kalitesinin yükseltilmesi, eğitim programları, yöntemleri ve araçlarının ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma ile bilim ve teknolojinin gerekleri doğrultusunda geliştirilmesi esas alınacak, yaygın ve meslek kazandırıcı eğitime öncelik verilerek ekonominin ihtiyaçlarına cevap verecek bir şekilde getirilecektir. Bu hedef gerçekleşmemiş olup sebepleri Yedinci Kalkınma Planı içinde yer almıştır; “Küçük ve orta ölçekli işletmelerin imkanlarının yetersiz olması da bu kuruluşların eğitime kaynak tahsisini sınırlandırmaktadır. Mesleki-teknik örgün ve yaygın eğitimin ekonominin insangücü ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi çalışmalarında amaçlanan düzeye ulaşılamamıştır. Özellikle yaygın eğitimde yetersiz kalınmıştır. Mesleki ve teknik eğitimde, örgün eğitim ile yaygın eğitim arasında uygun bir işbölümü yapılmasının önemi devam etmektedir (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995,s.25).”

•Bilim adamı, Öğretim üyesi ve Öğretmen yetiştirilmesine özel bir önem verilerek üstün kabiliyetli gençlerin bu alanlara yönelmeleri için gereken tedbirler alınacaktır. Bu hedef dahilinde gereken tedbirler alınmadığı gibi gerçekleşmeyen hedef Yedinci Kalkınma Planında; “Altyapısı yeterince oluşturulmadan çok sayıda yeni yükseköğretim kurumunun açılması eğitim-öğretimin kalitesini olumsuz etkilemekte, öğretmen ve öğretim üyesi ihtiyacının karşılanmasında güçlükler yol açmaktadır. Öğretmen ve öğretim üyelerinin eğitim kurumlarına dağılımında dengesizlikler bulunmaktadır (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, Nisan 1995,s.13).” olarak yer almıştır.

•İş analizlerine dayalı meslek standartları hazırlanarak mesleklere uygun vasıflar, işgücü piyasasının ihtiyaçlarına göre belirlenecektir, meslek kazandırıcı örgün ve yaygın eğitim programları, gerekli bilgi ve becerileri verebilecek şekilde modüler bir yapıda düzenlenecektir. Bu konuda da bir gelişme kaydedilmemiştir. Zira Yedinci Plan Döneminde şu ibare yer almaktadır; “Toplam işgücü içinde azami eğitim düzeyi ilköğretim mezuniyeti olanların oranı %75'i bulmaktadır. Çıkrıklık sistemi yeterince geliştirilememiştir. İşgücünün ortalama niteliğinin düşüklüğü istihdamın geliştirilmesine kısıtlayıcı bir etki yapmaktadır.

•Açık öğretim ve uzaktan öğretim, geniş kitlelerin ihtiyaç duyduğu bilgi ve becerileri elde etmelerine imkan verecek esnek bir yapıya kavuşturulacaktır. Bu hedef de ne yazık ki olumlu sonuçlanmamış ve; “İşgücü piyasasında esnekliğin artırılmasını dikkate alacak, yaygınlaşmaya başlayan yeni çalışma

biçimlerini düzenleyecek, ülke şartlarına ve uluslararası standartlara uygun mevzuatı oluşturma çalışmalarını henüz sonuçlandıramamıştır” olarak Yedinci Kalkınma Planı içinde yer almıştır.

•Kamu kurumlarında, zaman içindeki gelişmelere açık, kuruluşların amaçlarıyla uyumlu olan ve iş tanımları, iş değerlendirilmeleri, liyakata dayalı ücret sistemleri ve hizmetiçi eğitimi kapsayan bir insan gücü planlaması sistemi oluşturulacaktır. Bu sistem ne yazık ki oluşturulamamış olup Yedinci Plan Döneminde şu ibare yer almaktadır (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995,s.51); “Ücretlerle verimlilik, liyakat, kıdem ve kariyer arasında yeterince bağlantı kurulmaması, kamu kesiminde bu bağın büsbütün zayıflamış olması ve kamu kesimi istihdamının ücretli çalışanların %40'ını oluşturması, kurumsallaşma eksikliği, bazı alanlarda güvence belirsizliği gibi nedenlerin etkisiyle işgücü piyasasının işleyişindeki aksaklıklar sürmektedir.”

Bu planda, geniş istihdam imkânları olan hizmet sektörünün geliştirilmesine çalışılacak, küçük ve orta ölçekli girişimlerin geliştirilmesi için mevzuatta ve uygulamada karşılaşılan güçlükler ortadan kaldırılabilecek ve bu girişimlerin geliştirilmesi desteklenecek, eğitim sistemi içinde ve dışında her düzeyde nitelikli işgücü yetiştirilmesine ağırlık verilecek, örgün ve yaygın mesleki eğitim, beceri kazandırma eğitimi, iş öncesi eğitimi, iş başı eğitimi ve yeniden eğitim programları ve hizmetleri desteklenerek yaygınlaştırılacaktır.

Bu maddelere ilave olarak kısmi zamanlı (part-time) istihdam imkânları da geliştirilecektir maddesi eklenmiştir (Murat, s.106-107). Ancak bu plan döneminde bu konuya değinilmemiş olup, Yedinci Kalkınma Planı Döneminde hala konu ile ilgili yapılması gerekenler olduğu belirtilmiştir. Esnek zamanlı, kısmi zamanlı ve diğer standart dışı çalışma türleri konusunda hukuki boşluk bulunmaktadır. Bu boşluk doldurularak bu tür çalışmaların hukuki çerçevesinin oluşturulması amaçlanmaktadır (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995,s.227).

Bu plan döneminde hedeflenen İş ve İşçi bulma Kurumu'nun yeniden yapılanması gerçekleştirilememiş ve istihdam hizmetleri yeterince gelişmemiştir. Meslek standartlarının geliştirilmesi konusunda yeterince mesafe alınamamıştır. 1995 yılında, İş ve İşçi Bulma Kurumu'nu geniş kapsamlı ve etkili istihdam hizmetleri verecek şekilde İş Kurumu olarak yeniden düzenlemeye yönelik Yasa Tasarısı TBMM'ye sevk edilmiştir (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995,s.51).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde İşgücü Arzı ve Talebine Yönelik Hedefler ve Sonuçlar (1996-2000)

1996-2000 yılları incelendiğinde istihdam oranı %50,17'den %46,70'e düşmüş; işsizlik oranı %6,6'dan %7,3'e yükselmiştir. İşsizlik oranı genel olarak artış göstermesine rağmen 2000 yılında azalma görülmektedir. Hâlbuki, plan öncesi tahmin, 2000 yılında % 7,7 oranında işsizliğin olacağına yöneliktir. İşgücünün 22.462.000 kişi, istihdamın ise 20.737.000 kişi olacağı öngörülmektedir (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995,s.55). Gerçekleşen sonuçlar tahminlerin üstündedir.

1999 yılında toplam işgücü 23.078.000 kişiye, toplam istihdam ise 21.581.000 kişiye ulaşmıştır. 1999 yılındaki dalgalanmada istihdam oranı azalmıştır.

Tablo 13: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

İşgücü	22.462.000
İstihdam	20.737.000
İşsizlik	2.139.000

Kaynak: DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s.49

Tablo 14: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
1996	22.697.000	21.194.000	1.503.000	50.17%	6.60%
1997	22.755.000	21.204.000	1.552.000	48.97%	6.80%
1998	23.385.000	21.779.000	1.607.000	49.17%	6.90%
1999*	23.247.000	21.546.000	1.701.000	48.66%	6,90%
2000**	23.078.000	21.581.000	1.497.000	46.70%	7.30%

Kaynak: Göktan Görmezöz, *Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dalgalanmaların İstihdam Üzerindeki Etkisi ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler*, Ankara, Uzmanlık Tezi, 2007, s.78

* DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, Nisan 2000,s.102

** http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=25&ust_id=8

Bu planın en olumlu yönü, büyüme oranının %3,9 ve işsizlik oranının da hedeflenen orandan (%7,7) daha düşük (%7,3) çıkmasıdır (Murat, s.107). İstihdam artırılmasının temel ilke olduğu belirtilen planda teknolojik gelişmeye paralel olarak işgücünün niteliğinin yükseltilmesiyle istihdamın gelişme potansiyelinin güçlendirileceği öngörülmüştür.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde İşgücü Arzı ve Talebine Yönelik Hedefler ve Sonuçlar (2001-2005)

Sekizinci Plan sonunda, 2005 yılında toplam işgücü arzının 25.689.000 kişiye, toplam işgücü talebinin ise 24.242.000 kişiye ulaşacağı ve işsizlik oranının ise %5,6 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000,s.102). Şubat 2001 krizi ile örtüşen Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın işgücü piyasası ile ilgili verilerinin tutmadığı görülmüştür. İş gücü arzı 22.455.000 kişide kalmış, toplam iş gücü talebi ise 20.067.000 kişiye yükselmiştir. İşsizlik oranı ise tahmin edilen oranın çok üstünde, % 10,60 olarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 15: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

İşgücü	25.689.000
İstihdam	24.242.000
İşsizlik	1.447.000

Kaynak: DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s.102

Tablo 16: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	İKO	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
2001	23.491.000	21.524.000	1.967.000	49.80%	45.64%	8.40%
2002	23.818.000	21.354.000	2.464.000	49.60%	44.45%	10.30%
2003	23.640.000	21.147.000	2.493.000	48.30%	43.23%	10.50%
2004	22.016.000	19.632.000	2.385.000	46,30%	41,30%	10,80%
2005	22.455.000	20.067.000	2.388.000	46,40%	41,50%	10,60%

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>

Bu plan çerçevesinde gerçekleştirilmesi hedeflenen politikalar ve gerçekleştirme durumları şu şekildedir (DPT,Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000,s.104);

•“Üretken yatırımların artırılması ve istikrarlı ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi suretiyle istihdam artışı sağlanacak ve işsizlik azaltılacaktır.” İşsizlik ne yazık ki azaltılmamış, aksine bu plan dönemi içinde 2 haneli rakamlara ulaşmıştır.

•“İstihdamın yapısı tarım dışı sektörler lehine değiştirilecek, ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücü yetiştirilecek, işgücünün bilgi çağının gerekleri doğrultusunda niteliği yükseltilecek ve işgücü piyasasında etkinlik artırılabilecektir.” Ancak genç işsizliğe yönelik, Sekizinci Plan döneminde eğitim sistemi, işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştır. Genç ve eğitilmiş kişilerin işsizlik oranlarında da kayda değer bir düşüş sağlanamamıştır.

•“Beyin göçünü önlemek amacıyla nitelikli işgücünün yurtiçinde istihdamını sağlayıcı tedbirler alınacaktır.” Bu konuda bir çalışma yapılmamış olup, işgücünün eğitim ve nitelik düzeyi plan dönemi içinde yükselmiş olmasına rağmen hala AB ortalaması altında yer almaktadır.

•Özellikle gençlere, kadınlara ve özürülere yönelik olmak üzere işsizliği önleyici tedbirler alınacaktır. İşsizlik riskiyle karşılaşabilecek beceri düzeyi ve ücret seviyeleri oldukça düşük kişilerin işsiz kalmalarını önleyici ve niteliklerini artırmayı hedefleyen aktif ve pasif istihdam politikaları uygulanacaktır.” Nitekim planlanan hedefler dahilinde bu politikalar etkin bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda AB ve Türkiye'nin ortak finansmanı ile İŞKUR tarafından Aktif İşgücü Piyasası Programları Projesi yürütülmüştür. Bu proje kapsamında 50.059 kişi eğitilmiş olup, bu kişilerden toplam 7.463 kişi istihdam edilmiştir (DPT, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2006, s.457). AB'ye uyum çerçevesinde teknolojik gelişmeye paralel olarak işgücünün niteliğinin yükseltilmesi yoluyla istihdamın gelişme potansiyeli güçlendirilecektir. Bu konuda şu çalışmalar yapılmıştır; Çalışma hayatı mevzuatının Türkiye'nin değişen ve gelişen şartlarına, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmelerine ve AB mevzuatına uyumunu sağlamayı amaçlayan 4857 sayılı İş Kanunu 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu ile Kurum, günün ihtiyaç ve koşullarına göre bir istihdam kurumu olarak yeniden yapılandırılmıştır. Özel istihdam büroları açılması olanağı sağlanmıştır. İşgücü piyasası ile ilgili bilgi sisteminin oluşturulması amacıyla İşgücü Piyasası Bilgi Danışma Kurulu oluşturulmuştur. İstihdamın ve yatırımların artırılmasını amaçlayan 5084 sayılı Kanun yürürlüğe girmiştir. AB'ye katılım sürecinde Avrupa İstihdam Stratejisine uyum çalışmaları kapsamında 2003 yılında İstihdam Durum Raporu hazırlanmıştır (DPT, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2006,s.45).

2001 ekonomik krizinden sonra ekonominin yeniden yapılanma sürecine girmesi ile üretim ve yatırımlarda artış yaşanmış, yüksek bir büyüme süreci yakalanmış olsa da bu durum istihdama yansımamıştır. Yani istihdamsız bir büyüme sürecine girilmiştir. İşgücü piyasasındaki yapısalıklar, işgücü verimliliğinin artışı ve yüksek kapasite kullanımı gibi etmenler büyümenin istihdama yansımalarını engelleyen en önemli faktörler olarak sıralanmaktadır (Duruel, Kara, 2009, s.64).

Sekizinci plan döneminde, kanunla istihdamın korunmasına, geliştirilmesine, yaygınlaştırılmasına ve işsizliğin önlenmesi faaliyetlerine yardımcı olmak ve işsizlik sigortası hizmetlerini yürütmek üzere Türkiye İş Kurumu kurulmuştur. Sekizinci Plan döneminde istihdamın artırılmasında etkin bir araç olarak aktif işgücü politikalarına verilen önem artmıştır. İş gücünün beceri ve yeterliliğini geliştirerek istihdam edilebilirliğin artırılmasını amaçlayan aktif işgücü politikaları, işgücü yetiştirme, mesleki

eğitim ve işgücü uyum programlarını, mesleğe yönelme, mesleki danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin sunulmasını, iş arama stratejilerinin geliştirilmesini, işsizler, özürülüler, kadınlar ve gençler gibi dezavantajlı grupların iş bulmasını, girişimcilik eğitimlerini ve istihdam garantili eğitim programlarını kapsamaktadır (DPT, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2006,s.37-38). İstihdam edilen oranı her geçen yıl artmaya devam etmektedir ancak Sekizinci Plan döneminde, Türkiye’de yaratılan istihdam, çalışma çağı nüfusunun ve işgücünün gerisinde kalmıştır. Ayrıca, genç ve eğitimli nüfus içindeki işsizlik oranının yüksekliği işgücü piyasasındaki önemli sorunlardan biri olmaya devam etmiştir. İstihdam artışının büyümeden daha düşük düzeyde gerçekleşmesinin en önemli nedeni, tarım sektöründe yaşanan istihdam azalışıdır.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde İşgücü Arzı ve Talebine Yönelik Hedefler ve Sonuçlar (2007-2013)

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi 2007-2013 yıllarını kapsamaktadır. Bu doğrultuda işgücü katılım oranının %50,7; istihdam oranının %45,1 ve işsizlik oranının %7,7 olması hedeflenmektedir.

Tablo 17: Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Plan Dönemi Sonunda Hedeflenen İstihdam Verileri

İKO %	50,7
İO %	45,1
İşsizlik %	7,7

Kaynak: DPT, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s.102

Tablo 18: Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İstihdam Verileri

YIL	İŞGÜCÜ	İSTİHDAM EDİLEN	İŞSİZ	İŞGUCUN E KATILMA ORANI	İSTİHDAM ORANI	İŞSİZLİK ORANI
2006	23.251.000	20.954.000	2.295.000	48%	43,20%	9,90%
2007	23.523.000	21.189.000	2.333.000	47,80%	43,10%	9,90%
2008	24.761.000	22.213.000	2.548.000	49,40%	44,30%	10,30%
2009	25.416.000	22.021.000	3.396.000	49,00%	42,50%	13,40%
2010	25.641.000	22.594.000	3.046.000	48,80%	43,00%	11,90%
2011	26.725.000	24.110.000	2.615.000	49,90%	45,00%	9,8%
2012	27.339.000	24.821.000	2.518.000	50,00%	45,40%	9,2%
2013	28.271.000	25.524.000	2.747.000	50,80%	45,90%	9,7%

Kaynak: TOBB, “Ekonomik Rapor”, Ankara, 2007, s.127 / TUIK, Haber Bültenleri, Hanehalkı İşgücü Araştırması,2013, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

Bu plan çerçevesinde Dokuzuncu Kalkınma Planı Döneminde gerçekleştirilmesi hedeflenen diğer politikalar şu şekildedir;

•İşgücü piyasasında yaşanan yapısal dönüşümün plan döneminde de sürmesi ve tarım sektöründen ayrılan istihdamın diğer sektörlere kayması beklenmektedir. İstihdamın yapısındaki değişimin temelde hizmetler sektörü lehine olacağı tahmin edilmektedir.

•İstihdam odaklı sürdürülebilir büyümenin sağlanması, iş ortamının iyileştirilmesi, işgücü piyasasının işleyişinin etkinleştirilmesi, işgücünün nitelik ve beceri düzeyinin yükseltilmesi ve aktif işgücü politikalarının geliştirilmesi yoluyla tarım dışı sektörlerde yeni iş olanakları yaratılması sonucunda plan döneminde istihdamın yıllık ortalama %2,7 oranında artacağı tahmin edilmektedir.

•Eğitim seviyesinin yükseltilmesi, aktif işgücü politikalarıyla istihdam edilebilirliğin artırılması, işgücü piyasasına girişin kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi yoluyla Plan döneminde işgücüne katılma oranının 2,1 puan artacağı öngörülmektedir. Bu artışın temel belirleyicisinin kadınlar olması beklenmektedir.

•Bu gelişmelere bağlı olarak Plan döneminde istihdam oranının %3,2 puan artacağı, işsizlik oranının ise %2,7 düşeceği tahmin edilmektedir.

2008 yılında ABD'de başlayan finansal kökenli krizin reel ekonomiye yayılması ile birlikte küresel düzeyde ekonomik büyüme ciddi bir şekilde gerilemiştir. 2006 ve 2007'de %5'i aşan büyüme oranları 2008'de %3'e gerilemiştir. Ülkemizde küresel kriz şoku ile artan işsizlik düzeyi 2010 yılında %14'ler civarındadır. 2009'un son çeyreğinde ulusal düzeyde ekonomi %6 büyümüş olmasına rağmen işsizlik oranları istikrarlı seyrini korumuştur. 2008 yılında %11 düzeyinde olan işsizlik oranı 2009 sonunda dramatik bir atışla %14 civarına çıkmıştır (Karagöl, Akgeyik, s.18-19). 2010 verileri işsizliğin yeniden % 12 civarına gerilediği ve 2013 yılında %9,6 ile planlanan hedefe ulaşamadığı görülmektedir.

İşgücü piyasasında görülen belirgin gelişmelerden biri de işgücüne katılma oranında yaşanan yükselmedir. 2006 yılında %48 olan işgücüne katılma oranı 2013 yılı verilerine göre %50,8 seviyesine yükselmiştir. Bunun elbette sebepleri bulunmaktadır. Ev hanımlığına yönelen kadınların hızla istihdama katılma çabaları, krizin ardından oldukça artış göstermiştir. 2010 Ocak ayından 2010 Haziran ayının sonuna kadar 6 aylık süre içinde ev hanımlığını bırakan kadınlar %6,29 düzeyindedir (Okan Üniversitesi Finansal Riskleri Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2010).

SONUÇ

Türkiye'de bilinçli ve yaygın istihdam politikasına Planlı Kalkınma Dönemi'nde başlanmıştır. Planlı dönemin ilk yıllarında devlet istihdam probleminin çözümünü sanayi sektörünün gelişmesine bağlı olarak görmüştür. Planlı dönemin başlangıcından itibaren ilk üç plan döneminde, yani 1978 yılına kadar istihdam konusu ana sorunlardan biri olarak ele alınmamıştır. Öncelik ekonomik refah olarak planlanmış ve ülke gelirlerinin artmasına paralel olarak istihdam oranının da artacağı ön görülmüştür. İstihdamın ayrı bir konu olarak ele alınması Dördüncü Plan döneminden itibaren gerçekleşmiştir.

1990'lı yıllardan itibaren Türkiye ekonomisindeki büyüme, piyasalara güven veren istikrarlı bir büyüme olmaktan uzaktır. İstikrarsız büyüme firmaların yatırım kararlarına ihtiyatla yaklaşmalarına neden olmuştur. Bu nedenle kalıcı bir istihdam artışı sağlanamamıştır. İstikrarsız ve dalgalanmalara bağlı büyüme, kalıcı bir işgücü istihdamı yaratmamıştır. 1994 yılındaki ekonomik krizin öncesi 1993 yılında tüm sektörlerde istihdam oranlarında çok düşüş olmuştur.

1990'lı yıllardan sonra ekonomik büyümenin istihdam yaratamadığının görülmesi üzerine istihdam politikalarını yeniden gözden geçiren ve istihdam konusundaki engelleri kaldırmayı amaçlayan yeni uygulamalara yönelen ülkelerin sayısı hızla artış göstermeye başlamıştır. Bu noktada genel eğilim, işsizliğin sonuçlarını tazmin eden işsizlik sigortası, işsizlik yardımları gibi uygulamaları içeren pasif istihdam politikalarından ziyade; işgücü piyasasının işleyişini geliştiren aktif politikalarla istihdam olanaklarının ve istihdam edilebilirliğin artırılması şeklindedir.

Kalkınma planlarında ne arzu edilen rakamlara ulaşılabilmiş, ne de istenen kalkınma hedefleri gerçekleştirilebilmiştir. Araştırmaya konu olan işgücü arzı ve talebi açısından bundan sonraki dönemlerde arzu edilen hedefleri gerçekleştirebilmek için daha kapsamlı çalışmalar yapılması ve amaçlara ulaşabilmek için her bir amaca nasıl ulaşabileceğine yönelik yolların tek tek çizilmesi daha verimli olacaktır. Aksi takdirde bundan sonraki Kalkınma Planları'nda da aynı şekilde sonuçsuz ve olumsuz neticelerin alınması kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

Artukoğlu, Oğuzhan Sökmen; Yurtdışı İşçi Tsarruflarının Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Banka Sistemi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri, Ankara, Uzmanlık Tezi, 2005

Bulutay, Tuncer; Employment, Unemployment And Wages In Turkey, Ankara, ILO/DİE Yayını,1995
Celebi, Esat; “Atatürk’ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, İstanbul, Dogus Universitesi Dergisi, 2002, 5,s.17-50

DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, Ocak 1963

DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara

DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, Ekim 1972

DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, Nisan 1979

DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, Temmuz 1984

DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, Haziran 1989

DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, Nisan 1995

DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 2000

DPT, Dokuzuncu. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 2006

DPT, “Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme”,Ankara,1972-2003

Duruel, Mehmet; Kara,Mehmet; “Yeni AB Üyesi Ülkeler İle Türkiye İşgücü Piyasasının Karşılaştırmalı Analizi”, Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:17, 2009,s.53-76

Ersel,Birsen; “Türkiye’de Planlı Dönemde İstihdam ve İşsizlik Sorunları”, Ankara, Sayıştay Dergisi, Sayı:31, Ekim- Aralık 1998,s.27-47

Eser, Burçin Yılmaz; Terzi, Harun; “Türkiye’de İşsizlik Sorunu ve Avrupa İstihdam Stratejisi”, Kayseri, Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı 30, 2008,s.229-250

Görmezöz, Göktaş; Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dalgalanmaların İstihdam Üzerindeki Etkisi ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler, Ankara, Uzmanlık Tezi, 2007

Karagöl,Erdal Tanas; Akgeyik, Tekin; “Türkiye’de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler”, Ankara, SETA Vakfı Yayınları, Sayı:21, 2010

Murat, Sedat; Dünden Bugüne İstanbul’un İşgücü ve İstihdam Yapısı, İstanbul, İTO,2007

Okan Üniversitesi Finansal Riskleri Araştırma ve Uygulama Merkezi, “Ekonomik Bülten 27” , İstanbul, 2010

Şahin, Levent; “Avrupa Birliği ve Türkiye İşgücü Piyasalarının Karşılaştırmalı Analizi”, Ankara, KAMU-İŞ, C:10, S:3, 2009,s.129-164

Tatlıdil, Ercan; “ Türk İşgücünün Yapısı ve Avrupa Birliği İstihdam Politikaları”,İzmir, ASOS Sosyal Bilimler İndeksi, Cilt:2, Sayı: 2, 2002

TOBB, “Ekonomik Rapor”, Ankara, 2007

Zelka, M; “İstihdam ve İşsizlik” Türkiye Ekonomisi Ansiklopedisi, Ankara,YÖK Basımevi, 28(2), 1999.

KAYNAKÇA

www.hazine.gov.tr/makaleler/80yildergi.pdf

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/kitaplar/fmd/tr/04109.htm>

<http://cesran.org/>

www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/ikinci-bes-yillik-kalkinma-donemi.html

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/kitaplar/fmd/tr/06129.htm>

www.dpt.gov.tr

<http://www.kamu-is.org.tr/tarihce2.htm>

**ŞEHİR PAZARLAMASI KAPSAMINDA
MARKA KİŞİLİĞİ VE MARKA SADAKATI İLİŞKİSİ
“Edirne İli Örneği”**

Selda UCA ÖZER*

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, Edirne İlini ziyaret eden yerli turistlerin Edirne’yi hangi marka kişiliği özellikleri ile algıladıklarını ve marka kişiliği boyutları ile turistlerin marka sadakatları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırma verilerinin analizi aşamasında, “Yüzde ve Frekans Dağılımı”, “Açıklayıcı Faktör Analizi” ve “Korelasyon Analizi” kullanılmıştır. Aynı zamanda, sosyo-demografik özellikler ile marka kişiliği ve sadakati boyutları arasındaki ilişkileri belirlemek için Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis Testleri’nden yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, marka kişiliğinin “samimiyet”, “heyecan”, “sofistike” ve “yetkinlik” boyutları ile marka sadakati arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, “samimiyet” ve “sofistike” boyutlarının marka sadakati ile ilişkisi diğer değişkenlerden daha güçlüdür.

Anahtar Kelimeler: Şehir pazarlaması, marka kişiliği, marka sadakati, Edirne

**THE RELATION OF BRAND PERSONALITY AND BRAND LOYALTY WITHIN THE
URBAN MARKETING CONTEXT
“The Case of Edirne City”**

Abstract:

This paper aims to analyze brand personality perception of domestic tourists towards Edirne destination and to determine relationship between dimensions of brand personality and brand loyalty of tourists. “Percent and frequency analyses”, “explanatory factor analyses” and “correlation analysis” have been performed to analyze the data. Also, “Mann-Whitney U” and “Kruskal-Wallis” Tests have been used for determine the relationship between socio-demographic characteristics and brand personality dimensions-brand loyalty. According to the results, significant correlation has been determined between “sincerity”, “excitement”, “sophistication” and “competence” dimensions of brand personality and brand loyalty. Also, relationship of “sincerity” and “sophistication” with brand loyalty has stronger than other dimensions.

Keywords: City marketing, brand personality, brand loyalty, Edirne

GİRİŞ

Günümüzde şehir destinasyonları arasında artan rekabet, sadık turistlerin varlığını bir zorunluluk haline getirmiştir. Tüketicilerin kendi kişiliklerini yansıtan ürün ve markaları satın almayı tercih ettikleri bilinmektedir. Bu durum, şehirlere yönelik marka sadakati yaratılmasında “marka kişiliği” unsurlarının etkin bir şekilde kullanılabilmesini göstermektedir. Marka kişiliği; destinasyonun rakiplerden farklılaştırılması, sahip olunan değerlerin ön plana çıkarılması ve ek değer yaratılması konularında oldukça stratejik bir araç olabilmektedir. Şehirlerin sahip olduğu kaynaklar doğrultusunda oluşturulacak olumlu marka kişiliği algılamalarının marka sadakati üzerinde olumlu etkilere sahip olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, kültürel bir şehir destinasyonu olan Edirne'nin turistler tarafından algılanan marka kişiliği unsurlarını belirlemek ve bu unsurların marka sadakati ile ilişkisini ortaya koymaktır. Gerçekleştirilen alan araştırması, belirli bir zaman diliminde Edirne'yi ziyaret eden yerli turistler arasından seçilen örneklem ile sınırlandırılmıştır. Araştırma sonuçları sadece Edirne destinasyonuna yöneliktir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, hem şehir pazarlaması uzmanlarına hem de araştırmacılara, tüketicilerin şehir destinasyonlarına yükledikleri marka kişiliği özellikleri ve marka sadakati ilişkisi hakkında fikir verebilecek ve gelecek çalışmalara referans olabilecek niteliktedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Şehir Pazarlaması

Şehir pazarlaması, “şehirlere daha fazla ziyaretçi çekebilmek amacıyla gerçekleştirilen her türlü tanıtım ve markalaşma faaliyetleri” olarak tanımlanmaktadır (Jurdana ve Susilovic, 2006: 137). Law'a (2002) göre şehir pazarlaması, önceden karar verilmiş bir şehre yönelik gerçekleştirilen ziyaretleri, şehirlerde geçici konaklamaları ve sosyo-ekonomik şehir sisteminde farklı faaliyetlerde bulunmayı sağlamaya yönelik gerçekleştirilen her türlü pazarlama etkinliğini ifade etmektedir.

Etkin bir şehir pazarlaması sistemi kurabilmek için, şehirlerde turistlerin ne aradığını ve o şehirleri nasıl algıladıklarını kavrayabilmek oldukça önemlidir. Bireylerin şehir destinasyonlarına yönelik olumlu ve olumsuz algılamaları, şehir pazarlamasında tüketicilerin satın alma davranışlarını ve tercihlerini şekillendirmektedir (Suh ve Gartner, 2004). Turistlerin ziyaret ettikleri şehirleri nasıl algılayacakları konusunda son yıllarda önem kazanan kavramlardan biri de “marka kişiliği”dir. Destinasyonlara uygun bir marka kişiliği kazandırılması, günümüzde başarılı bir şehir pazarlaması sürecinin ön koşullarından biri haline gelmiştir. Şehir pazarlaması ile ilgili araştırmalar, güçlü ve pozitif marka kişiliklerinin söz

konusu destinasyona sayısız faydası olacağını ortaya koymaktadır. Olumlu bir marka kişiliği, turistlerin tercih ve kullanım sıklığını, pozitif duygularını, güven ve sadakat seviyesini arttıracak ve destinasyon farklılaştırılması için bir temel sağlayacaktır (Freling ve Forbes, 2005: 405). Başka bir ifadeyle marka kişiliği, turistlerin tercih ve kullanım sıklığını, güven ve sadakatini, olumlu duygusal tepkilerini artırma gibi pek çok avantaj sağlamaktadır (Guthrie, Kim ve Jung, 2008: 167).

Marka Kişiliği

Marka kişiliği kavramı, markaların da tıpkı insanlar gibi birer kişiliklerinin olduğu düşüncesinden ortaya çıkmıştır. Marka kişiliği, “bir marka ile ilişkilendirilmiş insan özellikleri” olarak tanımlanmaktadır (Aaker, 1997: 347). Bir başka tanıma göre marka kişiliği, “bir marka ile ilişkili ve bir markaya uygulanabilir bir dizi insan kişiliği özelliğidir” (Azoulay ve Kapferer, 2003: 151). Eşsiz bir marka kişiliği, tüketicilerin zihninde benzersiz ve pozitif bir dizi bağlantının yaratılmasına yardımcı olmaktadır (Purkayastha, 2009: 8). İnsanlar arkadaşlarını seçtikleri gibi, tıpkı kendileri gibi yeteneklere ve fiziksel karakterlere sahip olduklarını düşündükleri markaları da seçerler (Azoulay ve Kapferer, 2003: 144). Tüketiciler için ürün ile ilişkili özelliklerin aksine performans odaklı olmayı ifade eden marka kişiliği, tüketicilerin kendini temsil etmesinin veya ifade etmesinin en etkili yollarından birisi olarak kabul edilmektedir (Chiu ve diğerleri, 2008: 100).

Aaker 1997 yılında marka kişiliğinin boyutlarını belirlemeye yönelik gerçekleştirdiği çalışmasında, 5’li Likert ölçeği kullanarak katılımcıların spesifik bir markaya göre 114 kişilik özelliğini tanımlamalarını istemiştir. Araştırma sonunda, 42 kişilik özelliğini içeren 5 marka kişiliği boyutu (samimiyet, heyecan, yetkinlik, sofistike ve sertlik) belirleyerek, gerçekçi, ölçülebilir ve genellenebilir nitelikte bir ölçek ortaya koymuştur. Aaker’in marka kişiliği ölçeği (BPS), markaların sahip olduğu bir takım kişilik özelliklerinin kapsamını ölçmektedir (Freling ve Forbes, 2005: 405). Aaker’in ürünlerin marka kişiliği ölçeği ülkemizde ve diğer ülkelerde pek çok araştırmada kullanılmış ve uygulanabilirliği test edilmiştir (Kurtuluş Dündar, 2008: 288).

Literatürde destinasyonların marka kişiliklerini belirlemeye yönelik yapılan pek çok araştırma bulgusuna rastlanmaktadır. Çekici bir destinasyon kişiliği potansiyel turistlerde olumlu duygusal etkiler yaratarak, tercih davranışı üzerinde belirleyici olmaktadır. Bunun tam tersi bir durumda ise, olumsuz marka kişiliği ve imaj algılamaları da potansiyel turistlerin destinasyona yönelik olumsuz duygulara sahip olmalarına neden olabilmektedir (Kanbir, Nart ve Saydan, 2010) . Artuğer ve Ercan (2015), Marmaris’in destinasyon kişiliğini belirlemeye yönelik gerçekleştirdikleri araştırmalarında, en yüksek

açıklayıcılığa sahip boyutların “samimiyet” ve “heyecan verici” boyutları olduğunu ortaya koymuşlardır. Marmaris’e gelen turistler Marmaris’i kişilik olarak; neşeli, arkadaş canlısı, havalı ve genç olarak değerlendirmektedirler. Marmaris’in destinasyon kişiliğine ait en düşük faktör boyutu ise “yeterlilik” olarak belirlenmiştir. Giraldi (2012) araştırmasında, şehrin kişiliği altında yatan davranış ve boyutları tanımlayarak, Roma şehrinin kişiliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu doğrultuda, spesifik bir ölçek geliştirerek Roma üzerinde test etmiştir. Araştırmanın bulguları, turistlerin Roma şehrinin kişiliğini dört boyut altında yer alan ondört kişilik özelliği ile tanımladıklarını ortaya koymuştur. Bu boyutlar; “eğlenceli”, “coşkulu”, “duygusal” ve “dinamik”tir. Sop, Kılıç ve Kurnaz (2012) Bodrum destinasyonun marka kişiliğini belirlemeye yönelik gerçekleştirdikleri araştırmalarında, Bodrum destinasyonunu yansıtan kişilik özelliklerinin “dinamizm, samimiyet, yetkinlik ve entelektüellik” olduğunu belirlemiştir. Dinamizm ve samimiyet boyutlarının destinasyon memnuniyetine etki ettiği; dinamizmin ise destinasyon memnuniyeti üzerinde en etkili kişilik özelliği olduğu tespit edilmiştir. Gertner (2011) turizm veya eğitim destinasyonu olarak ülkelerin kişilikleri ile ilgili bireylerin algıları arasındaki benzerlik ve farklılıkları incelemiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, Meksika eğitim destinasyonu olarak daha “zeki” olarak algılanırken; İngiltere bir turizm destinasyonu olarak daha “canlı” olarak algılanmaktadır. Arjantin ise bir turizm destinasyonu olarak daha “cesur”, “canlı”, “yaratıcı”, “zeki”, “üst tabaka” ve “sert” olarak görülürken; bir eğitim destinasyonu olarak ise daha “modaya uygun” ve “başarılı” olarak algılanmaktadır. Kurtuluş Dünder (2008) tarafından ülkelerin marka kişiliği üzerine gerçekleştirilen araştırmada, ön araştırmalar doğrultusunda belirlenen bazı ülkelerin (Japonya, İtalya, Almanya, A.B.D., Çin ve Fransa) marka kişiliğini oluşturan boyutlar belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada, ülkelerin marka kişiliğini ölçmeye yönelik 65 sıfattan oluşan yedili boyutsal ayırma ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada ülke kişiliğini belirleyen boyutlar “samimi, heyecanlı, sosyal, yeterli, çağdaş, etkileyici, güvenilir, duyarlı-narin, özgün” olarak ifade edilmiştir.

Marka Sadakati

Sadakat en basit ifadeyle, “gelecekte de sürekli olarak aynı hizmet ve ürünü yeniden satın almak için derinden bağlılık” şeklinde tanımlanmaktadır (Yüksel, Yüksel ve Bilim, 2010: 276). Sadakat, tekrarlanan satın alma davranışları ve tekrarlanan satın alma niyetleri, ağızdan ağıza iletişim ve tavsiyeler olarak açıklanmaktadır (Lee, Kim ve Kim, 2006: 249). Marka sadakati, psikolojik süreçlerin bir fonksiyonu ve davranışsal bir tepki olarak ifade edilmektedir (Jacoby ve Kyner, 1973). Marka değerinin temel boyutlarından olan marka sadakati, tüketicinin bir markayı sürekli satın alma derecesi olarak tanımlanır

aktadır. Başka bir ifade ile tüketicinin rakip markalar arasında sürekli belirli bir markayı seçme ve diğerlerini reddetme eğilimidir (İslamoğlu ve Fırat, 2011: 49).

Şehir pazarlamasında “destinasyon sadakati” kavramı, ziyaretçilerin şehre yönelik satın alma davranışlarını ve tekrar ziyaretlerini etkileyen en önemli faktörlerden biridir (ETC Research Group, 2005). Şehirlere yönelik sadakat faktörü, ziyaretçilerin şehri tavsiye edilebilir bir yer olarak algılaması şeklinde tanımlanmaktadır (Chen ve Gürsoy, 2001). McKercher ve Wong’a (2004) göre bir şehri ziyaret eden iki tür ziyaretçi vardır; şehre ilk kez gelen ziyaretçiler ve tekrar ziyaretçileri. Ziyaretçilerin daha önce ziyaret ettikleri bir şehre yönelik gerçekleştirdikleri tekrar ziyaretleri ve o şehri başkalarına tavsiye etme eğilimleri destinasyon marka sadakatinin değerlendirmesinde kullanılmaktadır (Oppermann, 2000). Şehirlere aşinalık, ziyaret sonucunda oluşan genel tatmin, ziyaretçilerin sosyo-demografik özellikleri ve güdüleri vb. marka sadakatinin potansiyel belirleyicilerdir (Kastenholz, Carneiro ve Eusebio, 2006). Destinasyonlara yönelik sergilenen marka sadakati, çoğu şehir için dengeleyici bir etkiyi temsil etmektedir. Sadık ziyaretçiler şehre aşınadır ve kendilerine sunulan deneyimlerden kolaylıkla tatmin olurlar (Lau ve McKercher, 2004). Reid ve Reid’e (1993) göre, sadık ziyaretçiler dengeli bir gelir kaynağını temsil etmekte ve aynı zamanda arkadaş, akraba ve şehrin diğer potansiyel ziyaretçileri için informal bilgi kaynağı olarak önemli rol oynamaktadırlar.

Marka Kişiliği ve Marka Sadakati İlişkisi

Turistler tarafından destinasyonlara atfedilen olumlu, eşsiz ve ayırt edici marka kişiliği algılamalarının marka sadakati üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Marka kişiliği ve tüketicinin karakteri eşleştiği zaman, tüketici doğal olarak satın almak için bu markayı seçmektedir (Li ve Zhang, 2011: 1). Tüketici davranışları alanındaki çalışmaların çoğu genellikle psikoloji disiplini içinde yer almakta ve yapılan araştırmaların önemli bir kısmı kişisel özellikler ile davranışsal tutum arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır (Smith, 2012: 7). Sadakat, markayı değiştirme, daha fazla ödeme, şikayet ve tavsiye etme eğilimleri davranışsal tutumlar kapsamında değerlendirilen tüketici davranışlarıdır (Zeithaml, Berry ve Parasuraman, 1996).

Lin (2010), marka kişiliği ve sadakati arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, olumlu marka kişiliği algılamalarının marka sadakatini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Lin çalışmasında, marka kişiliğinin “yetkinlik”, “sofistike”, “uyumluluk” ve “açık sözlülük” boyutlarının tutumsal sadakat üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu; “yetkinlik”, “sakinlik” ve “sofistike” boyutlarının ise davranışsal sadakat üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu orta koymuştur.

Kanbir, Nart ve Saydan (2010); şehir pazarlaması sürecinde turistik tüketiciler tarafından algılanan marka kişiliğinin o şehri başkalarına tavsiye etme davranışı üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında; algılanan marka kişiliğinin tavsiye etme davranışı üzerinde doğrudan bir etkisine rastlamasalar da, süreci belirleyici yönde güçlü ve çok yönlü bir dolaylı etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Yazarlar, Roma ve İstanbul şehirlerinin marka kişiliğini karşılaştırdıkları çalışmalarında, marka kişiliği ölçeğinde yer alan 27 kişilik özelliğinin 13’ünde Roma şehrine ilişkin algılamının İstanbul’a kıyasla daha olumlu olduğunu, 14 özelliğe ise İstanbul’un Roma’ya göre daha olumlu algılandığını ortaya koymuşlardır. Chen ve Phou 2013 yılında gerçekleştirdikleri araştırmalarında, destinasyon imajı, destinasyon kişiliği, turist-destinasyon ilişkisi (“tatmin”, “güven”, “bağlılık”) ve “destinasyon sadakati” arasındaki ilişkiyi ölçmeyi amaçlamışlardır. Yapısal eşitlik modelinin kullanıldığı çalışmada, marka kişiliği ve marka imajının turist-destinasyon ilişkisini pozitif etkilediğini ve bunun da destinasyon sadakatini arttırdığını ortaya koymuşlardır. Chen ve Phou’nun (2013) çalışmasında da görüldüğü üzere, literatürde marka kişiliği ve marka imajı değişkenlerinin sıklıkla bir arada kullanıldığı görülmektedir. Hosany, Ekinci ve Uysal (2007), turizm destinasyonlarında destinasyon imajı ve kişiliği arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında; bu iki değişkenin birbiriyle yakından ilişkili kavramlar olduğunu ortaya koymuşlardır.

YÖNTEM

Bu araştırma, kültürel bir şehir destinasyonu olan Edirne’nin turistler tarafından algılanan marka kişiliği unsurlarını belirlemek ve bu unsurların marka sadakati ile ilişkisini ortaya koymak amacıyla planlanmıştır. Araştırmanın evrenini, “2015 yılı Mayıs ve Haziran aylarında Edirne’yi ziyaret eden yerli turistler” oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında, evrenin büyüklüğünün belirlenebilmesi için Edirne İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından en son yayınlanmış 2015 yılının Mayıs ve Haziran aylarında Edirne’yi ziyaret eden yerli turist sayısını gösteren istatistiklerinden yararlanılmıştır*. Elde edilen veriler doğrultusunda, araştırma evreninin büyüklüğünün 186.958 kişi olduğu belirlenmiştir (www.edirnekulturturizm.gov.tr). Araştırmanın çalışma grubunu bu turistler arasından kolayda örneklem yöntemi ile seçilen 400 kişi oluşturmaktadır.

Araştırma amaçları doğrultusunda hazırlanan anket formu, 2015 yılı Mayıs ve Haziran ayları boyunca, belirlenen örneklem sayısına ulaşmak amacıyla, Edirne’yi ziyaret eden yerli turistler arasından kolayda örneklem yöntemi ile seçilen 400 katılımcıya uygulanmıştır. Bu anketlerden 9 tanesi hatalı ya da eksik dolduruldukları için değerlendirmeye alınmamıştır. Araştırma analizleri 391 anket üzerinden gerçekleştirilmiştir.

* Araştırma başladığında söz konusu aylara ilişkin veriler henüz yayınlanmamış olduğundan, bir önceki yılın aynı aylarına yönelik istatistikler baz alınmıştır. Araştırma sonrasında ise, güncel istatistiklerin örneklem ile uyumlu olduğu görüldüğü için, çalışmada güncel istatistiksel rakamlara yer verilmiştir

Araştırmanın Hipotezleri

Gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda, değişkenler arasındaki ilişkileri araştırmak üzere oluşturulan ana hipotezler ve alt hipotezlere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 1. Araştırmanın Ana ve Alt Hiptezeri

<p>H₁: Turistlerin marka kişiliği algılamaları ve marka sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. H₂: Turistlerin marka kişiliği algılamaları ve marka sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.</p>
<p>H_{1a}: Marka kişiliğinin samimiyet boyutu ve turistlerin marka sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. H_{1b}: Marka kişiliğinin heyecan boyutu ve turistlerin marka sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur. H_{1c}: Marka kişiliğinin sofistike boyutu ve turistlerin marka sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur. H_{2a}: Marka kişiliğinin samimiyet boyutu ve turistlerin marka sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. H_{2b}: Marka kişiliğinin heyecan boyutu ve turistlerin marka sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur. H_{2c}: Marka kişiliğinin sofistike boyutu ve turistlerin marka sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. H_{3a}: Marka kişiliğinin sertlik boyutu ve turistlerin marka sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. H_{3b}: Marka kişiliğinin yetkinlik boyutu ve turistlerin marka sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. H_{3c}: Marka kişiliğinin yetkinlik boyutu ve turistlerin marka sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.</p>
<p>H₁: Turistlerin marka sadakati ve marka kişiliği algılamaları cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır. H₂: Turistlerin marka sadakati ve marka kişiliği algılamaları cinsiyetlerine göre farklılaşmamaktadır.</p>
<p>H_{2a}: Turistlerin marka sadakati algılamaları cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır. H_{2b}: Turistlerin marka sadakati algılamaları cinsiyetlerine göre farklılaşmamaktadır. H_{2c}: Turistlerin marka kişiliğinin samimiyet boyutuna yönelik algılamaları cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır. H_{2d}: Turistlerin marka kişiliğinin heyecan boyutuna yönelik algılamaları cinsiyetlerine göre farklılaşmamaktadır. H_{2e}: Turistlerin marka kişiliğinin sofistike boyutuna yönelik algılamaları cinsiyetlerine göre farklılaşmamaktadır. H_{2f}: Turistlerin marka kişiliğinin sertlik boyutuna yönelik algılamaları cinsiyetlerine göre farklılaşmamaktadır. H_{2g}: Turistlerin marka kişiliğinin yetkinlik boyutuna yönelik algılamaları cinsiyetlerine göre farklılaşmamaktadır. H_{2h}: Turistlerin marka kişiliğinin yetkinlik boyutuna yönelik algılamaları cinsiyetlerine göre farklılaşmamaktadır.</p>
<p>H₁: Turistlerin marka sadakati ve marka kişiliği algılamaları yaşlarına göre farklılaşmaktadır. H₂: Turistlerin marka sadakati ve marka kişiliği algılamaları yaşlarına göre farklılaşmamaktadır.</p>
<p>H_{2a}: Turistlerin marka sadakati algılamaları yaşlarına göre farklılaşmaktadır. H_{2b}: Turistlerin marka sadakati algılamaları yaşlarına göre farklılaşmamaktadır. H_{2c}: Turistlerin marka kişiliğinin samimiyet boyutuna yönelik algılamaları yaşlarına göre farklılaşmaktadır. H_{2d}: Turistlerin marka kişiliğinin heyecan boyutuna yönelik algılamaları yaşlarına göre farklılaşmamaktadır. H_{2e}: Turistlerin marka kişiliğinin sofistike boyutuna yönelik algılamaları yaşlarına göre farklılaşmamaktadır. H_{2f}: Turistlerin marka kişiliğinin sertlik boyutuna yönelik algılamaları yaşlarına göre farklılaşmamaktadır. H_{2g}: Turistlerin marka kişiliğinin yetkinlik boyutuna yönelik algılamaları yaşlarına göre farklılaşmamaktadır. H_{2h}: Turistlerin marka kişiliğinin yetkinlik boyutuna yönelik algılamaları yaşlarına göre farklılaşmamaktadır.</p>
<p>H₁: Turistlerin marka sadakati ve marka kişiliği algılamaları tatil amaçlarına göre farklılaşmaktadır. H₂: Turistlerin marka sadakati ve marka kişiliği algılamaları tatil amaçlarına göre farklılaşmamaktadır.</p>
<p>H_{2a}: Turistlerin marka sadakati algılamaları tatil amaçlarına göre farklılaşmaktadır. H_{2b}: Turistlerin marka sadakati algılamaları tatil amaçlarına göre farklılaşmamaktadır. H_{2c}: Turistlerin marka kişiliğinin samimiyet boyutuna yönelik algılamaları tatil amaçlarına göre farklılaşmaktadır. H_{2d}: Turistlerin marka kişiliğinin heyecan boyutuna yönelik algılamaları tatil amaçlarına göre farklılaşmamaktadır. H_{2e}: Turistlerin marka kişiliğinin sofistike boyutuna yönelik algılamaları tatil amaçlarına göre farklılaşmamaktadır. H_{2f}: Turistlerin marka kişiliğinin sertlik boyutuna yönelik algılamaları tatil amaçlarına göre farklılaşmamaktadır. H_{2g}: Turistlerin marka kişiliğinin yetkinlik boyutuna yönelik algılamaları tatil amaçlarına göre farklılaşmamaktadır. H_{2h}: Turistlerin marka kişiliğinin yetkinlik boyutuna yönelik algılamaları tatil amaçlarına göre farklılaşmamaktadır.</p>

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anket, iki bölümü içermekte ve kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Turistlerin seyahat davranışlarını ve demografik özelliklerini belirlemeyi amaçlayan anketin ilk kısmı, nominal ölçek tarzında hazırlanmış ve 6 soruya yer verilmiştir. Anketin ikinci kısmında ise, turistlerin Edirne destinasyonuna yönelik marka kişiliği algılamalarını ve marka sadakatlerini ölçmeye yönelik ifadeleri içeren iki ayrı ölçek kullanılmıştır. Anketin ikinci kısmında kullanılan ölçeklerde yer alan faktör grupları daha önce ilgili literatürde kullanılmış, geçerliliği ve güvenilirliği yüksek olan faktörleri içermektedir. Anketin ikinci kısmını oluşturan tüm sorular beş basamaklı likert tipinde hazırlanmıştır (1=Kesinlikle Katılmıyorum/5=Kesinlikle Katılıyorum). Bu bölümde toplam 47 ifade yer almaktadır.

Ölçekte yer alan faktörlerden “marka kişiliği”ni oluşturan ifadeler literatürde konuyla ilgili en çok bilinen ve kullanılan marka kişiliği ölçeğini geliştiren Aaker’ın (1997) çalışmasından alınmıştır. Söz konusu ölçekte marka kişiliği faktörü altında 5 boyut yer almaktadır. Bu boyutlar sırasıyla “samimiyet”, “heyecan”, “sofistike”, “sertlik” ve “yetkinlik” boyutlarıdır. Beş boyut altında toplam 42 kişilik özelliği yer almaktadır. Ölçekte yer alan diğer faktör olan marka sadakatini oluşturan ifadeler ise Zeithaml, Berry ve Parasuraman’ın (1996) çalışmasından alınmıştır. Bu faktör, tek bir boyut altında yer alan beş ifadeden oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın değerlendirilmesi sürecinde SPSS 16.0 istatistik programı kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizi aşamasında, “Yüzde ve Frekans Dağılımı”, “Açıklayıcı Faktör Analizi”, “Korelasyon Analizi”, “Mann-Whitney U” ve “Kruskal-Wallis Testleri”nden yararlanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik analizler gerçekleştirilmeden önce, verilerin normal dağılım sergileyip sergilemediklerini belirlemek amacı ile grafiksel yaklaşımdan yararlanılmış, verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Normal dağılım sergilemeyen verilerde parametrik testlerin non-parametrik karşılıkları kullanılmıştır.

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME**Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Araştırma Bulguları**

Yapılan istatistiksel veri analizi ile ankete katılan 391 örneklemin demografik özelliklerini gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Turistlerin Demografik Özellikleri

CİNSİYET	n	%	YAŞ	n	%
Erkek	154	39,4	18 - 25	116	29,7
Kadın	237	60,6	26 - 35	108	27,6
			36 - 45	73	18,7
			46 - 55	61	15,6
			56 ve üzeri	33	8,4
Toplam	391	100,0	Toplam	391	100,0
EGİTİM DÜZEYİ	n	%	AYLIK ORTALAMA GELİR	n	%
İlköğretim	29	7,4	1000 TL ve altı	137	35
Lise	86	22	1001 - 2000 TL	105	26,9
Üniversite	239	61,1	2001 - 3000 TL	70	17,9
Yüksek Lisans/Doktora	37	9,5	3001 - 4000 TL	36	9,2
			4001 - 5000 TL	32	8,2
			5001 TL ve üstü	11	2,8
Toplam	391	100,0	Toplam	391	100,0

Turistlerin Seyahat Tercihlerine İlişkin Araştırma Bulguları

Anketi yanıtlayan 391 turistin %30,7'si (120 kişi) yılda ortalama “1 kez” tatile çıktıklarını ifade etmiştir. Yine buna çok yakın bir oranla katılımcıların %28,6'sının (112 kişi) yılda ortalama tatile çıkma sıklığı “2 kez”dir. Turistlerin %17,1'i yılda ortalama “5 kez ve üstü”, %14,3'ü “3 kez” ve %9,2'si ise “4 kez” tatile çıkmaktadırlar. Katılımcıların tatil amaçlarına göre dağılımları incelendiğinde, katılımcıların %61,9'u (242 kişi) en çok “dinlenme/eglençe” amacı ile tatile çıktıklarını ifade etmişlerdir. Bunu sırasıyla %28,6 oranıyla “kültür” amacı, %7,9 oranıyla “iş” amacı ve %1,5 oranıyla “diğer” tatil amaçları izlemektedir.

Marka Kişiliği ve Marka Sadakati Ölçeklerine Yönelik Gerçekleştirilen Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) Sonuçları

Araştırma kapsamında kullanılan marka kişiliği ve marka sadakati ölçeklerinde yer alan ifadeler faktör analizine tabi tutulmuş ve analiz sonucuna göre yapı geçerliliği sağlanmış maddeler son ölçekte yer almıştır. Uygulanan faktör analizinin ardından, orijinal marka kişiliği ölçeğindeki boyutların dışında kalan, tekrar eden, tek boyut oluşturan, faktör yükü 0,50'dan küçük olan ve binişiklik gösteren ifadeler (20 ifade) ölçekten çıkarılmıştır. Orijinali tek boyutlu olan marka sadakati ölçeğinin tek boyutlu olarak elde edilmesi ve faktör yüklerinin kabul edilen değerlerde olması nedeniyle bu ölçekte hiçbir ifade değerlendirme dışında tutulmamıştır.

Tablo 3. Açıklayıcı Faktör Yükleri

Sıra No	Faktör Bileşenleri					Özdeğer	Varyans Açıklama Oranı (%)
	Faktör 1 “Marka Sadakati”	Faktör 1 “Samimiyet”	Faktör 2 “Heyecan”	Faktör 3 “Sertlik”	Faktör 4 “Yetkinlik”		
MS2	,89					6,65	24,62
MS1	,87						
MS3	,86						
MS4	,81						
MS5	,79						
SM4		,84				3,25	12,03
SM5		,83					
SM7		,79					
SM6		,73					
YT1		,68					
SM3		,57				2,99	11,09
H3			,78				
H2			,76				
SM9			,74				
H4			,68				
H6			,57			2,11	7,81
SR4				,9			
SR5				,87			
SR2				,67			
SR1				,61			
YT6					,86	1,67	6,18
YT7					,68		
YT9					,67		
YT5					,6		
SF2					,78		
SF3					,78	1,28	4,76
SF4					,69		

KMO=,761; Bartlett Küresellik Testi=6,322E3; Sig.=,000; df= 351

Faktör analizinin sonucunun yorumlanabilir olmasına KMO ve Bartlett Testi sonuçları dikkate alınarak karar verilmiştir. Ölçeğin KMO değeri ,761 ve Bartlett küresellik testi sonucu 6,322E3 bulunmuştur. KMO değerleri faktör analizinin iyi olup olmadığı hakkında bilgi vermektedir. KMO ölçütü 1'e ne kadar yakınsa verilerin faktör analizi için o kadar uygun olduğunu göstermektedir. KMO değerleri için; “0,90=mükemmel”, “0,80=çok iyi”, “0,70=iyi”, “0,60=orta”, “0,50=zayıf” ve “0,50'nin altı=kabul edilemez” şeklinde bir sınıflandırma yapılmaktadır (Kalaycı, 2006: 322). Çalışmanın faktör analizinde dik eksen döndürme tekniği tercih edilmiştir. Varimax dik eksen döndürme tekniği kullanılarak yapılan faktör analizine ilk aşamada, marka kişiliği ve marka sadakati ölçeklerinde yer alan 47 madde ile başlanmıştır. Daha sonra her bir faktör grubunda yer alan önermelerin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları hesaplanmış ve güvenilirlik katsayıları 0,50'dan küçük olan maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Ölçek son hali ile yeniden faktör analizine tabi tutulmuş ve analizde temel alınan maddeler için özdeğeri “1”in üzerinde olan altı bileşen olduğu belirlenmiştir. Bunlar sırasıyla; “marka sadakati”, “samimiyet”, “heyecan”, “sertlik”, “yetkinlik” ve “sofistike”dir. Belirlenen altı faktörün varyansa yaptıkları toplam katkı % 66,492'tir.

Gerçekleştirilen faktör analizi neticesinde, orijinal ölçekte (Aaker, 1997) “yetkinlik” boyutu altında yer alan güvenilir kişilik özelliğinin samimiyet boyutu altında ve “samimiyet” boyutunda yer alan neşeli kişilik özelliğinin ise heyecan boyutunda yer aldığı görülmüştür. Bu özelliklerin ilgili boyutlara uyumlu olduğu düşünüldüğü için faktör analizinden çıkarılmamalarına karar verilmiştir. Tablo 4’te, faktör analizinde uygun görülen maddelerin çıkarılmasının ardından kalan ifadelerin yer aldığı güvenilirlik analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 4. Faktör Analizi Sonrası Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler	Boyutlar	Cronbach Alfa (α) katsayıları
Marka Kişiliği	Samimiyet	,850
	Heyecan	,795
	Sertlik	,815
	Yetkinlik	,751
	Sofistike	,784
Marka Sadakati	Marka Sadakati	,898

Değişkenler Arası Korelasyonlara İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında önerilen hipotezleri test etmek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Korelasyon analizi, iki değişken arasındaki ilişkinin büyüklüğünü, yönünü ve önemini ortaya koyan bir yöntemdir (Özdamar, 2004: 537). Yapılan analizler sonucunda değişkenlerin normal dağılım göstermedikleri tespit edilmiştir. Bu durumda, Pearson korelasyon katsayısı yerine Spearman korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Marka sadakati bağımlı değişkeni ve marka kişiliği (alt boyutlarıyla) bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkileri gösteren korelasyonlar Tablo 5’te gösterilmektedir.

Tablo 5. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

FAKTÖRLER	Marka Sadakati	Marka Kişiliği (Samimiyet Boyutu)	Marka Kişiliği (Heyecan Boyutu)	Marka Kişiliği (Sertlik Boyutu)	Marka Kişiliği (Yetkinlik Boyutu)	Marka Kişiliği (Sofistike Boyutu)
Marka Sadakati	1					
Marka Kişiliği (Samimiyet Boyutu)	,468**	1				
Marka Kişiliği (Heyecan Boyutu)	,178**	,234**	1			
Marka Kişiliği (Sertlik Boyutu)	,091	,049	,231**	1		
Marka Kişiliği (Yetkinlik Boyutu)	,186**	,248**	,379**	,368**	1	
Marka Kişiliği (Sofistike Boyutu)	,432**	,329**	,159**	,319**	,152**	1

** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Spearman sıra korelasyonunun Pearson korelasyon katsayısı gibi yorumlanmaktadır. İki değişken arasındaki korelasyon değeri 0,00-0,25 arasında ise çok zayıf ilişki; 0,26-0,49 arasında zayıf ilişki, 0,50-0,69 arasında orta düzey ilişki, 0,70-0,89 arasında yüksek ilişki ve 0,90-1,00 arasında ise çok yüksek ilişki olduğunu göstermektedir (Sungur, 2010: 116).

Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde marka sadakati ve marka kişiliği boyutları arasındaki ifade edilen ilişkilerden yalnızca “sertlik” boyutunun $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı olmadığı, diğer dört boyutun ise anlamlı olduğu görülmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere söz konusu ilişkilerin hepsi pozitif yönlü, ancak çok güçlü olmayan ilişkilerdir. Analiz edilen değişkenlerden marka kişiliğinin “samimiyet” ve “solistik” boyutlarının marka sadakati ile ilişkisinin diğer değişkenlerden daha güçlü olduğu görülmektedir. Söz konusu ilişkiler incelendiğinde, araştırma kapsamında oluşturulan H1 ana hipotezi altında yer alan alt hipotezlerin dördünde alternatif hipotezler (H1a, H1b, H1c ve H1e) kabul edilmiş, sıfır hipotezleri ise reddedilmiştir. H1d hipotezinde ise, sıfır hipotezi kabul edilmiş ve alternatif hipotez reddedilmiştir.

Sosyo-Demografik Özelliklere İlişkin Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Gruplar arasındaki ilişkilerin incelendiği normal dağılım sergilemeyen veriler için parametrik olmayan analiz tekniklerinden “Mann-Whitney U Testi” ve “Kruskal-Wallis Testi”nin kullanılması uygun görülmüştür. Öncelikle demografik özelliklerde yer alan bağımsız değişkenlerden cinsiyetin faktör bileşenleri üzerindeki etkisi, normal dağılım varsayımı sağlanmadığı için parametrik olmayan, bağımsız iki grup arasındaki farklılıkların testi Mann-Whitney U ile $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde araştırılmıştır. Turistlerin yaşları ve tatil amaçlarının faktör bileşenleri üzerinde etkisi olup olmadığı ise, benzer şekilde normal dağılım varsayımı sağlanmadığı için gruplar arası tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan karşılığı Kruskal-Wallis testi ile ($p < 0,05$) anlamlılık düzeyinde araştırılmıştır.

Tablo 6. Turistlerin Marka Kişiliği ve Sadakati Algılamalarını İfade Eden Faktörler ve Cinsiyetlerine Yönelik Mann-Whitney U Testi Sonuçları

BAGIMLI DEĞİŞKEN	BAGIMSIZ DEĞİŞKEN	N	Z-değeri	P-değeri (Asymp.Sig.)	AÇIKLAMA
Marka Sadakati	<i>Cinsiyet</i>	391	-,906	,365	Katılımcıların algıladıkları “marka sadakati” faktörü cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.
	<i>Kadın</i>	237			
	<i>Erkek</i>	154			
Marka Kişiliği (Samimiyet Boyutu)	<i>Kadın</i>	237	-3,491	,000*	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – samimiyet boyutu” faktörü cinsiyete göre farklılaşmaktadır.
	<i>Erkek</i>	154			
Marka Kişiliği (Heyecan Boyutu)	<i>Kadın</i>	237	-,422	,673	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – heyecan boyutu” faktörü cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.
	<i>Erkek</i>	154			
Marka Kişiliği (Sertlik Boyutu)	<i>Kadın</i>	237	-5,260	,000*	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – sertlik boyutu” faktörü cinsiyete göre farklılaşmaktadır.
	<i>Erkek</i>	154			
Marka Kişiliği (Yetkinlik Boyutu)	<i>Kadın</i>	237	-1,212	,226	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – yetkinlik boyutu” faktörü cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.
	<i>Erkek</i>	154			
Marka Kişiliği (Sofistike Boyutu)	<i>Kadın</i>	237	-2,608	,009*	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – sofistike boyutu” faktörü cinsiyete göre farklılaşmaktadır.
	<i>Erkek</i>	154			

p>0.05 anlamsız; p<0.05 anlamlı*; güvenirlilik: % 95

Gerçekleştirilen Mann-Whitney U Testi sonucuna göre, turistlerin Edirne destinasyonunu algılamaları çerçevesinde marka kişiliğinin “samimiyet” ve “sertlik” boyutlarında cinsiyetlerine göre %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Kadınların Edirne destinasyonunu “samimi” olarak algılama düzeylerine ait ortalama değer (212,08) erkek katılımcıların ortalama değerinden (171,25) daha yüksek olduğu görülmektedir. Yine kadınlar (208,02) Edirne destinasyonunu erkeklerden (177,51) daha “sofistike” olarak algılamaktadırlar. Erkeklerin Edirne destinasyonuna yönelik “sertlik” boyutu algılamalarına yönelik ortalama değer (233,29) ise, kadınların bu boyuta yönelik ortalama değerinden (171,77) daha yüksek olduğu görülmektedir. İlgili değişkenler için oluşturulan “H2/H0 Ana Hipotezi” altında yer alan H2b, H2d ve H2f alt hipotezlerinde alternatif hipotezler kabul edilmiş, sıfır hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 7. Turistlerin Marka Kişiliği ve Sadakati Algılamalarını İfade Eden Faktörler ve Yaş Değişkenine Yönelik Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

BAĞIMLI DEĞİŞKEN	BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN	N	X ²	P-değeri (Asymp.Sig.)	AÇIKLAMA
<i>Marka Sadakati</i>	Yaş	391	15,867	,003*	Katılımcıların algıladıkları “marka sadakati” faktörü yaşa göre farklılaşmaktadır.
	18-25	116			
	26-35	108			
	36-45	73			
	46-55	61			
	56 ve üzeri	33			
<i>Marka Kişiliği (Samimiyet Boyutu)</i>	18-25	116	11,562	,021*	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – samimiyet boyutu” faktörü yaşa göre farklılaşmaktadır.
	26-35	108			
	36-45	73			
	46-55	61			
	56 ve üzeri	33			
<i>Marka Kişiliği (Heyecan Boyutu)</i>	18-25	116	17,856	,001*	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – heyecan boyutu” faktörü yaşa göre farklılaşmaktadır.
	26-35	108			
	36-45	73			
	46-55	61			
	56 ve üzeri	33			
<i>Marka Kişiliği (Sertlik Boyutu)</i>	18-25	116	7,548	,110	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – sertlik boyutu” faktörü yaşa göre farklılaşmamaktadır.
	26-35	108			
	36-45	73			
	46-55	61			
	56 ve üzeri	33			
<i>Marka Kişiliği (Yetkinlik Boyutu)</i>	18-25	116	21,625	,000*	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – yetkinlik boyutu” faktörü yaşa göre farklılaşmaktadır.
	26-35	108			
	36-45	73			
	46-55	61			
	56 ve üzeri	33			
<i>Marka Kişiliği (Sofistike Boyutu)</i>	18-25	116	2,028	,731	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – sofistike boyutu” faktörü yaşa göre farklılaşmamaktadır.
	26-35	108			
	36-45	73			
	46-55	61			
	56 ve üzeri	33			

p>0.05 anlamsız; p<0.05 anlamlı*; güvenilirlik: % 95

Gerçekleştirilen Kruskal-Wallis Testi sonucuna göre, turistlerin Edirne destinasyonunu algılamaları çerçevesinde “marka sadakati” ve marka kişiliğinin “heyecan”, “samimiyet” ve “yetkinlik” boyutlarında yaşlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Bu farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını ortaya koymak amacıyla sıra ortalamaları dikkate alınarak Mann-Whitney U testi karşılaştırmaları yapılarak sonuca ulaşılmıştır. Mann-Whitney sonuçlarına göre;

•18-25 yaş aralığında bulunan turistlerin Edirne destinasyonunu “yetkinlik” boyutu ile algılama düzeyleri 26-35 ve 46-55 yaş aralığındaki turistlerden; “samimiyet” boyutuyla algılama düzeyleri ise 56 ve üzeri yaş grubundaki turistlerden daha yüksektir. Bu yaş grubunun Edirne destinasyonuna yönelik marka sadakatini ise, 46-55 yaş aralığındaki turistlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

•36-45 yaş aralığında bulunan turistlerin, Edirne destinasyonunu “heyecan” boyutuyla algılama düzeyleri, 46-55 yaş aralığındaki turistlerden; “yetkinlik” boyutu ile algılama düzeyleri 26-35 yaş arası turistlerden ve “samimiyet” boyutu ile algılama düzeyleri ise 56 ve üzeri yaş grubundaki turistlerden daha yüksektir.

•46-55 yaş aralığında bulunan turistlerin, Edirne destinasyonunu “samimiyet” boyutu ile algılama düzeyleri, 56 ve üzeri yaş aralığındaki turistlerden daha yüksek bulunmuştur.

•56 ve üzeri yaş aralığında bulunan turistlerin Edirne destinasyonuna yönelik marka sadakatleri, 18-25, 26-35, 36-45 ve 46-55 yaş aralığındaki turistlerden daha yüksektir. Bu yaş grubunun Edirne destinasyonunu “heyecan” boyutu ile algılama düzeyleri 18-25, 26-35, 36-45 ve 46-55 yaş aralığındaki turistlerden; “yetkinlik” boyutu ile algılama düzeylerinin 46-55 yaş aralığındaki turistlerden ve “samimi” olarak algılama düzeylerinin ise 26-35 yaş grubundaki turistlerden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Bu durumda, ilgili değişkenler için oluşturulan “H3/H0 Ana Hipotezi” altında yer alan H3a, H3b, H3c ve H4e alt hipotezlerinde alternatif hipotezler kabul edilmiş, sıfır hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 8. Turistlerin Marka Kişiliği ve Sadakati Algılamalarını İfade Eden Faktörler ve Tatil**Amacı Değişkenine Yönelik Kruskal-Wallis Testi Sonuçları**

BAGIMLI DEĞİŞKEN	BAGIMSIZ DEĞİŞKEN	N	X ²	P-değeri (Asymp.Sig.)	AÇIKLAMA
Marka Sadakati	Dinlenme/Eğlence	242	4,081	,130	Katılımcıların algıladıkları “marka sadakati” faktörü tatil amaçlarına göre farklılaşmamaktadır.
	Kültür	112			
	İş	31			
	Diğer	6			
Marka Kişiliği (Samimiyet Boyutu)	Dinlenme/Eğlence	242	1,843	,398	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – samimiyet boyutu” faktörü tatil amaçlarına göre farklılaşmamaktadır.
	Kültür	112			
	İş	31			
	Diğer	6			
Marka Kişiliği (Heyecan Boyutu)	Dinlenme/Eğlence	242	7,742	,021*	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – heyecan boyutu” faktörü tatil amaçlarına göre farklılaşmaktadır.
	Kültür	112			
	İş	31			
	Diğer	6			
Marka Kişiliği (Sertlik Boyutu)	Dinlenme/Eğlence	242	3,100	,212	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – sertlik boyutu” faktörü tatil amaçlarına göre farklılaşmamaktadır.
	Kültür	112			
	İş	31			
	Diğer	6			
Marka Kişiliği (Yetkinlik Boyutu)	Dinlenme/Eğlence	242	1,672	,433	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – yetkinlik boyutu” faktörü tatil amaçlarına göre farklılaşmamaktadır.
	Kültür	112			
	İş	31			
	Diğer	6			
Marka Kişiliği (Sofistika Boyutu)	Dinlenme/Eğlence	242	,102	,950	Katılımcıların algıladıkları “marka kişiliği – sofistika boyutu” faktörü tatil amaçlarına göre farklılaşmamaktadır.
	Kültür	112			
	İş	31			
	Diğer	6			

p>0.05 anlamsız; p<0.05 anlamlı*; güvenirlilik: % 95

Tablo 8’de görüldüğü üzere Kruskal-Wallis Testi sonucuna göre, turistlerin Edirne destinasyonunu algılamaları çerçevesinde marka sadakati ve marka kişiliği değişkenlerinden yalnızca “heyecan” boyutunun tatil amacı değişkenine göre farklılaştığı görülmektedir. Bu farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen Mann-Whitney sonuçlarına göre; dinlenme/eglenme amacı ile seyahat eden turistlerin diğer amaçlarla seyahat edenlere göre Edirne destinasyonunu daha “heyecan” verici olarak algıladıkları belirlenmiştir. Bu durumda, ilgili değişkenler için oluşturulan “H4/H0 Ana Hipotezi” altında yer alan H4c/H0c alt hipotezinde alternatif kabul edilmiş, sıfır hipotezi ise reddedilmiştir.

SONUÇ

İçinde bulunduğumuz yüzyılda şehir destinasyonları arasında yaşanan rekabet, sadık müşteriler yaratmanın önemini daha da arttırmıştır. Tüketicilerin kendi kişiliklerine uygun destinasyonları tercih etmeleri düşüncesinden hareketle, şehir destinasyonlarının hedef turist gruplarının kişilik özelliklerine uygun bir şekilde destinasyonlarını konumlandırmaları ve bu şekilde pazarlamada fark yaratmaları mümkün olabilecektir. Turistler tarafından algılanan destinasyon kişiliğinin ve neticesinde oluşabilecek sadakatin pazarlama hedeflerine ulaşmada, turistlerin şehir destinasyonunu tercihinde ve tekrar ziyaret etme arzularını arttırmada oldukça stratejik bir rol oynayacağını söylemek mümkündür.

Kültür turizmi bağlamında “marka kent” olma yolundaki Edirne; sahip olduğu camileri, çarşıları, köprüleri, tarihi evleri ile kültürel mirasımıza ait birçok unsuru bir arada bulundurmaktadır. Turistlerin Edirne destinasyonunda ortalama kalış sürelerinin 1,4 gece olduğu bilinmekte ve tesisler %30,1 oranında bir doluluk göstermektedir. Ayrıca Edirne’yi ağırlıklı olarak yerli turistler tercih etmektedir (Uca Özer, Çavuşgil Köse ve Küçükaltan, 2014). Bu araştırmada, yerli turistler tarafından Edirne destinasyonunun hangi marka kişiliği unsurları ile algılandığı ve bu unsurların marka sadakati ile ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda algılanan bu unsurların çeşitli sosyo-demografik unsurlara göre farklılaşp farklılaşmadığı ölçülmeye çalışılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre, turistlerin Edirne destinasyonuna atfettikleri “samimiyet”, “heyecan”, “sofistike” ve “yetkinlik” kişilik özellikleri ile marka sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, “samimiyet” ve “sofistike” boyutlarının marka sadakati ile ilişkisi diğer değişkenlerden daha güçlüdür.

Bu nedenle samimiyet ve sofistike gibi tüketicilerin duygularına hitap eden kişilik özelliklerini içeren marka kişiliği boyutları üzerine yoğunlaşmak Edirne destinasyonunun etkin bir şekilde pazarlanması açısından anlamlı olacaktır. Bu kapsamda oluşturulacak marka kişilikleri turistlerin duygularına hitap edecek, kendi kişilik özelliklerini destinasyon ile bütünleştirmesine yardımcı olarak, destinasyona yönelik duygusal bir bağlılık yaratacağı ve bu bağlılık sadakat ile sonuçlanabilecektir.

Araştırma bulgularından elde edilen bir diğer sonuç; kadınların Edirne destinasyonunu daha çok “samimiyet” ve “sofistike” boyutlarıyla, erkeklerin ise “sertlik” boyutuyla algılama eğiliminde olduklarıdır. Bu durumda Edirne destinasyonuna yönelik pazarlama çalışmalarında farklı cinsiyetten turistlere yönelik farklı tanıtım çalışmalarının yapılması etkili olabilecektir. Örneğin; kadınlara yönelik pazarlama çabalarında; canayakın, samimi, güvenilir, çekici, büyüleyici vb. kişilik özellikleri ön plana çıkarılırken; erkeklere yönelik tanıtım çalışmalarında sert, haşın, erkeksi vb. kişilik özellikleri vurgulanabilir.

Edirne destinasyonuna yönelik marka kişiliği ve sadakati algılamalarını ifade eden faktörler turistlerin yaşlarına ve seyahat amaçlarına göre de farklılaşmaktadır. Bu durumda yine benzer şekilde, daha genç yaş gruplarında yer alan turistlere Edirne destinasyonu pazarlanırken, “samimiyet” ve “heyecan” gibi kişilik özellikleri ön plana çıkarılırken, daha ileri yaş gruplarında başarıyı ve güveni ifade eden “yetkinlik” kişilik özelliği vurgulanabilir. Araştırma kapsamında dinlenme/eğlence amacı ile seyahat eden turistlerin diğer amaçlarla seyahat edenlere göre Edirne destinasyonunu daha “heyecan” verici olarak algıladıkları belirlenmiştir. Seyahat amaçlarına göre yapılan pazar bölümlendirmesinde bu amaçla seyahat eden turistlere yönelik pazarlama çabalarında moda uyumlu, heyecanlı, canlı ve genç gibi kişilik özelliklerinin kullanılması yerinde olacaktır.

Destinasyonlar marka sadakatine sahip turistlerin varlığı için, marka kişiliklerini belirlemeye yönelik pazarlama araştırmaları gerçekleştirmelidirler. Bu yolla, hedef turistlerin beklentileri ve kişilik özellikleri ile kendi marka kişiliklerini uyumlaştırabilirler. Edirne destinasyonu için araştırma sonucu ortaya konulan marka kişiliği özelliklerini geliştirmeye yönelik girişimler ve bu kapsamda gerçekleştirecek tanıtım ve promosyon çalışmaları, turistlerin marka sadakatlerini arttırabilecektir.

Gelecek araştırmalar için, Türkiye genelinde, örneklem sayısı daha geniş, farklı destinasyonları da kapsayan farklı çalışmalar önerilebilir. Bu kapsamda Türkiye’deki şehir destinasyonları için uygulanabilecek, farklı ifadelerden oluşan ölçekler geliştirilebilir. Aynı zamanda, destinasyon marka kişiliği ve marka imajı vb. gibi farklı marka unsurlarının bir arada ele alındığı araştırmaların yapılması da önemlidir.

KAYNAKÇA

Aaker J. L., “Dimensions of Brand Personality”, *Journal of Marketing Research*, 1997, 34 (3): 347-356.

Artuğer, S. ve F. Ercan, “Marmaris’in Destinasyon Kişiliğini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015, 8(36): 787-793.

Azoulay A. ve Kapferer J. N., “Do Brand Personality Scales Really Measure Brand Personality?”, *Journal of Brand Management*, 2003, 11 (2): 143-155.

Chen, C. ve S. Phou, “A Closer at Destination: Image, Personality and Loyalty”, *Tourism Management*, 2013, 36: 269-278.

Chen, Joseph S. ve Doğan Gürsoy. “An Investigation of Tourists’ Destination Loyalty and Preferences”, *International Journal Contemporary Hospitality Management*, 2001, 13(2): 79-85.

Chiu K. K. S., Chiu, K. P., Hsu, M. K. ve Chang T. Y. T., “The Relationships Among Brand Personality, Brand Preferences, and Customer Perceived Value: An Empirical Study in Taiwan for the Luxury Goods Industry”, *Advances in Marketing, Proceedings of the Annual Meeting of the Association of Collegiate Marketing Educators*, 4-8 March 2008, Houston TX, 2008, 96-109.

ETC Research Group. *City Tourism and Culture - The European Experience*. Brussels: February 2005.

Freling, T. H. ve L. B. Forbes, “An Empirical Analysis of the Brand Personality Effect”, *The Journal of Product and Brand Management*; 2005; 14(7): 404-413.

Gertner, R. K., “Nation Brand Personality: Students’ Perceptions of Tourism and Study Abroad Destinations”, *International Review of Business Research Papers*, 2011, 7(6): 115-127.

Giraldi, A., “Destination Personality, Self-Congruity, and Tourist Behavioural Intentions: An Application of Theories to the City of Rome”, <http://www.marketing-trends-congress.com/archives/2013/pages/PDF/711.pdf>, 2012, E.T.: 02.07.2015.

Guthrie M., Kim H. ve Jung J., “The Effects of Facial Image and Cosmetic Usage on Perceptions of Brand Personality”, *Journal of Fashion Marketing and Management*, 2008, 12(2): 164-181.

Jacoby, J. ve D. B. Kyner, “Brand Loyalty versus Repeat Purchasing”, *Journal of Marketing Research*, 1973, 10: 1-9.

Jurdana, D. S. ve Z. Susilovic, “Planning City Tourism Development: Principles and Issues”, *Tourism and Hospitality Management*, 2006, 12(2): 135-144.

Kurtuluş Dündar, Sema, “Ülkelerin Marka Kişiliği Üzerine Bir Araştırma”, *İstanbul Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2008, 22(2): 285-300.

Hosany, S.; Y. Ekinci ve M. Uysal, “Destination Image and Destination Personality”, *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 2007, 1(1): 62-81.

İslamoğlu, A. H. ve D. Fırat, *Stratejik Marka Yönetimi*, İstanbul: Beta Yayınları, 2011.

KAYNAKÇA

Kanbir, H.; S. Nart ve R. Saydan, “Şehir Pazarlamasında Marka Kişiliğinin Etkisi: Algılanan Marka Kişiliği - Turistlerin Tavsiye Etme Davranışı İlişkisi”, Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, Sayı: 06, Temmuz 2010, ss. 53-84.

Kalaycı, Ş., “Faktör Analizi”, SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ed.:Şeref Kalaycı. İkinci Basım. Ankara: Asil Yayın, 2006.

Kastenholz, Elisabeth, Maria Joao Carneiro ve Celeste Eusebio, Studying Visitors Loyalty to Rural Tourist Destinations, Editör: Metin Kozak ve Luisa Andreu, Amsterdam: Elsevier, 2006.

Law, Christopher M., Urban Tourism – Visitor Economy and the Growth of Large Cities. Birinci Basım. London: Continuum Press, 2002.

Lau Anita L. S. ve Bob McKercher. “Exploration versus Acquisition: A Comparison of First-Time and Repeat Visitors”, Journal of Travel Research, February 2004, 42: 279-285.

Lee, S., W. G. Kim ve H. J. Kim, “The Impact of Co-Branding on Post-Purchase Behaviours in Family Restaurants”, Hospitality Management, 2006, 25(2): 245-261.

Li, Xiaocui and Lei Zhang, “Approaches to Build Brand Personality for Chinese Corporations”, International Conference on Management and Service Science, 2011, 12-14 August.

Lin, L. Y., “The Relationship of Consumer Personality Trait, Brand Personality and Brand Loyalty: An Empirical Study of Toys and Video Games Buyers”, Journal of Product & Brand Management, 2010, 9(1): 4 – 17.

McKercher, Bob ve Donna Y. Y. Wong, “Understanding Tourism Behavior: Examining the Combined Effects of Prior Visitation History and Destination Status”, Journal of Travel Research, November 2004, 43: 171-179.

Oppermann, Martin. “Tourism Destination Loyalty”, Journal of Travel Research, 2000, 39, 1: 78-84.

Özdamar, K., Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi, Eskişehir: Kaan Kitabevi, 2004.

Purkayastha S., “Brand Personality: An Empirical Study of Four Brands in India”, The IUP Journal of Management Research, 2009, VIII(4): 7-20.

Reid, Laurel J. ve Stanley D. Reid, “Communicating Tourism Suppliers: Services Building Repeat Visitor Relationships”, Journal of Travel and Tourism Marketing, 1993, 2, 2/3: 3–20.

Smith, T. A., “The Personality Trait Predictors of Brand Loyalty”, Academy of Business Research Journal, 2012, Volume 3: 6-20.

Sop, S. A.; B. Kılıç ve H. Akyurt Kurnaz, “Destinasyon Kişiliği ve Memnuniyet İlişkisi: Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma”, 13. Ulusal Turizm Kongresi, 6-9 Aralık 2012, Antalya, s. 1123-1138.

Suh, Yong Kun ve William C. Gartner, “Prefences and Trip Expenditures-A Content Analysis of Visitors to Seoul, Korea”, Tourism Management, 2004, 25: 127-137.

Sungur, O., “Bölüm 6: Korelasyon Analizi”, SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Editör: Doç.Dr. Şeref Kalaycı, 5. Baskı, Asil Yayın, Ankara, 2010.

KAYNAKÇA

Uca Özer, S., B. Çavuşgil Köse ve D. Küçükaltan, “KÜLTÜREL BİR DESTİNASYON OLARAK EDİRNE- Yabancı Turist Potansiyelini Belirlemeye Yönelik Bir Tahmin (Forecast) Analizi”, Social Sciences Research Journal, Volume 3, Issue 1, pp. 1-11, (March 2014), ISSN: 2147-5237.

Yüksel, A., F. Yüksel ve Y. Bilim, “Destination Attachment: Effects on Customer Satisfaction and Cognitive, Affective and Conactive Loyalty”, Tourism Management, 2010, 31: 274-284.

Zeithaml, V. A.; L. L. Berry ve A. Parasuraman, “The Behavioral Consequences of Service Quality”, Journal of Marketing, (April 1996), Vol. 60 31-46.

<http://www.edirnekulturturizm.gov.tr/TR,139948/istatistikler.html>, E.T.: 07.07.2015.

**“Yaratıklar”la Müzakereleri Kim Yürütecek?
Uzaylılarla Temaslardan Dersler Çıkarmak: İstila**

Onur AĞKAYA*

ÖZET

Postmodern yaklaşım, Uluslararası İlişkiler disiplininde ana akım yaklaşımlar tarafından “gerçeklik”ten uzak olmakla ve işe yarar uygulamalar sunmamakla eleştirilmektedir. Bu çalışmada, yapılan eleştirilerin aksine, postmodern yaklaşımın, ana akım yaklaşımların göz ardı ettiği ya da bastırıldığı gerçeklikleri Uluslararası İlişkiler’in ajandasına soktuğu savunulmaktadır. Postmodern yaklaşım, “siyaset” ile “siyasal” arasındaki farkın bulanıklaşmasının sonucu olarak, eleştiriye ve sorunsallaştırma-ya kapatılan dil, söylem ve ideoloji konularını kapsamlı bir şekilde analize tabi tutmaktadır. Yaşamış oldukları dönem itibariyle Uluslararası İlişkiler çalışmalarında postmodern sayılan, ancak, felsefelerinden gerektiği kadar istifade edilmeyen Gilles Deleuze ve Félix Guattari’nin dil, söylem ve ideolojiye yaklaşımları bu çalışma kapsamında analiz aracı olarak kullanılmaktadır. Çalışmada, Deleuze ve Guattari’nin felsefesinden istifade edilerek, Uluslararası İlişkiler disiplininin ajandasının en önemli konularından biri olan bir soru ele alınmaktadır: Yaratıklarla müzakereleri kim yürütecek?

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler Kuramı, Postmodern Yaklaşım, Postmodern Uluslararası İlişkiler Kuramı, Gilles Deleuze, Félix Guattari, Uzaylılar

**Who should conduct negotiations with “Aliens”?
Taking lessons from previous contacts: The Invasion**

Abstract:

The postmodern/poststructuralist approach has been criticized by mainstream approaches for lacking in realism and for not representing any useful application within the discipline of International Relations. On the contrary, this paper demonstrates that the postmodern approach brings realities ignored or repressed by mainstream approaches back onto the agenda of International Relations. Due to the blurring of boundaries between “politics” and “the political”, language, discourse and ideology are closed off to criticism and to problematization. The postmodern approach, however, opens room for these issues to be held comprehensively. Although they are considered postmodern thinkers due to the era in which they lived, Gilles Deleuze and Félix Guattari are not usually brought into the discipline of International Relations. The two thinkers’ approach of language, discourse and ideology will be

**“Yaratıklar”la Müzakereleri Kim Yürütecek?
Uzaylılarla Temaslardan Dersler Çıkarmak: İstila**

Onur AĞKAYA*

deployed as the tool of analysis in this paper. In this study, by deploying Deleuze’s and Guattari’s philosophy, one of the most important questions on the agenda of the discipline of International Relations will be dealt with, which is: “Who should conduct negotiations with ‘aliens?’”

Keywords:International Relations Theory, Postmodern Approach, Postmodern International Relations Theory, Gilles Deleuze, Félix Guattari, Aliens

GİRİŞ

Bu çalışma, Türkçe literatürde ve Türkiye’de yapılan Uluslararası İlişkiler¹ (Uİ) çalışmalarındaki kuramsal eksikliğe ve bilhassa postmodern yaklaşımın çok fazla tanınmamasına bağlı olarak ihtiyaç olduğu düşünülen bir katkı denemesinden ibarettir. Bu doğrultuda, ilk olarak, Uİ disiplini içinde postmodern/postyapısalcı² olarak “yaftalanan” düşünürlerden ve beslendikleri kaynaklardan bahsedilmektedir. Ancak, bu çalışma, postmodern yaklaşımın, Uİ’de soykütüğünü çıkarmak amacından ziyade, bir “aşındırma denemesi” ortaya koyarak söz konusu yaklaşımı tanıtmaya çabasıdır. Zira, postmodern yaklaşım ve postmodern olarak kabul gören düşünürlerin verdikleri eserler, Türkçe’ye çevrilmiş birçok Uİ kuramları kaynağında tanıtılmıştır³ ve/veya orijinal dillerinden çevrilmeyi beklemektedir. İkinci olarak, yaşamış oldukları dönem itibarıyla çalışmaları postmodern sayılan, ancak, Uİ çalışmalarında felsefelerinden gerektiği kadar istifade edilmeyen ve disipline kazandırılmalarında gecikildiği düşünülen iki düşünürün –Gilles Deleuze ve Félix Guattari’nin– kavramsallaştırmalarından faydalanılarak literatüre bir katkı, aynı zamanda, diyaloga yönelik bir çağrı yapılması amaçlanmıştır.

¹ Çalışmada, Uluslararası İlişkiler, bir disiplin anlamına gelecek şekilde kullanıldığında büyük harflerle ve kısaltılarak Uİ olarak ifade edilmektedir.

² Postmodern/postyapısalcı olarak anılan Foucault, Derrida, Deleuze, Guattari, Baudrillard, Lyotard gibi Fransız filozoflar tüm “yaftalayıcı” söylemlerden kaçınmaktadır; bu düşünürlerin postmodern/postyapısalcı olarak anılmalarının sebebi, yaptıklarını aynı dönemde vermiş olmalarıdır. Bu “dönemselleştirici yaftalama”, anılan filozofların birbirlerinden farklı yaklaşımlarının tek-tipleştirilmesi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Postmodern/postyapısalcı olarak kabul gören Uİ düşünürleri de, “anlam verilmeksizin” bu şekilde yaftalandıklarını, ancak, tıpkı bahsi geçen filozofların yaptıkları gibi bu şekilde anılmayı sonradan kabul ettiklerini ifade etmektedir: bkz. (Der Derian, 2009: 191). Bununla birlikte, bu çalışmada, Best ve Kellner’in (2011: 14) yaptığı gibi, “kavramsal karışıklıktan kaçınmak için”, analiz aracı olarak yaklaşımlarından istifade edilen düşünürler “postmodern”, yaşadıkları döneme vurgu yapıldığı yerlerde Postmodernite olarak ifade edilecektir. Okuyucunun dikkatinin anlam ayırımına çekilmesinde fayda görülmektedir.

³ Bazı örnekler için bkz. (Keyman, 2010: 227-260; Polat, 2010: 261-289; Griffiths vd., 2011: 249-278; Knutsen, 2006: 361-367).

Çalışmanın ilk bölümünde, Uİ’de kuramın gerekliliğine değinilmiş, daha sonra, postmodern yaklaşıma neden ihtiyaç duyulduğu kısaca tartışılmıştır. İkinci bölümde, çalışmanın temelini oluşturan çok önemli ve cevap bekleyen bir soruya, postmodern yaklaşımla cevap aranmaktadır: “Yaratıklar’la müzakereleri kim yürütecek?”. Üçüncü bölümde ise, söz konusu sorunun neden, Uİ’ın ajandasının öncelikli konusu olduğu tartışılmaktadır.

Uluslararası İlişkiler’de Kuramın Gerekliliği ve Postmodern Yaklaşım

Uİ’in tarihi, genel itibarıyla, tüm akademik disiplinler içinde tanık olunan, çatışma ya da rekabet hâlindeki kuramlardan birinin galip gelmesi ve kendi söylemini yerleştirme mücadelesi (Kuhn, 2009: 98-99) üzerinden ilerlemektedir. Çatışma ve rekabet hâlindeki kuramların rekabetinin yanı sıra, Uİ çalışmalarının, acil nitelikli dış politika konularına çözüm bulmasına yönelik beklentiler ve özellikle, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dış politika araştırma enstitülerine ve think tanklere yapılan yatırımlar, günümüzde de disiplinin ajandasının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Söz konusu kuruluşlar, disiplinin ajandasının zenginleşmesine katkıda bulunurken, kullanılan yöntemler, ayrıca kuramdan ve özellikle Uİ’in disiplin olarak zenginleşmesini sağlayan felsefi yönden uzaklaşılması, Uİ çalışmalarını analizden ziyade raporlamaya yaklaştırmakta ve disiplini bir tür “ileri düzey gazetecilik” (Brown, 1997) düzeyine götürme tehlikesini içermektedir. Bahsi geçen kuruluşların, Amerika Birleşik Devletleri’nde hükümet tarafından kurulması ve teşvik edilmesine ek olarak, kuruluşundan bu yana, disiplinin bir “Amerikan sosyal bilimi” olup olmadığı ve/veya İngilizce konuşulan ülkelerin tekelinde olup olmadığı tartışmaları güncelliğini korumaktadır.⁴ Disiplin içinde; kurama, yönteme, başvuru ve sorgulanmadan kabul edilen bilgiye yönelik eleştiriyle birlikte, disiplinin doğuşu ve İngilizce konuşulan ülkelerin ağırlığı ve etkileri de, bu çalışmada analiz aracı olarak istifade edilen postmodern yaklaşımın sorunsallaştırmaya aç(maya-çalış)tığı alanlardır.

Uİ’in “bilimsel niteliği”ne ve İngilizce konuşulan ülkelerin disiplin içindeki ağırlığına yönelik en ağır eleştirilerden biri, disiplinin kurucu metinlerinden biri olarak kabul edilen (George, 1994: 21) Yirmi Yıl Krizi’nin yazarı, tarihçi (ve disipline olan katkıları düşünüldüğünde bir Uİ düşünürü) Edward Hallett Carr tarafından yapılmıştır. Carr (2010: 54), Siyaset Bilimi’ni⁵ “yalnızca olanın değil, olması gerekenin de bilimi” olarak tanımlamaktadır. Carr, aynı eserde her siyasi yargının, hakkında hüküm verdiği olguların değişimine katkıda bulunduğu ve siyasi düşüncenin kendisinin de bir “siyasi eylem biçimi” olduğu uyarısında bulunmaktadır.

⁴ Konuya yönelik, disiplin içinde bilinen örnekler için bkz. (Hoffmann, 1977; Smith, 2000; Crawford ve Jarvis, 2009).

⁵ Carr’ın ifade ettiği şekilde Siyaset Bilimi’nin, “Uluslararası Siyaset” bilimi olarak okunmasında fayda görülmektedir. Carr, Siyaset Bilimi’ni Yirmi Yıl Krizi’nde “Uluslararası Siyaset Bilimi” başlığı altında tanımlamaktadır.

E. H. Carr, disiplinin doğuşunda büyük pay sahibi olmasına rağmen, Uİ’in önemli düşünürlerinden biri olan Stanley Hoffman’a 1977’de yolladığı bir mektupta, “bu işin başlamasındaki payı”ndan (Uİ’in kurulması), gurur duymadığını ifade etmekte ve disiplinden “İngilizce konuşulan ülkelerde”, “dünyanın güç konularından” nasıl yönetileceği hakkında çalışmak olarak bahsetmektedir. Carr’a göre Uİ, “başka yerlerde, başka zamanlarda başka bir şey olabilirdi; ama, etkisi olmayanların aksine, etki sahibi devletlerde, hâkim uluslar tarafından, gücün zayıflar üzerinde kullanımı için bir rasyonalizasyondan başka bir şey değil”dir. Postmodern yaklaşımı hatırlatan bu fikrine ek olarak, Carr, aynı mektupta, ayrıca, bir “uluslararası ilişkiler bilimi”nin varlığını reddetmekte ve bunu “düzgün bir akademik disiplin maskesini takmış bir kontrol ideolojisi” olarak tanımlamaktadır (Cox, 2010: 1-48). Uİ’de yapılan çalışmaların “siyasi” niteliğinin hatırlatılması bu çalışmanın ve postmodern yaklaşımın birincil önceliklerinden birini teşkil etmektedir.

Postmodern yaklaşımın çıkış noktası, “siyaset” ve “siyasal” ayrımının yapılması, pratiğin de etkisiyle dış politika ile iç siyasete ait konular arasındaki sınırın bulanıklaşması (ve/veya ortadan kalkması) ve dolayısıyla dil, söylem ve ideoloji konularının disiplinin ajandasına dâhil edilmesidir (Edkins, 1999).

Uİ’de postmodern olarak kabul edilen düşünürlere geçilmeden önce, disiplinin bilimsel niteliğinin hâlâ tartışmalı olmasına ve nitekim kuramın gerekliliğine değinilmesinde fayda görülmektedir. Uİ, gelişimini “durgunluk ve değişim dönemleri”yle devam ettirmektedir. Disiplin içindeki değişim dönemleri, buna bağlı olarak, kurama yönelik “büyük tartışmalar” perspektifinden anlamlandırılmaya çalışılmaktadır (Dunne vd, 2013). Uİ, temelde, Siyaset, Tarih, Hukuk, İktisat, Sosyoloji, Felsefe’den faydalanan “interdisipliner” ve/veya “çok-disiplinli” niteliğe sahiptir. Bunun yanında, disiplin, “ulus, devlet, sistem, sosyal yapı, kurum, ulusal çıkar, diplomasi, savaş, çatışma, güvenlik, enerji, küreselleşme, milliyetçilik, kültür, göç, vergilendirme ve (bu çalışmanın ele alacağı) uzay...vb.” birçok konuyu analize tabi tutarak çok geniş bir alanı çalışma iddiasındadır. Uİ’in bu yapısı ve niteliği, disiplin içinde tanımlamaya, yöneme ve kurama yönelik tartışmaların devam etmesini kaçınılmaz olduğu kadar gerekli de kılmaktadır. Aksi takdirde, postmodern yaklaşımın savunduğu gibi, Uİ disiplini içinde eleştiriye kapalı, Lyotard’ın (2000) ifadesiyle, “süper” bilgi üreten “büyük anlatılar” ve:

“verili düzeni doğal düzen olarak ele alan; siyasal söylemi genişletmek yerine sınırlandıran; zaman–uzamda çeşitliliğin önemini olumsuzlayan ya da değersizleştiren; bütün uygulamaları kontroldeki bir çıkara tabi kılan; sorumluluktan öte toplumsal bir güç idealine

boyun eğen ve böylece siyasal etkileşimi, toplumsal öğrenmeyi
gerçekleştiren ve yaratıcı değişimi olanaklı hâle getiren bu pratik
kapasitelerden mahrum eden (...) sonuçta, küresel boyutların totalite
projesini sezen, meşrulaştıran bir ideoloji...”
(Ashley’den alıntılan Knutsen, 2006: 362)

ortaya çıkar.

Yukarıdaki makalenin yazıldığı tarihe bakıldığında, E. H. Carr’ın, Ashley’den etkilenmiş olması ihtimal dışıdır; ancak, iki eleştiri arasındaki paralellğe bakılarak, Uİ disiplininin etkisiyle olsun ya da olmasın, uluslararası ilişkiler pratiklerinin postmodern olsun ya da olmasın eleştirel düşünceyi tetiklediği, anlatıların pratiğe ve/veya ideolojiye dönüştüğüne yönelik bir inancın varlığına tanık olunmaktadır. 1980’lerden itibaren, postmodern düşünürler –Richard Ashley, James Der Derian, Michael Shapiro ve R. B. J. Walker– öncelikli olarak realist yaklaşım ve neo-realist yaklaşım üzerinden, devlet pratiklerinin kuramla ilişkisini eleştirerek, sözü geçen inancı Uİ disiplininde tartışmaya açmışlardır (Campbell, 2007: 217).

Postmodern Uİ düşünürleri, eleştirilerinin kaynaklarının çıkış noktasını, postmodern olarak anılan iki ünlü Fransız filozof, Michel Foucault ve Jacques Derrida’nın “söylem” ve “metinsellik” yaklaşımlarına dayandırmıştır (Keyman, 2010: 53; Campbell, 2007: 222-227). Bu yaklaşımdaki farkındalık, bilginin [knowledge] ve sosyal bilimlerin dünyayı nasıl inşa ettiğinden yola çıkarak, Uİ kuramının, farklı kimlikleri dışlayıcı ve ötekileştirici bir pratik olarak işlediğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, postmodern yaklaşım, dışlayıcı kavramsallaştırmaları ve pratikleri eleştiriye açarak, iç [inside] ve dış [outside] ilişkilerin nasıl inşa edildiğini tartışmaktadır. Yapılan bu ilk meta-kuramsal eleştirilerin sonunda, realist ve neo-realist yaklaşımların, devlet pratiklerinin, devleti ve devletin önemini hem doğal hem de gerekli kılmasının, postmodern yaklaşımı kullanan düşünürler tarafından sorunsallaştırıldığı görülmektedir. Campbell’in dikkat çektiği gibi, postmodern yaklaşım, devlete karşı ya da kavram olarak devlete gereken önemi vermeyen bir kuram değildir; aksine, realist ve neo-realist yaklaşımın ötesine geçmekte, devleti bütüncül bir organizasyon görmek yerine, devletin tarihsel ve kavramsal üretimini ve siyasal biçimini, ekonomik yapısını ve toplumsal dışlamalarını araştırmaktadır (Campbell, 2007: 217).

Postmodern olarak anılan Uİ yazarları, ağırlıklı olarak, başta Foucault ve Derrida olmak üzere, Der Derian’ın (2009a: 192) kendinden örnekleyerek ifade ettiği gibi Nietzsche, Bakhtin, Barthes, Bataille, Blanchot, Deleuze, Lyotard, Rorty, Kristeva, Said, Jameson, Lacan, Irigaray, Spivak, Baudrillard, Virilio

ve diğer eleştirel ve postmodern düşünürlerin çalışmalarından faydalanmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde belirtildiği gibi bu çalışmanın amacı, Uİ içinde, postmodern yaklaşımın soykütüğünü çıkarmaktan ziyade⁶, bu yaklaşımdan analiz aracı olarak faydalanmaktır. Aynı zamanda, Uİ çalışmalarında dönem itibarıyla postmodern düşünürler olarak anılmakla birlikte⁷, felsefelerinden gerektiği kadar istifade edilmeyen ve disipline kazandırılmalarında gecikildiği düşünülen Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin, dil'e yönelik yaklaşımından faydalanılarak literatüre bir katkı aynı zamanda diyaloga yönelik bir çağrı denemesi yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümüne geçilmeden önce, tekrar, Der Derian'ın postmodern yaklaşıma dair ortaya koyduğu önemli bir soruya değinmekte fayda görülmektedir: “Postmodern yaklaşıma ne gerek var?”. Deleuze'ün (2009: 207) ifade ettiği gibi, bir soru sorulduğunda, aslında, bu soru, ancak sorunun sahibi tarafından yanıtlanabilir. Buna uygun şekilde, Der Derian'ın bu soruya cevap olarak sıraladığı üç “gereklilik” şu şekildedir: Postmodern yaklaşım, Postmodernizm'in anlaşılması için çok değerli bir entelektüel araçtır. İkinci olarak, postmodern yaklaşım, görecelikçiliğin ve farklı görüşlerin en yoğun olduğu bir zamanda, ahlâki bir yön sunmaya çalışmaktadır. Üçüncü ve Der Derian'a göre en önemlisi; postmodern yaklaşım, Uİ içinde, yukarıda sayılan iki sebebin, ikisinin geçerliliğinin sürekli olarak sınanmasını sağlayan bir yöntem sunmaktadır. Disiplin içindeki diğer yaklaşımlar, belki, bunlardan yalnızca birini sağlamaya muktedirken, postmodern yaklaşım üç şartı da yerine getirebilmektedir (Der Derian, 2009a: 190-192).

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde, Uİ'in önünde duran (ve bu çalışmanın önermesine göre, öyle değilse bile durması gereken), çok önemli bir soruya Deleuze ve Guattari'nin kavramsallaştırmaları üzerinden cevap aranacaktır: “Yaratıklar'la müzakereleri kim yürütecek?”

Yaratıklar'la Temas: İşgal

“Why is it, that anything on this Earth we do not understand,

we are pushed onto our knees to worship or to damn?”

The The, “The Violence of Truth”⁸

“Yaratıklar'la müzakereleri kim yürütecek?” sorusunu ortaya atan bir çalışmaya yapılacak itirazlardan ve eleştirilerden ilk akla gelenler, bu sorunun “saçma” ve “gerçek olmaktan uzak” olduğu yönünde olacaktır. Kaldı ki, “dünya”da yapılan çalışmalar itibarıyla, henüz “yaratıkların/uzaylılar”ın varlığına dair somut verilere ulaşılmadığı yönünde itirazlarda da bulunulabilir. Bu çalışmada, “yaratıklar”ın, ilk akla gelen anlamda varlığının kesinliği savunulmamaktadır. Ayrıca, çalışmanın yazarının istifade ettiği

⁶ Uİ'de postyapısalcı düşünürler ve eserlerinin indeksini veren bir çalışma için bkz. (Campbell, 2007: 230-237).

⁷ Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin felsefelerinden faydalanılması için, Uİ disiplini çalışanlara çağrı niteliğinde çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmada da, bir anlamda, Edkins'in derlemesini yaptığı diyalog davetine bir cevap denemesi fikrinden yola çıkılarak hazırlanmıştır; bkz. (Edkins vd., 2009: 1-6).

⁸ Alıntılan Der Derian (2009b: 68).

bazı pozitif bilimlerin tümüne vakıf olduğu yönünde bir iddiası da bulunmamaktadır.⁹ Ne var ki, uzayla ilgili konuların ve uzaylılarla müzakerelerin, Uİ disiplinin konusu olduğu ve olmaya devam edeceği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Diğer yandan, “yaratıklar”ın [alien] ya da uzaylıların [extraterrestrial] zaten “biz”lerin arasında olduğu ve hatta daha da ileri gidilerek Dünya’yı ele geçirdiği savunulmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın bu bölümünde, dil, söylem ve temsil; siyaset tarihe ek olarak postmodern yaklaşımın sıkça başvurduğu kaynaklar olan popüler kültür ve sinemadan istifade edilerek sorunsallaştırılmaktadır.

Deleuze ve Guattari’nin (1995: 19), dil ve ideoloji konusundaki yaklaşımları, daha önce değinildiği gibi, kendi dönemlerindeki filozoflardan farklılık gösterdikleri belirgin alanlardır. İki düşünür, ideoloji kavramını kesin bir dille reddetmektedirler. Dil, iktidarın lehine ve iktidar gibi çalışan bir makinedir. Guattari, açık bir şekilde, dil’in yapılanmasının savunulmasını “imleyenin [signifier] emperyalizm”i olarak nitelendirir. Deleuze ve Guattari (1995: 22), dil’in bir yapısının olduğunu reddederek Chomsky’nin “ağaç kökü” şeklinde yapılandığını savunduğu dil yaklaşımının karşısına köksap [rhizome] kavramını koyar ve geliştirirler (Deleuze ve Guattari, 1983: 3-25). Dil, bilgi [information] iletmekten çok, ikilikler [dichotomies] üzerinden işler ve iktidar aygıtlarının önemli bir kısmını oluşturur: “dil emreder, daha ziyade buyruk verir” (Deleuze, 1995: 40-41). Deleuze’e (1995: 42-43) göre bilgi [information], yalnızca dil’de (ya da metinde) değil, “imajlarda ve seslerde” de bulunur. İmajlar ve sesli-imajlar, insan sesi şeklinde, dikte ederek algılamayı etkiler ve bir yumruk olarak iktidarın pekiştirilmesi için bunlara başvurulur.

İkilikler üzerinden işleyen dil, bireyleri sürekli olarak kodlar (ve üst-kodlar) ve baskın anlatımlar yoluyla beyaz duvara raptiyeler (Deleuze ve Parnet, 1987: 45). Deleuze ve Parnet’in (1987: 21), dil’in işleyişi konusunda söylediklerine bakılacak olunursa:

“...İkili işleyiş makinesi, iktidar aygıtlarının önemli bir kısmıdır. Herkesi bir duvara raptiyelemeye, bir deliğe gömmeye yetecek kadar ikiye bölme yöntemi [dichotomies] kurulur. Yoldan çıkarmaya yönelik fark bile ikiliğe dayalı seçenek seviyesine göre hesaplanacak şekildedir: 'Ne beyaz'sın ne de siyah; o zaman Arap mısın? Ya da melez misin? Ne erkeksin ne de kadınsın; o zaman travesti [transvestite] misin?’”

⁹ Postmodern yazarların, bilimsel gerçekleri çarpıtarak kullanmalarına yönelik eleştiriler getiren Alan Sokal ve Jean Bricmont’un çalışması göz önünde bulundurularak, bu çalışmanın yazarının, yazının bundan sonraki kısmında atıfta bulunulan pozitif bilim verilerine dayanan çıkarımlarının, bu bilimlerde ya da felsefede herhangi bir yenilik iddiasında olmadığı konusunda yapılacak bir uyarıda fayda görülmektedir. Bu doğrultuda, Sokal ve Bricmont’un önemli uyarıları, bu çalışmanın yazarı tarafından çok değerli bulunmaktadır; bkz. (Sokal ve Bricmont, 1998).

Deleuze’ün, dil’in işleyişi üzerine vermiş olduğu bu örneklerde, yaratık/uzaylı/dünya dışı yaşam formu (DDYF) ve insan–dünyalı arasındaki ikiliğin çoktan hazırlanmış olduğu da görülmektedir. Genel anlamda, iktidarın, DDYF ile temasta nasıl bir modelin işleyeceğine dair dil, imajlar ve sesler üzerinden hazır olduğu görülmektedir: “ne dünyalısın ne de geldiğin yer belli; o zaman dost musun? Ya da düşman mısın?”

Yaratık kelimesi, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü’ne göre “yaratılmış canlı varlık, mahluk” anlamına gelmektedir. Dünyanın en çok kullanılan internet arama motoru Google’ın “görseller” linkinde, yaratık aratıldığında ise daha farklı sonuçlara ulaşılmakta ve Türkçe sözlükteki anlamından farklılaştığı görülmektedir. Bu kavramın, Türkçe’de [yaratık] ve İngilizce’de [alien] farklı anlamlara geldiği unutulmamalıdır. Cambridge İngilizce Sözlük’te, yaratık kavramının karşılığı “acayip, alışık olunmayan” ve “başka bir gezegenden mahluklara [creature] ilişkin olan” anlamlarına gelmektedir.

Aslında, kavramın Türkçe karşılığı da bu tanımlarda ortaya çıkan farklarda görüldüğü şekliyle “yaratılmış” olandan farklılık arz etmekte ve “acayip, alışık olunmayan” ve “başka gezegenlere ilişkin” anlamlarını içermektedir; tıpkı Google’ın görseller kısmında alien kelimesinin arama sonuçlarındaki şekildedir. “Uzaylı” kavramı için de benzer sonuçlar söz konusudur. Bu iki kavramın, daha yaratıklar-la/uzaylılarla temas gerçekleşmeden önce öteki –yaratık/uzaylı– üzerinden bir Biz –dünyalı– inşa ettiği görülmektedir. Google’daki yaratık/uzaylı arama sonuçlarına bakıldığında ve buradaki imajların hepsinin internet kullanıcıları tarafından yüklendiği düşünüldüğünde, dünyalıların kafasında en azından bir yaratık/uzaylı “imajının” mevcut olduğu sonucuna ulaşılabilir. Kabaca tarif edilecek olunursa, yaratık denildiğinde, genel olarak akla ilk gelen, 1979’da Ridley Scott tarafından yönetilen Alien adlı film serisinin tanımladığı, kendi türünün devamı için insanı kozalarına hapsederek bedeninden faydalanan, bazen de onu feci biçimde katleden, çok güçlü, ağızında sürekli yapışkan bir salya taşıyan “korkunç” türdür. Diğer yandan, Google’da yapılan arama sonucunda, uzaylıların genellikle insana benzeyen, boyları insandan daha kısa, gözleri ve kafası daha büyük, vücutlarında tüy bulunmayan varlıklar olarak tarif edildiği görülmektedir. Bu tarife ziyadesiyle uyan ve uzaylı denildiğinde akla ilk gelen örneklerden biri, 1982’de Steven Spielberg tarafından yönetilen ve filme adını vermiş olan, Alien’a kıyasla daha “dost” E.T.’dir (the Extra–Terrestrial).

Yaratık/uzaylı örneği üzerinden düşünüldüğünde, bir yaratık/uzaylının yalnızca dilde değil, imajlarda ve seslerde de kurgulandığı açıkça görülmektedir. İmajlara ek olarak, bu yaratık/uzaylıların genelde “korkunç” ya da “anlaşılmaz” sesler çıkardıkları bilinmektedir.

Genellikle, insana–dünyalıya karşı saldırgan olan Alien’in kükreme ya da tıslama arası⁹ rahatsız edici bir ses çıkarırken, E. T.’nin yine anlaşılmaz mekanik sesler çıkardığı bilinmektedir. Ancak, bu “anlaşılmazlık” yine, insanın–dünyalının bu türlerle iletişim kuramamasından ya da bu dili anlamamasından kaynaklanmaktadır. Örneği daha somut hâle getirmek açısından, bu durum, biri Arapça diğeri İngilizce konuşan iki insan–dünyalının birbirini anlamamasına benzetilebilir. Daha “dünyalı” bir örnek aranırsa, yunusların kendi aralarındaki iletişimi sağlayan, ancak, henüz insanlar tarafından çözülmemiş olan ses sistemi hatırlanmalıdır.

Yaratık ve uzaylının, dışlayıcı birer kavram olarak işlemlerinin yanında eksikliklerinden kaynaklanan başka bir sorun taşımaktadırlar. Öteki’nin karşıtları olarak kullanılan “dünyalı” ya da insan da (Biz), üzerinde yaşadığı gezegenin uzayda bulunması itibariyle birer uzaylıdır. Eğer uzayın başka bir yerinde yaratıklar varsa, bu yaratıklara göre insanlar/dünyalılar ötekidir; dolayısıyla: yaratık/uzaylı. Yaratık/uzaylı yerine kullanılan bir başka kavram olan “dünya dışı yaşam formu” (DDYF) da [extraterrestrial life /alien life] sorunlar içermektedir. Kavram, bu şekliyle kabul edildiğinde, dünyalı/insan kullanımlarına benzer sorunlarla karşılaşmaktadır. Dünyalı denildiğinde yukarıda değinilen insan/yunus ayrımının yapılamayacağı görülmektedir. Bu örneğe daha sonra tekrar dönülecektir. Özetlemek adına, söz konusu öteki –DDYF– olduğunda, Biz’in inşasının, tanımının ve meşruiyetinin yol açacağı tartışmaların “uzun” süreceği hususunda şüphe bulunmamaktadır.

İnsan türünün üzerinde yaşadığı Dünya gezegeninin yaklaşık 4,5 milyar yıl yaşında olduğu (NASA, 2014) ve Dünya’nın içinde bulunduğu Evren’in yaklaşık 14 milyar yıl yaşında olduğu düşünülmektedir. Şu anda, Dünya’ya egemen olan dünyalı yaşam formu insanın yaşının, insansılar (hominid) üzerinden düşünüldüğünde yaklaşık 6–7 milyon yıl (Futuyma, 2008: 78-81), modern insan (homo sapiens) üzerinden düşünüldüğünde ise yaklaşık 200 bin yıl olduğu tahmin edilmektedir. İnsanın, diğer türlerden ayrılarak varlığını sürdürmesini sağlayan faktörlerin, çevreye uyum sağlayabilmesine ek olarak zekâ, dil ve kültür olduğu kabul edilmektedir. Yalnızca buraya kadar verilen bilgiler üzerinden düşünüldüğünde, daha şimdiden, yaratıkların ne kadar çok konuda itiraz hakkı sahibi olduğu görülebilir. Dünya’da yaşayan bir tür, hemen her alanda yürüttüğü faaliyetlere “evrensel” diyebilmektedir. Öyle ki, bu tür, ürettiği bilginin ve kendi ahlâki normlarının yine evrensel olduğunu düşünmekle kalmayıp bunu hem kendi türü içindeki ötekilere ve tüm Dünya’ya kabul ettirebilmek için muazzam bir enerji sarf edebilmektedir.

Uzaylıların Dünya’yı zaten ve birden çok kez işgal ettikleri de bu şekilde tanıtılmış bulunmaktadır. Evren’de bulunan Dünya’da yaşayan ve dolayısıyla “uzaylı” olan bir tür –homo sapiens–, üzerinde yaşadığı gezegene egemen olmuş durumdadır.¹⁰ Bunu, çevreye olan uyumluluk becerisi, zekâsı, dili ve kültürü sayesinde gerçekleştirmiştir. Kendisi de, dünyalı bir yaşam formu ve aynı zamanda bir tür hayvan olan bu tür, diğer dünyalı yaşam formları olan tüm türlere (bitkiler ve hayvanlar) üstünlük sağlamıştır ve tüm Dünya’yı yönetmektedir. Daha önce kendisiyle karşılaşmamış her dünyalı yaşam formu için “acayip, alışık olunmayan” ve başka bir gezegenden olmasa bile uzayın başka bir yerinden gelen (dolayısıyla bir yaratık olan) insanın, tüm Dünya üzerinde iktidar kurmuş olduğu görülmektedir. Artık, sözlük anlamıyla “uzaylılar”ın varlığına inanmayan kişilerin bunun böyle olmadığını görmeleri için tek ihtiyaçları bir aynadan ibarettir. Ne var ki, bu tartışmanın böylece bırakılması düpedüz haksızlık olacaktır. Nitekim, yapılan bu çıkarımın yalnızca dil’e ve tanımlamaya dayandığının unutulmamasında fayda bulunmaktadır.

“Olası bir yaratık saldırısı nasıl gerçekleşir?” sorusuna, eğer varsa, devletlerin hazırlık için kullandıkları simülasyonlara ulaşımla imkânı bulunmadığı için istila hakkında virtüel bir fikir edinmek amacıyla, yine, sinemadan örneklerle başvurulabilir.¹¹ Yaratıkların, Dünya’ya ulaşma şekillerinin bir uzay “gemisi” yoluyla (başka türlü olması düşünülemezdi) gerçekleşeceği; askerî teknolojilerinin ve kabiliyetlerinin genellikle insanlardan daha üstün olacağı (Independence Day; Battleship; vb.); Dünya’yı ele geçirmek ve kolonileştirmek isteyecekleri (Ender’s Game; Independence Day; vb.); bazı durumlarda insanlara benzer görüntülere büründükleri ya da fark ettirmeden insan bedenlerini ele geçirerek varlıklarını gizleyecekleri (They Live; The Faculty; Impostor; vb.) ve gizli emelleri ifşa olduklarında, tereddüt etmeden kendilerini deşifre eden insanları yok etmeye çalıştıkları söylenebilir. Yaratıkların tasviri ise farklılık göstermektedir. Genelleştirilecek olunursa, François Jacob’un (1996: 18) işaret ettiği gibi, yaratıklar çoğu zaman insansı bir görünüm taşımaktadırlar; her durumda insan zihninin bir yap-takçılık [bricolage] örneği oldukları kolayca anlaşılmaktadır. Trois Frère’deki meşhur mağara çizimi “Büyücü” ya da mitolojideki teriantrop örneklerini anımsatır biçimde iki ayak üstünde durmaktadırlar ve/veya hayvanlarınkilere benzer organlar taşımaktadırlar. Bazen de zar kanatlılar gibi ösosyal [eusocial] bir toplumsal yapılanma özelliği göstermektedirler (Alien; Battleship; Ender’s Game; vb.).

“Dünya tarihinde”, yaratık istilası anlatısına uygun iki tarihî olayın varlığı kesin olarak bilinmektedir. Bunlardan ilki, kökeni Afrika’da bulunan, kafatası hacmi 1200 cm3 olan bir türün –Cro-magnonlar’ın (yani modern insan–homo sapiens)– Avrupa’da ve Orta Doğu’da, bugünden yaklaşık 120.000 ve 30.000

¹⁰ Bir öğretilerde egemen olanın tek yokluğu anlamının hatırlanmasında fayda görülmektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerde, konuya ilişkin bir örneğe atılarak açıklanacaktır.

¹¹ Popüler filmler arasında, yaratık saldırılarının en bilinen örnekleri: Mars Attacks the World (1958), The Day the Earth Stood Still (1951), Invaders from Mars (1953), The Quatermass Experiment (1955), Invasion of the Body Snatchers (1956), The Mysterians (1957), The Blob (1958), Plan 9 from Outer Space (1959), The Flying Saucer (1964), Goko, Body Snatcher from Hell (1968), Starship Invaders (1977), Invasion of the Body Snatchers (1978), Laserblast (1978), Superman II (1980), Strange Invaders (1983), Invaders from Mars (1986), The Blob (1988), They Live (1988), The Puppet Masters (1994), Independence Day [Kurtuluş Günü] (1996), Mars Attacks [Çalın Marslılar] (1996), The Fifth Element [Beşinci Element] (1997), The Faculty [Fakülte] (1998), Impostor [İki Yüzlü] (2001), Signs [İhtarlar] (2002), The Chronicles of Riddick [Riddick Günlükleri] (2004), War of the Worlds [Dünyalar Savaşı] (2005), Transformers (2007), The Day the Earth Stood Still [Dünyanın Durduğu Gün] (2008), Skyline [Yıkardık! Tehlike] (2010), Battle Los Angeles [Dünya İstilas: Los Angeles Savaşı] (2011), Battleship (2012) ve Ender’s Game [Uzay Oyuncusu] (2013) dir. Bkz. IMDb, “Poll: Your favorite Alien Invasion movie?”, 6.2.2014, <http://www.imdb.com/poll/2012/YourFavoriteAlienInvasionMovie/>

yıl önce yaşadığı kesin olarak bilinen (Futuyma, 2008: 81-82), kendisinden fiziksel olarak daha büyük ve kafatası hacmi 1450 cm³ olan, dünyalı insanı bir türün –Neandertaller’in [homo neanderthalensis]– yerini, belki bazen savaşarak, belki bazen melezleşerek, almasıdır (Dodson ve Dodson, 1985: 506-511).- Bu tarihî olgu, homo neanderthalensis açısından düşünüldüğünde tam anlamıyla bir yaratık istilasidir: kendilerine benzeyen, ancak, onlara göre küçük, aynı zamanda “acayıplikleri” olan bir tür tarafından yerleri alınmış ve yok olmuşlardır.

Tarihte bilinen ikinci bir uzaylı istilası ise hem “modern” tarihte hem de uzaylı istilasını konu edinen filmlerde (Battleship) örnek olarak verilen, “Yeni Dünya’nın Keşfi”dir. Bu tarihsel olay, uzaylı istilası söylemiyle eksiksiz bir uyum göstermektedir. Dünya’da yaşayan Avrupalı uzaylılar (kökenlerinin Afrika’dan geldiği bilinmektedir), uzayın başka bir bölgesinde yaşayan, daha önce Avrupalı uzaylılarla karşılaşmamış olan (aynı zamanda akrabaları) Amerikalı uzaylıların kıtasına “gemiler”le ulaşmış; askerî teknolojilerinin ve kabiliyetlerinin üstünlüğünden faydalanarak bu coğrafyayı ve üzerinde yaşayanları kolonileştirmiştir. Tıpkı, Amerikalı uzaylılar açısından, kendisine benzemekle beraber görünüşleri bazı “acayıplikler ve alışıksız olunmayan” karakteristikler göstermekte (ten rengi, göz yapısı, vb.), ancak, anlaşılmasız sesler çıkarmaktadır. Avrupalı bir uzaylı olan Kristof Kolomb’un ifadelerine göre, bu türün üyeleri “silahın” ve “kötülüğün ne olduğunu bilmiyorlar, çalmıyorlar, öldürmüyorlar”dı. “Komşularını, kendileri kadar çok seviyorlar”, “her zaman gülüyorlar”dı; aynı zamanda, “son derece sade, dürüst ve eli açık insanlar”dı. Sonuç olarak, Kolomb’a göre, “bunlardan (yerlilerden) çok iyi hizmetkâr olur”du. “Sadece elli adamla bu yerlilerin hepsine kolayca boyun eğdirilebilir” ve her istenen yaptırılabilirdi (Zinn’den aktaran Şüle, 2008: 9). Nitekim, öyle olduğu da bilinmektedir. Anlatının daha da somutlaştırılması adına:

“...Portekizli ve İspanyol kâşiflerin eylemleri, dünyanın politik ve ekonomik dengelerini değiştirmek kararlılığını simgeliyordu. Gemilerinde taşıdıkları topları ve tüfekli askerleri ile aynen böyle yaptılar. Geriye dönüp bakıldığında, Portekiz gibi sınırlı bir nüfusa ve kaynaklara sahip bir ülkenin bu kadar uzaklara erişip, bu kadar çok şey elde etmesini kavramak zor görünmektedir. Avrupa’nın yukarıda anlatılan askerî ve deniz gücü üstünlüğünün yarattığı özel koşullarda, bunu yapmak hiç de imkânsız bir şey değildi” (Kennedy, 2010: 54). [italikler çalışmanın yazarına aittir]

Elbette, bu alıntı, kendi “gerçeği”ni sunmakla birlikte, birçok başka “gerçeği” de yok saymaktadır. Kâşifler, fideizm inancına göre “barbar yerliler”e medeniyet götüren kahraman conquistadorlara dönüşürken, Amerikalı uzaylılar, Avrupalı uzaylıların inancının farklı bir tanımını yapmıştır:

“Hatuey (yerli bir derebeyi)... hemen hemen bütün halkı topladı ve şöyle dedi: ‘Hıristiyanların geldiğini biliyorsunuz. Untel’in ve Haiti’nin başına gelenler hakkında deneyimiz var. Burada da aynı şeyi yapmaya geliyorlar.’ Halk şöyle cevap verdi: “Bunları nedensiz yapmıyorlar. Taptıkları ve çok sevdikleri bir Tanrı var. Bizim de ona tapmamızı istediklerinden bize boyun eğdirmeye çalışıyorlar, bizleri öldürüyorlar.’ Hatuey’in evinde altın mücevherlerle dolu küçük bir sepeti vardı. Şöyle dedi: ‘İşte Hıristiyanların Tanrısı! Eğer isterseniz onun için areitos (bayramlar ve danslar) yapalım. Belki onu hoşnut eder de Hıristiyanların bize kötülük yapmamalarını emreder... Hangi anlama gelirse gelsin, bu altını elimizde tutarsak, almak için bizi öldürecekler. Altını şu ırmağa atalım...” (De Las Casas, 2008: 35-36).

Yaratık istilası söylemine göre, “ilkel yerliler”in tanımının “yanlış” olması anlaşılırdır. Kolomb, “ilk temas”tan sonra, bu “barbarların” sonunun nasıl olacağı hakkında çok açık bir mesaj vermektedir: (yerliler) silahın ne olduğunu bilmedikleri yetmezmiş gibi, kötülüğün de ne olduğunu bilmeyen, çalmayan, öldürmeyen, komşularını seven, her zaman gülen, sade, dürüst ve eli açık bir türdür. Sonlarının hizmetkârlık, üzerinde yaşadıkları gezegenin bir tür yeni koloni (Yeni Dünya) coğrafyası olması kaçınılmazdır. O zamanki Amerikalı uzaylıların, Alien filmini izlememiş (ya da Avrupalı uzaylılar Machiavelli, Hobbes ya da Morgenthau okumamış) olması kendi sonlarını getirmiştir. Serinin ilk filminde, yarattığı “güçlü” kılan özellikleri, gemi mürettebatının bilim memuru Ash:

“Mükemmel organizma. Yapısal mükemmeliği düşmanlığıyla uyuşmuş durumda... Onun saflığına hayranım. Hayatta kalıyor. Bilinç, vicdan ya da ahlak yanılığları gibi kuruntulardan bağımsız...”

olması ile ilintilendirmektedir. Bu özellikleri taşımayan türlerin, yaratık tarafından katledileceği ya da (bedenleri koza olarak kullanılmak üzere) hizmetkâr olacakları açıktır. Bu iki örneğe ek olarak, söylemin işlemeye nasıl devam ettiğini göstermek açısından iki örneğe daha işaret edilmesinde fayda görülmektedir: Afrika’nın¹² ve Çin’in¹³ sömürgeleştirilmesi. Kısaca değinmek açısından, Avrupalı uzaylılarla ilk olarak karşılaşan Afrikalı uzaylılar, kendilerine benzeyen, ancak, “acayıplıklar ve alışık olunmayan” özellikler taşıyan (ten rengi, anlaşılmaz sesler çıkarma, vb.) ve yine, Avrupalı uzaylılarla karşılaşan Asyalı-Çinli uzaylılar da, istilacı yaratıkların ziyaret ettiği diğer türlerle aynı süreçlerden geçmişlerdir.

Sonuç olarak, çalışmanın bu bölümünde, dil’e ve söyleme bakılarak, insanın da bir uzaylı ve yaratık olduğu tanıtılmış bulunmaktadır. Dünya, bu tür tarafından, dolayısıyla da uzaylılar ve yaratıklar tarafından ele geçirilmiş durumdadır.

¹² 1880’den, yani Afrika’nın paylaşılmasından önce, Avrupalı uzaylılar, Afrikalı uzaylılar arasında, “Portekiz’in Angola ve Mozambik, Fransa’nın Senegal, Hollanda ve Britanyalı” denizcilerin/kapitänlerin/fahrihlerin Güney Afrika’da yapmış olduğu kıyı saldırtlarından ve birkaç keşif gezisinden başka bir ilişkinin mevcut olmadığı ve kapsayıcı bir diyalog kurulmasının da mümkün görünmediği düşünülmektedir. Genel olarak bakıldığında, Afrikalı uzaylıların kendi aralarındaki ilişkilerde ise abde vefaya dayanan bir “diplomatik gelenek varlığı”ndan bahsedilebilmektedir. Avrupalı uzaylıların, Afrikalı uzaylılarla olan ilişkisi. Akdeniz gerisindeki uzaylılar sayılmadığı takdirde XVI. ve XIX. asırlar arasındaki dönemde kolektive ticarete dayanmaktadır. Anlat, kabaca, İngiliz Okulu’nun kavramsalatırganması olan “uluslararası toplum”un yayılmasından anlatılmamışlar kullanılmıyor; bkz. (Ball, 1985: 99-114).

Yaratıklarla Müzakereler Uluslararası İlişkiler’in Ajandasındadır

Bu bölümde, yaratık istilasının, neden Uİ’in ajandasının en önemli konusunu oluşturduğu tartışılacaktır. En güncel “modern” yaratık istilası, Amazon bölgesinde yaşayan Enviralılar’ın, yaratıklarla temasıdır. Daha önce, uzayın başka yerlerinden gelen yaratıklarla karşılaşmamış olan bu “Dünyalı” türün, kendilerini “keşfeden”, göklerden gelen (Enviralılar açısından) “tanımlanamayan uçan cisme” önce oklarla ve mızraklarla saldırması (Eede, 2014) ve çok yakın bir zamanda, yaratıklarla kendi istekleriyle iletişime geçmesi (Cuthbert, 2014), Uİ açısından, yaratık istilalarından çıkarılan derslerin görülebilmesi için çok değerli birer örnek teşkil etmektedir. Enviralılar, daha şimdiden Brezilya ve Peru hükümetleri arasında bir gündem konusu oluşturmuştur (Prigg, 2014). Amerikalı uzaylıların, 15. yüzyılda, Avrupalı uzaylılarla ilk temaslarından sonra, yalnızca, Avrupalı uzaylılar tarafından katledilmeleri yüzünden değil, onların coğrafyalarına taşıdığı çiçek hastalığına karşı bağışıklıklarının olmaması nedeniyle de büyük bölümünün yok olduğu bilinmektedir. Aynı örnek, yalnızca, otuz yıl önce, Amazon yerlilerinin bölgelerinde ağaç kesen işçilerle temas eden bir nüfusun yok olmasıyla tekrar yaşanmıştır (Cuthbert, 2014). Nitekim, “Enviralılar’ın uzaylılarla teması”nın, Uİ’in ajandasının öncelikli konularından olduğunun görülmesi, çalışmanın bu bölümü açısından önem taşımaktadır. Ancak, bu argümanın, bu şekilde bırakılması, yine, düpedüz haksızlık olacaktır; çünkü, “daha fazlası” var.

Uzayla ilgili konuların, zaten Uİ’in ajandasında olduğu bilinmektedir. Uzay hava sahasının kullanımı, uluslararası hukuk disiplini içinde yapılan tartışmalar üzerinden ilerlemektedir (Bal, 2013) ve uzayın askerî ya da barışçıl amaçlarla kullanılmasına yönelik tartışmalar ve pratikler de yine, Uİ’in ilgilendiği konuların başında gelmektedir.¹⁴ Bu iki örnek üzerinden, uzayla ilgili konuların, Uİ’in ajandasında olduğunun hatırlatılmasında fayda görülmektedir; ancak, bu çalışmada, analiz aracı olarak seçilen postmodern yaklaşımdan yararlanılarak, farklı bir soruya işaret etmek amaçlanmaktadır: Yaratıklar “gerçekten” geldiğinde müzakereleri kim yürütecek?

Uzayla ilgili, Uİ’in bir diğer çok önemli gündem konusu ise önce çevre ve artık, uzayın insan tarafından kirletilmesidir –yörüngedeki hurdalar. Konunun, neden Uİ’in ajandasının en önemli konularından biri olduğunun anlaşılması açısından şu örneğe başvurulabilir:

Çin, “düşman uydularını etkisiz hâle getirmek için geliştirdiği bir silahı denemek için Fengyun-1C uydusunu 2007 yılında kasten parçaladı. Uzay çöplerinin %28’inin kasıtlı parçalamalar olduğu düşünülüyor... Günümüzde 46 ülkenin Dünya’nın etrafında dolanan cihazları var. Her ülke kendi çöplerini temizlemek için kendi aracını uzaya gönderebilir mi? Bir ülke sorumluluk alıp kendine ve diğer

¹³ Avrupalı uzaylılar, dünyanın kalıtına yayılacak şekilde geçtikleri uzaylılar, “Avrupa medeniyeti”nden etkilenmiş ya da itibarlı razi olarak sistemin birer üyesi olmuşlardır. Bu uzaylılardan farklı olarak “Konfüçyüsçü Milletler Ailesinin Orta Krallığı Çiu”, kendisi zaten, yeterli kadar gelişmiş bir “medeniyet” olarak gösteriydi ve Avrupalılar’ın kendi medeniyet standartlarını zorla dayatmalarına sert bir direniş göstermişti. Çiu’ın sisteme girmesi üç kısımda incelenebilir: İlk dönem, 1839’Tütün Savajı öncesi dönemde, Çiu’luların kendi kültürel standartları sürdürerek “Batılı” uzaylılarla eş düzeyde ilişkiler sürdürmek ya da anlaşmalar yapmayı reddettiği dönemdir. İkinci dönem, 1842 Nanking Anlaşması’yla başlayan, “çift taraflı anlaşmalar” ile limanların statüsünün belirlendiği ve Batı standartlarının Çiu’lulara dayatılmaya başlandığı dönemdir. Son dönem ise Çiu’luların, Batı usulü diplomatik gelenekleri, uluslararası hukuk ve medeniyet standartlarını benimsemeye başlayarak Avrupa “uluslararası toplumunun” bir üyesi olmaya başladığı süreçtir. Çiu’lular, bu üç dönemde de yaşanan süreci, Batı’ın zorla dayattığı bir aşığına olarak görmüş ve “çift taraflı anlaşmalar” kendi medeniyetleri dışındaki bir medeniyetleri zorla empoze edilmiş olarak kabul etmişir. Bu algının hâli şimdiki aşığına dönüştürülmüştür. Anlatı, kabace, İngiliz Okulu’nun kavramlaştırılması olan “uluslararası toplum”un yayılmasından alınmıştır (Gong, 1985: 117-126).

ülkelere ait çöpleri temizleyebilir mi? Bu durumda masraflar nasıl karşılanır? (Ocak, 2014: 30-33)

Postmodern yaklaşımı “gerçekçilik”ten uzak olmakla ve işe yarar uygulamalar sunmamakla eleştiren yaklaşımların, bu soruların, Uİ disiplininin ajandasına dâhil olup olmadığına verecekleri yanıtın disipline önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Diğer yandan, Dünya’yı çevreleyen uzayın, bu şekilde kirletilmesine, yaratıkların nasıl karşılık vereceğinin düşünülmesi çok önemli bir ipucu vermektedir. Kyoto Protokolü’nü imzalamayan devletler varken, uzayın kirletilmesi konusunda diplomatik girişimlerin sonuçlanmasına kadar geçen süreçte, yaratıklar nasıl bir tutum izleyecektir?

Dünya, kendisini yöneten ve faaliyetlerinin “evrensel” olduğunu iddia eden uzaylı tür insandan yaklaşık 4,499,999,996 yıl ve Dünya’nın içinde bulunduğu Evren, Dünya’dan yaklaşık 9,500,000,000 yıl; Evren, insandan yaklaşık 13,499,999,996 yıl daha yaşlıdır. Evreni, sonsuz olarak tanımlayan insan, elindeki teknolojiyle, bu sonsuzluk içinde, yalnızca 19,224,000,000 ışık yılı mesafesini kapsayan bir alana dair bilgi birikimine sahiptir.¹⁵ Evren için, insanın ne kadar genç bir tür olduğu ve insanın Evren’e dair bilgisinin büyüklüğü hakkında bir fikir vermesi açısından, SN 2006gy’nin (süpernova), 238 milyon yıl sonra Dünya’ya ulaşması örneği alınabilir. 14 milyar yıl yaşında olduğu düşünülen Evren’de, insanın teknolojisinin ve bilgi birikiminin, başka bir gezegende yaşam formlarının bulunmadığı varsayılırsa, herhangi bir kıyaslama yapılması mümkün olmadığından, hominid üzerinden yaklaşık 6–7 milyon, homo sapiens üzerinden ise yaklaşık 200 bin yaşında olduğu tahmin edilen bir tür için başarı olup olmadığı konusunda bir çıkarım yapmak mümkün görünmemektedir. Tam da burada, müzakereler hakkında çok önemli bir ipucu bulunmaktadır. Başarının kriteri, bilgiye ulaşmak mıdır; yoksa yaşadığı mekâna adaptasyon becerisi midir?

İnsanın, bugünden yaklaşık 50 yıl önce yaratıklara “mesaj gönderdiği” düşünülmektedir. Hatta, bu görüşe göre, yaratıkların şu anda, Dünya’da yayınlanan televizyon programlarını izlemekte olması ihtimali mevcuttur. Bununla birlikte, Stephen Hawking, “Dünya’yı, yaratıklara karşı dikkatli olunması, aksi takdirde, insanın sonunun “Amerikalı Yerliler” gibi olabileceği konusunda uyarmıştır (Hickmann, 2010). Bu doğrultuda, Hawking de yaratık istilasının gerçekleştiğini söyleysel olarak onaylamaktadır. Ne var ki, Hawking’in bu uyarısı dikkate alınmamış ve yaratıklara, ilk ciddi sinyal gönderme girişimi 2008 yılında NASA tarafından gerçekleştirilmiştir ve yaratıklardan “cevap beklenmekte”dir. Nitekim, çalışmanın başında dikkat çekilen, öteki –yaratık söylemi ve istilasına karşı, Dünyalı biz –insan söyleminin en başta hatalı olduğu göz önünde bulundurularak, uzun sürecek olan tartışmalar için kum saatinin tersine çevrildiğinin dikkate alınması gerektiği görülmektedir.

¹⁴ Bazı devletler, uzayın “barışçıl” amaçlarla kullanılmasını konusundaki barışçıl kavramı askeri olmayan değil, daha çok “saldırı içermeyen” anlamına gelecek şekilde yorumlamıştır. Böylece, “İstihale boyutlanmas veya kuvvet kullanımını”na yasaklayan BM Anlaşması m. 2/4’ün izin verdiği şekilde; saldırgan olmadığı sürece askeri kullanımlar mümkün ve yasal görülmekte ve bu şekilde algılanmaya devam edilmektedir. Örneğin, Uzay Stöleşmesi, keşif, gözleme, erken uyarı veya iletişim aydınları ile uzayın “pasif askeri kullanımlar”na imkân tanımaktadır. Aynı şekilde Uzay Stöleşmesi, askeri personelin uzayda bilimsel araştırmalar yapmasına da izin vermektedir”(Wolff, 2009: 69-84).

¹⁵ Cox ve Forshaw’ın (2011: 19) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

¹⁶ Bu çalışmanın yazarı, The Guardian’da yayınlanan, Alok Jha’nın (2010) atfıyla baharın yazını çalışmaya başlandıktan sonra keşfetmiştir. Bu çalışmada, Jha’nın ilham verici fikirlerine benzer argümanlar tartışılmaktadır. Bununla birlikte, Jha’nın yazısı kuvvetle tavsiye edilmektedir.

Bir devlet başkanının, kendi ülkesinde yapacağı kısa bir konuşmanın mutfağının yaklaşık altı ay sürebildiği düşünüldüğüne göre, “evrensel” bir diyalog için bir milenyumun ne kadar kısa kalacağı açıktır. Dahası, siyasi otoriteye karşı meşruiyet tartışmaları sürerken, “evrensel meşruiyetin” ne kadar meşru olduğunun tartışılmasına, şimdi geçilebilir.

Dünya’nın en büyük uluslararası kuruluşu Birleşmiş Milletler’de (BM), beş daimi üyenin kendi aralarında bile uzlaşma sağlayamadığı ve diğer devletlerin BM’in meşruluğunu ve yararlılığını tartıştığı görülürken, yaratıkların silahlı müdahaleye başvurmadan önce diyalog kurmak isteyecekleri varsayılırsa, Dünyalı müzakere heyetinin başında kim olacaktır? BM Genel Sekreteri mi; yoksa Amerika Birleşik Devletleri başkanı mı; yoksa bilim insanlarından oluşan bir heyet ve onların seçeceği bir baş müzakereci mi? Bundan daha iyi bir “küresel devlet” fırsatı olamazdı diye düşünülebilir; ancak, bu konuda meşruluğun sağlanması mümkün müdür? Yaratıklarla müzakereler hangi dilde sürdürülecektir? Cevap, istilayı konu alan filmler üzerinden arandığında, müzakere dilinin İngilizce olması kaçınılmazdır; ancak, diğer devletler bunu kabul edecek midir? Müzakerelerin protokol kuralları nasıl belirlenecektir? Yaratıklar takım elbiseden ziyade spor tarzı giyinirse bu bir saygısızlık olarak mı alınmalıdır? Protokol sırasında, hangi devlet başkanları yan yana oturacak; hangileri yaratıklara yakın oturacak; yaratıkların oturma düzenine kim karar verecektir? Eğer Dünya adına müzakereleri, devlet başkanları değil de bilim insanları yürütecekse kendi aralarındaki protokol kurallarına göre biyologlara mı, yoksa fizikçilere mi, vb. öncelik verilmesi gerekmektedir? Eğer müzakereleri bilim insanları yürütürse, devlet adamlarının otoritesi sarsılır mı? Uzlaşma sağlanırsa, anlaşma metninde “yaratık/uzaylı” kavramı hangi türü anlatmak için kullanılacaktır? Yaratıklar, Google’a yaratık/alien yazıp arama yapar ve sonuçları beğenmezlerse bu bir diplomatik kriz yaratır mı? Eğer Dünyalılar’ın korkunç ve çirkin bulunduğu Alien imajı yaratıkların hoşuna giderse ve bunu bir iltifat olarak alırlarsa, bu durum, müzakerelerin gidişatına olumlu olarak yansır mı? vs. Buraya kadar ortaya konan ve şüphesiz, fazlası da olan sorular yalnızca, müzakerelerin olma olasılığına ve müzakerelerin yürütülüş biçimine ilişkindir.

Eğer yaratıklar, diplomatik temastan önce, askerî yöntemlere başvurursa, Dünya, ortak mı savunulacaktır; yoksa, her ülkeden kendi başının çaresine bakması mı beklenecektir? Eğer kolektif bir ordu oluşturulursa hangi ülke ne kadar asker gönderecektir? Ordunun komuta kadrosunda hangi ülkenin ne kadar ağırlığı bulunacaktır? Stratejiler hangi ülkenin kurmayları tarafından belirlenecektir? Orduya, Kuzey Kore ve İran’dan asker alınırsa, bu ülkelerin savaş bittikten sonra kendileriyle paylaşılan teknolojiden faydalanmayacaklarından nasıl emin olunabilir? Eğer her ülkeye, savunma için silah dağıtılırsa,

savaş bittikten sonra ve eğer Dünya’da insan egemenliği sürmeye devam ederse, bu silahların daha sonra terör amaçlı kullanılmayacağından nasıl emin olunacaktır? Eğer, Dünya, saldırıyı püskürtebilirse, yaratıkların geldiği gezegen “çevrelenecek” midir? Caydırma nasıl sağlanacaktır? (Ender’s Game filmi hatırlanırsa, en iyi caydırma, tüm formiclerin ve gezegenlerinin yok edilmesidir).

Buraya kadar ortaya konan soruların, hepsinin Uİ’in tartışma konuları olduğu düşünüldüğünde, Uİ disiplininin yerini “Gezegenler Arası İlişkiler” (GAİ) disiplini mi alacaktır? Uİ’in, henüz, disiplinler arası ve çok–disiplinli yapısı tartışılırken, GAİ’nin hangi disiplinlerden faydalanması düşünülecektir? Fakültelerin GAİ bölümlerindeki ağırlıklı dersler hangi kriterlere göre belirlenecektir? GAİ bölümü mezunları, eğer, bu alanda çalışmayı sürdürmeyi düşünmezlerse hangi sektörlerde istihdam edilebilirler? vs. Bu sorular, şüphesiz, çoğaltılabilir. Buraya kadar yerleşilen tüm perspektifler oldukça “insanca”, “Dünyalı” ve dolayısıyla “evrensel”dir. Bundan sonra, bu çalışmanın yazarının da bir insan–yaratık –uzaylı olduğunun unutulmaması şartıyla, sorularının ve çıkarımlarının kendi değerlerinin ve perspektiflerinin bir yansıması olacağı hatırlanmalıdır. Bu doğrultuda, bir yaratık perspektifinden dünyalılara bakılma çalışması yapılmaktadır.

Dünyalı televizyon programlarını izlemelerinin mümkün olduğu tahmin edilen yaratıkların (Jha, 2010), Tukididis ve Machiavelli okumuş olmaları ihtimali, varsa “Dünya’nın başı gerçekten belâda” demektir. Buraya kadar yapılan tüm yaratık istilası anlatılarında, yaratıkların askerî ve teknolojik olarak dünyalılardan üstün oldukları kabul edilmektedir. Bu durumda yaratıkların büyük ihtimalle ilk söyleyecekleri “güçlü olanın gücünün yettiğini, zayıf olanın kabul etmek zorunda olduğunu kabul etmesi” gerektiği olacaktır. “Rasyonel” bir tür olan insanın bu “gerçeği” kabul etmemesi durumunda, rasyonalitesi eleştiriye açılacaktır. Öte yandan, yaratıklar Prens’ten “ders çıkararak” divide et impera kaidesinden faydalanıp “gerçeğe” uygun bir yönetsel yapılanmaya da gidebilirler. Bu durumda da çalışmanın birçok yerinde dikkat çekilen sorun ortaya çıkmaktadır: dünyalı yaşam formu tanımı kimleri/neleri kapsamaktadır? Bu tanım yalnızca insanlara karşılık geliyorsa, insan tarafından yok edilen ve yok olma tehdidi altına olan diğer tüm canlılar nasıl sınıflandırılacaktır? İnsanı diğer dünyalı canlı türlerinden üstün kılan nedir? Daha zeki olmak mı; daha “güçlü” olmak mı; daha uzun yaşamak mı; bilgiye sahip olmak mı;? vs. Yaratıklar, bu durumda, “zeki” olup da nasıl kendi türünün ve tüm gezegenin sonunu hızlandıran küresel ısınmaya karşı neden gereken önlemlerin alınmadığını sorunsallaştırmak isteyebilirler. Yaratıklar, “güçlü” olmanın, insana ne gibi haklar sağladığını ve bunun Dünya’daki tüm canlı türlerini yok etme meşruiyetini sağlayıp sağlamadığını sorunsallaştırabilirler. Gücün ve daha uzun yaşamının

birlikte sorunsallaştırılması durumunda, insanın şarbon hastalığına karşı timsahlar kadar, kanser hastalığına karşı büyük beyaz köpekbalığı kadar ve yaşlanmaya karşı pinus aristata kadar “güçlü” olmadığını, dolayısıyla “zayıf” olduğunu söyleyebilirlerdi. Son olarak, eğer “bilgi” üstünlük demekse, bilginin neden hem Dünya’daki tüm canlı türlerinin “iyiliği” için kullanılmadığını sorabilirlerdi. Şüphesiz, bu sorunsallaştırma denemeleri çoğaltılabilir.

SONUÇ

Bir sonuç çıkarmak yerine bir provakasyon [not a conclusion but a provocation], ancak, olumlu anlamda bir provakasyon, başka bir deyişle, bir diyalog çağrısı amaçlayan bu çalışma, on yıl gibi çok kısa bir zaman içindeki birikimlerin ürünüdür. Çalışmanın yazarı, metne başlamadan önce, metnin çok kısa bir zamanda güncelliğini yitireceğinin farkındaydı ve bu farkındalığı sürdürmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünün tamamlanmasından yalnızca birkaç gün (belki de birkaç saat) sonra, Michael Merrifield, on ila yirmi yıl arasında “Evren’in başka yerlerinde yaşam bulacağımızı” ifade etmiştir (BBC, 2014). Söz konusu tahminin, çalışmanın temel önermelerinden biri olan “yaratıklarla temas için gereken hazırlıkların başlaması için çok kısa bir zaman kaldığı” iddiasını bu şekilde kuvvetlendirdiğinin söylenilmesi mümkündür. Diğer yandan, çalışmanın analiz aracı olarak başvurduğu postmodern yaklaşım, Merrifield’in açıklamasında da görüldüğü gibi Biz’in, nasıl bir sorun yarattığına işaret etmektedir. Merrifield, Biz ile, Evren’in başka yerlerindeki “yaratıklar”ın karşısına Dünya’da yaşayan hangi yaşam’ları koymaktadır? İngilizler mi; Amerikalılar mı; Ruslar mı; Türkler mi; Almanlar mı; Çinliler mi; İranlılar mı; Venezüelliler mi; Koreliler mi, vd. mi? Kuzey Koreliler mi, yoksa Güney Koreliler mi? Kuzey Yarı Küreli mi, yoksa Güney Yarı Küreli mi? İnsanlar mı, hayvanlar mı; yoksa bitkiler mi?

İktidar gibi bir ikilikler makinesi olarak işleyen dil, henüz yaratıklar gelmeden bir ikilik yaratmış durumdadır: Biz –dünyalılar ve onlar –yaratıklar. Ancak, görüldüğü gibi her iki tanım da birçok sorun içermektedir. Deleuze ve Guattari’ye göre bireyleşme, dil’de köksüzleşme ve kekeleme ile mümkündür. Bu, anlatım içinde çokluk ve oluşun sağlanmasından geçmektedir. Deleuze, dil’de çokluk’un sağlanmasının DIR koymak yerine VE koymakla mümkün olacağını ifade etmektedir. Bu şekilde öğeler ve bütünler arasında herhangi bir şeyin oluştuğu dil’de kekeleme ortaya çıkar: “Ve, sadece iki terim olsa da ikisi arasında bir VE... çokluğu oluşturandır”.¹⁷ Örnek vermek gerekirse, insanlar dünyalıDIR ve yaratıklar uzaylıDIR yerine, insanlar VE yaratıklar; dünyalı denildiğinde, dünyalılar insanDIR değil; insanlar VE hayvanlar VE bitkiler VE...

¹⁷ Karşılaştırmız: (Deleuze ve Parnet, 1987: 34-35) Söz konusu kitabı Türkçe’ye çeviren Ali Akay (1990); DIR ve VE’nin açıklanmasında şu örneği vermektedir: “Aslan hayvanDIR yerine Aslan VE hayvan kullanılması gibi. Fransızca’daki “est” yerine (DIR) “ET” (VE)nin konulması gibi.”

Postmodern Uluslararası İlişkiler yaklaşımının dikkat çektiği bir diğer nokta ise, Uİ disiplini içinde, hâkim paradigmaların süper bilgi üreterek büyük anlatılara dönüşmesi ve sonuç olarak, totalize edici ideolojiler olarak işlemesidir. Bu yaklaşımlar, bu çalışmada Uİ ajandasının en önemli sorularının başında geldiği savunulan “yaratıklarla müzakereleri kim yürütecek?” sorusu için yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmada, büyük anlatılardan yola çıkılarak, Yeni Dünya’nın keşfi/fethi gibi söylemler üzerinden, yaratıkların temasının Dünya’nın istilasıyla ya da istila girişimiyle gerçekleşeceği ihtimalinin sorunsallaştırılması denenmiştir. Büyük anlatıların bir şekilde aşındırılmasına yönelik bir amaç taşıyan bu çalışmanın, sonuç yerine diyalogu genişletme hedefine uygun olarak, metnin sonuna DIR yerine bir VE koymak açısından:

“VE, ya yaratıklar Dünya’yı istila etmek yerine, Dünya’ya sığınmak isterse VE...”

KAYNAKÇA

Akay, Ali (1990), Çevirenin Notları, içinde Deleuze, Gilles ve Parnet, Claire, Diyaloglar, İstanbul: Bağlam Yayınları,

"Astronomer predicts life beyond earth in '10 to 20 years". <http://www.bbc.com/news/science-environment-28295042> (14 Mayıs 2015)

Bal, Ali (2013), "Hava Uzay Araçlarının (Aerospacecraft) Hukuki Rejimi", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15, Özel Sayı: 1465-1528.

Best, Steven ve Kellner, Douglas (2011), Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Brown, Chris (1997), Understanding International Relations, Londra: MacMillan.

Bull, Hedley (1985), European States and African Political Communities, içinde Bull, Hedley ve Watson, Adam (der.), The Expansion of International Society, Oxford: Clarendon Press: İçinde 99-114.

Campbell, David (2007), Poststructuralism, T., Kurki, M. ve Smith, S. Dunne (der.), International Relations Theories: Discipline and Diversity, New York: Oxford University Press: İçinde 213-237.

Carr, Edward Hallett (2010), Yirmi Yıl Krizi: 1919–1939, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cox, Brian ve Forshaw, Jeff (2011), Universe: Everything That Can Happen Does Happen, Londra: Penguin.

Cox, Michael (2010), Sunuş, Carr, Edward Hallett, Yirmi Yıl Krizi: 1919–1939, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İçinde 1-48.

Crawford, Robert M. A. ve Darryl, S. L. Jarvis (2000), International Relations - Still an American Social Science?, Albany: State University of New York Press.

Cuthbert, Lori. Isolated Amazon tribe makes contact with scientists. <http://www.foxnews.com/science/2014/07/09/isolated-amazon-tribe-makes-contact-with-scientists/> (9 Mayıs 2015).

De Las Casas (2008), Bartolomé. Kızılderililer Nasıl Yok Edildi?, İstanbul: Şûle Yayınları.

Deleuze, Gilles (1995), Three Questions on Six Times Two, Deleuze, Gilles, Negotiations, New York: Columbia University Press: İçinde 37-45.

Deleuze, Gilles (2009), Uno'ya Dil Üzerine Mektup, Deleuze, Gilles, İki Delilik Rejimi, Lapoujade, David (der.), İstanbul: Bağlam Yayınları: İçinde 207-208.

Deleuze, Gilles ve Parnet, Claire (1987), Dialogues, New York: Columbia University Press.

Deleuze, Gilles ve Guattari, Félix (1983), A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia, Londra: University of Minnesota Press.

Deleuze, Gilles ve Guattari, Félix (1995), Gilles Deleuze and Félix Guattari on Anti-Oedipus, Deleuze, Gilles, Negotiations, New York: Columbia University Press: İçinde 13-24.

KAYNAKÇA

Der Derian, James (2009a), Post-theory: The eternal return of ethics in international relations, Der Derian, James, Critical Practices of International Theory: Selected Essays, New York: Routledge: İçinde 190-209.

Der Derian, James (2009b), The terrorist discourse: Signs, states, and systems of global political violence, Der Derian, James, Critical Practices of International Theory: Selected Essays, New York: Routledge: İçinde 68-96.

Dodson, Edward O. ve Dodson (1985), Peter. Evolution: Process and Product. 3.bası, Boston: PWS Publishers.

Dunne, T., Hansen, L. ve Wight, C (2013), The end of International Relations theory, European Journal of International Relations, Özel Sayı: İçinde 405-425.

Edkins, Jenny (1999), Poststructuralism & International Relations: Bringing the Political Back In, Colarado: Lynne Rienner.

Edkins, Jenny ve Vaughan-Williams, Nick (2009), Introduction, içinde Edkins, Jenny ve Vaughan-Williams (der.), Critical Theorists and International Relations, New York:Routledge: İçinde 1-6.

Eede, Joanna. Uncontacted Indians of Acre State, Brazil, National Geographic, <http://newswatch.nationalgeographic.com/2014/06/27/uncontacted-indians-of-acre-state-brazil/> (27 Mayıs 2015).

Futuyma, Douglas J. (2008), Evrim, Kence, Aykut ve Bozcuk, Nihat A. (der.), Ankara: Palme Yayıncılık.

Gong, W. Gerrit (1985), China's Entry Into International Society, Bull, Hedley ve Watson, Adam (der.), The Expansion of International Society, Oxford: Clarendon Press: İçinde 171-183.

Griffiths, M.; Roach, C. R. ve Salamon, M. S. (2011), Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Hickman, Leo (26 Nisan 2010), Stephen Hawking takes a hard line on aliens, The Guardian, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2010/apr/26/stephen-hawking-issues-warning-on-aliens> (28 Mayıs 2015).

Hoffmann, Stanley (1977), An American Social Science: International Relations, Daedalus: İçinde 41-60.

IMDB. "Poll: Your favorite Alien Invasion movie?", http://www.imdb.com/poll/n2DYKriqqw-M/?ref_=tt_po_q2 (6 Haziran 2014).

Jacop, François (1996), Mümkünlerin Oyunu, İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Jha, Alok (30 Nisan 2010), "Is Stephen Hawking right about aliens?", The Guardian, <http://www.theguardian.com/science/2010/apr/30/stephen-hawking-right-aliens> (3 Haziran 2015).

Kennedy, Paul (2010), Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, 12.bası, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KAYNAKÇA

Keyman, E. Fuat (2010), Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark, İ. D. Dağı, A. Eralp, E. F. Keyman, N. Polat ve O. F., Yalvaç, F., Yurdusev, A. N. Tanrısever, Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, İstanbul: İletişim Yayınları: İçinde 227-260.

Kuhn, Thomas S. (2008), Bilimsel Devrimlerin Yapısı. 8. bası, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Lewin, Roger (2004), Modern İnsanın Kökeni. 12. bası, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Yayınları.

Lyotard, Jean François (2000), Postmodern Durum, 3. bası, Ankara: Vadi Yayınları.

NASA. "What is Earth?"

<http://www.nasa.gov/audience/forstudents/5-8/features/what-is-earth.58.html#.U8VJj5SSweM> (5 Mayıs 2015).

Ocak, Mahir E (2014), Uzay Çöpleri: Günlük Hayatımızı Tehdit Ediyor, Bilim ve Teknik, no. 559 Haziran: İçinde 30-33.

Polat, Necati (2010), Post-Yapısalcı Yaklaşımlar, İ. D. Dağı, A. Eralp, E. F. Keyman, N. Polat ve O. F., Yalvaç, F., Yurdusev, A. N. Tanrısever, Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, İstanbul: İletişim Yayınları: İçinde 261-289.

Prigg, Mark. "Uncontacted tribe of the Amazon forced out of the rainforest by logging on the Peru border", <http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2679851/Uncontacted-tribe-forced-forest-logging-Peru-border-scared-Brazilian-rainforest.html>. (3 Haziran 2015).

Smith, Steve (2000), The discipline of international relations: still an American social science?, British Journal of Politics and International Relations, 2, no. 3 Ekim: İçinde 374-402.

Sokal, Alan ve Bricmont, Jean (1998), Fashionable Nonsense: Postmoderns Intellectual's Abuse of Science, New York: Picador.

Şüle (2008), Sunuş, Bartolomé De Las Casas, Kızılderililer Nasıl Yok Edildi?, İstanbul: Şüle Yayınları: İçinde 7-11.

Wolff, Johannes M. (2009), Uzayın Askerileştirmesini İçine Alan 'Barışçıl Kullanım' Kavramı, Uzayın Silahlandırılmasına da Yol Açar mı?, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, İçinde: 69-84.

**AVRUPA'DA DEVRİMLER ÇAĞINDA
TOPLUMSAL DEĞİŞİM, KÜLTÜR ve MÜZİK YAŞAMINA DAİR NOTLAR**

Bilen Işıktaş

ÖZET

19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan devrimler kıtanın ekonomik ve toplumsal görünümünü dönüştürürken yeni politik ve kültürel akımların da doğuşuna imkân sağladı. Avrupa'da burjuvazinin yükselişi, milliyetçiliğin kitleler üzerindeki etkileyici ve birleştirici etkisi dönemin sanat ve kültürel ortamında derin izler bıraktı. Müzik toplumsal gelişmelerden en çok etkilenen bir sanat dalı olarak yaşanan devrimler dalgasından etkilendi. Devrim sonrası Romantik tepki, ardından ulus devletlere giden süreç, yeni ve ulusal bir müziğin kaynağını oluşturdu. Bu makalede burjuva Avrupa'nın yükselişinin 19. yüzyılda müzik yaşamı üzerinde ne tür etkiler bıraktığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Devrim, Müzik, Sanat, Avrupa, Milliyetçilik

Social Change, Culture and Notes on Musical Life, During the Ages of the Revolution

Abstract:

During the 19th century, the European revolutions caused a major transition in the continent's economic and social dynamics but also paved way for novitious political and cultural approaches. The flourishing of bourgeois Europe and the bonding effect of the rising nationalism upon the masses left deep impressions in arts and culture. Music was among the top arts to be affected by these revolutions. The romanticisation of the revolution generated a beginning which would eventually lead to the creation of national music. This article analyses the corelation between the rise of the bourgeois Europe and the formation of the 19th century music in Europe.

Keywords: Revolution, Music, Art, Europe, Nationalism

“Müzik kurallarındaki değişiklik toplumu yöneten kuralların değişmesine bağlıdır”

Sokrates

18. yüzyılın sonunda yaşanan gelişmeler Fransa başta olmak üzere Avrupa’da yeni toplumsal koşulların yarattığı bir devrimler dalgasını doğurdu. Eric Hobsbawm’ın “Devrimler Çağı” olarak nitelendirdiği çağ aynı zamanda yeni bir toplum ve kültürün doğuşuna işaret ediyordu. Fransız Devrimi, Fransız tarihinde, ekonomik anlamda üstünlüğü sağlayan geçiren burjuvazinin siyasi iktidarı ele geçirerek burjuva kapitalist toplumunu kurmasıydı. Fransız devriminin iki özelliği vardı. Birincisi, devrimin feodalizmden kapitalizme geçişi sağlamasıdır. İkincisi ise Fransız toplumunun yapısından doğan ve çeşitli burjuva devrimleri içinde Fransız devriminin kendine özgü niteliğini ortaya koymasındır (Hobsbawm, 2000, Furet 2013). Demokrasi üstüne incelemeleriyle tanıdığımız Fransız düşünür Alexis de Tocqueville, Fransız devrimini şu sözlerle tanımlamaktaydı: “Fransız devrimi siyasal bir devrimdir, ama işleyiş ve görünüşüyle dinsel bir devrime benzemektedir. Bir din hareketinin bütün özelliklerini taşımaktadır; yalnız yabancı ülkelere yayılmakla kalmamış, oralara vaazlarla, propagandalarla götürülmüştür. Tutkuları en şiddetli siyasal devrimlerin o zamana kadar ulaştıramadıkları düzeylere çıkarmıştır.” (Tocqueville, 2004)

Devrimin ve Napoleon’un neden olduğu fırtına Avrupa’da yalnızca siyasi demografyanın dönüşümünde değil kültürel yönelimlerde de yeni gelişmelerin önünü açtı. Devrim ve Napoleon, kardeşliği hukuki anlamda, bütün Fransızları yasa önünde eşit kılarak sağlamıştı. Bu durum daha geniş bir anlamda ulusçuluğun teşvik edilmesiyle gerçekleştirilmişti. Fransız ulusçuluğu 1789’dan çok önceleri de vardı; ancak kabul etmek gerekir ki 23 Ağustos 1793 tarihli kararıyla yeni bir ulusçu inancı formüleştirmek konvansiyona kalmıştı. Ardından Napoleon’un kurduğu imparatorluk, ulusçuluğun görülmemiş genişlikte bir emperyalizme nasıl kolaylıkla yol açabileceğini kanıtlamıştı (Sarica, 1970, s. 127-130, Lee Wolf vd., 1982, s. 271-272).

Devrimin, eski düzen ve topluma dair ezberleri bozması Avrupa’da muhafazakar bir tepkinin yükselmesine neden olmuştu. Waterloo’ya gelindiğinde, Avrupa yalnızca Napoleon’a değil, Napoleon’u olanaklı kılan Aydınlanmaya da sert bir tepki gösteriyordu. Aydınlanmaya karşı tepki “Romantik Akım” biçiminde ortaya çıktı. Romantik yazar ve sanatçılar inanç, duygu, gelenek ve Akıl Çağının itelediği daha başka değerler adına 18 yüzyılın aklına itiraz ediyorlardı. Akla karşı Romantik protesto 1840’larda gücünün doruğuna ulaştı.

Romantik protestonun en rahat biçimde izlendiği alan edebiyattı. 1770'lerde Alman edebiyatına Sturm und Drang (Fırtına ve Baskı) denen bir akım egemen oldu. Bu akımın huzursuz ve kendine acıyan havası Goethe'nin gençliğinde yazdığı Genç Werther'in Acıları adlı çok tutulan romanında özellikle belirgindi. Romantik değerler onun en büyük yapıtı olan Faust adlı çalışmasında hâkimdi. Goethe'nin yirmilerinde başlayıp ancak sekseninde tamamladığı bu uzun manzum dram, bir tiyatro oyunu olmaktan çok Avrupa düşününün belli başlı akımları üstüne felsefi bir yorumdu. Geleneksel efsaneye göre, her şeyi kitaplarla öğrenmekten bıkan ve ebedi gençliğe özlem duyan Faust, ruhunu şeytana satar ve bunun karşılığında belli bir süre genç yaşamak olanağını bulur, sonra dehşet içinde kalarak ebedi ateşe gider. Goethe bu efsaneyi değiştirmiştir. Faust gerçekten de zihinsel çalışmaları hayal kırıcı ve yarasız bulmaktadır. "Bütün teoriler gridir, yaşamın altın ağacıysa, yemyeşil." Faust Şeytanla anlamasını yapar, fakat sonunda kendi bencil isteklerini başkalarının iyiliği için feda etmesi gerektiğini kavrayarak kurtuluşa erişir. İnsanın günahlarının, çabalarının ve kurtuluşunun bir dramı olan Faust, için "ortaçağların son büyük şiiri" denilmiştir. 1800'lerin başlarında Avrupa'nın her yerinde Romantik yazarlar Sturm und Drang, havasına girmişler ve klasik ruha başkaldırmışlardır. Kutsal Kitap'ın ve Shakespeare'in renkliliğini, canlılığını övüyor; ısrarla yeni bir edebi Rönesans istiyorlardı.

1815'e gelindiğinde Avrupa'nın hemen her yerinde belirgin olan kabarmış ulusçuluk duygusu, siyasal anlamda kendini koruma güdüsünün bir parçasıydı. Napoleon Savaşları bunalımında, İspanyollar İspanyolluklarının, Almanlar Almanlıklarının daha çok bilincine varmışlardır. Bununla birlikte Romantik geçmişe dönüş eğilimi, her ne kadar Fransız Devrimi ve Napoleon'la yoğunluk kazanmışsa da gerçekte 1789'dan önce başlamıştı. Filozoflar ortaçağların her şeyin üstünde dinle uğraşmasından nefret ediyorlardı. Elbette Romantikler filozofların kızdıkları ne varsa onu yücelteceklerdi.

Alman yazar Herder (ö. 1803), bir kültürel ulusçuluk kuramı geliştirdi. Herder'e göre her ulusun her hangi bir organizma gibi kendine özgü bir kişiliği, Volksgeist'i (halk ruhu) ve kendi büyüme kalıbı vardır. Bir ulusun büyümesinin en güvenilir ölçüsü, edebiyatıdır; ulusun gençliğinde şiir, olgunluğunda düzyazı egemen biçim olarak belirmektedir. Herder'den etkilenen Ortaçağ Alman edebiyatı araştırmacıları halk balladlarını toplamışlar, peri masallarını derlemişlerdir. Herder, geçmiş Alman edebiyatına yeniden değer vererek, kendi gününün Alman edebiyatının Fransız kültürüne kölece bağlılığından kurtulmasına yardım etmiştir. Bununla birlikte Herder dar bir ulusçu değildi, bilgili bir insanın kendi ulusunkinden başka kültürleri de tanması gereğine dikkat çekmiştir. Oysa bazı Alman

romantikleri Herder'in yorumlarını onu bile şaşırtacak bir aşırılığa götürmüşlerdir. Fichte ve Grimm'ler, Almanca'nın en üstün dil olduğunu ileri sürmüşler ve salt Alman doğmuş olmak büyük bir erdem sayılmaya başlamıştır.

Romantik dönemde birçok ülkenin eski edebiyatları kayda değer biçimde dirilmiştir. Britanya'da Sir Walter Scott (ö. 1832), ortaçağların canlı halk balatlarını toplamış, 30'dan fazla tarihi roman yazmıştır. Fransa'da Victor Hugo, 15. yüzyılla ilgili büyük romanı Notre Dame de Paris, bunlara iyi bir örnektir. Rusya'nın dev yazarı Puşkin (ö. 1837) ise yazı dilinde kullanılan Ortodoks Kilisesinin eskimiş Slavcasını bırakarak halkın konuştuğu dille ilk klasik yapıtları vermiştir. Puşkin, şiirlerine Rus tarihin-den ve Kırım, Kafkasya gibi yeni edinilen ülkelerden yerel renkler katmış, kendi egzotik büyükbabasını, Büyük Petro'nun zenci kölesi Hanibal'i anmıştır.

Romantik protesto ve Neo-gotik mimari hareketinin yanı sıra dinsel diriliş de bu dönemde göze çarpıyordu. Aydınlanmanın büyük zaferlerinden biri olarak takdim edilen Cizvitçiliğin kaldırılması bu dönemde ters bir süreçte işledi ve 1814'de Papa bu tarikatı yeniden kurdu. Çoğu Romantikler filozofların dinsel kuşkuculuğundan dehşet duyuyorlardı. Almanya'da Romantik yazarların birçoğu Katolik olmuşlardı. İngiltere de Coleridge, resmi kiliseyi şiddetle savunuyordu. Özellikle Coleridge'nin yaklaşımı Kant'ın ahlak felsefesinin bir tekrarı gibiydi. Coleridge diyordu ki "Kilisenin dua ve vaazlarında öğretildiği biçimiyle Hristiyanlık, insan aklıyla bulunabilecek bir şey olmamakla birlikte, yine de ona uygundur; zorunlu bir sıralama içinde halkalar birbirini izler. Din, aklın dışına ancak kendi görüş ufkunun sınırına vardıktan sonra çıkar; ondan sonra inanç bunun devamıdır."(Berlin, 2000, s. 119-120).

Kant'ın öğrencilerinin en büyüğü ve en karakteristiği olan Romantik filozof, Berlin Üniversitesi profesörlerinden Hegel'di. Ustası gibi Hegel de aydınlanmanın insan doğasında ve insan tarihinde yalnızca göze ilk çarpan şeyi görme eğilimine saldırmıştır. Hegel tarihin bir diyalektik süreç, yani bir çatışmalar dizisi olduğunu söylemiştir. Bu çatışmanın iki ögesi yerleşik yaşama düzeni olan tezle eski düzene başkaldıran karşı tezdirdi. Tezle karşı tezin mücadelelerinden sentez doğmaktadır. Sentez de zamanla çöker. Yeniden tez ve karşı tez arasındaki çatışma başlar; ta ki yeni bir senteze ulaşıncaya kadar. Bu aynen sürer gider. Bu diyalektik tarih felsefesi, Hegel'in düşüncesinin en etkili ögesidir. Karl Marx'ın diyalektik materyalizminin öncüsüdür.

Romantikler aydınlanmanın bütün inançlarını toptan yadsımışlardır. Romantik çağda değişik biçimde de olsa ilerleme öğretisi süregelmeyle kalmamış, 18. yüzyılın kozmopolitiği de devam etmiştir. Homer

os, Cervantes, Shakespeare ve Scott birçok ülkede geniş okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Çağın en büyükleri olan Beethoven ve Goethe dünya yurttışı diye anılmaya başladılar (Jusdanis, 1998, s. 94-95).

Müziyenler halk türkülerini ve kendi geçmişlerinin öykülerini aramaya koyulurken opera ve şarkı bestecileri, renk ve dram öğeleri elde etmek için sıklıkla Shakespeare'in oyunlarına, Scott'un romanlarına ve Goethe ile Puşkin'in şiirlerine başvurdular. Bu süreçte en büyük rolü Viyana'da yaşayan Flaman kökenli bir aileden gelen Beethoven üstlendi. O, Bach, Haydn ve Mozart'tan kalan büyük geleneği yeniden biçimlendirmişti. Örneğin Mozart ve Haydn, senfonilerin üçüncü bölümünde saraylı minuet'i kullanırken, Beethoven daha neşeli scherzo'yu kullandı. Beethoven'den sonra orkestral yapıtlar gitgide daha cüretli boyutlar kazanmaya başladı. Bu hareketin en önemli öncüsü Fransız besteci Berlioz'du. Berlioz çağdaş orkestrayı oluşturan bütün sazları, özellikle de üflemeli ve vurgulu çalgıları kullanan ilk bestecilerdendi. Orkestranın teatral olanaklarıyla yaptığı denemeler müzik tarihinin büyük dönüm noktalarından birini, içeriğine pek uygun olarak Fantastik Senfoni adını taşıyan bestesini ortaya çıkardı. Yalnızca senfonik alanda değil, insan sesi için yazılan müzikte de büyük coşkunluğu görmek mümkündü. Beethoven'in Viyana'daki çağdaşı Franz Schubert, sayıları 600 aşan Lied'lerinde insan sesiyle piyanoyu büyük bir uyum içinde kullanmış, yüksek bir sanat düzeyine ulaşmıştı. Şarkılarından yetmiş Goethe'nin şiirlerinin bestelenmiş haliydi. Bu arada Von Weber de gerçek bir Alman operası yaratmaya çabaladı. Der Freischütz'ün (Serbest Atıcı) librettosu eski bir efsaneden esinlendiği gibi koro parçaları da birçok halk melodisinden yararlandı (Whittall, 1987, s. 55-71). Rus besteci Glinka ülkesinin kilise dışı müzik sanatında o zaman kadar egemen olan İtalyan etkilerini bir yana bıraktı. Ruslann ve Ludmilla operasının konusunu Puşkin'in bir şiirinden alarak otantik konu ve kaynaklara yöneldi (Taruskin, 2009, s. 68-69).

Avrupa 1789 Devriminden 1848 Devrimlerine kadar yaşanan tarihsel süreçte siyasal anlamda oldukça yoğun bir gündeme sahipti. Bu süreci 18. yüzyıl ortalarından başlatmak olasıdır. Çünkü Fransız Devrimi gerekse müzikte barok-klasik ayrımının geçişi açısından Aydınlanma atmosferi önem taşımaktadır. Özellikle 19. yüzyılın Avrupa'sında devrim sözcüğü yaşamın her alanında kendisini göstermektedir. Politik olaylar, reforme edilen sanat anlayışları, toplum yaşamındaki değişiklikler, başkaldırımlar... Fransız Devrimi'nin izlerinin yoğun olarak hissedildiği ortamda patlayan 1830 Devrimleri, 1848 sonrasındaki ulusçuluk dalgası, bu yüzyıl müziğinin politik, toplumsal yanlarını da ön plana çıkarır. Müziğin söz konusu kaotik süreçten, yaşanan toplumsal olaylardan etkilenmemesi mümkün değildir.

Devrimin ilklerinin müzikal anlamda hissedildiği ilk ürünler devrimin öncesinde görülüyordu. Bunlar Aydınlanmanın müzisyenler üzerindeki etkilerinin yansımalarıydı. Örneğin Mozart'ın en önemli üç operasının konularıyla Fransız Devrimi'nin sloganları arasında koşutluk görülmüştür. Saraydan Kız Kaçırma'nın konusu özgürlük iken, Figaro'nun Düğünü operasında ise eşitlik teması öne çıkarılmıştır. Mozart, son operası Sihirli Flüt'te kardeşlik mesajıyla slogan üçlemesini tamamlamıştır (Kutluk, 1997, s. 9-11, Petrov, 1979, 280-308).

Bestecilerin devrime kayıtsız kalmadıkları görülmektedir. François-Joseph Gossec (1734-1729) devrimin öncesinde aristokrat sınıfın hizmetindeyken sonrasında devrimin çığırkanlarından biri oldu. On iki bin kişilik bir koronun söylediği Te Deum ya da bin kadar üflemeli çalgının çaldığı bir marşla devrimi gösterişli bir biçimde anlattı. Etienne Nicholas Mehul (1763-1817) Gluck'un operaya getirdiği yeni anlayışın bir izleyicisi olarak tanınan, Gossec'e göre daha ılımlı bir besteciydi. Gossec ve Mehul ile birlikte devrimin kurduğu yeni Paris Konservatuarı'nın denetçiliğine atanan Luigi Cherubini (1760-1842), sonradan Fransız uyuşuna geçen bu İtalyan besteci, üstün bir ustalığa erişmişti, ancak kuramcılığı, o günlerin kolay ve hafif bir müziği tutan anlayışıyla bağdaşmadı. Müzik görüşleri Napoleon ile uyuşmadı. Bu nedenle olsa gerek Cherubini'nin konservatuar yöneticiliğine atanması 1821 yılına kadar gecikti. Jean François Lesueur ise (1760-1837), asıl geniş imgelemli ve yenilikçi tavrıyla tanınıyordu. Kilise müziğini, anlatıcı müzikle birleştirmek ve dinsel törenlerde çok büyük orkestra kullanmak istemesi papazları ürkütmüş ve sonuçta Lesueur kilisedeki görevinden atılmıştı. Bundan sonraki dönemde tiyatro müziğine yönelecek ve konservatuardaki hocalığı sırasında Berlioz ve Gounod gibi bestecileri yetiştirecekti (Mimaroglu, 2012, s. 81-82, Einstein, 1931, s. 61).

Devrim sonrası geleneksel yapısı çözülen Fransa, yıkılan eski değerlerin yerine getirdiği yenilerin tutunması için mücadele ederken, sosyo-kültürel bir girdabın içinde hapsolmuştur. Bu dönemde aydınların dikkati toplumsal meseleler üzerine yoğunlaşmaktadır. Amaçları hasta toplumun derdine çözümler üretebilmektir. İlk defa olarak Saint-Simon, bu derde ancak bilimle çare bulunacağını ileri sürmüştür. Öte yandan, ona göre var olan bilimlerin hiçbiri toplumsal gerçekliği kavramaya elverişli değildir. Bundan dolayı toplumsal gerçeklik üzerine inşa edilecek yeni bir bilim arayışı bu dönemde ortaya çıkacaktır. Saint-Simon, Auguste Comte ve Durkheim gibi düşünürler, sonraki dönemde toplumu düzene koyacak kuralların ancak bilim yoluyla oluşturulacağını savunacaklardır (Köseihal, 1971, s. 208-209). Bu denli radikal toplumsal değişimlerin olduğu dönemde topluma yönelik kuramsal tartışma

ların çehresi de değişecektir. Toplumsal değişme çok karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Onun yarattığı ya da getirdiği yeni ortam, insanın etrafında yeni bir uyarıcı ağı ve çok değişmiş yaşama koşulları yaratmaktadır (Ergun, 1993, s. 102). Söz konusu yaşam koşulları kendi kültürel pratiklerini yaratacaktır. Edebiyat, felsefe, müzik yeni toplumsal koşullarda biçimlenecektir. Müzik ve özellikle opera artık aristokratların eğlenmesine hizmet eden araçlar olmaktan çıkarak toplumsal mesajlar içeren kısacası, devrimi sembolize eden değerler bütününe dönüşecektir. Müziğin toplumsal rolündeki dönüşüm dönemin gelişmeleriyle uyumludur. Topluluğa yön vermede onu ortak hedeflere yönlendirmede müziğin diğer sanatlarla kıyaslanmayacak bir fonksiyonu vardır. “Esinleyici etkisi gizli ruhsal yaşam, yani bütün insanlarda bulunan bir içgüdüler ve eğilimler bütünü üzerinde kendini gösterir. Bu durumda, müziğin insanlar arasında, bireysel farklar ötesinde, içlerinde uyuklayan, özdeş eğilimlerin birbirine karıştığı, ortak bir durum yaratmaya çok elverişli olmasının nedeni kolayca anlaşılmaktadır.” Burada anlatılan coşkunluk ve kaynaşma ulusal marşta, bir partinin ya da ulusun simgesel şarkısında en yüksek noktasına ulaşır. Birlikte şarkı söylemek ya da ortak duygu ve beklentileri ifade eden bir şarkıyı birlikte dinlemek bir kalabalığı tek bir kitle durumuna getirmenin, onda tek bir varlık oluşturduğu duygusunu uyandırmanın en güvenilir yoludur. Marşlar, şarkılar, kesik kesik ve düzenli biçimde haykır-malar, kısacası bütün bu “sesli zehirler” kalabalığa taşkınlık vermek için kullanılan ana ilaçlardır (Domenach, 1995, s. 74).

Fransa’da devrim sonrasında müzisyenler, marşlar ve devrimin mesajlarını içeren şarkılar yaparken aslında yarattığı eşzamanlılık ne olursa olsun birbirine tamamen yabancı insanları aynı seslerde buluşturmuşlardır. Söz konusu durum Benedict Anderson’un “tek bir tınıda buluşma, hayali cemaatin gerçekliğini yankıda bulma imkânı” olarak tanımladığı sürece işaret etmektedir. Müzik, ürettiği hayali ses ile aralarında gerçekte bir bağ bulunmaya farklı dünyalardaki insanları ortak bir değerler dünyası içinde birleştirebilir (Anderson, 1995, s. 163). Devrimin ilk günlerinde marşların çoğalması bunun göstergesidir. İlgî çekici bir istatistiğe göre 1789’da 116, 1790’da 261, 1793’te 590, 1794’te 701 şarkı yazılmıştır, bunların arasında ünlü La Marseillaise’in yanı sıra pek çok marş vardır (Zweig, 1995). Bunların çoğu zafer törenlerinde, Champs de Mars’ta büyük ve coşkulu kalabalıklar toplayan Federasyon ya da “Yüce Varlık” bayramlarında söylenmekle birlikte müziğin fonksiyonları törenlerle kısıtlı değildir. Danton’un açıkladığı gibi, gençlere verilecek eğitim, bir halk rejimin başlıca görevlerinden biridir. Robespierre, ulusal şarkıların öğrenimiyle ilgili bir yasal düzenleme yapmıştır. Konvansiyon sonradan Konservatuvar adını alacak olan Ulusal Müzik Enstitüsünü kurmuştur. Napoleon bu konuda

devrimin sürdürücüsü olacaktır. Onun zamanında Paris, sanat başkenti olurken, Belçika'dan İtalya'ya kadar öteki ülkelerde de bunun etkileri görülecektir. Bologna, Bergamo, Milano gibi kentlerde müzik okulları, enstitüleri ve konservatuvarlar kurulacaktır. Napoleon'un müzik zevki fazla gelişmemiştir; ancak Paris gibi bir kültür merkezinde en bunalımlı dönemde bile müziği desteklemiştir. Rusya seferinin kritik eşiklerinden birinde tiyatro programlarını yazdırmak için Paris'e haber göndermesi onun gücünün farkında olmasındandı. Müzik siyasetin hizmetinde cumhuriyetin coşkusu kadar imparatorluğun da şanını yüceltmeye çalışmalıydı.

Napoleon'un gözünde müzik, resmin işlevini üstleniyordu "Fatih"ın, "yasa koyucunun", "dünyaya barış getirenin" başarılarını ölümsüzleştirmeye katkı sağlıyordu. İspanya tahtını fethetmeye gittiğinde, kendi propagandasını unutmamış ve Meksika fatihi Hernan Cortes ile ilgili bir opera ısmarlayarak, operada "kahramanın fanatik papazların iktidarını kırdığı için amacına ulaştığı"nın özellikle vurgulanmasını istemiştir. Napoleon'un ardıllarında da müziğin bu gücünden yararlanma konusunda istekli davrananlar olacaktır. Örneğin III. Napoleon iktidara geldiğinde, çalışmalarını sürdürmek için Şubat 1850'de kurulmuş olan Müzik Yazarları, Bestecileri ve Yayıncıları Sendikası (SACEM)'i çalışmalarını sürdürbilmeleri için rahat bırakacaktı. Kimi söylentilere göre bu tavrın arkasında kendisine destek olmak için müzik yapan Bonapartçı bestecilere jest yapma isteği hâkimdi (Attali, 2005, s. 104).

Adorno ve Horkheimer, Beethoven zamanında müziğin demokratikleştirilmesi yönündeki gelişmeleri, sanatın feodal koruma ve süslemelerden arındırılmasını önemli bir ilerlemecilik olarak değerlendirdiler (Adorno ve Horkheimer, 2011, s. 123). Beethoven, gerçekten de değişmekte olan bir dünyanın müzik adamı olarak devrimin yaydığı fikirleri müziğinde en yüksek sanatsal ifadeyle ortaya koyan isimdi. Beethoven'ın müzik tarihi içindeki ayrıcalığı, iki çağ arasında yer alan değişime işaret etmesi ve kendisinden sonrakilere köprü vazifesi görmesiydi. Müzikte romantizmi hazırlayan, geleceğin büyük bestecilerine ideal bir örnek oluşturan besteci devrimci olduğu kadar klasik olarak da yorumlanabilirdi. Demokrat ve devrimci yapısı kişilik özelliklerine yansyordu. Düşüncelerini açıkça ortaya koyuyordu. Bir gün öğrencisi Arşidük Roudolphe'a sanatın amacının özgürlük ve gelişme olduğunu söylemişti. Başına buyruk, asi tavırları müziğindeki coşkun lirizmin ilham kaynağıydı. Ancak ilham aldıkları bununla sınırlı değildi. Eserleri tartışmasız düşünsel evreninin kanıtlarıydı. Coriolan, Egmond, Prometheus, özgürlük savaşının bu sembolleri ona uvertürlerini ilham ettiler. Üçüncü senfonisini, Fransız devriminin kahramanlarından Napoleon'a adadı. Napoleon, imparatorluk tacını giydiğinde ise bu defa öfkeyle ithafını karaladı: "O halde bir adam! İnsan haklarını çiğneyecek, bütün öteki

müstitbitlerin yaptığı gibi tutkusunun peşinden gidecek!" Bir imparatorluk kenti olan Viyana için bu sözler alışılmadık ve oldukça radikaldir.

Beethoven müziği adeta yaşadığı yüzyılın realitelerinin ruhsal tezahürüdür. Ernest Fischer'in belirttiği gibi onun müziğinde yaşadığı çağa kesin biçimde bir tepki derhal hissedilmektedir. Eroica'daki ölüm marşı belli bir anlamdan yoksun soyut bir yas değildir: Bu devrimcilik duygusuyla yoğun, yiğitçe bir yastır. Bir insan ölen sevgilisi için böyle yas tutmaz, böyle bir duygu çarımçığa gerilen İsa için ağlayan bir Hristiyan'a da uymaz: Beethoven'in senfonisi, devrimci ve halkçı bir yası dile getirir. Hegel'in "Yiten şeyin niteliği nedir?" şeklindeki sorusu Beethoven'in müziğinde kesin bir karşılık bulur. Dokuzuncu senfoninin koro bölümündeki coşkun sevinç de herhangi bir sevinç, soyut bir sevinç değil sayısız çatışmalardan doğan, küskünlüğe ve umutsuzluğa karşı çıkan, bu umutsuzlukla son derece bilinçli bir biçimde savaşıyan bir sevinçtir (Fischer, 2010, s. 182).

Beethoven romantik çağın cisimleştirilmesinde eşsiz bir örnekti. Romantizm sanatın maddi öğeleri açısından da ileriye temsil ediyordu. Bu dönemde sanata ulusal, yerel motifler katıldı, dil özgürleşti. Bu durum kalıpların zorlanmasına yol açıyordu. Toplumsal değişim müziğin hammaddesinin artmasına, müziğin sesle ilgili temel öğeleri "ezgi ve ritm", ulusal renklerle alabildiğine zenginleşmesine neden oldu. Armonik kuruluş, bağlantı ve örgü özgürleşti. Müzik biçimleri yeni öğelerle şekillendi. O güne kadar işlenmeyen "ben" yani özne öne çıkar. İçinde metafizik öğeler taşısa da, bunlar feodal aristokrasinin, despotizmin karşısına çıkan özgür küçük burjuva "bireyselliği" ve "burjuva ulusalcılığı"ydı. Romantizm ulusal bir refleksin gelişimine yol açmıştı. Kelt ve İskandinav mitolojisine ilgi, geçmişe yönelme, geçmiş "gözden geçirip ele alma", "ulusal benliğe" doğru bir adımı ifade ediyordu. Eski Yunan-Roma-Kutsal Roma" feodal monarşik yönetimine karşı bir tepkiyi. Ulusal akımlar romantik hareketin içinden filizlenirken, geçmişe yönelme, sanatın bütün dallarında ulusal ekollerin çıkmasına yol açtı. Chopin Polonya müziğinin, Liszt Macar müziğinin, Rus beşleri Rus müziğinin, Sibelius Fin müziğinin, Weber operasının, Schubert Alman şarkıcılığının temelini attı. Lessing, müzikte Alman halk şarkılarının esas alınmasını öneriyordu (Kaygısız, 2004, s. 182).

19. yüzyılın kaotik politik ortamında kültür yaşamında da dikkat çekici gelişmeler yaşanıyor. Müzik yaşamı bu dönemde canlılık kazandı. Halkları yakınlaştıran demiryolları, buharlı gemiler, daha sonra telgraf gibi teknolojik gelişmeler, giderek artan kültür anlaşmaları bu durumu hazırlayan birincil etkenlerdir. İkinci neden 19. yüzyıla damgasını vuran romantizmdi. Ulusçuluğun, Romantizmle çıkar ortaklığı vardır ve Avrupa'nın romantik edebiyattan söz edilebilecek her ülkesinde değişik biçimler

almıştır (Tiber, 1988, s. 32). Destanlar, efsaneler, eski gelenekler halk arasında gizlenen ezgiler toplandı. İllkel ritimlerden yararlandı, yalın ve çekici armonileri, köylülerin tarlada çalışırken söyledikleri ezgilerde var olan üçlü ve altılı aralıkları, kasaba eğlencelerinin dansları kullanıldı. Ulusalçılık halk sanatını ve yerel özellikleri destekledi. Söz konusu destek, sosyal reform hareketlerinde, sınıf kavgalarının bir çeşit silahı olurken, ulusal müzikler uluslararası müziğe üstün geldi (Selanik, 1996, s. 186).

Avrupa siyasi tarihi 19. yüzyılda bütünüyle milliyetçi ideolojisinin ve ulus devletlerin kuruluş sürecinin sarsıntılarını kültürel boyutuyla da yaşadı. İtalya ve Almanya'da gelişmekte olan ulusal bilinç, burjuvazinin pazarların birleşmesi konusundaki keskin tavrı, Avrupa'daki başta Avusturya olmak üzere geleneksel monarşilere karşı mücadele de şiir ve müzik kitleleri harekete geçiren en önemli kültürel silahlardı. Müzik artık devrimin aracı olarak değerlendiriliyordu. Alman ve İtalyan milliyetçiliklerinin müzikal temsillerinde bunu tespit etmek mümkündür. Thomas Mann'a göre Richard Wagner, "Alman burjuvazisinin yolunda devrimden düş kırıklığına, kötümserliğe, iktidarın gölgesine bırakılmış içtenliğe koşan" melankolik bir portredir. Kimine göre ise o 1849'da Dresden barikatlarına ateş açan, sonra da imparatorluk Almanya'sının "peygamberi olan bir devrimcidir". Wagner, Alman ulusal duygularını epik ve dramatik biçimde anlatabilen bir dehaydı. Politik gelişmelerin odağında bir isimdi. Devrimci Volksblätter'in yayıncısı ve yöneticisi olan anarşist ve materyalist August Rockel'i izlediği gibi, çarın verdiği ölüm cezasından kaçarak Dresden'e giden Bakunin'le dostluk kurmuştu. 1849 tarihli Volksblätter'de Wagner devrim sözcüğünü büyük harflerle yazdı.

Wagner, 19. yüzyılda yalnızca Alman müziği ve kimliğinin değil, tüm düşünce ve sanat dünyasının da en önemli isimidir. Operalarında masalı ve mitolojik kaynakların kullanımı Alman tarihinin mitolojik unsurlarına yönelik vurgu ulusun müzikal temsilleri olarak değerlendirilebilir. Operaları dramatik sahne eserlerine dönüşmüş, kendinden önce gelen geleneğin dışında arayışlara girmiştir. O, kalıcı simgesel değerler peşindedir. Bu nedenle Weber ya da Marschner gibi Alman Romantik operasının öncülerini izler. Her ikisi de doğaüstü güçleri konu alıp işlemişlerdir. Wagner'in kendine özgü kurgusunda her zaman bir düşüşün ardından bir yükselişin öyküsü yer alır (İlyasoğlu, 1996, s. 147-148). Aslında bu durum onun dinginleşmeyen ruhunun doğal bir yansımasıdır. İsviçre'deki yaşamı sırasında Hükümet ve Din; Alman Sanatı ve Alman Politikası; Sanat ve Din gibi kitapları yayınlanır. 1868'de Usta Şarkıcıların Münih'teki prömiyerinde Wagner, Ludwig ile aynı locada oturarak temsili izler. O artık Alman ulusçuluğunun ateşli bir savunucusudur. "Çeşitli ırklar arasında en katışıksız kalanı Germen

ırkıdır. Kurtuluş ancak sanatın kılavuzluğunda gerçekleşir. Sanat yapıtı, dinin canlı bir simgesidir” şeklindeki görüşleri benimser. 13 Şubat 1883’te Venedik’te öldüğünde Avrupa’nın kültür yaşamına çoktan damgasını vurmuştur.

Alman kimliğinin ayrılmaz parçalarından biri haline gelen Wagner’in İtalya’daki çağdaşı Verdi, Risorgimento’nun (Yeniden Diriliş) en önemli müzikal ifadesidir. Gerçi Wagner’in gözünde Verdi’nin “bir laternacı”dan öte konumu yoktur. Orkestrası ise “koskoca bir kitaradır”. Bununla birlikte İtalyan halkı arasında ulusal duyguları güçlendirmede işgalci Avusturya’ya karşı onları harekete geçirmede kimseyle kıyaslanmayacak bir güce sahiptir. 29 Aralık 1847 günü Gazzetta Musicale’nin Berlin muhabiri İtalya’da izlediği bir konser karşısında şaşırıp kalmıştı. Bu müziği Alman müziği kadar derin bulmamıştı. Ülkeye güç vermemesi bir yana onun yiğitçe gücünü azaltmaktaydı; bunun kanıtı da ulusal bir şarkının olmamasıydı: “Yeryüzünde hiçbir ulus yoktur ki, yurtseverlik şarkısı olmasın; hiçbir halk yoktur ki, savaşlarını, zaferlerini, kurtuluşunu herkesin ağzında dolaşan şarkılarla kutlamasın. İtalya bu kuralın dışında kalan tek ülke... Onun daha çok pastoralleri, barkarollerleri var; ama ulusal müziği ve halk müziği yoktu.” (Devrimler ve Karşı Devrimler, ts. S. 1156).

Oysa kısa bir süre sonra bütün İtalya’da daha coşkulu biçimde ve yüksek sesle ifade edilecek olan İtalyan birliği düşüncesi, aynı coşkuyla hareket eden bir besteciye kavuşmuştu. Bir köylü olarak doğan Verdi, yaşamı boyunca İtalya’nın bağımsızlığı ve köylülerin kurtuluşu için savaştı; bu ikisi ona göre özdeşti. Ulusun mücadelesine sanatçı ve yurttaş olarak katıldı. Verdi’nin erken döneminde operaları, İtalyan’ın bağımsızlığı için coşkun çağrılarla doludur. Nabucco’da, I Lombardi’de, Ernani’nin yasa dışı kahraman sembolizmi ve Shakespeare’in Macbeth’teki sözleri “Yazık sana, zavallı yurdum” üzerine bestelenmiş güzel koro, bunların arasındadır. İtalyan önder Mazzini için beste yapmış, Garibaldi’nin askerlerine destek vermişti. Verdi, 1861’de ilk İtalyan parlamentosuna seçildi. 1865’te profesyonel politikadan çekilmekle birlikte operalarında vatansever bağımsızlık çağrısına devam etti. Feodal kafalı soyluluğun dar görüşlü zihniyetini eleştirdi. Verdi, operalarında çoğunlukla çağının insan düşüncesini özgürleştirici güçleri olarak görülen Shakespeare, Schiller, Hugo ve oğul Dumas gibi eski ve yeni yazarların oyunlarından yararlandı. Librettolarında yüceltilenler krallar değil, sıradan gündelik yaşamın içinden insanlardı. Simon Boccanegra’da, sıradan bir insan olarak doğan, ulusu bölen, birbiriyle savaşan hizipleri bir araya getirme çabasında bir önderi işliyordu. Otello’nun, trajedisi Verdi’nin İtalya ile ilgili duygularıyla yakından ilgiliydi. Finkelstein’in de ifade ettiği gibi bu durum Otello’nun bir biçimde Garibaldi ve onu izleyenlerin simgesi olduğunu ileri sürmek anlamına gelmez. Yine de, operanın

girişindeki zafer koroları, dinleyenleri özgür İtalyan'ın doğuşuna götürür (Finkelstein, 1995, s. 194-198). 27 Ocak 1901'de Milano'da öldüğünde bu defa İtalya Verdi için yas tutar. Kalabalıkların katıldığı cenazesi, Nabucco'daki Esirler Korosu, eşliğinde devlet töreniyle kaldırılır.

Verdi, kısmen şanslıydı. O, zafere erişen bir ulusal mücadeleyi dile getirmişti. Oysa Çek besteciler zaferle sonuçlanması çok zor olan bir mücadeleyi anlatıyorlardı. Ulusların hapisanesi olan Avusturya İmparatorluğu'nun boyunduruğundan kurtulmak çabasındaki Bohemya'nın ulusal bilinci dile getiren ilk bestecisi Bedrich Smetana'nın işi daha zordu. Çek ulusal müziğinin ateşli savunucusu Smetana, Ma Vlast (Sevgili Vatanım) adlı eserini bestelerken yoğun bir vatanseverlikle hareket etmesine rağmen ulusal bir şövenlikten uzak durmayı bilmişti. Toprak sahibi soylular Çek bağımsızlığıyla ilgili olmadıklarından onu eleştiriyorlardı. Eserlerinde onlar için pek de değerli olmayan köylülüğün övülüyor olmasına katlanamıyorlardı. Kimi Çek milliyetçileri ise onu dar bir bakışla Wagnercilik ile suçluyorlardı (Finkelstein, 1995, s. 211). Devrimlerle sarsılan Avrupa'nın aksine otoriter bir görünüme sahip olan Rusya'da da müziğin ulusal bir niteliğe bürünmesi 19. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşti. Glinka'nın 1836 tarihli Ivan Susanin adlı operası ulusal Rus müziğinin başlangıcı kabul edilir. Onun eserlerinde yerel dansların ritmik coşkusu ve folklorik renkler işlenmiştir. Kuşka olarak tanınan Rus Beşleri ise yenilikçi ulusal okulun temelini atacaklardır. Beşler, Batı'da yüzyıllar boyu gelişen armoni ve kontrpuan tekniğinin geleneksel kurallarını bir yana bırakıp kendi yollarını aramışlardır. Bunu yaparken de halk müziğine yönelirler. Arkalarında bırakacakları miras modern Rus müziğinin de temelini oluşturacaktır (İlyasoğlu, 1996, s. 166-169).

SONUÇ

Müzik, ortak duygular uyandırmada ve kitleyi tek bir varlık oluşturduğu duygusunda birleştirmede en önemli kültürel araçlardan biridir. Antikçağdan, Feodal topluma, Aydınlanma ve Devrimler çağına kadar olan süreçte aydınların, sanatçıların ve siyaset adamlarının müziğe değişik anlamlar yüklemelerinin ardında onun toplumsal bilinç üzerindeki rolü etkili olmuştur. Platon müziğin değişimiyle sitenin duvarlarının yıkılacağını söylerken aslında müziğin toplumsal ve siyasal değişimlerden ne denli etkilendiğine de işaret etmekteydi. Müziğin toplumsal işlevinin en çok test edildiği süreç 19. yüzyılda devrimler Avrupa'sı oldu. Avrupa yeni bir siyaset ve toplum inşa ederken müzik bu sarsıcı yolculukta onun eşlikçisiydi. Müzik, önce başkaldıran kitlelerin isyanının diline, ardından da kurulan yeni düzenin kültürel sembolüne dönüştü. Beethoven yükselen devrim rüzgârının ve yeni kültürün müzikal ifadesinin en yetkin temsilcilerinden biriydi. O devrimden etkilenmişti oysa ardılları devrimin getirdiklerinden

etkileneceklerdi. Milliyetçilik bu yüzyılda Avrupa haritasını dönüştürdü. Ulusal kültürlerin, dillerin, edebiyat ve müziğin doğuşu bu yeni haritada farklı anlamlar ifade ediyordu. Müzisyenler yerelden yola çıkarak ulusal bir sanat müziği oluşturmanın yollarını arıyorlardı. Artık Wagner ne kadar Alman ise Verdi o kadar İtalyan olanın izini sürüyordu. İtalyan milliyetçiliği, Alman ya da Rus milli kimlikleri müziği bu kimlik tasarımının ayrılmaz bir parçası olarak görüyorlardı. Müzik artık sembolizmi, kullandığı temalar, içerdiği ezgi ve ritm yapılarıyla da yeni Avrupa'nın kültürel yönelimlerinin derin izlerini taşıyordu.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor & Max Horkheimer, (2011). *Sosyolojik Açılımlar*, Ankara: Bilgesu Yayınları
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları
- Attali, J. (2005). *Gürültüden Müziğe: Müziğin Ekonomi-Politigi Üzerine*, çev. Gülüş G. Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Berlin, I. (2000). *Romantikliğin Kökleri*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Cangal, N. (2010). *Müzik formları*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 3. Baskı
- Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi, İstanbul: Gelişim Yayınları, ts., c. 5.
- Domenach, J. M. (1995). *Politika ve Propaganda*, çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Varlık Yayınları
- Einstein, A. (1931). *A Short History of Music*, New York, Alfred Knopf Press
- Ergun, D. (1993). *Sosyoloji El Kitabı*, İstanbul: Gerçek Yayınları
- Finkelstein, S. (1995). *Besteci ve Ulus: Müzikte Halk Mirası*, çev. M. Halim Stapar, İstanbul: Pencere Yayınları
- Fischer, E. (2010). *Sanatın Gerekliliği*, çev. Cevat Çapan, İstanbul: Payel Yayınevi
- Furet, F. (2013). *Devrimin Yorumu Fransız Devrimine Üç Yaklaşım Biçimi*, çev. Ahmet Kuyaş, Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Göze, A. (2011). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Yayınları
- Hobsbawm, Eric, (2000). *Devrimler Çağı*, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Yayınları
- İlyasoğlu, E. (1996). *Zaman İçinde Müzik*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Jusdanis, G. (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, İstanbul
- Kaygısız, Mehmet, (2004). *Müzik Tarihi: Başlangıcından Günümüze Müziğin Evrimi*, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Knight, F. (2005). *Beethoven ve Devrim Çağı*, çev. M. Halim Stapar, İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Kösemihal, N. Ş. (1971). *Durkheim Sosyolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kutluk, F. (1997). *Müzik ve Politika*, İstanbul: Doruk Yayınları
- Lockwood, L., (2013). *Beethoven: Müzik ve Hayat*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Mimaroglu, İ. (2012). *Müzik Tarihi*, İstanbul: Varlık Yayınları
- Petrov, G. (1979). *Büyük Sanatçılar ve Üstün Yapıtları*, çev. Hasip A. Aytuna, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi
- Sarıca, M. (1970). *Fransız İhtilali*, İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Say A. (2002). *Müzik Sözlüğü*, Ankara Müzik Ansiklopedisi Yayınları Say A. (2005). *Müzik Ansiklopedisi*, Ankara Müzik Ansiklopedisi Yayınları
- Selanik, C. (1996). *Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni*, Ankara: Doruk Yayınları

KAYNAKÇA

Taruskin, R. (2009). *On Russian Music*, Berkeley: University of California Press

Tiber, G. (1988). "Romantizm ve Fransız Devrimi", çev. Özdemir İnce, *Romantizm Sanat Ansiklopedisi*, Ed. Francis Claudon, İstanbul: Remzi Kitabevi

Tocqueville, A. D. (2004). *Eski Rejim ve Devrim*, çev. Turhan Ilgaz, Ankara: İmge Yayınları

Tunçay, M. (2004). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Yakın Çağ*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, c. 3.

Whittall, A. (1987). *Romantic Music: A Concise History from Schubert to Sibelius*, London: Thames and Hudson Press

Wolf R. L., Brinton, C., Christopher J. B. (1982). *Dünya Tarihi ve Çağdaş Uygarlık*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Cem Yayınevi, c. 2

Zweig, S. (1995). *Yıldızın Parladığı Anlar*, İstanbul: Can Yayınları

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
BEYKENT UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

BEYKENT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

MAKALE YAYIN KURALLARI:

Yazarlara Not: TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı Komitesi, bu yayın kurallarına %100 uyulmasını istemektedir. Lütfen makaleleri bu kurallara uygun olarak hazırlayıp gönderiniz.

1. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yılda İKİ kez olmak üzere altı ayda bir yayınlanır.

2. Hakemli ve özgün çalışmaları amaçlayan bir dergidir. Makalelerin, hakem değerlendirilmesine girmek üzere, sosyalbilimlerdergi@beykent.edu.tr ve <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/bujss/login> adresine, yazar adı, e-postası, cep /telefonu ile gönderilmesi gerekmektedir. Yazarlar makalelerinde hakemlerin de değerlemelerinde dikkate alacağı aşağıdaki ölçütleri gözden uzak tutmamalıdır:

2.1. Makalelerindeki ekseni, dayandığı temel fikri, ikincil kaynak incelemesi ve bunlara göre yeniliği, sosyal bilimler ve uygulama alanına katkısı,

2.2. Araştırmalarının makalenin ana eksenine katkısını, hipotez ve metodolojisi ile istatistiksel analiz tekniğinin yeterliliğini,

2.3. Makalenin mantıksal bütünlüğü ve kendilerini tatmin edip etmediğini,

2.4. Makalenin başlığa uygunluğu ve anahtar kelimelerin makaleyi yansıtabilmesini, İyi kalitede bir model, şekil, tablo vb. ile öğretime katkı seviyesini değerlendirmelidirler.

3. Ampirik çalışmalara öncelik tanınacak olan dergimizde, makalelerin yayınlanabilmesi için, yazıların aşağıda özetlenen formata uygun yazılmalıdır.

3.1. Metin, çift aralıklı ve 12 puntoyla Microsoft Word (6.0 ve üstü) yazılım programında Times New Roman karakterinde yazılacak ve internet/Web ortamında veya CD olarak ve 3 kopya "hard copy"/çoğaltılmış olarak gönderilecektir.

3.2. Makalelerin 20 sayfa (A4 boyutlu ve 2 aralıklı) geçmemesi gerekmektedir. Yazılar ve şekiller sayfaya soldan 3,5 cm, alt/üst ve sağdan 2,5 cm boşluk bırakacak şekilde konumlandırılmalıdır.

3.3. Atıflar, dip notlarda değil, metin içinde ve parantezle (soyad, yıl: sayfa) verilecektir.

3.4. Açıklama notları numaralandırılarak ilgili sayfa altında yazılacaktır.

3.5. Tablolar numaralandırılıp tablo üstünde, şekiller şekil altında (atıf varsa, tablo ve şekil altında, kullanım izni referansı ile birlikte), denklemler yaygın bilinirlikte ve açıklanmalı olarak gösterilecektir.

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
BEYKENT UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

BEYKENT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

MAKALE YAYIN KURALLARI:

3.6. Makale sonunda atıflarla gönderme yapılan kaynakçaya (soyad, ad, eser “makaleler tırnak içinde”, yayın yeri, yayınlayan, yıl, -dergiler:sayı, ay, yıl ve sayfa baş ve sonu-) yer verilecektir. Sanal ortam atıfları, güncel olarak tarih ve saati ile verilecektir.

3.7. Makalelerin başlık ve yazar isminin altında, 200 kelimeyi geçmeyen hem Türkçe hem İngilizce özetlerle (katkı ve sonuç içerikli) 3-5 anahtar kelimeye yer verilecektir.

3.8. Makalelerin Özet, Giriş, Yöntem/Yaklaşım, Gelişme, Bulgular, Sonuç, Uygulamaya Katkısı ve Kaynakça bölümlerinden oluşmasına özen gösterilmesi beklenir.

3.9. Yazar/ların ismi makalenin altında yer almalı, unvanı ve çalıştığı kurum, birinci sayfada yıldızlı dip not olarak gösterilmelidir.

3.10. Yayın, danışma ve hakem kurullarında görev alanlar, kendi makalelerinin görüşmelerine ve hakem görevlendirmelerine katılmazlar.

3.11. Yayını uygun görülen makaleler yayın sırasına konur. Gönderilen makaleler ve düzeltme talepleri sonrasında da yayını uygun görülmeyen yazılar iade edilmez ve yazarına gerekçesiyle bildirilir.

3.12. Makalelerin bilimsel ve diğer hususlara ilişkin sorumluluğu yazar/larına aittir. Bir başkasından yararlanılan şekil, resim ve tablo alıntılarında, ilgili yazar/yayıncıdan izin yazısı alınmalı ve makale ekinde sunulmalıdır

3.13. Her sayıdaki hakem isimleri ve raporları beş yıl süreyle arşivlenecektir.

3.2. Yazar/lar, yayınlanması halinde, tüm telif haklarını Beykent Üniversitesine devrettiklerini belirten aşağıdaki belgeyi de makaleleriyle birlikte göndermelidir: Bu belgenin imzalanıp gönderilmemesi halinde, bu haklarını, Beykent Üniversitesi'ne otomatik olarak devrettikleri anlamına gelir.

İLETİŞİM:

Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,
Ayazağa Yerleşkesi, 34396 Maslak – İstanbul
Tel: 0212 444 1997 dâhili;5056- 5187-5188
Faks: 0212 867 50 66
sosyalbilimlerdergi@beykent.edu.tr

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
BEYKENT UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

PUBLICATION REGULATIONS:

To Writers: Writers should write their articles to the following regulations which are also requested by the committee of TÜBİTAK-ULAKBİM.

1. Journal of Social Sciences of Beykent University is published TWICE (once every six months) a year.
2. It is published after the inspection of arbitrators and aims to support authentic studies. Articles must be sent to sosyalbilimlerdergi@beykent.edu.tr ve <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/bujss/login> containing the name of the writer, writer's e-mail address, and his/her mobile or landline number when sent to arbitrators for evaluation. Writers must consider the following criteria which will be taken into consideration by arbitrators in their evaluations:
 - 2.1. Writers, in their articles, must be able to demonstrate the axis of the periodical and secondary source evaluation and their novelty in accordance with such criteria and their contribution and application to social sciences.
 - 2.2. They must also prove the contribution of research articles to the main axis of the periodical, articles' adequacy of statistical analysis and techniques using hypothesis and methodology.
 - 2.3. Also writers must demonstrate logical unity of articles and show whether articles can be deemed relevant and/or satisfactory.
 - 2.4. Articles' congruency to its title and whether key words are able to reflect contents of articles must be established.
 - 2.5. Articles contribution to education by setting a high-quality model with diagrams and tables used must be illustrated. Articles concerning empirical studies will be given priority and writers submitting articles must follow the following criteria:
 3. All articles must be written in Times New Roman, 12 point, using Double, Spacing in Microsoft Word (version 6.0 or above). They must be sent over the internet or sent in CD format. Three hard copies must also be sent.
 - 3.1. Articles should be no longer than 20 pages (A4 size paper with double spacing). Texts and figures should be located with a gap of 3.5 cm from the left and a gap of 2.5 cm from the top and the bottom of the page.
 - 3.2. References are not to be given in the form of footnotes but must be noted in brackets (surname, year: page number) within the text.
 - 3.3. Explanatory notes are to be numbered and written under the relevant pages.
 - 3.4. Tables are to be numbered and the numbers are to be written on top of tables, explanation of figures are to be noted under figures (if references are used, they must be noted under tables and figures along with the permission reference number), equations are to be shown in a form that is commonly accepted along with their explanation.
 - 3.5. A Bibliography (surname, name, for references, work "articles in quotation marks" place of publication, publishers, - in periodicals: issue, month, year, head and bottom of page-) year of publication, used must be attached to articles. Internet related references must be updated to include dates and time.
 - 3.6. Under the heading and the name of articles, a summary of 200 words both in Turkish and in English (containing attributions and a conclusion) and 3-5 keywords must be included.
 - 3.7. It is expected that special care is paid to make sure that articles contain a summary, an introduction, method/approach used, development, findings, a conclusion, contribution to its application and a bibliography.
 - 3.8. The name of the writer must be included at the bottom of the article and the writer's title, the institution s/he works for must be noted on the first page with a star symbol as a footnote.
 - 3.9. In the related issue, those who serve in the Publication Committee and Committee of Arbitrators are not allowed to join meetings about the article concerned. Articles that are considered to be suitable for publication shall be put in the publication queue.

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
BEYKENT UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

3.10. Articles sent and articles that are considered to be unsuitable for publication after required corrections will not be returned.

3.11. Responsibility for the articles from a scientific point of view and other related topics belong to the writer(s). With regard to references relating to figures, pictures and tables, a permission letter from the writer(s) or the publisher(s) concerned must be obtained.

3.12. If the article is published, writer(s) must send the following document stating that all copyrights are to be transferred to Beykent University along with the article concerned.

3.13. The referees names and their reports will be kept in our records for five years.

3.14. If the article is published, writer(s) must send the following document stating that all copyrights are to be transferred to Beykent University along with the article concerned. In any case or in the neglect situation, writer(s) transfer(s) all Copyrights to Beykent University.

CONTACT INFORMATION:

Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi

(Beykent University Journal of Social Sciences), Ayazağa Yerleşkesi 34396 Maslak - İstanbul

Telephone: 444 1997 – Ext.5056-5187-5188

Fax: 090212 867 55 76

sosyalbilimlerdergi@beykent.edu.tr

BİR ULUSLARARASI HUKUK SORUNU OLARAK YABANCI KAMU HUKUKUNUN UYGULANMASI	
Arş. Gör. Dr. İtir ALADAĞ GÖRENTAŞ.....	21 - 32
AİLE SAĞLIĞI MERKEZLERİNDEN HİZMET ALAN HASTALARIN HASTA MEMNUNİYET DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ: YALOVA İLİ ÖRNEĞİ	
Yrd. Doç. Dr. Cevdet KIZIL, Yrd. Doç. Dr. Vedat AKMAN, Selman Öztürk.....	33 - 47
"AŞIRILIKLAR ÇAĞI" NIN MİRASI: HOBBSAWM'IN TARİH ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE SAVAŞIN DÖNÜŞÜMÜ	
Arş. Gör. Dr. Begüm KURTULUŞ.....	48 - 69
SUFİSM CARICATURED IN ORHAN PAMUK'S "THE NEW LIFE"	
Prof. Dr. Visam MANSUR.....	70 - 74
ON MULTI-ETHNICITY, MULTILINGUALISM AND LANGUAGE POLICY IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA	
Doç. Dr. Şirin TUFAN.....	75 - 89
TÜRKİYEDE UYGULANAN BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARININ İSTİHDAM POLİTİKALARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	
Arş. Gör. Demet TÜZÜNKAN.....	90 - 117
ŞEHİR PAZARLAMASI KAPSAMINDA MARKA KİŞİLİĞİ VE MARKA SADAKATI İLİŞKİSİ "EDİRNE İLİ ÖRNEĞİ"	
Yrd. Doç. Dr. Selda UCA ÖZER.....	118 - 136
"YARATIKLAR" LA MÜZAKERELERİ KİM YÜRÜTECEK? UZAYLILARLA TEMASLARDAN DESRLER ÇIKARMAK: İSTİLA	
Onur AĞKAYA.....	137 - 157
AVRUPA'DA DEVRİMLER ÇAĞINDA TOPLUMSAL DEĞİŞİM, KÜLTÜR ve MÜZİK YAŞAMINA DAİR NOTLAR	
Öğr. Gör. Bilen IŞIKTAŞ.....	158 - 172